

A rendszerváltástól a korszakváltásig

1989–2019

SZOCIÁLIS
DEMOKRÁCIÁÉRT
INTÉZET

A rendszerváltástól a korszakváltásig

1989–2019

Előszó helyett

30 éve összeomlott egy világrendszer. Lassan egy emberöltő telt el a rendszerváltás óta. 1989 a Lajtától keletre valóban megforgatta a világot, Magyarországot is.

30 éves a Magyar Szocialista Párt. Kelet-Európában kevés baloldali párt érte meg ezt a kort. 30 év alatt az MSZP nem változtatott nevet – mint számtalan Kelet-Európai baloldali politikai párt –, nem változtatta meg jelképeit – mint a fentebb említett pártok elsőprő többsége. Nem változtatott értékein és elvein sem, bár természetesen nem mindig tudta érvényesíteni azokat politikai irányvonalában, megnyilvánulásaiban és tetteiben. Nem számolta fel a politikai középtől balra szerveződött, szerveződő riválisait. Segítette a civil szerveződések kibontakozását, akkor is, amikor már érzékelhető volt, hogy politikai versenytársakká válnak. Minden körülmények között a jelző nélküli demokrácia pártján állt, kérlelhetetlen ellenfele volt a centrális erőternek.

Tagadhatatlan, hogy az MSZP meghatározó befolyást gyakorolt Magyarország legújabbkori történetére. Három országgyűlési választás alkalmával is a legtöbb szavazatot kapta, 12 éven keresztül vezette a Magyar Köztársaságot.

Kötetünk rendhagyó. Nem vonja meg az elmúlt harminc év mérlegét, nem közöl elemző írásokat. Nem volt célunk a részletes számvetés, megteszik ezt boldogabb korok történészei.

Egyedül a párt elnökének a párt megalapítása 30. évfordulóján elmondott beszédét közöljük, amely sine ira et studio – harag és elfogultság nélkül –, első alkalommal veszi számba kritikusan és önkritikusan a párt harminc évét. Mit és miért tett az MSZP, volt-e alternatíva, amelyet választva pozitívabb lehetne a mérleg.

A kötet összeállítása során arra törekedtünk, hogy e korszak szereplői mondják el azt, amiről ma nemigen szoktak beszélni: az egyes politikai döntéseknek melyek voltak az okai, volt-e reális lehetőség más utat választani. Olyan részletek tárulnak fel, amelyekről nem készültek jegyzőkönyvek, emlékeztetők.

A párt történetének két meghatározó személyiségéről – első és második elnökről – külön is olvashatnak e lapokon. Közelképeket közlünk, úgy mutatva be őket, ahogy csak kevesen ismerhették személyiségüket.

Kormányon lenni és ellenzékben politizálni – igyekeztünk e harminc év történeteiből a szempontból is kiegyensúlyozottan megjeleníteni az interjúk, visszaemlékezések segítségével.

A Magyar Szocialista Párt, illetve elődpártja is, mindig Európában gondolkodott. Nem szabadságharcot vívott Európa ellen, hanem e régió értékeit és érdekeit

Felelős kiadó: Szociális Demokráciaért Intézet
Ügyvezető: Dr. Szeredi Péter

Szerkesztette: Hajdu F. András és Szeredi Péter

Fényképek: MTI Fotó, MSZP fotógyűjtemény, Végh Tibor

A kiadvány megjelenését a Friedrich Ebert Stiftung támogatta

ISBN 978-615-00-7717-8

Jelen könyvet, vagy annak részleteit tilos reprodukálni, adatrendszerben tárolni, bármely formában, vagy eszközzel – elektronikus, fényképeszeti vagy más módon – a kiadó engedélye nélkül közölni.

Minden jog fenntartva

Grafikai tervezés, tördelés és nyomda: WellCom Stúdió

kívánta elismertetni Európa nyugati országaival. Erről ír Ausztria és Lengyelország volt elnöke, a párt nemzetközileg elismert volt vezetője és az Európa Parlament volt szocialista frakcióvezetője.

Az elmúlt harminc évben nagyszerű emberek vállalták a Magyar Szocialista Párt képviselőtét, formálták a pártot. Sokan már nincsenek közöttünk. Néhányukról e lapokon is megemlékezünk.

Köszönetet mondunk a Friedrich Ebert Stiftung budapesti irodájának a kötet megvalósulásához nyújtott támogatásáért.

Budapest, 2019. október 8.

Szociális Demokráciáért Intézet

TÓTH BERTALAN

30 év

Fordulópontok

Eseménydús 30 év volt! Elmondhatjuk, hogy az MSZP az a párt, amely részese volt már egy rendszerváltásnak, és megkerülhetetlen szereplője lesz a következő rendszerváltásnak is. Úgy is mondhatom, mi, szocialisták, történelemformáló szerepet játszottunk. Az MSZP, amelynek történelmi küldetése volt 1989–1990-ben az államszocializmusból a liberális demokráciába való átmenet biztosítása, teljesítette feladatát.

Ma hasonló helyzetben vagyunk, amikor a feladatunk az, hogy a Fidesz szélsőséges, autoriter rendszerét leváltssuk, és ismét megteremtsük a demokráciát. Akkor is és most is kulcsfontosságú volt, hogy a demokrácia megteremtésében érdekelt erők – eltérő ideológiájuk ellenére – képesek legyenek az együttműködésre. Ahogyan azt ma is tesszük az ellenzéki szövetség részeként a nagyvárosokban és a városok többségében. Bízom benne, hogy sikerrel.

Az MSZP megalakulásától fogva platformok szövetségeként (is) értelmezhető. Az irányzatok, gondolkodásmódok, belső hálózatok működése kezdettől jellemzője a pártnak. A párt 1990 tavaszán felálló új vezetésének az volt a célkitűzése, hogy egy jól szervezett, mobilizálható pártszervezetet és szavazótábort formáljon. Politikusaink igyekeztek utat találni azokhoz a választókhöz, akik a rendszerváltó választás antikommunista hangulatában nem szavaztak ugyan az MSZP-re az első választáson, de más pártokat sem támogattak. Így például az egykori „szocialista iparvárosok” munkanélküliséggel fenyegetett munkásszavazói olyan célcsoportot jelentettek, amelyek támogatását 1994-re sikerült elnyerni.

Ebben az időszakban élénk belső vita zajlott az MSZP-ben a baloldaliság értelmezéséről, az elődpárt történelmi szerepéről, az utódpart elvi és ideológiai beállítódásáról, ugyanakkor egyre kevesebb szó esett például a vegyes gazdaságra, a munkavállalói tulajdonra, tehát a valamiféle módosított kapitalizmusra vonatkozó elképzelésekről. Az MSZP olyan politikát igyekezett folytatni, amely a változás mellett áll, de élt a kormánykritika eszközével, amelyre ebben az időszakban a rendszerváltás kínjai, elsősorban a munkanélküliség, az infláció, a szegénység, a privatizáció és a kárpótlás bőven adtak okot.

Abban, hogy 1994-ben az MSZP már nem egy elszigetelt pártként volt jelen a politikai színtéren, jelentős szerepe volt a liberális értelmiségiek kezdeményezésére létrehozott Demokratikus Chartának. A Charta egyik szövivője Vitézy István, az MSZP választmányi elnöke lett, és a jól szervezett szocialista hívek

csatlakoztak a Charta-tüntetések tömegéhez. Ekkor szűnt meg az MSZP körüli karantén.

Az MSZP az 1994-es választásokra készülve felismerte a korszakra jellemző politikai várakozást, és ennek nyomán képes volt kifejezésre juttatni egy érzésvilágot: a szociális biztonság iránti vágyat. Ingoványos terep ez, hiszen azt talán mindenki tudta, hogy ami 1990 előtt volt, nem állítható vissza, és az MSZP ilyet soha nem is ígért. Ugyanakkor az MSZP mégiscsak rávilágított a rendszerváltást kísérő biztonságvesztésre, ami elsősorban a tömeges munkanélküliség és a mindennapi megélhetés súlyos nehézségei miatt keletkezett.

1994. május 8-án az MSZP közel 1,8 millió listás szavazatot kapott, három és félszer annyit, mint négy évvel korábban. Az MSZP 33 százalékos – akkor kimagaslóan magasnak számító – eredményt ért el, s ezzel abszolút többségre tett szert az új parlamentben, mivel az egyéni választókerületek 85 százalékában az első helyen végzett.

Az MSZP ezt a drámaian nehéz kormányzati ciklust nagyrészt a népszerűségi listák csúcsán töltötte, rendkívül stabil szavazóbázisa támogatásával. A ciklus végéhez közeledve tartottuk meg a NATO-hoz való csatlakozásról szóló népszavazást. Ez szimbolikusan azt jelentette, hogy az MSZP által vezetett kormány szállította az euro-atlanti csatlakozási folyamat addigi legjelentősebb eredményét.

A következő választáson az MSZP ellenzékbe szorult, igaz, megőrizte nagypárti státusát. A Fidesz az 1998-as választási győzelmét követően ugyan elhúzott az MSZP-től népszerűségben, de 1999 nyarán ismét az MSZP volt a legtöbb támogatóval rendelkező politikai erő. A versengés kiegyensúlyozottságát jelezte az 1998-as önkormányzati választás, amelyen mindkét párt fontos győzelmeket aratott. A szocialisták tehát az első kihívásnak meg tudtak felelni: a Fidesz szavazatkonzentrációjára, konkrétan az MDF-es, KDNP-s és fokozatosan a kiscgazda szavazók fideszes felszippantására az MSZP maga is támogatottság-bővítéssel válaszolt. A szocialisták váltak mindazok elsődleges választásává, akik elutasították az Orbán kormányt.

Két kihívás azonban nehéznek tűnt:

- az egyik a vezető személyiség megtalálása Orbánnal szemben,
- a másik a „polgári” világképpel szembeni ellenvilág felvázolása.

Az MSZP és az SZDSZ az Orbán kormány működésében az első pillanattól kimutatta a tekintélyelvű elemeket. Azzal vádolták az ekkor „több, mint kormányváltást, kevesebb mint rendszerváltást” hirdető miniszterelnököt, hogy a demokratikus intézmények meggyengítésére törekszik. Ez alkalmasnak bizonyult arra, hogy a Fideszt érő kritika révén a szocialisták erős ellenzéki pozíciót építsenek, de nem lehetett pozitív programnak tekinteni. Ilyennek végül a választási kampányban megfogalmazott tizenhárom plusz egy ígéret, a későbbi száznapos program bizonyult. Az MSZP által ígért jóléti rendszerváltás tételei között szerepelt a béremelés a közsférában, a nyugdíjemelés, a családi pótlék összegének emelése, miközben az MSZP azt is állította, hogy például a Fidesz lakáshitelezési programját

megtartja. Az MSZP ezzel megerősítette pozícióját a szociális biztonság értékei között, miközben igyekezett nem elijeszteni a Fidesz által kedvezményezett felső-középosztályt. Ennek döntő szerepe volt a 2002-es választási győzelemben.

2002-ben az MSZP ismét több mint 2,3 millió szavazatot kapott, a kormánypártok együttesen a listás szavazatok 49,71 százalékát szereztek meg. A rendszerváltás utáni választások történetében az MSZP elsőként szerzett jogot a sorozatban második kormányalakításra. A Medgyessy kormány idején zajlott le az uniós csatlakozásról szóló népszavazás, amelyen a jogosultak 46 százaléka vett részt, a leadott voksok 86 százaléka támogatta a csatlakozást. Magyarország 2004. május 1-jén – hét másik kelet-közép-európai országgal, valamint Ciprussal és Máltával együtt – lett az Európai Unió tagja.

Kétségtelen, hogy kormányon sokszor kellett szembe néznünk gazdasági válságokkal, és olyan intézkedésekre kényszerültünk, amelyek ellentétesek voltak szociális alapelveinkkel. Egykori szavazótáborunk ennek hatására megcsapant. Ezt a folyamatot csak tovább fokozta, hogy létrejött a DK, ami még jobban megosztotta a baloldali és a liberális szavazókat. Nehéz szívvel, de viselnünk kell mindezek következményeit. Meg kell találnunk azt az utat, ami újra szövetségessé teszi a hagyományos szociáldemokrata és újbaloldali erőket, és – szeretném ezt külön hangsúlyozni – megalapozza, hogy az egyesített baloldali és a liberális erők stratégiai partnerek legyenek a demokrácia és egy igazságosabb Magyarország megteremtésében.

Az összefogás-kísérletek közül a 2014-es közös listát emelhetjük ki, amely a legjobb eredményt hozta az ellenzéknek a Fidesszel szemben, de az MSZP–Együtt–Párbeszéd–DK–Liberálisok lista így is összesen közel egymillió szavazattal kapott kevesebbet, mint a Fidesz. A 106 egyéni választókerület közül az ellenzék csak tízet hódított el, a nyertesek közül nyolcan szocialista politikusok voltak.

2018-ban tizenöt kerületben arattak sikert ellenzéki jelöltek, a legtöbb egyéni győztese, szám szerint hét, ekkor is az MSZP-nek volt. Az önkormányzati választásokon is az MSZP nevéhez fűződik a legtöbb ellenzéki siker. Mindezek azonban csak utóvédharcok az ellenzék, és azon belül az MSZP számára is.

Annak, hogy az MSZP ebből a válságból eddig nem talált kiutat, holott korábban több ilyen helyzetből is megerősödve került ki, több oka van.

Az első, hogy kétszeres utódparttá váltunk. Már nem csak az 1990 előtti, hanem a 2010 előtti világ képviselői is vagyunk, s mint ilyenek, magunkra maradtunk az MDF és az SZDSZ eltűnésével. A vélt és valós társadalmi sérelmek, legfőképpen pedig a 2006 utáni megszorítási hullámok, a gazdasági válságért viselt felelősség az MSZP-t terheli a mai társadalmi elszámolás szerint. Ez a közvélekedés jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy a hatalomváltás ingamozgása megálljon.

A Fidesz 2002-től elinduló szervezeti és ideológiai újjászervezésével, valamint az MSZP 2006-ban kezdődő hanyatlásával függ össze, hogy alapvetően megváltoztak a politikai értékpreferenciák. A sokáig körülbelül egyensúlyban lévő bal- és jobboldali álláspontokat néhány év alatt markáns jobboldali fölény váltotta fel.

Eközben a Fidesz egyes intézkedéseivel, amilyen a bankadó vagy a rezsicsökkentés, tudatosan fosztogatja a baloldali értéktárat. Ezzel szemben saját, következetesen képviselt baloldali agendát, habár többször is próbáltunk, nem tudtunk építeni.

Lehet vitatkozni azon, hogy 30 év után Magyarország politikai berendezkedése választásos autokrácia, sérült demokrácia, maffiaállam, az azonban ténynek tekinthető, hogy ami 2019-ben Magyarországon van, az biztosan nem liberális demokrácia. Helyette olyan tekintélyelvű rezsim jött létre, amely névleg ugyan megtartotta a liberális demokrácia intézményeit, csak hogy bekebelezte és visszaélészerűen használja őket.

Ma és az elkövetkezendő években korszakváltásra van szükség Magyarországon. Mert ami ma van, az nem maradhat és nem is fog fennmaradni! Meggyőződésem, hogy a szocialisták történelmi feladata a Fidesz autokratikus rendszerének eltörlése, a demokrácia helyreállítása és a piacgazdaság igazságosabbá tétele. A jelenlegi rendszer elnyomja a másként gondolkodókat, félelmet kelt és diktatúrát vezet be a kultúrában és a tudományban! Visszafejleszt az oktatást és az egészségügyet, és tönkreteszi a közszolgáltatásokat. A Fidesz rosszul kormányozza az országot: csökken a versenyképességünk, nyomottak a bérek, és a megélhetési küszöböt sem éri el a nyugdíjak többsége, legalább 3 millió ember mondható szegénynek.

Ha most ősszel sikeresek leszünk, ez alapot ad a további építkezésre, és arra, hogy 2022 előtt kialakítsuk az ellenzéki erők választási szövetségét. Az önző egyéni érdekeket háttérbe kell szorítanunk, a szűk pártérdekeket alá kell rendelnünk a közös céloknak, mert külön-külön egyik 10% körüli párt sem fogja tudni felvenni a versenyt a Fidesszel. Ez nem azt jelenti, hogy fel kell adnunk a társadalmi igazságosságon és a társadalmi szolidaritáson alapuló baloldali politikánkat. Új baloldali szövetséget kell építenünk, tanulva a múlt hibáiból reagálva a XXI. század társadalmi kihívásaira. A baloldali, a zöld és a liberális vagy éppen centrista mozgalmak a társadalom közel felét képviselik.

Ha nem egymás ellen küzdünk, ha egyesítjük erőinket, valós választási és kormányzati alternatívát tudunk nyújtani egy tartós szövetségben, akkor képesek leszünk valódi kihívást intézni a Fideszhez. Én ezen fogok dolgozni, és nagyon bízom abban, hogy a baloldali eszme, az igazságosabb társadalom és a demokrácia újbóli megteremtése belátható időn belül sikerülni fog.

(Elhangzott a Magyar Szocialista Párt megalakulása 30. évfordulója alkalmából rendezett ünnepségen – a szerző a Magyar Szocialista Párt elnöke)

FORGÁCS IMRE

És a belgák?

Múltidézés – elfogultan

Talán a fiatalabb generációk tagjai is hallották már a viccet, ami a belga hadsereg képzeletbeli sorozásáról szól. A helyi viszonyokat ismerő őrmester parancsa minden újonc számára természetes, amikor az a flamandokat a gyakorlótér jobb oldalán, a vallonokat pedig a baloldalon sorakoztatja fel. Egyedül Kohn értetlenkedik: „Tessék mondani, és a belgák hova álljanak?”

Az események szemtanúi között gyakran akadnak belgák. Legalábbis van, aki másként emlékszik a nagy történelmi katalizmákra, mint ahogyan azt a tankönyvírók szeretnék. A családi legendárium szerint néhai nagybátyám ott volt az őszirózsás forradalmat ünneplő tömegben, amikor Károlyi Mihály a Parlament lépcsőjéről szónokolt az egybegyűlteknél. A hetvenes években különleges élmény volt találkozni egy „igazi” forradalmárral, ám a lelkesedésem nem sokáig tartott. Lajos bácsi ugyanis elmesélte, hogy az első köztársasági elnök nagy ívű, történelemformáló beszédéből – hangosítás nem lévén – egyetlen szót sem hallott.

Persze a történelem alulnézetből nem csupán a hiányos ismeretek miatt torzít. Régóta látjuk/halljuk azokat, akik elhatárolódnak korábbi önmaguktól és szeretnék elfelejteni, hogy az MSZMP, majd a szocialista „utódpárt” tagjai voltak. Az idők szavát megértők többnyire politikusok, egykori állami vezetők, akik e sok vihart megélt közösség megbízásából kaptak hivatalokat. A rendszerváltás „belgái” viszont – kicsit naiv módon – még a nyolcvanas években is a szocializmus megjavításával próbálkoztak, mert az összeomlás gazdasági, világpolitikai összefüggéseiről nagyon keveset tudtak. Ma már – 30 év távlatából – jóval több az ismeret, de a múltidézés ettől még szubjektív marad. A rendszerváltás előtti idők jobb megértéséhez talán olvasnunk kellene József Attilát: „Csak ami nincs, annak van bokra / csak ami lesz, az a virág / ami van, széthull darabokra.”

1. Mikor is kezdődött?

1989 óta lelkes cikkek, tanulmányok szerzői méltatják az európai megosztottság végét, a demokratikus ellenzék meghatározó szerepét a rendszerváltásban. A világtörténelem akkori nagy átrendeződése azonban jóval korábban elkezdődött. A kelet-európai országok többsége (köztük Magyarország is) már a hetvenes években az adósságcsapda foglyává vált. A Birodalom alig egy évtized alatt összeomlott, miután gyorsan felélte az összes gazdasági és politikai tartalékát.

A Szovjetunió bukását elsősorban az afganisztáni háború kudarca és a Reagan kormányzat által kiroszakolt fegyverkezési verseny (lásd csillagháború) okozta. Ettől még történelmi tény marad, hogy a „Gorbi” feliratú pólók és baseball-sapkák népszerűsége világszerte nőtt, s akkoriban a glasznoszty és a peresztrojka megvalósulását mindenki a szovjet párt főtákarától várta.

Senki nem gondolhatja azonban komolyan, hogy a szocializmus szétesése egy megvezetett szovjet politikus és egy amerikai moziszínész közös „érdeme” lenne. Valójában az eladósodás Európa keleti periferiáján a gazdasági csődök sorozatát indította el, ami elemi erejű tektonikus mozgásokat eredményezett. Az „átmenet nélküli gazdasági átmenet” a térség országainak politikusait felkészületlenül érte, ráadásul akkoriban itt még kevesen látták a reagan, thatcheri neoliberális fordulat jelentőségét, még kevésbé a pusztító következményeket. A közérdeket védő jogszabályokat is „dereguláló” pénzügyi kapitalizmus teljes győzelmet aratott. A gazdasági kormányzás vagy a stratégiai tervezés Magyarországon is szitokszóvá vált, s az emiatt aggódókra senki nem hallgatott. A kor uralkodó mantrája szerint csak a politikai konzervativizmus akadályozta a demokratikus reformot. Sőt a „balosok” még azt az egyszerű összefüggést sem ismerték fel, hogy az önszabályozó piac és a többpártrendszer a fejlett országokban minden fontosabb gazdasági, szociális problémát megoldott.

Érthető, hogy a Nyugat számára a Közös Piac mintegy százmillió fogyasztóval való bővítése igen vonzó perspektívának tűnt, a részleteket illetően azonban – enyhén szólva – tanácstalanság uralkodott. Igaz, a washingtoni konszenzusként emlegetett stabilizációs program akkoriban indult hódító útjára. A dereguláció, liberalizáció és privatizáció „szentháromságára” épülő csomagot eredetileg az eladósodott fejlődő országoknak szánták, s csak később vált a piaci fundamentalizmus krédójává. Az olyan általánosságokon túl azonban, mint a teljes körű piacnyitás vagy az állami tulajdon gyors privatizálása, a volt szocialista országok észszerű teendői szempontjából nem sokat mondott. Václav Havel cseh elnököt, egykori emblematiszta ellenzékit biztosan nem lehet a régi rend iránti elfogultsággal vádolni. 1994-ben azonban a rendszerváltás körüli időkről még ő is meglehetősen szkeptikusan nyilatkozott: „A régi rend összeomlott, de az újat még senki nem építette fel. A »posztkommunista« világ pedig újabb és újabb meglepetésekkel szolgál. Ismeretlen nemzetek bukkannak fel és követelnek hazát maguknak. A legvalószínűtlenebb, ki tudja honnan szalajtott emberek nyernek választásokat.”

2. A technokraták nemzedéke

A sokat emlegetett „nagy generáció” tagjai 1968 körül voltak fiatalok. Akkor járhattak középiskolába, egyetemre, amikor Párizs utcáin diákok tüntettek a kapitalizmus ellen, és a legendás De Gaulle tábornok, mint köztársasági elnök az újbalos felforgatókkal szemben a hadsereget is bevetette. Az Eper és vér című kultfilm eszméi mindenütt hatottak: Daniel Cohn-Bendit, későbbi zöldpárti EP-képviselő

vagy Rudi Dutschke az európai fiatalok számára valóságos példaképpé váltak. Marx ifjúkori írásai mellett, „menő” volt Mao vagy Che Guevara műveit olvasni, és mindenki sajnálta, hogy akkoriban ért véget a Beatles fantasztikus pályája.

Magyarországon néhány évig még tartott az 1968-as – akkor új gazdasági mechanizmusnak nevezett – reform lendülete. Túlzás nélkül állítható, hogy a hetvenes évek elején a társadalomtudományok és a kulturális élet szereplői korábban ismeretlen szabadságot élveztek. Mindez az egyetemi közéletre különösen ösztönzően hatott. Az ELTE jogi karán akkoriban például még nem a szélsőjobboldal szervezkedett. Nehéz lehet elhinni, de arról folytak viták, hogy a francia kommunisták gyávák voltak-e, mert nem támogatták a párizsi diáktüntetőket? A diákköri üléseken néha az is elhangzott, hogy a 68-as, „piacos” reform veszélyezteti a szocialistának tartott elosztási elveket. Így érthető, hogy a baloldali érzelmű fiatalokat egyszerűen sokkolta a 68-as prágai invázió, amit egyetemistaként sem volt könnyű átélni, s még nehezebb lehetett – mondjuk huszonévesen – „elvtársi segítségnyújtásként” elkönyvelni.

Legyünk őszinték: a Magyar Szocialista Munkáspárt a fiatalok többsége számára nem volt vonzó szervezet. Ám voltak, akik 68 után is vállalták a tagságot: igaz, gyakran a karrier miatt, néha a kedvenc tanáruk biztatására, vagy csak azért, mert remélték, hogy a szocializmus reformálható és idővel a kapitalizmusnál jobb társadalmak is létrejöhetnek. A rendszerváltás idején ezek az egykori „optimisták” már nem voltak fiatalok. Sokan az államigazgatásban vagy a gazdaság felelős posztjain dolgoztak. A legtöbben szakmai munkát végeztek, már beszéltek idegen nyelveket és nem kevesen több diplomával rendelkeztek. Az akkortájt megszüntetett Tervhivatal matematikai modellezője vagy egy vállalati üzletkötő előmenetele szempontjából már nem a párttagság volt a döntő. Sőt: egyes helyeken, például a hagyományosan konzervatív orvosi pályán vagy a műszaki területeken inkább hátrányt jelentett. A „baloldali” értelmiségi lét is sokféle formát ölthetett: az államkapitalizmus újbalos kritikájától akár a szélsőséges neoliberális tanok követéséig terjedt. A rendszerváltás negyven körüli „belgái” politikailag ugyan különböztek, de – a valóban várt szabadság helyett – Abszurdisztában érezték magukat, amikor a progressziót már azok képviselték, akik meghamisították a múltat. Apró, jellemző epizód 1989-ből: az MDF egyik ifjú politikuskője komolyan állította a nyilvánosság előtt, hogy kandidátusi értekezését a Párt politikai beavatkozása miatt nem sikerült elkészítenie.

A MSZMP apparátusában természetesen szép számmal akadtak igazi konzervatív „apparatszikók” is, akik valóban nem a politikáért, inkább a politikából éltek. Ennek ellenére létezett egy Társadalomtudományi Intézet, ahol ma is értékesnek mondható szakmai munkát végeztek. A nyolcvanas évek vezető kutatói között látjuk például Schmidt Pétert, későbbi alkotmánybíró, Gombár Csabát a rendszerváltás utáni szabad Kossuth Rádió elnökét, Verebélyi Imre jogászprofesszort, az Antall kormány közigazgatási államtitkárát. A szocialista demokrácia elnevezésű kutatócsoport tagja volt Bihari Mihály, az Alkotmánybíróság – Fidesz által

is támogatott – elnöke, Wiener György szocialista képviselő vagy Fellegi Tamás későbbi miniszter, a Fidesz amerikai kijáró embere. Gazsó Ferenc professzor egykori ifjúságkutatói között találjuk a politológus Kéri Lászlót vagy Stumpf István kancelláriaminisztert, majd fideszes alkotmánybíró. A társadalmi rétegződés kutatásában iskolateremtőnek számított Kolosi Tamás, mai nagyvállalkozó és a tekintélyes sor még hosszan folytatható.

3. Azok a hetvenes évek

A világbirodalmak összeomlásának csillogó jele, hogy a pénzügyek kezelhetetlenné válnak: Friedrich Dürrenmatt halhatatlan drámája erre is megtanít. Nagy Romulus, az utolsó római császár azért lesz igazi „rendszerváltó”, mert elhanyagolja hivatali teendőit, és – a germánok közeledése ellenére – a sokkal jövedelmezőbb tyúktenyésztéssel foglalkozik.

A pénzügyi válságok – különösen a digitalizált bankok világában – többnyire hitelbuborékok kialakulásával kezdődnek. A hetvenes évek elején még úgy tűnt, hogy a II. világháború óta tartó nagy fellendülés zavartalanul folytatódik, s nagyobb feszültségek nem keletkeznek a pénzügyi rendszerben. Igaz, a dollár aranyra válthatósága 1971-ben megszűnt, de ennek destabilizáló hatása csak később jelentkezett. Az várható volt, hogy az önálló értékkel már nem bíró hitelpénz nehezen ellenőrizhetővé válik. Az igazi veszélyt mégis az okozta, hogy a hagyományos gazdaság mellett az új, sokkal kockázatosabb világ – az értékpapírok határidős kereskedelmére épülő – „papírgazdaság” rohamosan terjedt.

Az évtized ennek ellenére biztatón indult: a gazdaságot az állami szabályozás eszközeivel élénkítő keynesiánus modell sikereit még nem vonták kétségbe. A háború utáni kormányok ugyanis – a monetáris politika időnkénti szigorításával – képesek voltak az inflációt ellenőrzésük alatt tartani. Igaz, ennek többnyire az volt az ára, hogy mérséklődött a gazdasági növekedés, ami megnövelte a munkanélküliséget. Ha azonban mindez komolyabb politikai feszültségeket okozott, akkor kicsit lazítottak a pénzügyeken: például a költségvetési deficit „elengedésével” képesek voltak a gazdaság teljesítményét növelni.

Az évtized második felében azonban nagyon elromlott valami. A fejlett országokban a keynesi modell már egyáltalán nem működött: azt tapasztalták, hogy az infláció és a munkanélküliség a politikailag már kezelhetetlen szintet is eléri. Az infláció Nagy-Britanniában például 1975-ben 25 százalékos volt, s az évtized végén az Egyesült Államokban is kétszámjegyűvé vált. Az energiaárak elszabadulásával (lásd olajválságok) a magas inflációt valahogy meg lehetett magyarázni, de az már nem illett a képbe, hogy közben a gazdaság növekedése is leállt. A szakajtóban ekkortól kezdtek a stagfláció (stagnálás és infláció) évtizedéről beszélni. Mivel a régi gazdaságpolitika már nem működött, mindenhol igyekeztek valami újat találni.

Milton Friedman és a „Chicago School” képviselői kész receptekkel álltak elő. Szerintük a kormányok legsürgetőbb dolga az állam újraelosztó, gazdaságélénkítő szerepének drasztikus korlátozása. Az államok ugyanis túl sok adót vonnak el a gazdaságtól, és a „deficitfinanszírozással” a magánbefektetők hitelfelvételi lehetőségeit is szűkítik. Az adócsökkentéssel viszont növelhető a beruházási kedv, s a gazdagoknak nyújtott kedvezmények fellendítik a gazdaságot. A megtermelt többlet pedig idővel „lecsorog” a kevésbé tehető rétegekhez (trickle down economy). Az államok tehát akkor járnak el helyesen, ha mindent az önszabályozó piacra bíznak, s egyetlen makrogazdasági feladatuknak az infláció leszorítását tekintik. A „kicsi, olcsó” államot hirdető neoliberális vallás először az Egyesült Államokban és Nagy-Britanniában terjedt, majd innen indult el világhódító útjára. Ronald Reagan és Margaret Thatcher gyakorlati politikája mellett komoly közgazdászok is érveltek, s a világ egyszerűnek látszott. Egyik oldalon a gazdaságilag elmaradott, fantáziátlan szocializmus hívei állnak, de a másik oldalon a „piacpártiak” okos csapata máris felsorakozott.

Am adódott egy probléma, ami évtizedekre szólóan mindent megváltoztatott. Miután a nyersanyagárak az egekbe szöktek, az olajtermelők extraprofitjából (lásd petrodollárok) a hitelpiacokon óriási túlkínálat keletkezett. A növekedési zavarokkal küzdő országok jelképes kamatok mellett juthattak hitelhez, ráadásul a magas infláció miatt „megérte”, hogy eladósodjanak: a pénzromlás ugyanis mindig csökkenti a törlesztési terheket. A hitelfelvevők számára az eladósodás azért tűnt mindenütt vonzónak, mert az alacsony kamatok – a magas infláció mellett – visszafizethetőnek tűntek. Sokan jóhiszeműen remélték, hogy a könnyen szerzett pénzből megvalósuló fejlesztések is sikeresek lesznek. Így nem látszott lehetetlennek az sem, hogy a visszafizetendő tőkét és annak kamatait kitermeljék a későbbi „vesztesek”. Csak évek múltán derült ki, hogy a hitelfelvevőknél a befektetések többsége – a gazdaság általános fejlettségi színvonala, a megfelelő infrastruktúra hiánya és egyéb okok miatt – a fejlett gazdaságok jövedelmezőségi szintjétől messze elmaradt.

A hetvenes évek második felére lényegében minden készen állt ahhoz, hogy az adósságcsapda – a politikai rendszertől függetlenül – bezáruljon az országok többsége felett. A nyolcvanas évek neoliberális gazdaságpolitikai gyakorlata amúgy is a hitelezőknek kedvezett. Így az sem volt meglepő, hogy Reagan és Thatcher antiinflációs politikája a kamatok emelkedéséhez vezetett. Az adósoknak a lejárt részletek törlesztése érdekében újabb és újabb hiteleket kellett felvenniük, ráadásul mindezt egyre rosszabb kamatfeltételek mellett.

Ma már értelmetlenség a hetvenes évek gazdaságpolitikai kudarcait a szocializmus valamiféle „rendszer-specifikus” sajátosságának tekinteni. Tagadhatatlan tény, hogy a szocialista országok többsége a hiteleket nem a szükséges gazdasági szerkezetváltásra, hanem – politikai okokból – az életszínvonal „megőrzésére” fordította. Persze a technológiai váltás akadálya volt az is, hogy a rendszerváltásig lényegében változatlanul élt a high tech importot ellehetetlenítő Cocom-lista.

Az is igaz, hogy a hitelfelvétel sokáig nem nyugtalanította a pártvezetőket, pedig a magyar konvertibilis államadósság néhány év alatt a tízszeresére emelkedett. Ma már talán annak sincs jelentősége, hogy a Politikai Bizottság többnyire csak az „Egyebek” napirend keretében tárgyalta, ha Fekete János, jegybanki alelnöknök dollár-milliárdokat kellett az IMF-től felvennie. Persze felelőtlenség volt arról győzködni mindenkit, hogy a kapitalista válság „begyűrűzésétől” Magyarországon nem kell tartani. Azt azonban nem tudhatta senki, hogy a régióknak a stagfláció és az adósságválság egyik nagy „vesztése” lesz, s az országnak a rendszerváltás után is ezzel a mindmáig megoldatlan világproblémával kell szembesülnie.

Az IMF 2018-as adatai szerint a globális (államok, vállalatok és a háztartások együttesen számított) adósságállománya ma már meghaladja a 184 ezer milliárd dollárt, ami az éves globális GDP mintegy 225 százalékát jelenti. E felfoghatatlan méretű tartozás jövőbeli sorsa a mai „nemzeti” politikusokat egyáltalán nem foglalkoztatja, de a szakértők is csak elvétve – elméleti problémaként – beszélnek róla. Márpedig, ha a hetvenes évek eladósodási folyamatait nézzük, akkor a 68-as új mechanizmusnak és az arra épülő liberális szocialista modellnek objektíve nem lehetett túl sok esélye. A sokasodó, végül kezelhetetlen pénzügyi problémákhoz képest másodlagos jelentősége volt annak, hogy mit képviseltek a szakszervezeti vezetők: Gáspár Sándor és a többiek, a reform egykori „munkásellenzéke”.

Tény, hogy az adósságprobléma Magyarországon még a rendszerváltás előtti években sem volt témája a politikai közbeszédnek. A neokeynesiánus közgazdászok (például Thomas Piketty) is csak évtizedek múltán „fedezték fel”, hogy gigantikus pénzügyi transzferek működtek, mert a leszorított infláció az adós országok számára megsokszorozta a terheket. Nemcsak Magyarországon kezdődött el egy évtizedes leépülési folyamat, miután – az emelkedő kamatok miatt – mások is a sokszorosát fizették vissza az eredeti tartozásoknak (hólabda effektus). A hetvenes évek végén azért már érezni lehetett, hogy nagy a „baj”, bár azt senki nem tudta, hogy a szocializmus története a végéhez érkezett. A teljes politikai rendszerváltást (kapitalizmust?) sürgetők közül elsőként a lengyel Szolidaritás, illetve annak legendás vezére, Lech Walesa jelentkezett.

4. A hiánygazdaság és az utópisták

Az ottani válság elsöprő ereje mindenkit meglepett, s a zavar oka érthető volt a „testvérpártok” között. Az MSZMP KB Társadalomtudományi Intézetének egyik kutatója például akkortájt írta, hogy a lengyel munkásság a hetvenes években osztállyá szerveződött, s a folyamat részleteiben is a marxizmus klasszikusainak tanácsait követte. Volt azonban egy probléma: mindez a Lengyel Egyesült Munkáspárt ellenében történt, ami később a hadiállapot bevezetéséhez, majd – a szocialistának hitt – rendszer teljes megsemmisüléséhez vezetett.

A pártállam bukása Lengyelországban is összetett társadalmi-gazdasági folyamatok eredménye volt. Az viszont nehezen tagadható, hogy a hetvenes évek

növekvő társadalmi elégedetlensége, a politikai tiltakozások sorozata közvetlenül a hiánygazdasággal és az élelmiszerek árának folyamatos emelkedésével függött össze. A lengyel államadósság 1970-ben még 1 milliárd dollár körül mozgott, de ez 1980-ra már 24 milliárdra emelkedett. Ugyanebben az évben történt, hogy a sorozatos sztrájkok (lásd Tengeremellék) végül a párttól és a kormánytól egyaránt független, új szakszervezet, a Szolidaritás létrejöttéhez, majd „hivatalos” elismeréséhez vezetett. Jaruzelski miniszterelnök, a későbbi katonai puccs vezetője – még a rendkívüli állapot bevezetése előtt – a kormányok hitelezőit egyesítő Párizsi Klubnak címezve, korábban elképzelhetetlen bejelentést tett. Lengyelország a 25 milliárd dollárt meghaladó államadósság törlesztését az ország fizetéseképtelensége miatt egyszerűen felfüggesztette.

A lengyel események már a nyolcvanas években arra figyelmeztették a kutatókat, hogy a rendszer alapjaival lehet a baj. Ennek megvitatásához kiváló alkalmat kínált Kornai János „A hiány” című könyvének 1980-as megjelenése: az enciklopédikus munka sokakat elgondolkodtatott. Úgy tűnt, hogy a „nagy titkot” neki sikerült elsőként megfejtene. Diagnózisa persze a politikusokat már akkor sem érdekelte, a szocializmus rendszerszintű problémáival foglalkozó tudományos közvéleményt azonban további kutatásokra ösztönözte.

A könyv azt a gazdasági jelenséget elemezte, amit a hétköznapiakból mindenki ismert. A szocializmusban úgyszólván minden „hiánycikk” volt. Évekig kellett várni a telefonra, egy új autóra, s a lakáshiány főleg a fiatalokat, a pályakezdő generációk tagjait nyomasztotta. De az állami vállalatok vezetői is az állandó hiányról panaszkodtak. Nem volt elég nyersanyag, alkatrész és a krónikus munkaerőhiánnyal is küzdeniük kellett. 1968 után ugyan megszűntek a „tervutasítások”, nagyobb lett a piac szerepe és nőtt a vállalatok önállósága is, de az alapvető hiány-probléma ettől sem változott.

Kornai szerint mindezt az magyarázta, hogy egy olyan gazdaságban, amely döntő mértékben az állami (szövetkezeti) tulajdonra épül, a vállalatok nem költségérzékenyek (puha költségvetési korláttal rendelkeznek). Miután a beruházási döntéseket többnyire olyan vezetők hozzák, akik maguk nem tulajdonosai a termelőeszközöknek, a fejlesztési források iránti „éhségük” kielégíthetetlen. A „hiány” végső oka tehát az állami tulajdonban keresendő. A szocialista vállalatok ugyanis egyáltalán nem versenyeznek a piacon, hanem a költségeik emelkedését egyszerűen áthárítják az államra és a megrendelőkre. Így azok a gazdasági egységek is növekednek és harcolnak az újabb és újabb fejlesztési forrásokért, amelyek eladhatatlan termékeket állítanak elő, és működésükre a „népgazdaság” szintjén semmi szükség.

Ezzel szemben a tőkés vállalat a Kornai-modellben mindig költségérzékeny, miután fejlesztési, beruházási tevékenységét elsősorban a piaci kereslet határozza meg (kemény költségvetési korlát). A tőke tulajdonosa nem engedheti meg, hogy eladhatatlan termékeket gyártsanak, mert akkor a cég előbb-utóbb tönkremegy: hitelt legfeljebb jövőbeli bevételének előlegeként kaphat, amit később kamatostul

vissza kell fizetnie. „Csak annyi inputot vásárolhat, amennyit meg tud fizetni termékeinek értékesítéséből. Ezért nem termelhet többet, mint amennyinek az eladására számíthat.”

A nyolcvanas években Kornai képlete éppen az egyszerűségével ragadta meg sokak képzeletét, akik éveken át magyarázták a nehézfejú „belgáknak”, hogy az állam nem jó tulajdonos. Igaz, maga a professzor is elismerte, hogy elméleti modellje lényegében a 19. századból ismert, korai tőkés vállalatok gyakorlatára igaz. Ennek ellentétéként írta le ugyanis a „szocialista vállalatot”, amelynek veszteségessé válása „igazi” csődhez soha nem vezet: „valahogy szanálják, kiegészítő hitelt kap, vagy dotációban részesül, vagy az eladási árat emelik fel a részére – de végül is túléli a pénzügyi nehézségeket. Ennek megfelelően a keresletét nem korlátozza be keményen a fizetőképessége. A vállalat, mint vevő megpróbál minél több inputot beszerezni, hogy a hiány ne akadályozza a termelést.”

A rendszerváltás természetesen Magyarországon sem az elméleti modellekről szólt. A Társadalomtudományi Intézetben kutató néhány „belga” realpolitikai érzékét viszont jól jelzi, hogy Kornai modelljét még 1987 őszén is igyekeztek a szocializmus megmentése érdekében hasznosítani. A lengyel Oskar Lange, Michal Kalecki és más legendás közgazdászok munkáit hasznosítva, a kemény költségvetési korlátot egy állami tulajdonra épülő gazdaságban próbálták szabályozási eszközökkel szimulálni. A rendszerváltást megelőző „utópista szocialista” erőfeszítés eredményét mindenki ismeri.

Azt persze senki nem gondolta jó harminc évvel ezelőtt, hogy tőketulajdon és a washingtoni konszenzus lelkes híveinek a 2008-as pénzügyi válság ad majd csattanós választ. Mint tudjuk, a kereskedelmi bankok – tulajdonviszonyaikat tekintve – többnyire részvénytársasági formában működő magánvállalatok. A bankvezérek a válság előtti években mégis tulajdonosi korlát nélkül működtek, s a származékos értékpapírokkal folytatott felelőtlen üzletelésükkel (lásd a gigantikus hitelbuborék kipukkadását) csaknem romba döntötték a világot. A nemzetközi pénzügyi rendszer összeomlása után az Európai Unió gazdagabb tagállamai 2009 és 2011 között mintegy 4500 milliárd eurót költöttek bankmentésre, ami az EU éves költségvetésének jó harmincszorosa. Más választásuk persze nem nagyon volt, de az államadósságra és a költségvetési deficitre vonatkozó maastrichti előírások hosszú időre teljesíthetlenné váltak. Mindez érthetővé teszi Barroso, akkori bizottsági elnök méltatlankodását, aki szerint valami nagyon nem működik a rendszerben, ha minden pénzpiaci nyereségnek van gazdája, csak a veszteségeket kell állami eszközökből (értsd közpénzből) finanszírozni.

Apró, de utólag is sokat mondó adalék a rendszerváltás történetéhez, hogy a Közgazdasági Szemle 2019-ben két recenzióban is méltatta Csaba László: „Válság, gazdaság, világ. Adalék Közép-Európa három évtizedes gazdaságtörténetéhez (1988–2018)” című könyvét. Az akadémikus közgazdász – többek között – arról ír, hogy a „rendszerváltás csodája” Magyarországon elmaradt. Ennek okát azonban a szerző nem a materiális tényezőkben: a posztiszocialista országok

viszonylagos elmaradottságában, a tartós tőkehiányban vagy az intézmények minőségében látja.

Csaba szerint tíz évvel a nemzetközi pénzügy válság után a képzeletbeli Rubicon napos oldalára azok az országok kerültek, amelyek irányítói vállalták a piac-konform költségvetési és szabályozási reformokat. A vesztesek pedig azok az államok lettek, ahol (például Görögországban vagy Olaszországban) a vezetők nem merték elkötelezni magukat a szerkezeti reformok mellett.

Ez persze a végeredményt tekintve igaz, de az okok megértéséhez nem elegendő az „igazhitű piacpártiak” és a „lusta, pazarló stb. déliek” közötti különbségeket újra felfedezni. Talán többet kellene foglalkozni azokkal a – már idézett – globális pénzügyi transzferekkel, amelyek jó harminc éve biztosítják például az egyenlőtlen gazdasági kapcsolatokat a hitelező és az adós országok között. Ráadásul Európában az amúgy is meglévő feszültségeket még tovább mélyíti, hogy az euró rugalmatlan, egységes árfolyama előnyösebb a gazdaságilag fejlett, északi régiókban. Az ortodox neoliberalizmus – mint látjuk – köszöni, de 2019-ben is jól van.

5. Ronald Reagan és Mihail Gorbacsov közös műve

Mint utaltunk rá, főleg a gazdasági és társadalmi folyamatok és nem a politikusok formálják a történelmet. Ettől még igaz lehet, hogy egy-egy nárcisztikus, küldetésstudattal rendelkező népevezér (Donald Trump, Boris Johnson vagy a jelenlegi magyar miniszterelnök) hazája tönkretétele ügyében igen sokat tehet. A II. világháború utáni amerikai történelemben elsőként Ronald Reagan játszott el ilyen dicstelen szerepet, akinek politikája láthatóan 2016-ban, Trump megválasztásával „érett be”.

A) A REAGANOMICS

John Komlos, magyar származású amerikai professzor a legutóbbi elnökválasztási adatok elemzése alapján állítja, hogy Trump három korábbi demokrata erő (Pennsylvania, Michigan és Wisconsin) „átállása” miatt győzhetett. Ezek a ma már rozsdadóveteti államok egykor virágzó feldolgozóiparral rendelkeztek. Az itt élők korábban mindig a demokratákra szavaztak, de a Reagan elnök által elindított „ipartalanítási” folyamatnak rengeteg ipari munkás lett a vesztese. A szomorú végeredmény pedig az, hogy Donald Trump megválasztása – aki Reaganhez hasonlóan, maga is a szórakoztatóiparból érkezett – egy 36 éve tartó kétségbeesés-felhalmozódás eredménye.

Ha valaki Amerikáról hall, általában a korlátlan lehetőségek hazája, a siker és az azzal járó mesés gazdagság jut az eszébe. A valóság azonban – a statisztikák szerint – ennél prózaibb. Az elmúlt évtizedek gazdaságpolitikája ugyanis sajátos kettős társadalom kialakulásához vezetett. A republikánus és a demokrata elnökök egyaránt hittek az adócsökkentések csodatévő erejében. Ezzel

a gazdaságpolitikával azonban főleg a pénzügyi szféra menedzsereinek és a tőke-jövedelemből élőknek kedveztek. A munkájából élő többség viszont a reagani forradalomnak (lásd reaganomics) főleg az eladósodást, a csökkenő relatív jövedelmeket és – az ebből fakadó – kilátástalanságot köszönhetette.

A gazdaságilag lemaradó régiókban évtizedek óta halmozódó feszültségek sokféle formában jelentkeznek. Az országban csak 2016-ban 384 – lövöldözéssel járó – incidens fordult elő, s a halálos áldozatok száma több százra tehető egyetlen év alatt. Mivel a kézfegyvergyártók (NRA) a Republikánus Párt fontos kampány-finanszírozói, ezért még a tanárok felfegyverzésének őrült ötletét is komolyan kell venni. Szánalmas, ahogy az ámokfutók áldozatainak hozzátartozóit a hivatalban lévő elnök csak az együttérzéséről tudja biztosítani. Az Egyesült Államokban az egy főre jutó drogfogyasztás háromszorosa a nyugat-európai átlagnak és a kábítószerhez köthető halálesetek száma nyolcszor magasabb. Az egészségügyi statisztikák kimutatják azt is, hogy a kétségbeesésből fakadó halálozási ráta (az öngyilkosság, a túlzott alkoholfogyasztás következményei) a középiskolai vagy annál alacsonyabb végzettséggel rendelkező fehér férfiak körében a legmagasabb. A Gallup felmérése szerint 2017 júliusában az amerikai lakosság 43 százaléka érezte úgy, hogy anyagi nehézségekkel kell küzdenie, ami nagyjából 140 millió potenciális szavazót jelent.

Ma sem tudják elegenden, hogy a neoliberális gazdaságpolitika jó harminc éve pusztít szerte a világon. A 2008-as pénzügyi válságot lényegében azzal idézte elő, hogy a betétesek érdekeit védő prudenciális jogszabályokat hatályon kívül helyezték. A „deregulátorok” ugyanis azt hirdették, hogy a banki önszabályozás idővel mindent megoldó csodaszerré válik. Az eredmény közismert: a Lehman Brothers csődöt követő pénzügyi összeomlás a trumpizmus feltételeit már jóval a névadó színre lépése előtt megteremtette. A sorozatos bankcsődök a tőzsdékre és a realgazdaságra is áttértek. A pénzügyi válság az európai populisták előretörésében is fontos szerepet játszott, miután a kontinens egyike lett a nagy veszteseknek. Az Unióban elsősorban az euróövezet déli tagállamai (görögök, olaszok) kerültek nehéz helyzetbe, de a kelet-európaiak (Lettország, Magyarország, Románia) talpon maradásához is az IMF segítsége kellett.

A reaganomics pusztító hatása a fejekben is régóta érzékelhető. A nyolcvanas években például Magyarországon is hallatlanul népszerűek voltak a garázsvállalkozásokról szóló történetek. Újságcikkek tucatjai szóltak arról, hogy néhány kreatív, vállalkozó szellemű jó barát összefogása egy „szabad piacgazdaságban” csodákat teremtett. Az persze nem tagadható, hogy az Apple Computer világsikeréhez Steve Jobs és barátainak zsenialitása kellett. A garázsvállalatokat bemutató szerzők annyit persze hozzátehettek volna a tanmesékhez, hogy az informatikai (IT) ágazat robbanásszerű fejlődésének a reagani úrvédelmi program volt a megrendelője. Jórészt a rekordméretű katonai költségvetésből finanszírozták ugyanis azokat a fejlesztéseket, amelyek – többek között – a személyi számítógépek tömeges elterjedéséhez vezettek. Pusztán pénzügyi szempontból

nézve, a reaganomics eleve hazugságra épült: az államellenes retorika ellenére az informatika első csodái dollár-százmilliárdokban mérhető közpénz „magánosításból” keletkeztek.

B) GORBACSOV, A NAGY REFORMER

1985 a belgák számára is a „fordulat évének” tűnt, amikor a mindössze 54 éves Mihail Gorbacsovot az SZKP főtitkárává választották. A pangás évtizedeit ugyanis – Brezsnyev halála után – a gerontokrácia néhány tragikus éve követte. A „kremnológusok” akkoriban abból következtettek az új, teljhatalmú szovjet vezető személyére, hogy az éppen elhunyt főtitkár (Andropov, Csernyenko) temetését szervező magas szintű testületnek ki lett az elnöke.

Gorbacsov nagy lendülettel látott a Birodalom megreformálásához, s azonnal a nemzetközi sajtó első számú kedvencévé vált. Felesége, Raisza Gorbacsova nyugati eleganciával öltözött, meggyőzően és igen szimpatikusan alakította az első szovjet „first lady” szerepét. Persze nem lehet véletlen, hogy éppen Margaret Thatcher volt az, akinek a világsajtót bejáró véleménye megadta az alaphangot. „Kedvelem Gorbacsov urat, tudunk együttműködni egymással” – nyilatkozta a Vaslady, aki éppen akkoriban verte szét a brit feldolgozóipart és a – korábban hagyományosan erős – szakszervezeti mozgalmat.

Gorbacsov nagyhangú retorikája és a média szimpátiája sajnos nem bizonyult elegendőnek. A nyolcvanas évek második felében a gazdasági válság a Szovjetunióban katasztrofális méreteket öltött. Az államadósság rohamosan nőtt, az aranytartalékok csökkentek, s még a lakosság élelmiszerellátását sem tudták biztosítani (lásd a jegyrendszer újbóli bevezetését). Ebben a helyzetben például az alkoholizmus felszámolására indított kampány jó szándékú, de kifejezetten dilettáns politikai lépés volt. A glasznoszty hitelességének természetesen az sem tett jót, ahogyan a csernobili atomkatasztrófát megpróbálták eltitkolni a világ közvéleménye előtt. A Gorbacsov által örökölt afganisztáni háború több volt egyszerű kalandnál. Évente mintegy 5 milliárd dollárt emésztett fel a költségvetésből és a halálos áldozatok, megrokkantak száma a százazres nagyságrendhez közelített.

Gorbacsov történelmi érdeme ugyanakkor, hogy mert szakítani a hírhedt Brezsnyev-doktrínával, ami – a szocialista országok korlátozott szuverenitását hirdetve – annakidején az afganisztáni és a prágai katonai beavatkozás utólagos „legitimálásához” kellett. Igaz, e pozitív döntésével beláthatatlan folyamatokat indított el a szovjet tagköztársaságokban is, ahol mindenki nemzeti függetlenséget akart, ami végül is a Szovjetunió széthullásához vezetett. Az 1986-os reyjkavíki Gorbacsov–Reagan találkozó jelentősége az atomfegyverek korlátozása területén aligha vitatható. Ám a főtitkár kísérletet sem tett arra, hogy – a politikai kompromisszum részeként – a Birodalom eladósodott tagjai számára legalább az adósságterhek enyhítését elérje.

A gorbacsovi „látványpolitika” és a későbbi, „ki tudja honnan szalajtott emberek” a legnagyobb csapást mindenképpen a gazdaságra mérték. A sokkterápia

ugyanis mindenütt anarchiához vezetett, s arra végképp nem volt alkalmas, hogy az eredeti tőkefelhalmozás bonyolult feladatait (lásd privatizáció) egy szétzilált államapparátussal elvégeztesse. A spontánnak nevezett privatizáció a mohóságról és a felelőtlenségről szólt, ami értékes gazdasági kapacitásokat is semmivé tett. Korabeli becslések szerint az állami vagyon tömeges és egyidejű értékesítése miatt a túlkínálat mintegy tízszerese volt a fizetőképes keresletnek a korábbi szocialista régióban, így értékarányos magánosításról szó sem lehetett. A keleti piacok azonnali szétesése és a tömegessé váló munkanélküliség a térségben csak a világháborús veszteségekhez hasonlítható.

A gazdaság tartós leépülése még a keleti blokk korábban fejlett országaiban is bekövetkezett. Igaz, a berlini fal ledöntése Európa nagy ünnepe volt, s a német újraegyesülés után a volt NDK is a NATO és az EGK teljes jogú tagja lett. Harminc év alatt azonban kiderült az is, hogy a „Nyugathoz” való felzárkózáshoz még a Németországon belüli óriási pénzügyi transzferek sem voltak elegendők. A Népszava egyik minapi cikke szerint a keleti régió GDP-je a nyugatinak még mindig csak 70-75 százalékát éri el. A német tőzsdén nincs a keleti tartományokban működő, bejegyzett cég, és az 500 legnagyobb német vállalat listáján „keletiek” mindössze 34-en szerepelnek. Így az sem meglepő, hogy – bár a centurmpártoknak 2019-ben Szászországban és Brändenburgban is sikerült megőrizniük első helyüket – az „Ostik” a leglelkesebb támogatói a szélsőjobb oldali, populista AfD-nek.

Az igazi dráma már a Szovjetunió szétesése után bekövetkezett. J. E. Stiglitz, Nobel-díjas közgazdász egyik könyvfejezetének a sokat mondó „Ki veszítette el Oroszországot?” alcímet adta. Ebben olyan történetek olvashatók, amelyek nem is egy tudós könyvébe, sokkal inkább bűnügyi tudósításokba illenének. 1992-ben például az IMF szakértői a gyors privatizációt, a teljes pénzügyi liberalizációt, vagyis az árak azonnali felszabadítását javasolták a Jelcin-vezetésnek. Ők azonban ez utóbbi körből kivették a nyersanyagok árait. Az eredmény: azonnal beindult a havi kétszámjegyű hiperinfláció, ami ellen – a hagyományos IMF-terápia szerint – a kamatok emelésével kellett védekezni. Az infláció amellet, hogy elérte a lakosság megtakarításait, nyílt felszólítást jelentett egy jól körülhatárolható személyi körnek. Ők lettek a későbbi „oligarchák”, akik kapcsolataik révén megvehették a továbbra is olcsó olajat, hogy azt Nyugaton értékesítve és a milliárdos profitokat offshore-számlákra utalva a széthulló országból azonnal elmenjenek.

A gép forog, s a Nobel-békedíjas egyik „alkotó” ma az Egyesült Államokban pihen. Oroszország GDP-je a kilencvenes években nagyobb mértékben csökkent, mint a II. világháború idején. A sokkoló adatok sorából is kiemelkedik az ipari termelés drasztikus visszaesése, ami a rendszerváltás évtizedében 60 százalékos volt. Ugyanezen szektor csökkenése 1940 és 1946 között „mindössze” 24 százalékos mutat. A történelmi fordulat „gazdasági egyenlegét” egyébként jól jelzi, hogy Oroszország és az utódállamok részesedése a világkereskelemből az egykori Szovjetunió teljesítményétől még 2019-ben is messze elmarad.

6. Az exodus

A magyar „belgák” szociológiailag a középosztály (az állami vagy pártapparátusokban dolgozó hivatalnokok, köztisztviselők és közalkalmazottak, illetve értelmiségi csoportok) baloldali érzelmű tagjai voltak. Többségük a rendszerváltás után sem vált tőketulajdonossá. Persze kivételek itt is akadtak, amikor a KB apparátusának egykori magas beosztású vezetője vagy a KISZ-ből indult politikus vált sikeres nagyvállalkozóvá. Sokan lettek munkanélküliek vagy önként hagyták el a politika világát, és – bár tőkéjük nem volt – a gyorsan privatizált magánszektorba menekültek. Néhány tízezer forintos alaptőkével rengeteg betéti társaság alakult, s az egy lakosra jutó ingatlanközvetítő cégek számát tekintve alighanem mi voltunk a világrekorderek. A „kényszervállalkozó” közgazdászok, jogászok körében népszerű terület volt az adótanácsadás is. A számtalan új ügyvezető igazgató, az elegáns névjegyével bemutatkozó menedzser a társasági adóról vagy az adóigazgatási eljárásról nem igazán hallott. Arról pedig végképp nem tudott, hogy az adóhatóság például a jelentési kötelezettség elmulasztását akkor is szankcionálja, ha az ígéretes „vállalatnak” az adóévben egyetlen forint árbevétele sem volt.

A belgák többsége persze a politikától már nem tudott elszakadni. 1989-ben akár az „utódpartiság” bélyegét is vállalták azok, akik beléptek az alakuló Szocialista Pártba. Akkoriban persze sokan tartottak attól, amit az „átmenet” nélküli átmenet”, illetve a pénzpiaci kapitalizmus a valóságban jelentett. Az viszont rémálmaikban sem jött elő, hogy Magyarország jó harminc év elteltével – az Európai Parlament szerint is – a kleptokrácia, a haveri kapitalizmus elrettentő példája lehet. Egy jobboldali diktatúra, amelyet Görgey Gábor nagyszerű regényében „a nemzeti konzervativizmus bugris változatának” nevez.

A rendszerváltás utáni viharos évtizedekben a „belgák” számára talán az európai integráció jelentette a legtöbbet. Sokan az államigazgatásba is visszatértek és segítették az uniós felkészülést: részt vettek abban a nagy munkában, amelynek eredményeképpen az ország az Európai Unió tagja lett. Ma már persze ők is realitán látják „Brüsszelt”, de annak valamennyien örültek, hogy a 2019-es EP-választásokon nem a populistá neonácik győztek. Sőt: az idei választási év eredményei az európai baloldal számára talán egy kicsit reménykeltőek. Igaz, már a „belgák” sem gondolják, hogy valaha is „testvér léssen minden ember”, de egy demokratikus, európai Magyar Köztársaság jövőjében még mindig hisznek.

(A szerző a Bajnai kormány igazságügyi és rendészeti minisztere volt)

GÉCZI JÓZSEF ALAJOS

Egy rendszerváltóvá lett mozgalom

A reformkörök élete és halála 1988–1990

Kelet-Európában a hetvenes években az illúzióvesztés általánossá vált. A „fejlett szocializmus” agyérelmeszedéses ideológiájában már azok sem hittek, akik gyártották. Az 1981. december 13-án szovjet nyomásra bevezetett lengyel szükségállapot („önbevonulás”) után a szocializmusból nem maradt más, csak a mezetlen hatalmi struktúra és a tapasztalat: amíg a Szovjetunióban nem történik valami, addig semmiféle kritikus reformküzőb nem léphető át. Az ún. létező szocializmus tehát egy különös zárvány, egy modernizációs zsákutca. Nem közelíthető saját utópikus lényegéhez („az eszmékhez”). Meg sem haladható, nem reformálható és meg sem dönthető. Mint hatalmi-intézményi struktúra erős. Mint modell életképtelen, de végkimenetele mégsem látható.

1. A magyar reformfőrendek a 80-as években

A nyolcvanas évek elején egyszerre erősödött a legitimációs válság és a reménytelenség. Először a reálszféra reformerei ocsúdtak. Az adósságcsapdától szorongatott magyar politikai elit egy része 1982-83-tól a hatalmi berendezkedés élettartamának meghosszabbítása reményében jóváhagyta vagy legalábbis tűrte a gazdasági alrendszerek reformját.

A „lopakodó gazdasági reform” koncepciója – 1984 áprilisában fennakadt az éber ókonzervatív elvtársak szűrőjén. Ám a gazdaság vezérlőpultjainál és a reálszférában általában fontos folyamatok indultak el. A vállalati reform – ügyesen a munkásbeleszólás pajzsa mögé bújva fellazította a reformok örökös ellentáborát, a „szocializmus erődeinek” tekintett nagyvállalatokat. A vállalati nomenklatúra a saját ágazati bürokráciájával szemben megindulhatott a menedzserré válás útján. A belső és kisegítő kisvállalkozással a nagyipari munkásság krémje is önálló mozgástérhez jutott.

Magyarország fokozatosan csatlakozott a világ gazdasági és pénzügyi intézményeihez.

Elkezdődött a többszintű bankrendszer kiépítése. Beindult az adóreform. Kialakult egy magát világgpiaci áron, menedzsmentként értékelő pénzügyi technokrácia.

Az 1984 végétől beindított téves gazdaságpolitikai dinamizálás – berecstszojkanak csúfoltuk akkoriban – „sikeresen” megduplázta az ország külső adósságállományát. Tovább erősítette ezzel a reformkényszert és vele a társadalom lázadó kedvét. „A mindent engedek, jaj csak a hatalmam megmaradjon” jelszóval jellemezhető években a „főelvtársak” templomi zászló alá álltak, tilos országokkal kokettáltak, Forma 1-es versenypályát építettek, kisebb „ártatlan” szervezkedéseket serkentettek, világútlevelet adtak, csak valahogy a gőzt levezessék. Ebben a közegben a gazdasági technokrácia fokozatosan megszerezte az állami tulajdon feletti részleges rendelkezési jogot.

Az állampárthoz kötő köldökzsinór 1987 körül már valamelyest elvékonyodott. Enélkül az sem volna érthető, miért sikerült előbb – egészen más céllal – Grósz Károlynak, majd Németh Miklósnak a gazdasági elittel azonos okból „önállósítani” a kormányt az MSZMP KB-vel és apparátusával szemben. A reformfőrendek gazdasági alrendjei felkészültek az új kiegyezésre, illetve annak befolyásolására. Csendben, de aktívan várták az új politikai partnerek felbukkanását.

2. Szellemi határjárás és a reformszalonok

A reformfőrendek másik két fő csoportja: az „udvari” értelmiségi elit és a reformpolitikusok nagyobb része más utat járt be. Az 1984-es áprilisi felemás KB-határozat után a reformelit-értelmiség a hatalom *egészével* megszakította vazallusi kapcsolatait. Egyrészt reformszalonokba vonult vissza az általa „megválasztott” reformpolitikusokkal, másrészt alig burkoltan kokettálni kezdett az éledező ellenzékkel. Harmadrészt – és témánk szempontjából ez a legfontosabb – a reformok sokat próbált szellemi nagyjai elindultak eszméikhez bázist, maguknak új szövetségeket keresni.

A kb. 1984 ősztől felerősödő „szellemi határjárás” felbátorította a rendszerválságot ugyancsak érzékelő vidéki értelmiséget. A nagyvárosok felsőoktatási intézményeinek társadalomtudományi, „marxista” tanszékei más szellemi műhelyekkel együtt, országos hátteret adtak a közös gondolkodáshoz. A HNF, a TIT helyi szervezetei, a művelődési házak, klubok, könyvtárak biztosították a legális búvóhelyeket. 1986-87-re kritikus tömegű szellemi egység alakult ki a tehetetlenkedő, „offenzív helyben járással” jellemezhető hatalommal szemben.

A „szocializmus” fordulatos reformját követelők között persze szép számmal akadtak újbaldaliak, de talán még többen „ortodox radikálisok” is. 1988 nyár végéig azonban egységes kritikai hullámnak tűnt az egész. A pártállam értelmiségét eltöltötte a „rendszerbaj” még teljesen végig nem gondolt előérzete. Az 1987. februári – Berecz János által vezényelt – szegedi „szocializmuskép” konferencián szinte senki sem akadt, aki kiállt volna a kiüresedett, válságtagadó hivatalos álláspont mellett. Ekkorra már az MSZMP oktatási intézményei is a lázongókkal

paktáltak. (A tudósokat megkértük, mondják már meg végre, mi az a politikai reform, poénkodott Berecz a konferencián.)

Az előregedő kádári vezetéssel szemben a reformpolitikusok „külső” szövetségeket kerestek. Egyre nyíltabban támogattak különféle reformműhelyeket, sőt állandó kapcsolatra törekedtek velük. Szinte minden budapesti kulturális és tudományos intézetben fortyogtak a reformeszmék. A külüggyel foglalkozó szakapparátusok, a KISZ háttérszervezeteinek jó része egyre bátrabban folytatott különutas politikát. A Magyar Írók Szövetsége a nemzet sorskérdéseiben hadat üzent a központi pártvezetésnek. A Tiszatáj 1986-os betiltása ezt a harci központot közvetlenül Szegedre hozta.

Egyes intézmények már régóta kapcsolatban álltak az ellenzékkel, 1987-88-tól újakkal bővült a kör. A teljes áttekintésről kényszerűen lemondva ki kell emelnünk az 1982 óta Pozsgay Imre vezette Hazafias Népfront ernyőszerepét és aktív ellenpolitizálását.

3. 1988. május: „Pozitív működési zavar”

Magyarországon Gorbacsov színrelépése után még jó három év kellett mire – a felemás reform nekirugaszkodások, visszarendeződések, lázongások és az adósságválságba torkolló „offenzív helyben járás” után – 1988 májusában végre bekövetkezett a főhatalom berkeiben is a „pozitív működési zavar”.

Az MSZMP májusi pártértekezletén a „reformkonzervatívok”, a technokraták és hozzájuk csapódva a „koncepcionális reformerek” kicsiny csapata leváltotta az „ókonzervatívokat”. A tőle balra állók távozásával Kádár János saját politikai tábora szélére került. Ez a Sztálin előtti bolsevizmus virágkorára emlékeztető belső puccs a megszorítások vagy az adóreform miatt zsörtölődő társadalomra, a hatalomtól lassan távolodó szellemi baloldalra, a fellázadt párttagságra, magára a válságra és a gorbacsovi „peresztrojka” sokféleképpen értelmezhető mítoszára támaszkodhatott. Pártpuccsnak indult, de olyan jól sikerült, hogy – következményeit tekintve – a rendszerváltásba torkolló fordulat kiindulópontja lett.

4. 1988. szeptember–december: a reformkörök születése, az állampárt belső megtagadása

A reformkörök 1988 kora őszen a májusi állampárti értekezletet követő csatlódások hónapjaiban Csongrád megyéből indultak el. A megye állampárt körüli human és technokrata értelmisége már évek óta a szellemi lázongás állapotában leledzett. 1987-ben azután a „tagkönyvcserés” elbeszélgetések programjával – ennyi jött át a magyar pártközponthoz Gorbacsovból – végleg felhergelődött. A májusi pártértekezlet utáni nyári ballépések – pl. a Nagy Imre-tüntetés szétvérese június 16-án; Grósz aradi kudarca Ceausescuval augusztus végén; valamint a – Komócsin-korszak Csernyenkójának is csúfolt – Szabó Sándor első titkár

vezette megyei pártbizottság egyhelyben topogása – még inkább felbőszítette a zsörtölődőket. Ekkortájt már a párttitkárok is horizontálisan szervezkedtek. A szegedi KISZ '88 őszén tüntetést szervezett a pártértekezletért. A megyéből nézve még Grósz Károly is radikális reformernek tűnt akkortájt.

Legyen vagy ne legyen pártértekezlet a megyében és a városokban? Tavasztól november végéig e körül folytak a csaták. A JATE PB titkára, Anderle Ádám vezetésével elindult a „párttitkárok mozgalma”. Az ókonzervatívok már a Grósz Károly-féle dinamikus reformkonzervatívoknak is útjába álltak. Kudarcos aradi találkozójáról – ahol belesétált Ceausescu csapdjába – hazafelé tartva Grósz rá morgott a megyei elvtársakra. A párttűtő titkárok felbátorodtak a szervezkedésre. Ahogy Rátkai Árpád írja „A pártállam felszámolása Csongrád megyében 1988–1989” c. tanulmányában:

„A demokratikus pártmozgalom lépésről lépésre teret nyert a megyei oligarchiával szemben, s e harcok nyomán az év végére a pártmegye romokban hevert. A sajtó az események tényszerű áttekintésével, de a megyei vezetők visszaéléseinek szellőztetésével, az ezzel való hangulatkeltéssel is a megyei pártbizottsággal szemben foglalt állást. Ezt a célt szolgálták a megyei pártértekezlet elé időzített rádióműsorok éppúgy, mint pl. a Délmagyarországban a pártértekezlet reggelén megjelent kronológia.

A megyei vezetők az őszi politikai harcokban sorra elvéreztek.”

A Grósz Károly keltette megújulási remények gyorsan szertefoszlottak. Miközben az általa képviselt „reformkonzervatív” irányvonal már 1988. augusztus végén kifulladás, vidéken még tartották magukat a tőle balra (!) álló „ókonzervatív”, „sztálinista” vagy ha úgy tetszik „posztneosztálinista” erők is.

1988. augusztus–szeptember fordulóján Lovászi József, az MSZMP Csongrád Megyei Bizottságának munkatársa kiügyeskedte, hogy a pb. „kezdemenyezze” a pártbizottság reformműhelyének létrehozását. Az ekkor már támadott megyei vezetés az ötlettől egyrészt egy kis reformpalástot, másrészt legitimáló helyi tudós gyűlekezetet remélt. Ezért korlátokkal, de teret adtak Lovászi József ötletének. Szeptember 27-én a sajtóházban Lovászi javasolta az egybegyűlteknél a megyei pártbizottság reformköreinek megalakítását. Hosszas ötletelés után Géczi József, a JATE adjunktusa leszögezte: lehetséges reformkör, de csak, mint a párttagok autonóm szerveződése, mindenféle hierarchikus gyámkodás nélkül. Ezzel sokan egyetértettek. A beszélgetés állásfoglalás nélkül ért véget.

Néhány hét szünet után egyre szélesebb körben kezdődött meg a pártbizottságtól független reformkör megalakításának előkészítése. Bekapcsolódtak újságírók, egyetemi oktatók, tanárok, könyvtárosok és néhány KISZ-es reformer. Későre szegedi kötődésű szentesi tanár törekedett a szövegtervezet radikalizálására.

Némi bátortalankodás után Sulyok Erzsébet újságíró és Szávay István főszerkesztő-helyettes segítségével 1988. november 29-én huszonhat aláírással a *Délmagyarország* és a *Csongrád megyei Hírlap* (főszerkesztő Tamasi Mihály) végre lehozta a felhívást. A *Reformköröket a pártban is!* című kiáltvány országos

szerveződésre biztatott. A felhívásban természetesnek tekintették a többpártrendszer. Ehhez mértén hirdette meg a program a sztálini modell visszafordíthatatlan lebontását, a világgazdaságba való visszaintegrálódást, a „tútagadott polgári értékek visszaemelését”. A párt nem válhat a visszarendeződés erőinek eszközévé – szögezte le a nyilatkozat.

„Egyszerre van szükség a világgazdaságba való visszaintegrálódásra... a tútagadott polgári értékek visszaemelésére (...) valamint a politikai intézményrendszer olyan reformjára, amely teret ad az egyének és közösségek autonómiájának, és természetesnek tekinti a többpártrendszert.” A többpártrendszernek csak szabad egyének és szabad közösségek társadalmában van értelme. A többpártrendszert nem követelni kell (úgy mond „mindenki alakítsa meg a magáét”), hanem a politikai, jogi és adminisztratív korlátok lebontásával kell szabad utat nyitni számára. Ezeket a tömör téziseket hetekig hevesen vitatta az egyre bővülő alapító csapat. A szabad választás az csak szabad választás lehet, ez volt „A Nagy Felismerés”. Nem csupán az egypártrendszeren belüli pluralizmust kell elvetni, de a korlátozott többpártrendszer koncepcióját is túlhaladta az idő. Kovács László Imre politológus ezen álláspontja lett a felhívás konszenzusos alapja. Az üzenetet felértékelte Grósz Károly a sajtóban talán kissé feltupírozott híres-nevezetes „fehérterroros” sportcsarnoki beszéde.

A *Délmagyarországban* meghirdetett napon, december 2-án a sajtóházban megalakult az MSZMP-tagok Csongrád megyei Reformköre. Az autonóm országos mozgalom meghirdetése – ellentétben a reformpolitikussal – Grósz Károly figyelmét rögtön felkeltette. A december 9-ére végre összehívott megyei pártértekezleten a reformkörös Szoboszlai Zsolt hozzászólására reagálva jobboldali elhajlásnak, horribile dictu frakciózásnak minősítette a dokumentumot. Barátilag megrótt a helyi lapok főszerkesztőit is. Szavai riadalmat keltettek, de így meglett az országos hírverés.

Néhány Csongrád megyei kisvárosban és Kiskunfélegyházán indult be hasonló szervezkedés, de országos mozgalomról januárban még nem volt szó. Sőt jöttek a „hírek”, hogy retorziókkal fenyegetik a reformszerveződésekkel szimpatizáló politikai munkatársakat. „Anderle Ádám külföldre készül” – még ilyen hír is volt.

A december-januári „reformpangás” csendjét látványosan megtörte Pozsgay Imre január 28-ai, a 168 órában közölt „beszélgetés” rádió-nyilatkozata, miszerint 1956 népfelkelés volt. *Írásban, szóban, telefonon sírva, üvöltözve valóságos verbális polgárháború tört ki.* Felsejlett a már sokszor megtapasztalt visszarendeződés réme. Ellenhatásként februárban, márciusban és április első felében sorra alakultak az állampárton belüli-körüli, az állampárti jellegnek hadat üzenő reformkörök, reformszárnyak, reform-alapszervezetek.

A lappangó legitimációs frászt, lelki összeomlást és revánsvágyat egyaránt kiváltó szavak jelentőségét a nyilatkozó pozíciója, súlya adta. Pozsgay Imre az akkori főhatalom, az állampárt mindenek fölött álló centrális szervezetének, a Politikai Bizottságnak a tagjaként nyilatkozott. Államminiszterként az akkor már

a hatalmi centrum (decentrum?) felé törekvő kormányt is bevonta a kirobbanó konfliktusba. A balos felindulás szereplői rögtön ráéreztek: az egész Kádár rendszer legitimációja kérdőjeleződött meg. A „munkás–paraszt hatalom” védelmezői, az 1956 decemberétől kibontakozó „korrekciós restauráció” résztvevői, támogatói most hirtelen ellenforradalmi pozícióban találták magukat. A január 28-ai Pozsgay-nyilatkozat utáni éjszakával kezdődő „politikai láz felfelé kúszó napjaiban” (Kimmel Emilnek, az MSZMP helyettes – valójában tényleges – szóvivőjének szóhasználat) csak úgy dőltek az állandó ügyeletet tartó pártközpontokra a kétségbeesett vagy éppen dühöngő üzenetek. A reformerek és más „modernizátorok” pedig a közelgő KB ülésen várható leszámolástól, Pozsgay menesztésétől rettegtek.

A „sajtmunkások”, a rádiós és televíziós munkatársak igencsak megszeppentek. Már '88 nyarának végétől zajlott a nyilvánosság „forradalma”. A régi gazdák és cenzorok meggyengültek vagy éppen „védnöki” szerepre váltottak. A kapitalista „újságíró rabszolgaság” még nem bontakozott ki. A gazdátlanságban tombolt a „Nagy Szabadság”, ez azonban korántsem terjedt ki a sajtó, a média egészére. Függetlenségnek hitték a lebegést. Ősztől a riporterek, a humoristák a könnyebb prédákra, így pl. az Országgyűlés elnökére vagy tipikusan a „helyi kiskirály elvtársakra” vetették rá magukat. Január-február fordulóján úgy tűnt, hogy ennek egyszerre vége szakad. „Nem vagyunk még túl korántsem a rendszeren!” Sokan megvilágosodtak hirtelen. A reformkörösök ennek a megriadásnak nagy hasznát vették.

Grósz Károly főtítkárra, a főhatalom ura, január 30-án érkezett haza Davosból, a világgazdasági fórumról. Még aznap *títkári értekezletet* tartottak a Fehér Házban. (Ez a fórum mozgatta a „nagy” testületeket és a pártközpont apparátusát.) Másnapra, 13 órára rendkívüli *Politikai Bizottság-ülést* hívtak össze. Ezen a január 31-ei értekezleten heves indulattal mondta mindenki a magáét. Pozsgay magyarázatot adott interjús tétterre. A „népfelkelés” nem olyan nagy baj, csak nem kellett volna úgy és ott mondani, ahol... Döntöttek arról, hogy „*időszerű politikai kérdések megvitatására február 10-re összehívják a Központi Bizottság ülését.* (Félelmetes napirend!) A Csongrád megyei reformkör ezt megelőző ülése üzent a KB-nak is. No ez már országos figyelmet keltett.

A Központi Bizottság-ülésen Grósz Károly lefékezte a Pozsgay ellenes ostromokat (és visszafogta magát is). Kiizzadtak egy közleményt. A KB „elsietettnek” ítélte Pozsgay nyilatkozatát. A helyzetet radikálisan és elvtársi nyíltsággal „rendkívül összetett”-nek minősítették. A politikai vezetésen belüli viták átfogó értékelését, az „egység újrateremtését” egy későbbi időpontra halasztották.

A közlemény végén a „KB bizalmáról biztosította Pozsgay elvtársat”. (Értsd: kivégzés elhalasztva.) Február 10-én a többpártrendszer kérdése lett a napirend, de a közvélemény az adott helyzetben ezt csak csillapító kódosításként értékelhette. A Központi Bizottság 1989. február 10-ei ülésén a többpártrendszer „elfogadásáról” szóló határozati javaslatot a korábbi évek „offenzív helyben járásának”, a „reform reformjának” apostola, az 1986 körüli kettős ballépéséig (1956 totális

ellenforradalom, „paraszt Révais” fellépés az Írószövetség ülésén) még „élenjáró” reformerként számon tartott Berecz János terjesztette elő. *A többpártrendszer tárgyalásának előrehozatala alkalmasnak látszott az 1956 újraértékelése nyomán beállt trauma legalább időlegesen enyhítésére, a politika átematizálására.*

A kortársi ítéleteket a nyájas olvasó helyén tudja kezelni, de megkockáztatjuk azt a kijelentést, hogy *a február 10-11-i, többpártrendszert elfogadó dokumentum inkább a hegemonisztikus, korlátozott „fél többpártrendszer” koncepció szépen, bár kissé ügyetlenül csomagolt változata.* A debreceni reformkörösök „átláttak a szitán”: „Az MSZMP nem építheti maga köré a többpártrendszert” – szögezték le többször is.

5. Mozgalom születik és Kecskeméten debütál

Február közepén Somogyban (Kaposvár), Zalában (Nagykanizsa) és Budapesten (Villányi út – a későbbi 1. számú Reformkör) adtak hírt magukról a reformkörök. Szombathelyen és Debrecenben „reformszárny” néven jelentkeztek be. Az első országos érintkezésüket a Televízió február 16-i „Hazai Tükör” című adása hozta össze. Körkapcsolással négy helyszínen szólaltatta meg az újdonsült politikusokat, így akarván ellensúlyozni az ekkor igen hangosan fenekedő posztsztálinistákat. A Bács-Kiskun megyeiek március 3-án jelentkeztek be hivatalosan (Kecskemét), de már februárban szervezkedtek. Március elejétől április közepéig alapító dokumentummal léptek nyilvánosságra a reformkörök Békéscsabán, Dunaújvárosban, Pakson, Orosházán, Jánoshalmán, Marcaliban, Győrött, Hajdúszoboszlón, Egerben, Miskolcon, Esztergomban, Pápán és Budapesten a Vendéglátóipari Főiskolán.

Április 14-ig harminc kör jelentkezett be a kecskeméti Reformműhelyen való részvételre, holott erről a lehetőségről intézményesen nem szerezhettek tudomást.

A reformkörök létrejöttük pillanatától kapcsolatba kerültek a helyi ellenzékkel. *Sőt számos városban a reformkörök jelentek meg először szervezett ellenzék-ként.* A politikai frontok a nagyvárosokban kezdettől fogva világosan elkülönültek. A kisebb városokban viszont gyakran ugyanazok alakították a reformkört és az MDF (vagy éppen az SZDSZ) helyi szervezetét. Így tette ezt Miskolcon Furman Imre és Pankucsi Márta. A kiskunfélegyházi – később MDF-es – országgyűlési képviselő, Fekete Pál egy ideig együtt hordta a reformkörös és az MDF-es jelvényt. A tatai Tóth András viszont a helyi MDF-es alapítóból lett reformkörös, majd szocialista képviselő. Mielőtt bárki is a mozgalom „népnemzeti fertőzőtségére” következtetne: legalább ennyien érkeztek a liberális Szabad Kezdeményezések Hálózatainak irányából (például Bokros Lajos), de a Fidesszel is ki lehet mutatni a közös szellemi gyökereket. A reformkörök politikai szereplését jelentősen befolyásolták a helyi közállapotok. Ahol a pártértekezletek kiharcolása volt napirenden a Grósz Károlytól balra álló, 1988. május előtti megyei, városi vezetéssel szemben, ott kevesebb idő jutott az országos ügyekre.

Azt 1989 februárjára, márciusára országszerte megjelenő reformkörü mozgalom az állampárt addigi működését és a magát „létező szocializmusnak” nevező sztálini modellt tagadó horizontális struktúra volt. Kezdetből hirdették a modernizációs zsákutcából való kitörést, az állampárt, a pártállam lebontását, a „szabad versenyes választásokat”. (!) A Pozsgay Imre január 28-ai nyilatkozata után kirobbant hisztérikus és félelmetes visszarendeződési hangulat nyomán általánossá vált körökben a felismerés: 1956 újraértékelése, Nagy Imre történelmi szerepének tisztázása nélkül nem juthatnak előbbre.

„A visszarendeződés veszélyét tekintjük ma a legfőbb veszélynek” – hangzik el a pécsiek tipikus reformkörös mondata 1989. április 8-án. Pozsgay január végi nyilatkozata után a Munkásörtség szentesi baráti körében reformer-akasztó hangulat alakult ki. A nagyok mellett Keserű Imre reformkörös tanárt is erre a sorsra szánta néhány felszólalás. Legalábbis a jelenlévő újságíró így hallotta. Óriási sajtókampány keletkezett az ügyből. „Véleményem szerint – nyilatkozta Keserű március 29-én a Népszabadságnak – az MSZMP centrumának (Grósz Károly főtítkárral az élen – G. J.) el kellene határolnia magát nemcsak az erőszak alkalmazásától, hanem az azzal való fenyegetéstől is. Azt hiszem, ebben a kérdésben közös nyilatkozatot tehetne az MSZMP és az alternatív szervezetek vezetősége.” Azaz az állampárt vállaljon morális kötelezettséget az akkor még a kezében lévő erőhatalom jegelésére, az ellenzék pedig rekessze ki soraiból azokat, akik viszont éppen „kommunistákat” szeretnének akasztani. Az egészről egy jó kis „visszarendezőket” helyretevő kampány keletkezett, az azonnali revansot követelők lendülete megtört.

A felületi kezelés nem elég. A visszarendeződés legfőbb potenciális forrása maga az állampárt, mint főhatalom. „Az MSZMP politikai párt legyen, és ne a közigazgatással, gazdaságirányítással összefonódott ügyintéző párt” – hirdeti március 24-én a Tolna megyei Népujságban a paksi „Platformtársaság”. „Az MSZMP következtében számolja fel az állam és társadalmi élet irányításában élvezett kiváltságait, akaratát pusztán politikai befolyásával és annak mértékéig (!) juttassa érvényre”, beleértve a pártvagyon, a költségvetési támogatás visszaszolgáltatását – áll a Budapesti (Villányi úti) Reformkör április 5-i platformtervezetében. Továbbá „...az MSZMP mondjon le a munkahely életébe és irányításába való, kiváltságokon, hatósági jogköri listákon alapuló beavatkozásról...”

A „nagy áttörést” meghozó szegedi tanácskozáson májusban már a pártállami potenciálokra is több figyelem jutott: Az állami hatalmi-igazgatási és gazdasági szféra ne lehessen az átmentés szalonképesebb terepe! „A párt vonuljon ki az államból, az államigazgatást szakemberek végezzék. Történjen meg a népképviselő és az államigazgatás elkülönítése. Átfogó közigazgatási reform szükséges. Az állam vonuljon vissza saját illetékességi körébe. Szűnjön meg a társadalmi szféra egészét átfogó állami ellenőrzés és beavatkozás...”

A korai reformkörös dokumentumok másik témája maga az 1956-os forradalom és Nagy Imre: Különös érzékenységgel figyeljük a megyeszékhelyünkön született

Nagy Imre személye körül ismét fellángoló, indulatoktól terhes vitát...valljuk, hogy mint a magyar kommunista mozgalom egyik „alapítóját” (tintával beírt idézőjel a gépelt kéziratban – G. J.) a végtisztesség megadásán túl szerepének valamennyi korabeli – a közeljövőben remélhetőleg valóban hozzáférhetővé váló – dokumentum elfogulatlan vizsgálatán alapuló, érdemeit is figyelembe vevő objektív megítélése is megilleti”. – olvashatjuk a somogyiak március 5-i állásfoglalásában.

Ugyanezen a napon születik meg a budapestiek majd április 12-én robbanó, hasonló témájú anyaga is. A fel-felvillanó helyi fények akkoriban lobbantak össze országos megvilágosodássá. A reformkörök közvetlen kapcsolat nélkül is egymás tükörképei voltak – írta erről Patrick O’Neil.

A ’89. február-márciusi somogyi szavak messze túlmutattak az akkori „párt-centrum” és a megszeppent mocsár silány taktikázásain: „Szükségesnek tartjuk a politikai perek felülvizsgálatát és mindazok rehabilitálását, akiknek bűnössége napjaink joggyakorlata szerint nem bizonyítható, függetlenül attól, hogy kéri-e a rehabilitálást, vagy sem. Véleményünk szerint az új alkotmánynak tartalmaznia kell, hogy politikai meggyőződése és tevékenysége miatt Magyarországon senkit ne lehessen halálra ítélni.”

A kaposváriaknál a kíméletlen szembenézés párosult a még bizonytalankodók, vagy éppen még vadak meggyőzésének, „átállításának” szándékával. A kemény álláspont és a visszafogott hangnem ritka ötvözetét produkálták.

1989-ben nehezen köszöntött be a politikai tavasz. Jöttek a hírek, hogy az április 12-i KB ülésen nagy leszámolás lesz a reformerekkel. Az április 15-re Kecskemétre összehívott Reformműhely kapcsán fenyegették a „szakadárokat”. A többpártrendszer februári meghirdetését követően sem indultak be az ígért politikai tárgyalások. Nagy Imre és társai temetését még május elején is csak „szűk családi körben” tudta elképzelni a hatalom. A politikai rehabilitációt húzták, halasztották, sőt lejárató dokumentumokat emlegettek.

Április 12-én a KB ülés előtti reggelen baljósan indult Grósz Károly főtítkár sajtószemléje: „Kifejezzük azt a meggyőződésünket, hogy a Nagy Imre per koncepciója per, célját tekintve pedig politikai gyilkosság (!) volt. A koncepció per valamennyi áldozatával egyetemben Nagy Imre és társai jogi és erkölcsi rehabilitálását elengedhetetlennek tartjuk!” – olvashatta a Magyar Hírlapban a budapesti reformkörök állásfoglalását Szabó Zoltán tolmácsolásában. – „1956. október 23-án megítélésünk szerint egy megalázott és megnyomorított nemzet mozdult meg a népszuverenitás elvéből fakadó jogát gyakorolva...” – idézte dokumentumukat Grósz.

„A kormány lapjában!” – háborog az ülésen a főtítkár Németh Miklós felé fordulva. Aznapra minden összejött. „A Tiszatáj ügy vége. Rehabilitált szerkesztők” címmel egy kicsi, de erős hír is megjelent ugyanott.

A Magyar Hírlap ugyanezen számában „Bokréta a párt kalapján” címmel a szegedi reformkörösök is átfogó bírálattal illették az állampártot. Grósz szerint ez nyilván nem lehet véletlen egybeesés. (Az azon a hét végén következő Kecskeméti Reformműhelyről nem is beszélve!) Németh Miklós azonban elengedte a füle mellett a „szervezkedés” félelmetes vádját. Meggyőzően és érzelmekre hatva érvelt

a kormányzóképeség fenntartása mellett, amit a belső viták szervezeti-politikai kiélézése ellehetetlenítene. A „rendpártiak” visszatáncoltak. Az aznapra programozott rendteremtés lendülete így már délelőtt megtört.

A reformkörös ügyből végül is nem lett szavazási szakítópróba. Grósz javaslatára viszont lemondtak a Politikai Bizottság tagjai, hogy egy bizalmiszavazás-félét (újraválasztást) lehessen tartani. Pozsgay maradt a testületben. (Kecskemétre mindenesetre átlőtt köpenyben érkezett.) Kipottyant ugyanakkor Berecz János. Túlmanőverezéseit ekkorra mindegyik áramlat megeléghette.

Am Grósz Károly hatalom-konzolidáló törekvései is megbicsaklottak, sőt a rendteremtés csúcsra járatásának szánt napot egy „mitikus mozzanat” is lerontotta. Aznap délelőtt Kádár János – orvosai tanácsa ellenére – felszólalt a Központi Bizottság ülésén. *Kádár János leromlottan, szétesett, de mégis igen soküzenetű beszédével nem pusztán a saját, hanem a nevével jelzett rendszer fizikai, szellemi és morális megrendülését, sőt megroggyanását is demonstrálta.* Relativizálódtak az aznapi politikai viták. A Központi Bizottság döbbszent csendben oszladozni kezdett. A hölgyek között többen zokogásban törtek ki – írja erről Kimmel Emil.

A következő egy hónapban Grószék megint visszafelé manővereztek. Tartották magukat a korábbi „reformkonzervatív” forgatókönyvhöz. További erőfeszítéseket tettek az ellenzékkal való tárgyalások elodázására, relativizálására. A szabad választásokra idő kell, hogy megérjen a társadalom és a helyzet – emlegették. Június 16-át egy ügyesen kibekkelhető pillanatként fogták fel, amit meg kell úszni, „el kell téríteni”.

Grósz Károly kreativitása nem ismert határt. Új műfajt teremtett: az „improvizált szükségállapotét”. Egy PB-ülésen is próbálkozott, majd 1989. április 22-én a KISZ utolsóának bizonyult kongresszusán felvetette: többekkel konzultálva szükségesnek látja úgymond a „gazdasági szükségállapot” bevezetését. Mindezt az ország akkor még mindenféleképpen első embereként mondta! Az aznap esti TV híradóban – fényképével a háttérben – felolvasták a miniszterelnök közleményét: sem ő, sem a kormány nem tárgyal ilyenről.

Ezzel visszafordíthatatlanul felgyorsult Németh Miklós leválása a főtitkár vezette centrumról. Ez egyúttal gerjesztette az állampárti hatalmi centrum önfel-számolódását is. Májustól már joggal beszélhetünk több hatalmi centrumról. Az állampárt gyengül, de még tartja magát. A kormányzati hatalmi centrum az év végéig még erősödik. Az Országgyűlés is tett kísérletet egy harmadik centrum kialakítására. Júniusban erről majd le kell mondania.

A szükségállapotról, erőszakról, visszarendeződésről, kétfrontos harcról szóló „jelbeszéd” Magyarországon mindig is 1956-ról szólt. Horn Gyula külügyminisztériumi államtitkár ezt ki is mondta április 24-i, hétfői sajtóértekezletén: *„A gyökeres politikai változások evolúciós folyamatainak időszakában az erőszakkal vagy diktatúrával történő fenyegetőzés – bárki részéről is történjen az (! – G. J.), egyet jelent a reform-ellenességgel. Mai helyzetünkben minden olyan törekvés, amely meg akarja hiúsítani*

a reformokat, ellenforradalmi cselekvés” – szögezte le szigorúan. (Ezzel természetesen elhatárolta magát a „saját pufajkájától” is. – G. J.)

A hatalom felső berkeiben így magára maradt (aki egyetértett, az is hallgatott) Grósz Károly valamiféle „reform-visszarendeződésben” gondolkodott. Ő maga fejtegette 1989. január 31-én, a drámai hatású Pozsgay-nyilatkozat után két nappal (vasárnap tért vissza Davosból, az interjút nyilván hétfőn hozták össze): *„Reális veszélynek tartom a politikai reform indokolatlan felgyorsulását, látok benne robbanásveszélyt (!), lehetőséget arra, hogy a politikai folyamatok ellenőrizhetetlenné váljanak... a politika szétfelbomlik a gazdasági megújulást”. 1956 teljes ártértelezése pedig szétfelbomlik a politikát – ez lehetett a másik aggodalma. (Ennél jobban csak 1956 újrátértelezésének megtagadása zülalta szét – tehetjük hozzá utólag.)*

A kecskeméti Erdei Ferenc Művelődési Központban tartották 1989. április 15-én az ún. Reformműhelyt, a reformpolitikuskok és a „szellemi baloldal”, az értelmiségi elit találkozóját. Még január közepe táján közölte sejtelmesen Pozsgay és Szabó Miklós első titkár Komáromi Attila megyei PB-titkárral, hogy „lenne itt egy fontos értelmiségi tanácskozás”. Először február közepére, majd márciusra tűzték ki. Sejtéseink szerint a februárra várt sztálinista revans, Pozsgayék kizárásának elmaradása is magyarázza a halogatást. A „reform-beavatottak” körében keringett a „titok”, hogy itt, a Kecskeméti Reformműhelyen valamiféle politikai zászlóbontás is lehetséges. A második halasztás után merült fel, hogy április 15-re a reformkörösöket is meg kellene hívni. Ezt Kerényi György és Brúszel László vették kézbe. Az utóbbi ekkor már a tanácsi pártbizottság társadalmi titkáráként „szabadabban” mozoghatott. Értésítették az akkor elérhető reformkörösöket. Kerényi György szépen egybefűzött országos sajtószemlét is készített a már megjelent alapító nyilatkozatokról, állásfoglalásokról (MSZMP reformkörök, Kecskemét, 1989. április. Kézirat 58. p.). Ebben közölték a Budapesti 1. sz. reformkör vitaanyagát is. Ezen a rendezvényen osztották először a dunajvárosiak által zsákban hozott reformkörös jelvényeket. A Bács megyei politikai háttérben persze még ott kell látnunk két „emberarcú” mérsékelt reformert, Romány Pál első titkárt és Gajdócsi István megyei tanácselnököt! (Komáromi Attila, Brúszel László, Kerényi György közlése.)

Egyes álmódók szerint itt kellett volna kikiáltania Pozsgay Imrének ama bizonyos „tisztá”, új baloldali magyar-népi pártot. A reformkörösök közül ebbe kevesen voltak beavatva. Egy függőfolyosón át lehetett menni a megyei pártbizottság és a megyei tanács ikerépületébe. Ott egy földszinti nagyteremben gyülekezett harminc reformkör nyolcvan képviselője az ország minden szegletéből. A reformkörösök itt megismerkedtek egymással és egymás programjaival. A következő hetekben a párt-, KISZ- és intézményi apparátusokból csatlakozók közreműködésével élénk fax- és telefonforgalom zajlott. Április végén már több mint nyolcvan reformkör tud egymásról (és nyilván tud róla az állambiztonság is, mert májusban már ott is reformkör bont zászlócskát). Az állampárton belüli ellenzékről nemigen készült ügynöki jelentés, ehelyett informálisan tájékoztatták a politikai vezetőket.

Átmentek egymásba, összehangolódtak a programok és programelemek. Számukra is váratlanul egyetértés mutatkozott a saját pártjukat illető kritikákban és követelésekben. „Európai típusú szocialista”, „szociáldemokrata” pártot kell belőle csinálni. Azaz pártot, új pártot. Még a választások előtt pártértekezletet, de még inkább a pártállami liturgiában szimbolikus súlyú pártkongresszust kell összehívni. *„Kerüljön sor 1989 őszéig rendkívüli pártkongresszus összehívására” ... A kongresszusi küldöttválasztás a párton belül a teljes demokratizmus megvalósításával (ehhez szükséges átmeneti szervezeti intézkedésekkel) és platformok alapján történjen...”* (Belül lévén, ismerték a várható trükköket – vagy legalábbis ekkor még ezt hitték.) A jogállamhoz vezető út mindezek nélkül bármikor eltorlaszolódnak. A „főhatalom” struktúráját szétfeszítve célozták meg a „Nagy Fordulatot”. A reformkörösök szerint azonnal lépni kell, mert egyébként a „párt teljesen méltatlanná válik a hatalomra”.

A reformkörösök Kecskeméten döntöttek a májusi szegedi országos tanácskozás megtartásáról. Követelték az őszi kongresszust, bírálták Grósz Károlyt és a reformellenes huzavonát. Ettől a naptól kezdve lavinaszerű szervezkedés jellemezte a mozgalom terjedésének második hullámát. A felfelé ívelés körülbelül június végéig tartott. Június közepéig a médiában, a közvéleményben is töretlen a népszerűségük. A párttagság körében több korabeli „pártközvélemény”-kutatás szerint – lassabban fogadták el magukat. Júniusra viszont a „csendes többség” nagyobbik része – amelyre az önjelölt centrumplatformok oly gyakran hivatkoztak – inkább már a reformkörösökkel szimpatizált.

6. A szegedi május

1989 májusában, júniusában az ország minden sarkában, nagy- és kisvárosokban, néhol még falvakban is működtek reformkörök. Szinte nem volt olyan oktatási, kulturális intézmény, tudományos műhely, minisztérium vagy nagyobb vállalat, ahol ne folyt volna szervezkedés, programkészítés. Ezekben a hónapokban az úgynevezett *agrárreformkörök* (Fót, 1989. május 5.) még az MSZMP-reformkörökkel egy irányban meneteltek. Augusztus-szeptember folyamán már nem kívántak belepottyanni a baloldal számára készülő közös sírba. Külön útra léptek, belőlük lett később az Agrárszövetség. Reformkörök jöttek létre a rendőrségnél, a hadseregben, a flottánál, sőt *horribile dictu* – a munkásorségnél. *Szakszervezeti reformköri* felhívást is találtunk, de önálló szindikalista reformköri áramlatról nem tudunk. A KISZ áprilisi csődje táján nagy számban csatlakoztak a hontalanná vált KISZ-es reformerek is, bár az információs és közösségi hálózatra vonatkozó kiérlelt koncepciójukat (Enyedi Nagy Mihály) a „rendetlen” és anarchikusan spontán reformkörösök nem tudták adaptálni.

„Mindenki adjon magáról életjelet, aki a reformkörös politikai létezési móddal szimpatizál. Tanácskozás előtt küldje el a szervezőknek politikai téziseit, országos vagy helyi politikai állásfoglalásait, szakmai programját.” Április végétől július végéig csak úgy áradtak Szegedre és más kiadványokhoz a reformkörös

szakmai-politikai programok. Az első nagy reformkörös találkozóra el is készült a Platform c. füzet a Délmagyarország különkiadásában. Erkölcsi alapon követelték a pártvagyonnal való elszámolást, a trükkös vagyonátmentések azonnali leálítását. A spontán privatizáció, a „restriktív” gazdaságpolitika bírálataiban szintúgy kimutathatók a morális, esetenként moralizáló megközelítés jegyei.

Egyrészt az 1989 nyár elejétől egyre intenzívebbé váló politikai harc, másrészt a végre kivívott pártkongresszust szükségképpen megelőző belharcok kissé elfedték a reformkörök gazdasági-társadalmi programalkotó tevékenységét. Az átfogó koncepciók (gazdaság, tulajdon, önkormányzatiság, szociálpolitika, kultúra, külpolitika stb.) terén a szegedi, a debreceni, majd egyre dominánsabban a budapesti műhelyek jeleskedtek. Vidékfejlesztés, agrárpolitika, környezetvédelem témákban Pécs, Nyíregyháza, Szombathely reformkörei jártak az élen. A munkanélküliség kezelésével, a szociális elnyomorodással – nem véletlenül – a Borsod megyeiek foglalkoztak a legdrámaibb stílusban. A szegedi tanácskozásra megjelentetett *Platform* című alkalmi újság gyűjtötte össze a programkészítés első dokumentumait. Nyáron is sok-sok helyi és regionális anyag született. A *Jelentés a platformmegyezetésről* című összegzésben a szeptemberi budapesti konferencián ért el a reformköri mozgalom a „nemzetstratégia-gyártás” csúcspontjára. A következő hetek viharos kongresszusi előkészületei miatt a programkészítés leállt. A „békeesség kedvéért” és a balról újra erőszakosan szorongatott reformpolitikussal való együttműködés érdekében a reformkörök elfogadták a Pozsgay Imre szárnyai alatt készülő pártkongresszusi dokumentumot. Ez a jóval több kompromisszumot tartalmazó, eklektikus szöveg lett végül is a Magyar Szocialista Párt alapító tézisgyűjteménye.

Szűk körben tetten érhető volt egy doktriner liberális felfogás is, mely szerint a piac önmagában mindent megold. A többség, mint célt a szociális piacgazdaságot jelölte meg. Vass Csaba viszont már ekkor kidolgozta az ökoszociális piacgazdaság sajátos teóriáját, ezt azonban az akkori zajban kevesen hallották meg. Néhány hónap múlva kiderült: az összeomló államszocialista gazdaság után még a szociális piacgazdaság is csak távlatos program lehet.

A reformkörök minden áramlata – beleértve az említett „vulgár liberálisokat” is – bírálta a gazdasági átalakulás törvényeit, a nomenklatura túlzott szerepét a privatizációban, az állami tulajdon fölötti rendelkezés szűk körű kisajátítását, az elvonások szelektív, fejlesztési stratégia nélküli gyakorlatát. Az MSZMP-ből ekkor már kifelé tartó gazdasági reformfórendek felfogásával és gyakorlatával szemben a reformkörök gazdasági-szociális programja többnyire klasszikusan szociáldemokrata, illetve demokratikus szocialista volt. Bokros Lajos az ebben a közegben született koncepciót vitte tovább a *Nyílt levél az Országgyűléshez a társadalmi vagyon védelmében* című 1989. decemberi dokumentumban: „A magyarországi spontán privatizáció riasztja a külföldi tőkét, erkölcsileg sem igazolható”. Az átalakulási törvény segítségével „a régi bürokratikus elit az állami vagyon feletti magántulajdonosi ellenőrzés szerzésével átalakulhat egy ugyancsak zárt és piacellenes

kereszt-összefonódásokkal megoszthatatlanná tett oligarchiává, amely előbb-utóbb kisajátíthatja az ország zsenge demokratikus intézményeit is”.

A Grósz Károly vezette hatalmi centrum a reformködbe burkolt állampárttal akart nekimenni egy előrehozott választásnak. Eleinte abban bíztak, hogy sikerül a valóságos többpártrendszer egy-két ciklussal elodáznia. Ha már egyáltalán meg kell állapodni az ellenzékkel, az uralkodó párt kapjon garanciákat (kvótákat) bizonyos képviseleti arányra. Ahogy a nyár elején ez a „lengyel megoldás” ellehetetlenült, taktikát változtattak. Legyen szabad választás, de a hatalom diktálta keretben, és minél előbb, mielőtt a társadalom többsége ráébredne a régi rend közeli összeomlására. Hátha az emberek rutinból, óvatosságból még az MSZMP-re szavaznak és nem az ismeretlen új pártokra – ez volt a remény, meg ugye hátha közben történik valami. (Ám Gorbacsovot csak 1991 augusztusában puccsolták meg.)

A Grósz-féle centrum nem adta meg magát egykönnyen. Grósz Károly április 12-én még kategorikusan az 1990-es (!) pártkongresszust előkészítő műhelyvitákat emlegetett, április 26-án viszont (ugyancsak a Népszabadságban) már elképzelhetőnek tartott egy őszi pártkonferenciát. Az MSZMP egésze reformpárt – mondta 1989. április 27-én Veszprémben, majd így folytatta: „júniusban jóvá kell hagyni a választási programot” (azaz szó sincs Nemzeti Kerekasztal nyomán meghozott új választási törvényről – G. J.), és azonnal meg kell kezdeni a párt felkészítését a választásokra”.

Az MSZMP KB május 8-9-én őszi pártkonferenciát tűzött ki. Ami elég lett volna februárban, olaj volt a tűzre májusban. Ugyanígy felháborodást váltott ki az ellenzékkel való érdemi tárgyalás helyett javasolt homályos, úgynevezett „egyeztető fórum”. E lépések ellenhatásaként felértékelődtek az országos reformkörü tanácskozás előkészületei. Az is reformkört alapított mérgében, akinek ez korábban nem jutott eszébe.

A reformkörök és reform-alapszervezetek tényleges (intézményes) első országos találkozója – május 20. – előtt mindjárt heves vita alakult ki: meghívják-e az ellenzéket, az EKA-t. Éppen nekik is elégük lett a „grószista” keménykedésből.

Lovászi József írja: „...május 20-ig szerte az országban sok új reformkör alakult. Szegedre 110 reformkör, -klub, -alapszervezet 440 képviselője jelentkezett be. Kértük, hogy előre juttassák el a szervezőbizottságnak a platformjavaslataikat, amiket közreadunk a tanácskozáson, hogy megvitassák, és belőlük közös politikai platform szülessen. Ebben az állapotban »leledzett« a reformkörü mozgalom akkor, amikor hozzánk – a szegedi tanácskozás szervezőihez – Szoboszlai Zsolt azzal fordult, hívjuk meg az EKA képviselőit, és felajánlotta, hogy közvetít a két fél között. Más csatornákon megindult a kapcsolatfelvétel. Mi akkor úgy véltük, amíg nincs közösen elfogadott reformkörös politikai programunk, a találkozásnak nem érkeztünk el az idejé.”

Személyes találkozó ugyan nem jött létre május 20-án, de az EKA május 18-i keltezéssel levelet küldött a szegedi reformkörü tanácskozáshoz. A levél szövege a következő:

*A Magyar Szocialista Munkáspárt reformkörei
Országos Tanácskozásának
Szeged*

Tisztelt Országos Tanácskozás!

Az Ellenzéki Kerekasztalt alkotó nyolc szervezet érdeklődéssel várja az Önök tanácskozását. Reméli, hogy komoly figyelmet fordítanak a Magyar Szocialista Munkáspárt és az Ellenzéki Kerekasztal között megindult, a Magyar Szocialista Munkáspárt által megakasztott, sőt felszámolt tárgyalások ügyére.

Az Ellenzéki Kerekasztalt alkotó szervezetek bíznak abban, hogy önöket politikai felelősségük a tárgyalásokkal kapcsolatos elodázó manőverek felszámolására indítja. Szerintünk a tárgyalások halogatása szűk látókörű és felelőtlen politika.

A Magyar Szocialista Munkáspárt főtákarának legutóbbi kijelentése szerint szabad választásokra legkorábban csak hat év múlva kerülhet sor. Nyilvánvaló tehát, hogy a Magyar Szocialista Munkáspárt jelenlegi vezetőségének egy része tárgyalási ajánlatát pusztán propaganda fogásnak tekinti, és nem törekszik érdemi megegyezésre.

A legutóbbi közvélemény-kutatás is egyértelművé tette, hogy a honpolgárok döntő többsége a demokratikus átmenet mellőzhetetlen feltételének a kormányzó párt és az ellenzék közötti döntési joggal felruházott, kétoldalú tárgyalásokat tekinti, és újrakezdésüket elvárja.

Kelt Budapesten, az 1989. évi május 18. napján.

Üdvözlettel:

Az Ellenzéki Kerekasztal szervezetei

Bajcsy-Zs. Endre Baráti Társaság: Vigh Károly, Zétényi Zsolt

Fiatal Demokraták Szövetsége: [két olvashatatlan aláírás], Fodor Gábor

Független Kisgazda, Földmunkás és Polgári Párt: [olvashatatlan aláírás]

Magyar Demokrata Fórum: Csengey Dénes, [olvashatatlan aláírás]

Magyar Néppárt: Varga Csaba

Magyar Szociáldemokrata Párt: Baranyai Tibor

Szabad Demokraták Szövetsége: Mécs Imre, Kőszeg Ferenc, Magyar Bálint

Független Szakszervezetek Demokratikus Ligája: Szabó László

A levélre a válasz megszületett, a reformkörü tanácskozás este elfogadta, másnap az újszegedi szabadtéri nagygyűlésen Lovászi József ismertette, majd átadtuk az MTI-nek, a sajtónak, és a reformkörü tanácskozás nevében egy kísértőlevéllel elküldtük az EKA-nak, a borítékjukon szereplő budapesti postafiók-címre.” (Az üzenetet mások is vitték.)

Az EKÁ-nak írt válaszlevél a következő volt:

Tisztelt Ellenzéki Kerekasztal!

Az MSZMP reformkörei országos tanácskozásának 440 résztvevője nevében és megbízásából köszönöm azt az érdeklődést és várakozást, ami levelükből a május 20-i munkatanácskozásunk iránt kicsendült.

A tanácskozás egyik – a békés átmenet kérdéseivel foglalkozó – szekciója állásfoglalás-tervezetet alakított ki, amelyet a záró plenáris ülés egyhangúlag elfogadott. Az állásfoglalást mellékelten megküldöm.

A tanácskozás résztvevői őszintén remélik, hogy az állásfoglalás hatással lesz az MSZMP Központi Bizottságára, elősegíti a tárgyalások azonnali megkezdését és sikeres folytatását.

A reformkörök kinyilvánították szándékukat, hogy mindenütt felveszik a kapcsolatot az Ellenzéki Kerekasztal helyi csoportjaival, konzultációkat folytatnak, és hivatalos tárgyalásokra kérik fel az MSZMP helyi testületeit.

Szeged, 1989. május 22.

az MSZMP reformkörök országos tanácskozása
megbízásából: Lovászi József

Az 1989. május 20-21-i (I.) szegedi országos tanácskozás volt a reformköri mozgalom csúcspontja. Szervezésében közreműködött a szegedi baloldali értelmiség színe-java. A tanácskozáson feszült, de lelkes hangulat uralkodott. A hevesen vitázó felek néha még a közös nevezőt sem vették észre. A baloldalon elsőként kimondták: *a rendszer reformálhatatlan, tehát rendszerváltásra van szükség. A sajtó ünnepelt. Vasárnap este először hangzott el a Magyar TV-ben: „Nagy Imre koncepciója per áldozata lett.”*

Szegeden a Novák Zoltán és Szántó György (Budapest, Villányi úti 1. számú Reformkör) vezette „Békés átmenet” szekció megelőlegezte a megegyezéses, alkotmányozó rendszerváltás foratókönyvét. *„Mindenkinek érdeke, hogy ez a kiegyezés egy demokratikus jogállamba vezető átmenetét szolgáljon és ez az átmenet békés legyen. A szükséges fordulatot két lépcsőben képzeljük el: a hatalom megosztásában (ez alatt akkorra már teljes szabad választásokat értettek – G. J.), majd a megosztott hatalom társadalmisításában.”* (Ez utóbbiból valósult meg a legkevesebb az elmúlt majdnem három évtizedben – G. J.) A szekció állásfoglalása, amelyre a tanácskozás viharosan rábólintott, így folytatódik: *„Minimális konszenzust kell teremteni a gazdasági összeomlás, az anarchia, az erőszakos visszarendezés, a jelenlegi patthelyzet állandósulásának elkerülése érdekében. A hatalom képviselőinek – szakítva eddigi halogató taktikájukkal – azonnal érdemi tárgyalásokat kell kezdeniük az Ellenzéki Kerekasztal képviselőivel.”* (Azaz kétoldalú, téglalap alakú kerekasztal legyen – G. J.) *„Felszólítjuk az MSZMP Központi Bizottságát, hogy legközelebbi*

ülésén hozzon ilyen értelmű határozatot”. (A május 26-i PB ülés után ez történik meg május 29-én – G. J.)

„A tárgyalásokkal hiteles, a társadalom bizalmát élvező politikusokat bizzon meg.” A reformkörösködő csapatok összesen két „nagyot” tartottak ilyennek, Pozsgay Imrét és Nyers Rezsőt. A körökön kívüli nép már Németh Miklóst is ide sorolta.

„Ha a Központi Bizottság ennek a felszólításnak nem tesz eleget, akkor szükségünk tartjuk, hogy a hatalom nevében a kormány vagy a parlament tárgyaljon” – folytatta a reformkörös tanácskozás. – *„E tárgyalások során megegyezésre kell jutni a demokratikus átmenet feltételeit megteremtő sarkalatos törvényekről, a pártokról, a sajtóról, a választójogról, a büntető törvénykönyv módosításáról, a köztársasági elnöki intézményről, az alkotmánybírárságról (!), a népszavazásról és a biztonsági kérdésekről szóló törvényekről.”*

Szegény, akkor éppen virulens Országgyűlést itt néven sem nevezték. Pedig az „előre hátráló” MSZMP és a felfelé szárnyaló ellenzék esetleges politikai megállapodásait nyilván az akkor regnáló képviselők önthették csak törvényi formákba. Az előrehozott pártkongresszus kikényszerítésével egyúttal ellehetetlenült az országgyűlési választások korábbra időzítése is.

„...meg kell egyezni – folytatják a reformkörök – a köztársasági elnöki posztra jelölendő személyek köréről, a választások időpontjáról és rendjéről, továbbá az MSZMP vagyonának megosztásáról, a szerveződő pártok működési feltételeinek megteremtéséről”.

A címzett itt az Országgyűlés mellett a kormány is. *„A tárgyaló felek kölcsönösen vállaljanak kötelezettséget arra, hogy lemondanak az erőszak alkalmazásáról, az azzal való fenyegetésről, és szervezetileg (!) is fellépnek minden olyan irányzat ellen, amely az erőszak alkalmazását nem utasítja el.”*

„Támogatjuk azt a javaslatot – szól tovább a dokumentum –, hogy a gazdasági és szociálpolitikai kérdésekről a különböző szakszervezetek és érdekvédelmi szervezetek bevonásával többoldalú tárgyalások kezdődjenek (...) értéknek tartjuk ... az egyéni és kollektív szabadságjogokat, a többpártrendszer keretei között biztosított népszuverenitást, az öngazgató és autonóm civil társadalmat, a leszakadó társadalmi rétegek iránti szolidaritást.”

És valóban, az erőszakos fellépések végig a polgári performansz keretei között maradtak. *„Külön kérjük a demokratikus ellenzéket (akkor és ott még az egész ellenzékre használták a „demokratikus” eposzi jelzőt – G. J.), hogy az utóbbi időben örömdetes módon reformirányba elmozdult kormány iránt a tevékenységéhez szükséges lojalitást biztosítsa”.*

A Szegeden tanácskozókat nem pusztán a miniszterelnök május 18-án kelt levele „hatotta meg” (*„A kormány reformtörvényeinek megalapozása szempontjából a reformerők pártján belüli megerősödése kulcskérdés”* – írta ebben), hanem sokkal inkább a Grósz-féle „centrumtól” április elsejétől tapasztalható egyre markánsabb távolodás. Másrészt ezidőtájt már észlelhetők az ellenzék fokozódó, néha „mértéket veszítő”-(nek tűnő) kritikai magatartását is.

„Javasoljuk, hogy a reformkörök minden szinten vegyék fel a kapcsolatot az Ellenzéki Kerekasztal helyi képviselőivel. Koalíciót is alulról!” Ez a mondat a viharos szombat esti vita után került be a dokumentumba. Elitek paktuma vagy társadalmi megállapodás – e körül folyt a szócsata azon az éjszakán (és azóta). „Üdvözljük a Tolna megyei pártbizottság azon lépését, hogy tárgyalásokat kezdett helyi demokratikus ellenzék” (már megint »demokratikus«!) képviselőivel”. Itt arra az „atipikus” megyei első titkára, Jánosi Györgyre, későbbi MSZP választmányi elnökre utaltak, aki Szekszárdon „otthont”, ingatlanhasználatot ajánlott fel a helyi ellenzéki szervezeteknek.

A heves vita talán a szakadásról szólt: alakuljon-e azonnal önálló szervezetté a „Reformszárny”, ahogy a „Villányi útiak” sürgették, vagy őrizze meg a mozgalom továbbra is a „civil jellegét”

Az éjszakába nyúló „földszintes mérközést”, programvitát másnap, vasárnap délelőtt az újszegedi ligetben egy emelkedett, katartikus pillanatok sorozatát hozó nagygyűlés követte. Kései olvasatban Nyers Rezső határozottabban felvállalta a szegedi reformkörös programot. Benne a Nagy Imre és mártírtársai koncepciók perének felülvizsgálatát, az EKÁ-val való tárgyalásokat, vagy éppen a rendkívüli, előrehozott pártkongresszust. Pozsgay Imrét azokban a hónapokban többször megtépták. Óvatossága azonban más okokkal is magyarázható. Ekkortájt indította el a Demokratikus Magyarországért Mozgalom (DMM) előszervezkedését egy hamarosan már meghaladott politikai törésvonal mentén. (Szép szavakat mondott a reformkörökről – „megsimogatta a buksinkat” (Brúszel László szavai) –, de igazából nem ismerte fel a bennük rejlő politikai potenciált. Bizalmatlanul tekintett a mozgalom akkor még meglevő népi-urbánus (népnemzeti és „nyugatos”) belső szövetségeire vagy éppen amatőrizmására. Sokak emlékezete szerint a zsebében ott lapult a DMM zászlóbontó nyilatkozata, de végül is nem hajtogatta szét. Ezen a napon azonban ő és Keserű Imre volt a sztár. Pozsgay beszédének végén elénekeltük a Himnuszt, és a napfényes liget fái mögül megszólaltak Szeged harangjai. Ezt a kegyelmi pillanatot a történelmi hűség kedvéért szoktam idézni. Talán mást már nem is... A korabeli tudósítások viszont hitelesen tükrözik a kortársi eufóriát. (Az újságírók lelkesedése egy kissé talán erősebb volt a népénél is – G. J.)

Keserű Imre a délelőtti legnagyobb hatású, göndören lobogó hajú, fehér inges ligeti szónoka 1956-ról szólva temette a bukott reményt. Tanács István aznapi tudósítása legyen a tanúnk: „...beszédének leghatásosabb része az volt, amikor felsorolta a kelet-európai kommunista mozgalom perifériára szorított, vagy megsemmisített jeleseit. Borzongatóan hangzottak az ismert nevek, a sokszor lejáratott elvtárs szó kíséretében. Lukács György elvtárs, Nagy Imre elvtárs, Alexander Dubcsék elvtárs, Heller Ágnes elvtársnő, Bihari Mihály, Bíró Zoltán, Király Zoltán és Lengyel László elvtársak! Nem nevezhető szocializmusnak az a rendszer, amelyik ezeket kivetette magából, állapította meg a szónok. Vagy háromezer ember hallgatta szorongva a névsort az újszegedi szabadtéri színpadon. A fák sűrűjében szinte megállt a füledt levegő. Háromezren

reménykedtünk egymáshoz szorulva, hogy pusztító vihar nélkül tisztul meg a légkör...” (Utalás Méray Tibor „Tisztító vihar” című könyvére. – G. J.)

7. Áttörés minden fronton

1956 és Nagy Imre felvállalásáról, a június 16-i temetés körüli huzavonára és politikai szerencsétlenkedésre mért reformkörös csapásról szóló hírek már szombaton ismertté váltak itthon és külföldön. A televízió vasárnap esti adásában a résztvevők tudósítottak a vitáról és az állásfoglalásról. Azokban a lebegő és vibráló hónapokban a reformértelmiségi elit igen nagy befolyással bírt az állami televízió ún. háttérműsoraiban. Kéri László segítségével így kerültünk be vasárnap este az MTV Napzárta című közvetlen adásába, mint a hónap csodái és csodabogarai. Déri János a további reformkörös politikai forgatókönyvről érdeklődött. Szabó Zoltán azonban 1956 újraértékelésére terelte a szót: „A másik egy nagyon fontos politikai esemény. Keserű Imre nem véletlenül említette március 15-ét, ami minőségi változást hozott az ország politikai életében. A civil társadalom megjelenítette magát! A következő ilyen esemény június 16-a lesz, Nagy Imre temetése. Ezzel kapcsolatban is elfogadott egy álláspontot a tanácskozás, azt hiszem, jobb, ha ezt Jóska papírról olvassa fel, mintha megpróbáljuk itt fejből elmondani.”

Géczi József: Én is úgy gondolom, hogy legjobb, ha felolvasom a „Múltunk a jelenben” szekció erre vonatkozó mondatát: „Nagy Imre a Magyar Szocialista Munkáspárt alapító tagja, az ország 1956-os törvényes miniszterelnöke koncepciók per áldozata lett. Az MSZMP Reformköreinek Országos Tanácskozása a felelősök helyett is megköveti a hozzátartozókat, és egyúttal javasolja, hogy az MSZMP Központi Bizottsága még a június 16-i gyászszertartás előtt ebben a szellemben foglaljon állást.”

„Azt tenném még hozzá – folytatta ott és akkor Géczi József –, hogy egyértelmű volt az a vélemény, hogy körülbelül egy éve már nyilvánvaló a párttagság számára, hogy az ’53 utáni demokratikus szocialista áramlatok ügyében sürgős politikai állásfoglalásra van szükség és rendkívül sajnálatos, hogy azóta következtelen és szerencsétlen manőverek történtek. Ilyen szempontból az MSZMP a temetés idejére nagyon elkésve, felkészületlenül érkezik, amikor a tagság egyfajta lelki válságot is átél majd!” (Kiemelés tőlem 2016-ban – G. J.)

„A Múltunk a jelenben” szekció közelmúltról szóló állásfoglalását május 20-án szombaton este az újszegedi Biológiai Központ nagytermében Kerekes György történész szekciósóvivő ismertette a heves vitákkal tarkított záró plenáris tanácskozáson. Benne maradjon-e a budapestiek „politikai gyilkosság” formulája – ez volt az egyik töréspont.

A kétoldalú politikai megállapodásra épülő, „alkotmányos” normák és paktumok által szabályozott rendszerváltás koncepcióját „pontosította” a Csongrád megyei Reformkör és Szegedi Ellenzéki Kerekasztal június 2-i nyilvános vitáján elfogadott közös nyilatkozat: „A vita résztvevői egyetértettek abban, hogy az országgyűlési választások időpontjának meghatározása nem lehet hatalmi apparátus taktikai

manővereinek tárgya. A választások időpontját az MSZMP és az ellenzék közötti politikai megegyezésnek kell megállapítania".

A két szervezet nevében, Póda Jenővel együtt aláírva „helyre tettük” a Magyar Országgyűlést is: „...a választásokig a parlament sarkalatos törvényt csak úgy alkotson, ha annak tervezete korábban teljes nyilvánosságot kapott, és amelyről a politikai egyeztető tárgyalásokon megegyezés született.” (A májusban hozott átalakulási törvényt akkoriban a reformkörösök is – köztük Bokros Lajos – és az ellenzék nagy része is hevesen ellenezte.)

Grósz Károly onnan kezdve, hogy a pünkösdi „állampárti félfordulat” után 1988. június 16-án szétverette a Nagy Imre kivégzésének évfordulójára szervezett ellenzéki tüntetést, '56 dolgában hibát hibára, bűnt bűnre halmozott. Eljátszotta az állampárt körüli reformerek szembenézési esélyeit. Taktikázó szerencsétlenkedéseit az 1989. május 20-i szegedi reformkörös tanácskozás végképp kiütötte.

„Most a reformkörösök állásfoglalása után az eddigieknél nagyobb bizakodással remélve (várjuk) az érdemi tárgyalások mihamarabbi kezdetét” – áll az EKA május 24-ei ülésén előterjesztett Pető Iván-féle nyilatkozat tervezetben.

Az EKA és a Történelmi Igazságtételi Bizottság (TIB) május 22-től, hétfőtől kezdve egyértelműen egy össznemzeti, a teljes nyilvánosságra igényt tartó politikai temetési ünnepség felé vette az irányt. Grósz Károly egy évig tartó erőlködése egy szűk körű „családi” temetésre – az egyéb halogató és visszarendeztető taktikákkal együtt – a szegedi tanácskozás első napjától száncalmassá vált. A tanácskozást követő napokban valóságos reformkörös nyilatkozatáradat indult be. Magukévá tették, új elemekkel gazdagították a szegedi politikai állásfoglalásokat. A reformpolitikuskok is sorra – sőt egyszerre – deklarálták egyetértésüket. Május 22-én Szűrös Mátyás, az Országgyűlés elnöke is követelte Nagy Imre és társai teljes politikai rehabilitációját. Horn Gyula sem maradt le.

E hétfőgétől a kormány – élve a mások tehetetlenkedéséből is táplálkozó megnövekedett mozgásterével – egy új helyzethez illő emelkedettséggel tárgyalt a már nagyon közelgő június 16-i temetés lebonyolításáról. A tárgyalásokat az immár reformkörös támogató energiákat is maga mögött tudó Pozsgay Imre államminiszter vitte. A Magyar Hírlap május 24-i számában a TIB részéről Földes Péter tájékoztatta a közvéleményt a temetés körül kialakuló új körülményekről. A Központi Bizottság skizofrén álláspontja szerint a kormány vegyen részt a temetésen. *Ott lehetnek úgymond az „egyszerű párttagok” is, de a KB nem képviselteti magát.*

A politikai érzéketlenséget, sőt ostobaságot demonstrálja, hogy a KB május 29-i ülésén az 1956-tal és Nagy Imrével foglalkozó állásfoglalás-tervezetet Berecz János terjesztette elő. (Ezt egészen az októberi kongresszusig nem sikerült véglegesíteni.) A helyzet képtelenségét ezen az ülésen is sokan érzékelték. Berend T. Iván kezdeményezésére a Népszabadság június 1-jei számában megjelentettek egy közleményt *„Nagy Imre és sorstársai temetéséről, a mártír miniszterelnök személyes tragédiájáról”.*

„Megbocsáthatatlan, hogy június 16-áig nem rehabilitálták Nagy Imrét és sorstársait, így temetésük az MSZMP erőteljes kritikájának vált színterévé” – hangzik majd el a Pécs-baranyai reformkörösök június 22-i tanácskozásán a búsongó kritika. A salgótarjáni reformkörösök dühös és keserű nyilatkozata leszögezte: ők mindenféleképp leróják tiszteletüket a gyászszertartáson. Június 15-én a nagyatádi MDF és a reformkör közösen javasolta a nemzeti zászló és gyászlobogó kitűzését. Kaposváron 16-án az ellenzék és a somogyi reformkörösök együtt koszorúztak Nagy Imre szülőházánál. A Fidesz által kezdeményezett emléktáblánál Tóbiás Áron mondott beszédet. A szolnoki reformkörösök pedig misét celebráltak június 16-ra.

A közelgő temetéssel kapcsolatos reformkörös kiállítás gyorsan elnyerte „méltó büntetését”. Záró mondata így hangzott: *„A reformkörösök képviselői részt kívánnak venni Nagy Imre és társai temetésén, s kéri a szertartás szervezőit, hogy helyezhessék el a síron koszorúikat.”* Az ünnepélyes politikai gyászszertartás előtt néhány órával a szervezők „sajnálattal” értesítették a reformkörösök országos delegációját, hogy a protokoll-listára nem férnek rá, és csak a második vonalban járulhatnak a koporsókhöz.

A budapesti reformkörösök ezzel kapcsolatos lépéseiről részletesen ír Novák Zoltán. Az ilyen sebek haláláig nem gyógyulnak. Jőmagam hazaérkezve megírtam a *„Békés átmenet a leszámolás felé”* című moralizáló, de távolba látó duzzogásomat. (Délmagyarország, 1989. június 21.)

A rendszerváltásban, állampárt-robbantásban élenjáró Zala megyei reformkörösök viszont egy másik kapcsolat (Tóbiás Áron) révén „bemondva” koszorúztak június 16-án, a Hősök terén: *„Most pedig elhelyezik koszorújukat az MSZMP (pfuj, pfuj!!!) Zala megyei reformkörösöi (taps).”*

A kerekasztalos lengyel választásokon június 5-én összeomlott az ottani állampárt. Ez már a nemzetközi fordulat előjelzése volt. Itthon pedig június 16-án bekövetkezett a „Nagy Katarzis”, sokféle előjellel, sok-sok személyes megéléssel. Kende Péter 1989 őszi sűrített fogalmazását hívjuk ide: *„...ez a gyászünnepség olyan volt, mint egy úrfelmutatás, amely elől a gonosz szűkölvé menekül, sőt eloszlik a légben úgy, hogy a hívők hűledzve, de ugyanakkor felvidulva (és szorongva – G. J.) nézik, hogy hová az ördögbe tűnt”.*

„Állva porladunk szét” – mondta ugyanerre a jelenségre Nyers Rezső a másfél hónapos Magyar Szocialista Párt egy november végi elnökségi ülésén.

Június 13-án a parlament Nádor-termében Szűrös Mátyásnak, az Országgyűlés elnökének protokolláris vezényletével ünnepélyesen megnyitották az állampárt és az EKA közötti egyeztető tárgyalásokat. Ez a reformkörösök, mint szervezett belső ellenzék nélkül úgy és akkor nem következett volna be. Ők, mármint a reformkörösök azonban nem voltak ott. Sem az MSZMP tárgyaló delegációjában, sem az ellenzék soraiban, sem a „Harmadik Oldalon”. A tárgyaló hatalom asztalánál szerephez juttatták a korábbi ún. „radikális reformereket”. És a hozzájuk addigra „felzárkózókat”. Azok sem voltak egyszerű helyzetben. Olyan struktúrát képviseltek, amelyet maguk is föl akartak számolni.

Az 1985-ös majdnem választások utáni visszarendeződések ellenére újra és újra dolgozni kezdő – méltatlan kifejezéssel – „utolsó kommunista” Országgyűlésről is említést kell tennünk. Egy-két tördőfést a reformkörösök is ejtettek rajta. A májusi „innovációs fordulat” után, 1988 őszétől az Országgyűlés újra nekilendült az „euro-konform” gazdasági, pénzügyi és most már a tulajdonjogi területre is bemerészkező törvényalkotásnak. Az egyéni és közösségi szabadságjogok területén is maradandót alkotott. Mindenben, ami belefért az „alkotmányos egypárt-rendszer” ideológiai burkába, '89 tavaszán, nyár legelején a képviselők már-már a „jogállami fordulat” főszereplőjének hitték magukat.

Éppen a „nagy alkotmányozásba” fogtak volna bele akkor már a többpártrendszer „talaján” (május végén pl. készen állt az alkotmánybírásról szóló előterjesztés!), amikor is június 28-án megkérték őket: a Nemzeti Kerekasztal tárgyalások idejére függesszék fel a „sarkalatos törvények” tárgyalását. A kötelezettséget politikailag az állampárt vállalta fel. A kormány – korábbi önállósági deklarációinak kivételesen ellentmondva – az Országgyűlés elé már beterveztetett törvényjavaslatokat „konstruktívan” visszavonta. A Jogi Bizottság pl. félbeszakította a párttörvénytervezet tárgyalásait.

„Fogságban a parlament” – írták a lapok. Sok képviselő kifogásolta a beavatkozást. Mások szerint ennek a „rég” országgyűlésnek csupán a szabad választásokhoz okvetlenül szükséges törvényeket szabadna meghoznia.

Látjuk tehát, hogy a Grósz nevével fémjelzett, erodálódó, de még létező (és főként annak tekintett) politikai centrum 1989 nyarán minden nagy kérdésben „megadta magát”, vagy legalábbis „hivatalos”, morgolódo áldását adta a bizonytalan jövő alkotmányos kapuján való átlépésre.

Mindjárt a szegedi kegylmi hétvége után felgyorsult, felbátorodott a június 16-ki nemzeti gyászünnep szervezése, a mártírok rehabilitálása, az 1956-os forradalom felvállalása. A reformkonzervatív állampárti vezetés kényszeredett politikai hozzáállása, kicsinyes taktikázásai csak a kritikákat fokozta, és nem utolsósorban rettenetes helyzetbe hozta a reformszocialistákat.

Ugyancsak a Nagy Imre-temetés előtt, június 13-án az Országházban – igaz még csak protokollárisan – megkezdődtek a Nemzeti Kerekasztal tárgyalások azzal a céllal, hogy kiformálják és megkössék a jogállamba való békés átmenetre vonatkozó pártközi politikai megállapodásokat. A közjogi keretek megteremtését a NEKA „lovagjai”, mint politikai megrendelők a régi országgyűlésre kívánták rábízni. Kilényi Géza alkotmányjogász, Kulcsár Kálmán igazságügyminiszter helyettese – később alkotmánybíró – nem ijedt meg mások árnyékától. Augusztus 15-i sajtótájékoztatóján bejelentette: ha nem születik időben NEKA megállapodás, a kormány az Országgyűlés következő ülészakán betervezi a sarkalatos törvényeket. „Ez nem a kormány álláspontja” – cáfolt Pozsgay a „168 óra” augusztus 22-i számában. (Ekkor még államminiszter, de már az MSZMP Grósz által bejelentett köztársasági elnökjelöltje!) Végül aztán – itt-ott korrigálva az elébe tett anyagokat – Fodor István házelnök szavaival (Magyar Nemzet, november 24.) „a parlament

azonosulni tudott a Nemzeti Kerekasztal megállapodással”, és októberben-novemberben megszavazta, alkotmányos erejű („sarkalatos”) törvényekbe foglalta a már önfelszámolási folyamatban lévő állampárt és az akkor pártosodó „alternatív”, „ellenzéki” szervezetek által kötött szakmai-politikai megállapodásokat.

Ezekkel a lépésekkel az alkotmányozó nemzetgyűlés koncepciója lekerült a napirendről, és átadta a helyét a „pártpaktumos” „alkotmányoztató” forgatókönyvre támaszkodó rendszerváltásnak. Az épp, hogy csak megszerveződő pártok irányt vehettek a szabad választások, a jogállami berendezkedés felé. Ezzel együtt a szeptember 18-án megszületett politikai meghatalmazással legitimálták az 1985-ben megválasztott, ha úgy tetszik „kommunista országgyűlést”, hiszen tőle várták el a békés átmenet közjogi garanciáinak megalkotását. Az elhalóban levő állampárt és a születőfélben, csecsemőkorban leledző pártok az Országgyűléstől várták el (rendelték meg) a szükséges sarkalatos törvényeket. Mivel 1989. október 7-én az állampárt története véget ért, a felelősség, a feladat áttevődött a (Németh) kormányra. A „végjátékban” a jogállamiságra való átmenet kezdetén tehát legitimitációval ruházódott fel az Országgyűlés után a régi rend kormánya is (egészen az általa levezényelt szabad választások utáni új kormány megalakulásáig). A reformkörök előre hozták az állampárt önfelszámolását. A politikai forgatókönyv csak úgy maradhatott érvényben, ha ezeket a változásokat kimondva vagy kimondatlanul átvezették, „átírták” rajta.

A hatalmi gépezet önfellazítása-önfelszámolása a nyár elejétől egyre érzékelhetőbbé vált. Pozsgay Imre államminiszter, Nyers Rezső „ősreformer”, a „fellazuló” állampárt elnöke és Németh Miklós, a politikai megegyezéses, alkotmányos, békés átmenet fővállaló miniszterelnök pozíciói nagyjából október végéig még együtt erősödtek. Horn Gyula külügyminiszter a keletnémetek „szabadságba engedése” és más bátorítások nyomán majd csak szeptembertől válik sztárrá. A Nyers Rezső és Vitányi Iván fémjelizte Új Márciusi Front, mely talán „túl korán” indult, az új „pártos” felállással zárójelbe került. A Pozsgay Imre és Gázso Ferenc vezette Demokratikus Magyarországért Mozgalom (DMM) nyár elejétől szeptember közepéig többször is nekiveselkedett, de mindig halasztott. Nagy Imre temetése, Kádár halála, Bush amerikai elnök érkezése – sűrű volt a nyár. Legfőképpen azonban: a korábbi törésvonalak ekkorra másodlagossá váltak. (Egyébként már a szegedi májusi közös „ünnepen” kiderült: Pozsgayék a reformkörü mozgalomban is csak toborzási bázist láttak. Egy már nem létező harctér okafogyott seregébe próbálták őket becsalogatni.) A DMM szeptember 16-i (Budapest, MKKE Aula, háttérben a Marx szoborral) ünnepélyes alakuló ülése egyúttal nagyjából a zárórát is jelentette.

A fentiekhez hasonló sorsra jutott a nem egyszerű múlttal rendelkező Hazafias Népfront átváltozási kísérlete is. Áprilistól „pártpolitizálástól független” politikai szervezatként hirdette magát. Nem ő végzett Hazafias Választási Koalíció néven a legrosszabb helyen a parlamenti küszöb alatti mezőnyben az 1990 tavaszi országgyűlési választásokon, de intézményi pályafutását befejezte.

8. Az állampárt bomlásának és az állampárt bontásának hosszú forró nyara

A május 26-i PB ülésen még sokan fenekedtek a reformkörökre a szegedi tanácskozásról beszélgetve. (Különösen a budapesti „Villányi úti” reformkörös „avantgárd banda” volt sokak bögyében.)

A május 29-i KB ülést már egyszerre jellemezte az önfeladás, a korábbi pozíciók reflexszerű védelme és a tétova összevisszaság. Mint láttuk, a testület lemondó legyintéssel megadta magát június 16-ai „tekintetében”, anélkül, hogy a szembenézést vállalta volna. A reformkörös követeléseknek engedve (magáévá téve?) átírta saját korábbi politikai forgatókönyvét. Javasolta a nemzeti kerekasztal tárgyalások kereteiről szóló megállapodások gyors megkötését, a politikai egyeztetések mielőbbi elkezdését (azaz a kétpólusú – pártelvű – alkotmányoztató rendszerváltó paktum összehozását).

Május 29-én a Központi Bizottság október hetedikére kitűzte az állampárt „megújuló” kongresszusát. A döntéseket „sorscsapásként” fogadó testületnél csak Fejti György volt a rezignáltabb. Semmit sem fűzött saját előterjesztéséhez. A halogató taktika – egyébként profi – megtestesítője hallgatott. Ehhez a témában más nem is szólt hozzá. Pedig ekkorra már a Fejti György nevével fémjelzett ún. reformkonzervatív centrum – legalábbis néhány tutajjal – átkelt az állampárt-talanítás Rubiconján.

A május 9-i KB ülésen pl. (ahol egyébiránt sikeresen felbosszantották a reformkörösöket a kongresszus elszabotálásával) hoztak néhány lényeges „állampárt-faragó” döntést. Elvetették, illetve szűkítették az MSZMP országos és helyi (területi és munkahelyi) hatásköri listáit. (A párt vezető szerepéről szóló alkotmányos tételt már februárban javasolták törölni.) A területi pártbizottságok ekkorra már amúgy is elbizonytalanodtak. Valamennyire cselekvőképes, szűkebb szerveket hoztak létre sok helyütt. Még gyorsabban kiüresedtek a munkahelyi pártbizottságok, sőt önfelszámolásba kezdtek. Szegeden pl. szanáló bizottságnak becéztük a megszűnő/elhaló egyetemi pártbizottság helyére delegált kis ügyvivő testületet. A közelgő pártválasztási kampányban azért a makacs ellenállás példáival is találkozunk: „Nem, nem, nem, nem megyünk mi innen el” ... hallhattuk például talán a MÁV Igazgatóság pártirodáján a reformkörös küldöttjelölő kampánykörutunkon.

A párt és szatellitszervezeteinek sok munkatársa civil állás után nézett. Az „ejtőernyősökre” vadászó hadjáratok majd '89 nyarától indulnak be igazán. Az említett KB ülésen az állami (kormányzati és a párt-) technokrácia kötött egy másik – akkoriban hangsúlyosan nem publikált – csendes egyezséget: A munkásőrség feletti hivatali rendelkezést „normatív” a kormányhoz rendelték. „Az állampárt története véget ért” – deklarálta október 7-én az MSZMP utolsó és az MSZP első kongresszusa. Az itteni vívódásnak a Németh kormány vetett véget néhány hét múlva, amikor is az Országgyűlés határozatára támaszkodva egy éjszaka végrehajtotta

a párthadsereg általános és teljes leszerelését, azaz „élesbe” vitte át a május 8-i – még állampárti – politikai döntést.

Érezték a változás szelét a munkásőrök is, és ennek már hónapok óta számos jelét adták. „Mi nem eloldalogni akarunk a barikádról, hanem le akarjuk bontani azt” – olvashatjuk a Zala megyei reformkörös munkásőrök (mert ilyen is volt!) szeptemberi szándéknyilatkozatában, amelyet a Reformkörök és reform-alapszervezetek II. országos tanácskozása lelkesen felvállalt. A „harcos” Csongrád megyei küldöttséget a munkásőrség Gellért-hegyi bázisán kapott szállást. Inkább kérően, mint gyűlölködve pislogtunk egymásra. A hadsereg, a flotta, a légierő és a rendőrség reformköröse is más helyzetben voltak. Ekkorra már uralkodó nézetté vált köreikben is a fegyveres erők depolitizálása, így a „bajtársaknál” viszonylag simán ment a munkahelyi politikai szervezetek felszámolása. (A fegyveres testületek reformkörös tanácskozásainak feldolgozása a jövő kutatóira vár.)

A reformkörösök majálisa 1989-ben a szegedi tanácskozásuk hétvégéjére esett. A ligeti nagygyűlés már felidézett kegyelmi pillanata, a vasárnap esti „Napzárta” TV-szerepléssel együtt volt talán az első és utolsó tisztán szép napjuk rövid (?) történetük során. A május 29-i KB ülés kitűzte a rég áhított kongresszust, a június 24-i pedig részletezte a felkészülés feladatait. Május végén ugyancsak megtörtént a „Nagy Áttörés” a Nagy Imre temetés és a Nemzeti Kerekasztal dolgaiban. Ezek a győzelmek mégis keserűre sikeredtek. „Akkor legalább legyen egy jó juniális.” Meg is érkezett a zalaiak szíves invitálása. A nyugodt rekreációs programok azonban nem hozhattak kikapcsolódást. A nemzetközi helyzet megint „fokozódott”. A messzi Kínában, a Tienanmen téren Teng Hsziao Ping a „kínai út” védelmében véresen letörte az „euroatlanti” orientációjú modernizációs mozgalmakat. Egyik szemükkel a visszarendeződés esélyeire figyelve robbant be a reformkörös tiltakozási hullám. Bő tíz nappal a Hősök tere előtt még a sajtó is felkarolta nyilatkozataikat. (decemberben már a Híradóban sem szerepelhettek.)

A Nemzeti Kerekasztal megállapodásról és a választásról érkező lengyelországi hírek jelezték a gyorsuló idő másik lehetséges irányát. Átszakadt az 1956-os tabuk gátja is. Az egész magyar nyilvánosság készült a június 16-iki „NAGY NAP”-ra. A „reformmoralisták” azonban már nem voltak olyan fontosak, mint néhány hete. A temetés körüli morális megrendülés a reformkörösökre is hatott. A haragjuk emiatt is Grósz Károlyra zúdult.

A június 23-i KB ülés előtt (amely a kongresszusi felkészülés forgatókönyvét is összeállította) a pécsiek, a nagykanizsaiak, valamint az ELTE és a VII. kerület reformkörei ugyanazon a napon követelték a Nagy Imre-ügyben is lejáratódott főtitkár menesztését és más levitézlett KB-tagok – illetve a Központi Bizottság egészének – a lemondását.

A még „hiteles” reformpolitikuskok ezt a szakítást a kongresszus előtt nem vállalták. Szükségük volt a pártapparátust még menedzselő Grósz Károlyra, vagy éppen a kerekasztal-tárgyalásokat összefogó Fejti Györgyre. Itt is megjelent a kétfrontos harc, az ortodox és a reformkörös szélsőségek elleni küzdelem melletti

érvelés. Átmeneti szervként létrehoztak egy szűkített testületet, a Politikai Intézőbizottságot, és egy kollektív elnökség féle négyesfogatot. Pozsgay a programkészítés és a NEKA tárgyalások, Németh és a kormány, valamint Nyers Rezső elnökként egészíti ki a testületet. Grósz az apparátus élén elvégzi a hétköznapi pártmunkát. Működteti azt, ami már alig működik, leköti a „szertelen” reformkörösök energiáit. (A reformvezérek egy része – mint láttuk – odakéredzkedett a „szent koporsókhoz”, a főtítkár pedig tovább gyűjtögethette a Nagy Imrét kompromittáló iratokat.)

A reformkörösök hónapok óta sürgették a kongresszust. A szegedi tanácskozás utáni napokban az állásfoglalások újabb hulláma látott „napvilágot”. Május 26-án a kaposváriak és az egriek már részletesen foglalkoznak az állampárton belüli közvetlen demokratikus, főként területi elvű küldöttválasztások, a jelölés, a kampány, a szavazatszámolás megszervezésével. A KB május 29-i ülése döntött az őszi kongresszus megtartása mellett, ám nagyon szoros határidőt szabott a küldöttek megválasztására. A június 23-24-i ülés módosította és augusztus végéig meghosszabbította a delegálás végső határidejét. A budapesti pártbizottság azonban akkorra már a küldöttek nagyobbik részének „kijelölésével” kész helyzetet teremtett.

A KB a küldöttválasztás (delegálás) módját rábízta a helyi pártszervezetekre. Szabolcsban, Zalában, Győrben, Csongrád megyében (és másutt is) az általános, közvetlen állampárton belüli küldöttválasztás mellett döntöttek. Aki a megfelelő számú ajánlást elérte, az felkerült a szavazólapokon a jelöltlistára. Másutt – pl. Debrecenben – is közvetlen választás volt, de a jelöltlistáról külön elektori gyűlés döntött. Szegeden a munkahelyi és a területi pártszervezeteknél a jelölés és a szavazás lebonyolítására „választási bizottságok” működtek. Ők figyelték a jelöltek kampányát is. Segítették bemutatkozásait, fórumait. Még szépen bekötött, fényképes kis füzet is készült a jelöltekről. Ez volt az első és utolsó szabad választás az MSZMP-ben.

Szegeden a 16 ezer állampárttagból több mint tízezer kereste fel a megadott időben és helyen a szavazóurnákat. (Becsületből még elmentek voksolni, de október 7. után közülük alig ötszáz regisztráltatta magát az új pártban). Csak néhány ismert küldött – Vastagh Pál és Annus József – szerzett abszolút többséget. A többiek relatív erősorrendben jutottak küldötti mandátumhoz. A pártapparátus reformkörösökkel, illetve a változásokkal szimpatizáló tagjai „jó irányba” orientálták a kampányt. Szegeden tehát a reformkörösök dominálták a kongresszusi felkészülést, támaszkodva a helyi reformcentristákra, meg azokra a „hitüket megtartó kommunistákra”, akik a rendszerrel együtt nem akarták elveszíteni a baloldaliság esélyét. Győrben 13 ezer párttagból több mint tízezer szavazott. Ott a reformkörösök értelmiségi klubja elszigetelődött, nem jutott mandátumhoz. A helyi mérsékelt reformerekből toborzódtak a küldöttek, később jórészt átvéve a reformkörösök programját. Azok pedig bánatukban Bakos László vezetésével még a kongresszus előtt fel is oszlatták magukat. Ugyanezt tették a Veliki János

és Molnár Tivadar nevével fémjelezhető debreceniek is, miután elvégeztek a küldöttválasztásokon. Sőt többen már a kongresszus előtt elhagyták az MSZMP-t. Debrecen azért is újsághír lett, mert Pozsgay Imrét nem választották küldötté. Őt végül is a Bács megyeiek delegálták. A Nógrád megyeiek vezetői értekezleten jelölték ki a küldötteket. A közfelháborodás hatására kénytelenek voltak pártértekezletet összehívni.

Zalában nem szöszmötöltek az apró részletekkel, elsöpörték a megyei pártertekezleten az egész állampárti megyei struktúrát. Megyei választmány, Koordinációs Iroda jött létre egyetlen éjszakán. A Zalai Hírlap fejlécéről eltűnt a „Világ proletárjai egyesüljete!” és „Népben – nemzetben gondolkodva...” került a helyére. „Ébresztő elvtársak” – ezzel a köszöntéssel szentelték meg a vasárnapot. Ez a stratégiát sejtető áttörés mélyen megérintette Fejti Györgyöt. Mint a pártközpont képviselője, szót nem kérve ülte végig az egészet (Göndör István közlése).

A kongresszusi csatározások kétélű fegyvernek bizonyultak. A reformkörösök mintegy „felpiszkálták” a már végkimerültnek hitt medvét. Magukra húzták az állampártot. Addig csak humorizáltak róla, most már biztosak lehettek benne, a „piramis”, ha összedől is, rá fog omlani az azt belülről bontogatókra. A kongresszus hírére az MSZMP-ben pavlovi reflexek módjára előjöttek a régi beidegződések, blokkoló mozgások, reformelhárító apparátus-technikák. A kongresszusi kürtjel mitikus aktivizáló ereje olyanokat is mozgásba lendített, akik egyébiránt talán csak a szabad választások után vették volna észre, hogy veszélyben a szocializmus és vége a proletárdiktatúrának. Érthető félelmek is motiválták a rendszer bűneiben vétlen gyalogos párttagokat: a huszadik századi Magyarországon eladig nem volt példa vér nélküli fordulatra. Sokan most ébredtek rá: a szemük előtt zajló, szociális romlással, gyárcsoddal kísért történelmi változások egész addigi életük hitét semmisítik meg. Ezeket a szorongásokat lehetett oldani, és lehetett velük visszaélni.

A „csendes többségre” előszeretettel hivatkozó reformkonzervatívok és balosok nem tudtak igazán társadalmi bázist szervezni az állampártban, de itt-ott képesek voltak mozgósítani. Az újságírók nagy örömeire ugyanakkor egészen abszurd figurák és csoportosulások is „kijöttek a napra”.

A Kádár-korszak kétfrontos politikai-ideológiai harcának a beidegződött reflexei néhány hétre még feléledtek. *Nem kevesen talán azt hitték, a reformkörösök legyőzésével a rendszerváltozást is le lehet venni a politikai napirendről. Nyíltan hirdették a Nemzeti Kerekasztal-megállapodás „visszacsínálását”, Pozsgay és más „értelmiségi bomlasztók” megállítását.* Az archaikus visszarendező platformokat a már szinte szabad sajtó felnagyította, mint a vidámparki tükrök. Végül is elgyengültek, de dorbézolásukat ügyesen kihasználva a reformkommunisták, technokraták, új baloldaliak és mások nyomulhattak a centrum felé.

A kongresszusra való felkészülés bezárta a szereplőket az elgyengülő, helyenként már eltűnő, de mégis létező állampárti struktúrákba. Ebben a belterjes, befelé forduló időszakban a visszarendeződésben reménykedő „kevesek” és

a lassításban, a pártállami lét valamilyen meghosszabbításban bizakodó „sokak” nemcsak Budapesten, hanem több megyében (Borsod, Nógrád és félig-meddig Békés, Pest) is szinte felmorzsolták a reformkörösöket.

Közben a nyár végén a bukott rendszer egyik hordalékaként az időközi választások terhe is a reformkörösök nyakába szakadt. Az 1988-as párttervezet után 18 országgyűlési mandátum „üresedett meg”. 1989 nyarán-őszén közülük hatra írtak ki időközi választást. Miközben éppen állampártbeli ellenfeikkel vívták adáz kongresszus előtti harcaikat, ezekben a kampányokban keményen ráköszönt a reformkörösökre „a polgári jövő”.

Kecskeméten a „mérsékelt reformer” Kis István mellett a reformkörösök külön jelöltet állítottak Gráner Gyula személyében. Talán politikai kísérletnek szánták. Jelöltjük 8%-ot kapott. A következő fordulóban visszalépett. A többi választókörzet MSZMP-s jelöltje sem mondható ortodox konzervatívnak. Csongrád megyében akkor már a reformkörösök voltak az MSZMP városi ügyvivő-irányítói (bár a jelölés már előttük beindult). Zalában totális volt a reformkörösök politikai hegemóniája az állampárt háza táján. Kiskunfélegyházán Garai István köztisztviselőként álló orvos az MSZMP jelöltjeként kapta a legtöbb szavazatot, de ott a választási részvétel nem érte el az akkor még ötven százalékos érvényességi küszöböt. Az összes többi körzetben első vagy második nekifutásra az MDF nyert. Megvolt tehát a tapasztalat: a megújuló MSZMP is legfeljebb ellenzéki szerepre számíthat. Az országos tanácskozás előtti augusztus 29-i reformkörös sajtótájékoztatóján el is hangzott (Szabó Zoltán, Vári László, Géczi József): az átalakuló Szocialista Pártnak „tisztességre kell törekednie”. Ezek a kongresszus előtti kudarcélmények érintették a platformharcosok minden körét. Utolsóként Zalában a fiatal reform-tanácselnök is vereséget szenvedett.

9. A végső csaták

Időközi választások ide, időközi választások oda: szeptember elején rá kellett már fordulni az állampárt-robbantó végső csatára.

A *reformkörök és reform-alapszervezetek második budapesti tanácskozásáról* (1989. szeptember 2-3.) [kézirat gyanánt, Bp., Kossuth] kiadott kis kék kockás füzettel jutottak el a reformkörök önálló programírásuk csúcspontjára és végpontjára. A „Jelentés a platformegyeztetésről” címet viselő (61-77. p.) múltértékelés és program – néhány baktól eltekintve – máig az egyik legszínvonalasabb rendszerváltó politikai műalkotásnak tekinthető. (Pedig még el is lopták egy időre a programalkotás éjszakáján.) A tanácskozáson végre a reformpolitikások is a rendszerváltás kimondásáig merészkedtek. Felvonultak a honvédség, a rendőrség, a flotta (!), sőt a munkásőrség (!) reformköröse is. A gazdag részprogramokat és a tanácskozás integrált vagy stratégiai programját is elnyelték a rákövetkező kényszerkompromisszumok és a gyorsuló idő. Ebben nem csupán a magyar baloldal lett nagy vesztes, de még inkább a társadalom. A reformkörösök programjukat

füzetbe kötötték, majd beálltak a Pozsgay-testületekbe bizottságosdit játszani. A budapesti találkozó napjaiban frissítették és kiegészítették a Reformkörök és Reform-alapszervezetek Országos Koordinációs Tanácsát, ez azonban a tovább rövidülő időben nem vált hatékony integráló szervezetté. Laza konzultációs fórumként működött.

Az országos találkozó után következtek a technikai részletek. Kongresszusi információs irodát terveztek, gondoltak a külvilággal, a bázissal való kapcsolattartásra is. (Ez nemigen sikerült, a kongresszuson pl. a párttechnokraták még az újságokat is eldugták a küldöttek elől.) Mészáros Balázs somogyi vezér *Hogyan győzhetünk vereség esetén?* címmel egy „készenléti tartalékpárt” előzetes megtervezéséről készített anyagot. Szécsényi Tibor (Budapest) mandátum nélkül maradt reformkörös a piros pulóverét ajánlotta fel az esetleges kivonulásra jelt adó eszközként. Sorra keresték fel viszont a reformköri delegációk a reformpolitikásokat.

A kongresszusi előkészületek a *küldötti mandátumok megszerzése* körül felforrósodtak. Amennyire sikeresek voltak a budapestiek az elvi-ideológiai csatákban, a kifelé való politizálásban, annyira buktak a budapesti pártapparátusokkal folytatott küzdelmekben. A gazdagréti reformkör július 20-i állásfoglalása bírálta a Budapesti I. számú Reformkört (Villányi út), hogy a Budapesti Reformkörök Koordinációs Tanácsát mellőzve egész Budapest képviseletében lép fel, és kisajátítja az országos találkozó előkészítését. Sok mértékadó reformkörös alvezér elbukta az igen bonyolult, alapvetően területi elvű és sok helyütt elektoros küldöttválasztást. Szeptember második felében már látszott, hogy a fővárosban nagy a baj.

A Budapesti Reformkör – vezetői „bevallása” szerint is – „tettekkel kivívott” vezető szerepre, hegemóniára törekedett. „Élcsapat” akart lenni a baloldali konzervatívok elleni harcban, mind a többi reformkörös, mind a sajtó, mind az ellenzék szemében. Élen jártak Grósz Károly és a tőle balra állók hergelésében. Végül is rájuk sütötték az ultraradikális jelzőt, mintha az MSZMP-ben ők lennének a szélsőjobb. A bázis szélesítésében, a bizonytalanok megnyerésében, a párton belüli (szavazó) többség megszerzésében viszont kudarcot vallottak, legalábbis a küldöttekre adott voksok számát tekintve.

A zuglóiak által párttagok körében végzett helyi közvélemény-kutatás szerint a reformerek Budapesten is élvezték a tagság több mint felének szimpátiáját. A küldöttválasztások technikája ezt a támogatottságot „térítette el”. (Élet és Politika, 1989. szeptember. Kiadta az MSZMP zuglói reformköre.)

Novák Zoltán írja erről (MSZMP Budapesti Reformköre, 2002. 3. rész. „A Budapesti Reformkör helye-szerepe a reformköri mozgalomban”): „Az országos reformköri mozgalomban pedig elsők akartunk lenni az egyenlők között – nem egyedül, hanem a többi reformkörben levő hasonló törekvésűekkel szövetségben hegemóniára törekedtünk, hogy elfoglaljuk a pártot. Ez nem jelentette azt, hogy „mi” Budapesti Reformkörként igényt tartottunk volna a mozgalom „tényleges vezetésére”, de jelenthette volna, hogy a (budapesti – G. J.) domináns szociáldemokrata

irányultsága következtében a rendszerváltásban a reformkörü mozgalom jelentős szerepet játszik."

Az 1989 tavasz végi, nyár eleji reformkörü győzelmeknek elsőként a budapestiek fizették meg az árát. Ők már szeptember közepére túl voltak a politikai halálon. A számozás nélküli (!) Budapesti Reformkör és „tábora” katasztrofális vereséget szenvedett a fővárosi, állampárton belüli küldöttválasztásokon. Az ügyvivők közül Szabó Zoltánt az ELTE pártfórumán választották küldötté, a többiek elvéreztek. A többi területi intézményi reformkörből is csak kevesen kaptak kongresszusi mandátumot. Szeptember 23-án a botrányos budapesti pártértekezleten belefojtották a szót a reformerekbe. A reformkommunisták, a technokraták – az állampárton belüli részgyőzelmektől neosztalinista delíriumba visszaeső ökonzervatívokra támaszkodva – „szégyenteljes” győzelmet arattak. A Budapesti Reformkör a Jassó Mihály által megígért 5 fős kvótát sem kapta meg.

A szeptember 23-24-i budapesti pártértekezleten a konzervatívok próbálták megállítani a Föld forgását. Szinte belefojtották a szót a Reformblokk képviselőibe. „A párt nem válhat egy szűk elit prédájává. A párt nem a platformoké, hanem a tagságé. Nem a múltban kell vájkálni, hanem tudományos megalapozottsággal a jövőbe tekinteni.” Elutasították a rendszerváltást. Nem beszéltek a szabad választásról. Nyilván abban reménykedtek, hogy a kongresszuson érvénytelenítik Pozsgay Imre mandátumát és az ellenzékkal való megállapodást. Az ortodoxok és a reformkonzervatívok Pesten annyira egyesültek ezekben a napokban, hogy a győztes első félidőt a november 18-ra kitűzött második fordulóban be akarták teljesíteni. (No de hol volt már akkor az állampárt?)

A Reformblokkot egyébként éppen szeptember 18-án hozták létre néhány reformértelmiségi és reformkörös kezdeményezésére. Azon a napon, mikor Pozsgay a már csak kéthetes jövő elé néző állampárt nevében aláírta a Nemzeti Kerekasztal megállapodást, és már jöttek a riasztó hírek a budapesti neosztalinisták és egyéb szélsőségesek nyomulásáról. (A Népi Demokratikus Platform is az ő modelálásukra törekedett, és közben persze támaszkodott is rájuk.)

1989. október 1-jén az V. kerületi Városház u. 4-ben a Reformblokk Reformszövetséggé alakult át. Kósa Ferenc nyilván a többséget esetleg elriasztó extravagáns reformkörü stílustól is tartott, amikor október 1-jén elég élesen hangsúlyozta: „A reformkörökhöz tartozás nem mérce a Reformszövetséghez való csatlakozásnál.” S valóban, a kongresszus több mint 1200 küldöttjéből alig több mint 200 kötődött valamelyik reformkörhöz, míg a Reformszövetség kongresszus alatti létszáma 500 körül hullámozott.

A kongresszus hetében a nemzetközi helyzet is lényegesen megváltozott.

Éppen az októberi kongresszus napjaiban következett be az NDK-ban Honecker politikai bukása. A Lipcséből és Drezdából induló tömegtüntetések országossá szélesedtek. A keletnémet kommunisták be akarták vetni a katonaságot. „Honecker elvtárs azt tesz, amit akar, a szovjet katonák azonban a laktanyákban maradnak” – mondotta volt telefonon a legendák szerint Gorbacsov ekkortájt.

A hatalom megtorpant, néhány napra rá lemondott Honecker. Azóta az is kiderült, német precizitással készültek a tüntetések leverésére: október 9-ére feltöltötték a vérplazma-tartalékokat, a kórházban éjszakára berendelték az orvosokat és ápolókat, készenléti helyzetben tartották a mentősokeket.

Az MSZMP-kongresszust az állampárt utolsó rúgásához és nem egy új párt születéséhez méltón rendezték meg. Vijjogó rendőrautók adtak búcsúkíséretet a szállásra és ebédre hajtató küldöttek autóbuszainak. Csak a szitkozódó, mogorva sofőrök és a hallgatag munkásörök jelezték az idők változását. „Hétfőn reggel folytatódik a munka a Fehér Ház nyugodt folyosóin, kilép néhány tízezer közkatona, de amúgy még jó ideig marad minden a régiiben.” A szervezők egy része mintha ezt vélte volna – és meg is tett mindent, hogy ne történjen áttörés. Látnunk kellett, hogy vészesen felduzzadt a reformerek tábora. Az új pártot majd’ mindenki megszavazta. „Az is ellenünk volt, aki velünk volt” (Katona Péter megfogalmazása). Ráadásul reformpolitikusaik, akikre egy tisztességes szétválás épülhetett volna, annyifelé húztak, ahányan voltak. Reformgondolkodóink egy része is tobzódott az önmegvalósításban, mindegyik a saját „pártja” – azaz önmaga – megalakulását akarta deklarálni.

Az állampárt utolsó és az október 7-én este kissé hamiskás sietséggel megalapított Magyar Szocialista Párt első kongresszusáról a korabeli tudósítások, értékelések hitelesebbek, mint a későbbi értékelések. Egyszerre érvényesült a felülről vezéreltség és a mozgalmi politizálásban profi amatőrök hullámozása. A tiszta ráció, a forró szív és a trükközés. Külön szívós csata folyt a vehemensen politizáló küldöttek és a Fehér Házból jött „hivatalnok-politikusok” között. Az „ötök” néven emlegetett reformpolitikusat (Nyers Rezső, Pozsgay Imre, Németh Miklós, Horn Gyula, Szűrös Mátyás) nem csupán a két meghatározó platform (Népi Demokratikus és a Reformszövetség), hanem a helyzet és a hatalom önfelszámolásának pillanatától joggal egységes parancsot elváró államgépezet sem engedte egymással szembefordulni. (A 90-es választási kampányban még utoljára egy plakátra kerültek.)

A Reformszövetség a csatlakozókkal villámgyorsan kibővülve vált a kongresszus (egyik) meghatározó platformjává. Megkötötték a kongresszuson a sokat kárhoztatott, de mégis győztes kompromisszumokat. Az új párt felemásra sikeredett, de az állampárt (és vele, előtte, utána a pártállam) története közhatalmi értelemben mindenféleképp véget ért.

A hosszú kongresszusi nappalokon és éjszakákon Kósa Ferenc – Ágh Attilával az oldalán – egyáltalán nem szimbolikus személyiséggént viselkedett, platformvezetőként tárgyalt, egyeztetett, rendkívüli platformgyűléseket hívott össze, nyilatkozott, szövegeket fogalmazott. Nemcsak formálta a történelmi kényszerek és belső meggyőződéseink által determinált kompromisszumokat. Nem állt meg addig, amíg meg nem született a közös álláspont. Ha már elfogytak a racionális érvek, az érzelmekre, az erkölcsi vagy éppen a történelmi példákra hivatkozott.

1989. október 7-én este az állampárt utolsó kongresszusának második napján bejelentette a Magyar Szocialista Párt megalakulását (azon a bizonyos színpadon). Az „állampárt története véget ért” – mondotta ki az alapító nyilatkozat. Kezdetét vette a magyar szocialisták első kongresszusa. A közvélemény, a hazai és a nemzetközi sajtó lélegzet-visszafojtva – és immáron szabadon poénkodva is – figyelte a helyszíni tudósításokat. Jöttek a hírek az összeesküvésekről, az ellenpuccsokról. Drámai jelenetek zajlottak az ülésteremben és a folyosókon. Sokan sírógörcsöt kaptak (voltak, akik ezzel címlapra is kerültek). Az izgalom az egyik küldöttet halálba vitte. Egy ismert és nem sokkal előtte még igen népszerű alvezér azzal segítette elő a kibontakozást, hogy három napig nem józanodott ki. „A kormány a helyén van” – mondotta Németh Miklós miniszterelnök egy szegedi küldött kérdésére válaszolva [...] „és csapataink harcban állnak” – zúgta a küldöttsereg (felidézve ezzel 1956 és Nagy Imre szellemét).

A szeptember 18-i Nemzeti Kerekasztal-megállapodást érvényben kellett tartani. Nem volt más választás: fel kellett vállalni a jogutódi státuszt. Az utódpártiság bélyegével a homlokukon restelkedve pislogó szocialisták mára ezt a történelmi érdemüket elfelejtették.

A Reformszövetség Platform (benne a reformkörök) tárgyalódelegációja a Népi Demokratikus Platformmal folytatott kongresszusi tanácskozásokon a tagsági viszony szabályozásánál állt bosszút a jogutódlás miatt. Heves és bizáncias vita után megszületett a döntés. Az állampárti tagsági viszony záros határidőn belül automatikusan megszűnik, mindenkinek újra kell magát regisztráltatnia az MSZP-ben. Az akkor még kb. 750 ezres párttagság döntő többsége el is tűnt a ködben. Ezt nevezte novemberben – amikor már látszott, hogy csak pár tízezres tagsága lesz az új pártnak – az alig 24 fős elnökség egyik tagja találóan jobbagyfelszabadításnak. „Kilépett belőlem a párt” – így emlegetik ma is az októberi eseményeket az akkor rendezett körülmények között távozó vagy éppen az új igazodási pontot találó útkeresők.

Már csak a kissé durcás Országgyűlés alkotmányos megerősítésére várt a rendszerváltás politikai forgatókönyve. A platformok, személyiségek és érdekcsoportok kényszerházasságából a békés átmenet nemzeti érdekeinek alárendelten, de megszületett az új párt is.

Mint azt Keserű Imre is megfogalmazta a későbbi nagykanizsai találkozó előtt: a visszarendeződés hívei minden eszközüket elveszítették, kiszorultak a hatalmi struktúrából. A még meglevő „kövületeket” – mint például a munkásörség – a Németh kormány még októberben felszámolta. A hadsereg és a rendőrség „politikamentesítette” magát. Az ottani reformkörösök önmaguk gyors felszámolásával győztek. A munkahelyi, intézményi hierarchiába betagozódott pártbizottságok közül csak kevés érte meg a kongresszust. A kongresszus lelkeket máig megrázó politikai vitája már csupán a munkahelyi alapszervezeti politizálás körül forrósodott fel. Az Országgyűlés törvénnyel ezt a kongresszusi „átmentési” kísérletet is felülírta.

December végén az „uralkodó párt” – mint párt – már nem létezett. Kiderült, hogy a pártállam és bürokratikus gazdasági intézményei „egypárt” nélkül is egész jól elvannak. Októbertől ellenzékben voltunk a társadalomban (Vitányi). Volt egy – a patthelyzetből következően – lebegő kormány, és volt egy pártelnökség, amely pár hétig még ette az állampárti levest a „Kádár-ebédlőben”, de ebben ki is merült a hatalma. A kormány csak akkor tartozott hozzá, ha szidni kellett, egyébként a nemzet és a békés átmenet kormányaként állította be önmagát. A „MASZOP-fanyalgás” kötelező értelmiségi sporttá lett. (Mint manapság megint? – 2019. november, G. J.)

Most már azt is látjuk, ennek így kellett lennie. A „nullpárt”, „káderpárt”, „szokáspárt” és az értékek mentén politizáló baloldali érzelműek pártja volt egyszerre. A káderek egy része „rendként” akarta magát átmenteni, illetve kimenteni magát a rendből az új burzsoáziába. Az elitek jobbik fele nem akarta követni az akkor még csábító lengyel megoldást – fel akarta számolni a régi rendet, és létrehozni az új és a régi elitek szintézisét. Mások azt hitték, ha lerázzák magukról a pártot, megtarthatják pozíciójukat az új világban. Ezek a pártikárok alakították át kápolnává a munkahelyi pártirodát, ezek az igazgatók mutattak gögösen ajtót az elhelyezkedni kívánó „ejtőernyős” pártbizottsági sofőröknek és takarítónőknek.

1989. november 11-én Nagykanizsán történt talán az utolsó kísérlet a reformkörösök egész mozgalmára építő „Radikális Szocialista Párt” gründerására. Az MSZP mellett döntők és a kívül maradók – „baráti meg nem állapodással” – végül nem hoztak politikai döntést. Meghirdették a csalódott reformkörösök önszerveződését (és még később is, jó párszor), de önálló politikai erővé többé nem szerveződhetek. Egyébként a nemzetközi helyzet is újra beleszólt. Kilencedikéről tizedikére virradó éjszaka leomlott a berlini fal.

Az állampárti tagság élt a „jobbagyfelszabadítás” lehetőségével. „Kilépett belőlem a párt” jelszóval, vagy „csak úgy”, csendben 95%-uk nem regisztrálta magát az MSZP-be. A reformkörösök többsége sem. Az új tagság zöme azokból, az addig is jobbára hatalom nélküli, nomenklatúrán kívüli reformkommunistákból verbuválódott, akik addigi elveiket sem akarták megtagadni, de az „idők szavát” megértve a múltba sem akartak beleragadni az újjászerveződő MSZMP-be való belépéssel.

Reformkörös túlélési kísérletek

A kongresszus utáni reformkörös újjászerveződési kísérletekből – csupán jelzés szintjén – felsorolunk néhányat:

Javaslat a Reformszövetség tagozatként való megszervezésére (Szécsényi Tibor 1989. október 20.)

Reformszövetségi mozgalom alapításának tervezete (név nélkül, 1989. október 28. Budapest)

Az MSZP-be belépettek és a kint maradók alapítsanak közös, nyitott reformköri mozgalmat! (kézirat, Nagykanizsa, 1989. november 11., a zárónyilatkozatban is megemlítik)

Megszerveződik a pártközpontban a Reformszövetség Platformirodája, '89 november 3-6. Kerényi György számos körlevélben fordul az elnökséghez, külön az elnökség reformszövetségi tagjaihoz és másokhoz.

A Reformszövetséghez közelálló tagozatokat szerveznek, 1989 december és '90 február között, pl. megalakul a Szocialista Zöldek MSZP Tagozat Antal Kis Béla koordinálásával.

A választások közeledtével a platformok együttműködési megállapodást (fegyverszünetet) kötnek: 1989. dec.

Tervezet a Reformszövetség Szociáldemokrata frakciójává alakulásáról ('90 április 21. Kerekes György, Benkő Judit kézirat)

A Reformszövetség Haza és Haladás frakciójának alakulásáról (tervezet, Kósa Ferenc és Vass Csaba, kézirat)

Tervezet az MSZP Liberális Tagozatának megalakítására (1990. április, Szabó Zoltán, kézirat. Mindjárt az első hetekben beolvadt a Szociáldemokrata Társulásba.)

1990. április 2-án Vitányi Iván vezetésével megalakul a Szociáldemokrata Társulás (Eleinte az MSZP Szociáldemokrata Fóruma nevet is viselte.)

Felhívás a Szabadelvű Szocialisták Csoport megalakulására. (Ők is a Szociáldemokrata Társulásnál kötnek ki.) Kézirat.

A Tiszavirágzástól Horn Gyuláig c. kötetünkben kitértünk 1990 májusára, amikor is Horn Gyula elnökké választása, Nyers Rezső visszalépése körüli vitákban a Reformszövetség kettéhasadt. Ám végül is talán éppen a reformkörös közös kötődéseknek köszönhetően megkötötték az új politikai szövetségeket. Így lett Vitányi Iván választmányi elnök Horn Gyula elnöklése mellett.

1992. Europrogress néven Mészáros Balázs kezdeményezésére létrejön egy ún. bajtársi egylet, mely máig is létezik MARÉG néven (Magyar Régiók Szövetsége).

A volt reformkörösök későbbi mozgása külön elemzés tárgya lehetne. A Társadalompolitikai Tagozat valamikori tagjai tervezik is ennek megírását.

(A szerző politológus, egyetemi docens)

SZÉKELY GÁBOR

Nyers Rezső

Egy „tanácsadó” gondolatai

Nyers Rezső, a Magyar Szocialista Párt alapító-elnöke nem volt karizmatikus személyiség. Nem tartott nagyhatású beszédeket, ritkán állt ki színpadra, emelvénnyre – olyan politikus volt, aki tette a dolgát. És magánembernek is ilyen volt. 1988-ban felesége betegsége végső stádiumába lépett, minden nap ott volt betegágya mellett, hogy a beszélgetés lehetősége híján gondolatokkal búcsúzzon tőle. Ebben a helyzetben találták meg a széthúzó, a mély válságot azonban felismerő pártvezetők. Miért éppen őt? Mert hiteles volt, mint az 1968-as „új gazdasági mechanizmus” következetes politikusa, akit Moszkva kívánságára menesztettek, tettek parkoló pályára előbb a KB titkárságból, majd a Politikai Bizottságból is.

Ki is volt Nyers Rezső? 15 évesen betűszedő, majd szakmunkás, nyomdász, szociáldemokrata. Ez volt a családi háttere is. Mint akkor sok szociáldemokrata ifjúmunkás, sokat olvasott, s tett szert már induláskor olyan alapokra, amelyen felépülhetett későbbi széles elméleti tudása: August Bebel, Karl Kautsky, Eduard Bernstein, ritkábban Marx munkáira hivatkozott gyakran – értékelve bennük a fontolva haladás és a forradalmi váltás elemeit.

Életpályáján a háború fordított és a munkásmozgalom: 1945-után a „politikai osztályban” kapott helyet, különféle posztokon és szinteken, amihez 1956-ban szerezte meg közgazdász diplomáját.

Már fiatalon a *kompromisszumok* politikusa volt. Első nehéz állásfoglalására 1948-ban kényszerült: támogatta a szociáldemokrata párt és a kommunista párt – egyébként akkor elkerülhetetlen – egyesülését, amelyet az új párt, az MDP Központi Vezetősége póttagságával honoráltak. A szervezetekkel foglalkozott, itt került közel a későbbi reformidőszakban fontos támaszához, Fehér Lajoshoz. 1954-ben együtt lettek tagjai a KV-nek. Első miniszteri tárcáját 1956 júliusában kapta az élelmiszeripari minisztériumban, már közgazdászként, feladata a súlyos ellátási helyzet megoldása volt. Kádár támogatását ekkor nyerte el.

Más formában, azonos feladattal lett 1956 novemberében a Közellátási Kormánybiztosság vezetője. 1957 végén ismét tagja a Központi Bizottságnak, már az MSZMP-ben, valamint a Szövetkezetek Országos Szövetségének elnöke. 1960-ban lesz a gazdaságirányítás egyik vezetője – pénzügyminiszterként. 1962-ben már a Politikai Bizottság póttagja, majd 1966-tól tagja, s irányítja a reformot: ennek már a programját ismerteti előadói beszédben a KB ülésén 1965 novemberében,

majd jó másfél év múlva, 1967 júliusában az országgyűlésben – Fock Jenővel. A két beszédet közreadó brosúra címe: „A reform: eszköz, a dolgozók jobb élete: cél” (Kossuth Könyvkiadó, 1967.)

A gazdasági mechanizmus bevezetése 1968-ban kezdődött, Kádár János mellé állt, védte a hazai konzervatívokkal, de főleg Moszkvával szemben: „Summázva: merem állítani, hogy a reform marxista reform, szocialista reform.” (KB ülés, 1967. november 24.)

A reform és az új vezetés „arca” Nyers Rezső volt. Közvetlen, megnyerő, barátságos stílusa és közérthető szavai eltértek a megszokottól. 1968-ban a teljes központi pártapparátust meghívta a Fehér Ház tanácstermébe, ismertette programját, kérte támogatásukat. Igen, kérte. Hangvétele szokatlan volt, nem csak mondandójának tartalma. A reform megakadályozásának oka végül nem a konzervatív belső ellenállás, hanem a szovjet politika kedvezőtlen alakulása lett.

1968 egyik fő tapasztalata Nyers számára az volt, hogy nem elég az apparátusok támogatása. Mert bár megkapta a pártvezetésben a szükséges posztokat, és a kormányban is olyan támogatókra számíthatott, mint a miniszterelnök Fock Jenő, a miniszterek közül Ajtai Miklós, Fehér Lajos, Timár Mátyás és Vályi Péter, a szakértelmük miatt „technokratáknak” is neveztetteknek 1974/75-ben Nyerssel együtt távoznuk kellett posztjukról. (Vályi 1973-ban hunyt el balesetben.)

Húsz év múlva más volt a helyzet. A gazdaság ugyan szintén romokban hevert, de már kedvező hazai és nemzetközi háttérrel lehetett vázolni a gazdaság és politika reformjának új programját – itthon a civil szervezetek erősödtek, beindult a szovjet rendszerváltás, a peresztrojka.

A Központi Bizottság 1987. július 2-i ülésén elfogadták a „gazdasági-társadalmi kibontakozás programját”, a politikai háttér azonban még gyenge volt. A magyar pártvezetés megoszlott: Grósz Károly kormánya a konzervatív erőknél kedvezve kereste a kompromisszumokat. Amikor 1988 márciusában Nyers egyik kezdeményezője lett a reform mögé szerveződő szélesebb politikai fórumnak, az Új Márciusi Frontnak, a pártvezetés megróttta. A kifogás: ez felveti 1956 újraértékelését, sőt a hatalom megosztását. A Politikai Bizottság ezt jól látta, de Nyers most nem hátrált meg. A két hónappal később összeülő pártértekezleten beválasztották a Politikai Bizottságba, a legbefolyásosabb konzervatívok viszont kimaradtak – Kádár János is, pártelnökké avanzsálva. A Grósz-kabinet 1988. november 24-ig kormányzott, a kompromisszum Pozsgay Imre államminiszteri kinevezése volt júniusban.

Az én történetem itt kezdődik.

1988 augusztusában érkeztem haza kéthónapos bonni tanulmányutamról. Ekkor a Párttörténeti Intézet Nemzetközi Osztályának voltam a vezetője. Kapcsolatban voltam kinti tartózkodásom alatt Sipos Leventével – ő akkor az intézet pártbizottságának titkára és a konzervatív főszerkesztőt váltó Párttörténeti Közlemények főszerkesztője –, aki közölte, hogy Huszár Istvánt, az intézet

igazgatóját a Hazafias Népfront élére hívták. Helyére pedig a pártközpont Óvári Miklóst, a PB volt tagját ejtőernyőzné. Ezzel szemben javasolta, hogy Balogh Sándort, az Eötvös Lóránd Tudományegyetem professzorát támogassuk. Egyet-értettem, sikerült, s ebben már szerepe volt Nyers Rezsőnek, akit egyébként régóta ismertem, fia barátom volt. Rudival – Nyers Rezsőt is Rudinak, később Rudi bácsinak nevezték közeli barátai – keményen politizáltunk mindketten. Bonnban is találkoztunk, ahol ő valami bankárkonferencián vett részt, s beszámolt a hazai fejleményekről.

A folytatás. Nyers Rezső, a Politikai Bizottság tagja 1988. szeptember elején az Alkotmány utca 2-ben keresett meg – most ássák az Intézet előtt a trianoni gödört, hogy legyen Pozsgay Imre egyik munkatársa. Kapcsolatunk azonban megengedte, hogy egyszerűen válaszoljak: Nyers elvtárs, nem hiszem, hogy Pozsgay Imrének rám lenne szüksége – ekkor Pozsgay már államminiszter volt, és, úgy láttam, meglehetősen vegyes összetételű teamet hozott össze. Viszont, folytattam, amennyiben Nyers elvtárs úgy gondolja, hogy hasznos lehetek a munkájában, szívesen ott leszek. Ezzel kezdődött a jó másfél éves kemény időszak, amely a rendszerváltás és az új párt, a Magyar Szocialista Párt létrehozását és a felkészülést a választásokra jelentette 1990 májusáig. Majd utána több mint másfél évtizedig.

Az egyik első megbízásom az 1989-es, viharosnak ígérkező március 15-e ünnepehez kötődött. Pontosabban a várható robbanás elkerüléséhez. A Fehér Házban tartott konzultációra meghívtam az akkor az MDF-ben, a Kiszagdapártban és az SZDSZ-ben működő, általam ismert, – mind történész – hozzám hasonló „tanácsadókat”. Amit tudtam ígérni, akármekkora botrány lesz, a rendőrség nem fog közbelépni, s amiben egyetértettünk a Nyers által támogatott, ekkor formálódó nemzeti kerekasztal tárgyalások háttérével: a kibontakozást nem segíti, ha mégis utcai összecsapásokra kerül sor. Nem tudom mennyiben volt szerepe konzultációnknak abban, hogy lényegében nem történt „rendbontás”. Viszont az ünnep után „Jelképeink” címmel glosszát publikáltam a Népszabadságban, amelyben elgondolkodtam az „Akasszátok fel a királyokat!” költője szobrának lábánál, a Petőfi téren elhelyezett koronás címerekkel díszelő zászlóerdőn.

A történeti irodalom meglehetősen alábecsüli Nyers Rezső szerepét a rendszerváltásban. Teheti, mert az események során bár 1989 júniusától ő töltötte be a májusban felmentett Kádár János elnöki tisztét, de mások álltak a reflektorfényben. Mindenekelőtt a hibát hibára halmozó Grósz Károly, aki miniszterelnökségét átadva Németh Miklósnak megmaradt a párt főtitkárának, Horn Gyula külügyminiszter, aki megnyitja a határt, s nem utolsó sorban Pozsgay Imre, aki 1956-ot népfelkelésnek nyilvánítja.

Nyers ezekben a zajos hónapokban inkább az országban kialakult hangulattal, a változtatások lehetőségével, irányával foglalkozott, mérlegelte a lehetséges lépéseket. Reflektorfényben pillanatokra jelent meg, így a Nemzeti Kerekasztalnál, ahol igen röviden szólva találta meg a kompromisszumot Antall Józseffel, s igyekezett a megegyezés felé terelni az SZDSZ-t. Nem érdekelté különösebben

az a taktikai küzdelem, ami akörül folyt, hogy a „nép válassza meg” a köztársasági elnököt (ekkor eséllyel Pozsgay Imrét), vagy majd a választásokat követő parlament. Azt is látta, hogy a Munkásörtség felosztása elkerülhetetlen. Amiről többször beszéltünk az *a munkahelyi pártszervezetek* feladása volt, amit fiatalkori emlékei, a szociáldemokrata hagyományok miatt is ellenzett. Úgy gondolta, hogy az új helyzetben a szakszervezeteket erősíthetik a pártszervezetek. Foglalkoztatta a kerekasztalnál felvetett pártvagyon-elszámoltatás is. Ebben nem értett egyet Vitányi Iván „mindent feladni” és újjászerveződni elképzelésével, azt irreálisnak tartotta.

Ez utóbbihoz kapcsolódott a *párt nevének megváltoztatása*. Ez az utolsó pillanatig nyitott volt. A történészek – akiből minden oldalon sokan voltak, de leginkább nálunk és az MDF-nél – tisztában voltak azzal, hogy a névváltoztatás a párttagság leépülésével jár. Ormos Mária (1988–1990 között szerepet vállalt a pártvezetésben, de 1990-ben visszaadta MSZP parlamenti mandátumát, s visszatért a tudományhoz, az egyetemi oktatáshoz) ezt 30 százalékra becsülte, én valamivel többre, amiről elemzést is készítettem. Mindketten nagyságrenddel tévedtünk. A fő kérdés ugyanis nem a névváltoztatás igen-nemje volt, hanem a merre tovább. Nem az volt a fő kérdés – és ezt Nyers jól látta –, hogy mi árt, hanem az, mi használhat a reformfolyamatban a számára legfontosabbnak: a valóban demokratikus reformoknak.

Ennek olyan formális, de jelzésértékű intézkedése volt, mint a *pártközpont megnyitása*, a kormányörtség eltávolítása – bárki szabadon bejöhetett, jöttek is. Hasonló volt a karácsonyi ünnep civil megrendezése a Fehér Ház aulájában, tombolával – miközben a pártvezetés az emeleten ülésezett. (Azután lejöttek és az asztaloknál beszélgettek az érdeklődőkkel – a legnagyobb sor Pozsgay asztalánál volt.)

Nyers fontosnak tartotta a nemzetközi kapcsolatok szondázását is, lévén szomszédaink nem jó szemmel nézték a nálunk folyó változásokat. Ebben kérte segítségemet 1989 nyarán. Először Csehszlovákiába mentem, ahol Jozef Lenarttal, a párt fő ideológusával találkoztam. Szerinte Gorbacsov feladta a hatalmat, az 1945 utáni megállapodásokat. Igen kemény volt, de arról, hogy mit kívánnak tenni nem nyilatkozott, inkább az érdekelte, nálunk mi a helyzet.

A fontosabbnak szánt utam Berlin volt. Itt azonban már nem sikerült kapcsolatot találni a legfelsőbb pártvezetéssel. Elképesztően zavaros körülmények fogadtak, a pártközpont üres folyosóin kísérettel tett körséta után végül a berlini pártbizottság titkárával otthonában tudtam találkozni, de csak azért, mert történész kollégám felesége volt. Őt nemrég nevezték ki: végigvezettek Berlin utcáin, ahol több helyen mikrofonállványok mellett várták pártvezetők a fegyelmezetten sorban álló összegyűlték kérdéseit. Hallgattuk, amint az emberek számonkérték a múltat, s a pártvezetők mentegetőztek. Ők sem tudták mi következik – barátom, a történész viszont bizonyos volt abban, hogy hamarosan egyesül a két Németország. (Még a határnyitás előtt voltunk.) A konzultációk végkövetkeztetése megnyugtató volt: a változások mindenhol megkezdődtek.

A következő utam Linzbe vezetett, ahol mint a Nemzetközi Munkásmozgalmatörténészek Nemzetközi Konferenciájának tagja olvashattam fel Nyers üzenetét: Magyarország a szocialista demokráciát, a többpártrendszert gondolja megvalósítani – egy új társadalmat. Az elmondottakat nagy taps fogadta.

Ahogy láttam, 1989 nyarán Nyerset két olyan dolog is foglalkoztatta, ami ma talán furcsán hangzik: egy másik munkaspárt, az újjáalakult szociáldemokraták, akikkel lehetségesnek tartotta az együttműködést, de akkor ebben csalódott. (Később, támogatta a párt átmeneti megújulását Kapolyi László elnökségével, aki majd az MSZP listáján kerül be a parlamentbe.)

A másik az MSZMP nemzetközi pozicionálása volt. Ebben az időben Willy Brandt volt a Szocialista Internacionálé elnöke, aki követte a magyarországi történelemeket, és akit Nyers ismert. Az Internacionálé kongresszusa éppen 1989. június 22-én kezdődött Stockholmban, vagyis a fontos KB-ülést megelőző napon. Nyers úgy gondolta, hogy kéri Brandttól az MSZMP felvételének támogatását az internacionáléba. Figyelmeztettem arra, hogy ez formai okokból nem lehetséges, mivel a Magyarországi Szociáldemokrata Párt az emigrációban is megőrizte tagságát, amit átörökíteni tudott a jelenlegi hazai pártvezetés. (E részletekbe nem kívánok belemenni.) Nyers elutazott, de valaki rávette, hogy mégis próbálkozzon. Sajnos igazam lett.

Nyersnek komoly érzéke volt a nem teátrális gyakorlati megoldásokhoz. Az egyikben részem volt: *Demény Pál* megnyerésében.

A kommunista párton belüli Demény-frakció vezetője minden börtönt megjárt: Horthyét, volt rabtársát, Rákosiét, és Kádár idején is listán maradt, fordításból élt, csak 1989-ben rehabilitálták. Nyers megnyerte Deményt, legyen az MSZP alapító tagja, egyben képviselőjelöltje: 1990-ben megválasztották, 1991-ben a parlamentben rosszul lett, majd meghalt az igen népszerűvé vált 89 éves politikus, aki személyével is igazolta az MSZP baloldali, egyben megújult jellegét.

Sok kompromisszum eredménye volt, hogy Nyerset 1989 júniusában az MSZMP elnökévé és a Politikai Intéző Bizottság tagjává választották. Augusztusban elkészült az MSZMP programnyilatkozatának tervezete, majd következett a pártkongresszus. Az operatív előkészítő munkában Nyers alig vett részt, annál inkább igyekezett befolyásolni a reform irányát.

Az októberi pártkongresszuson Nyers harapófogóba került. Soha nem kedvelte a személyes ellentétek kivetítését a politika platformjára, de tudta kezelni őket. Most is ez történt. Egyértelmű támogatója volt a „népi demokratikus” csoport – ezt a háttérből Balogh Sándor professzor irányította –, a hozzájuk közel álló Krausz Tamás képviselte Baloldali Alternatívát, valamint a Pozsgayra hangolódott reformkörök eszmeiségét képviselő Ágh Attila és Géczi József. Az irányzatok lényegében csak egyben értettek egyet: Nyers Rezső személyében. Ebben is egyeztek a kevésbé a párt, mint inkább az állami hierarchia pozícióit célba vevő versenyzőkkel, akik ekkor nem is léptek a pártelnöki tisztség felé. (A párt operatív irányítója egy négytagú testület lett még júniusban, ennek tagjai az elnök Nyers mellett Grósz Károly

főtitkár, Pozsgay Imre államminiszter és a miniszterelnök Németh Miklós volt.) A hatalmas nyomás ellenére, a pártkongresszus éles helyzeteiben – voltak, akik Kárpáti Ferenc honvédelmi minisztert szondázták, egy esetleges katonai beavatkozásról – Nyers nyugodt maradt. Ez nagy hatással volt környezetére. A kongresszus alatt megbeszéléseit minden irányzattal folytatta, különösen figyelt a fiatalabbakra – és a szakszervezetekre. (Egy ilyen beszélgetésre úgy kellett betuszkolnom az éppen másokkal tárgyaló szakszervezeti vezető Kósa Magdát.)

A kongresszus után a választásokra készültünk.

A választások előtt Nyers átadta a terepet, de ott volt a plakátokon az egymás kezét fogó láncban a népszerű pártvezetők között. Ezek a plakátok nem voltak nagyok, de egymás mellé ragasztva nagy felületeket lehetett belőlük megkomponálni. S tettük ezt mindenhol, mi Budapesten, mások vidéken. Az MSZP kampánya visszafogott volt, ellentétben az ellenzék „Továricsi konyec” (Eltársak vége) hátulról ábrázolt disznófejű nagyúr plakátjaival. De bekerültünk a parlamentbe, ha nem is sok képviselővel.

Nyers Rezső tisztában volt erényeivel és hibáival, súlyos, a maga számára is megbocsáthatatlan kompromisszumaival. Ilyet kettőt említett több alkalommal: az egyik volt felszólalása a Nagy Imrét elítélő KB ülésen. A másik, hogy azokhoz csatlakozott, akik a szociáldemokrata és a kommunista párt egyesülése mellett voltak 1948-ban. Ezzel, mint történész, nem értettem egyet: Nyersnek aközött kellett választania, hogy részt vesz-e egy új Magyarország formálásában, vagy nem. Helyesen, a rögzesebb utat választotta.

(A szerző történész, professzor emeritus)

FÖLDES GYÖRGY

A Magyar Szocialista Párt első elnöke

Amikor Nyers Rezsőtől búcsúzunk, akkor sokunk elvtársától, egykori vezetőnkől, a több mint 150 éves magyar szocialista mozgalom egyik kiemelkedő alakjától, a XX. századi magyar közélet sokáig mértékadó szereplőjétől, az 1956 utáni nemzeti történelem egyik legjelentősebb formálójától veszünk búcsút.

A nemzeti tragédiába torkolló felkelés és szabadságharc és az 1989-90 közötti időszak történetét nem lehet igaz módon megírni Nyers Rezső tevékenységének elemzése és értékelése nélkül. Nélküle minden másképp lett volna, és sok minden nem lett volna, vagy legalábbis nem úgy lett volna, ahogy végül is lett. Igaz ez a 60-as évtizedre, a magyar társadalom egésze szempontjából talán legsikeresebb időszakokra a XX. század folyamán, mert Nélküle szegényesebb lett volna a kádárizmus és a magyar-szovjet kiegyezés is. Igaz ez a lázas nyolcvanas évekre is.

Nyers Rezsőt – aki sokunk számára Rudi bácsi volt, persze csak a háta mögött – a politikust, mint mindenkit a tettei alapján kell megítélnünk. Azt kell kérdeznünk: ment-e valamennyit a világ, a haza előre, javult-e az emberek élete neki köszönhetően. Ezekre a kérdésekre egyértelmű igennel kell felelnünk. Ez azért lehetett így, mert hitte, lehet javítani a dolgokon, mert volt egy álma: a demokratikus szocializmus, amelyről soha, a legnehezebb helyzetekben sem mondott le, és mert ugyanakkor mindig azt az itt és most adott lehetőséget kereste, amely segít javítani az itt és most élő tömegek és a nemzet helyzetén. Nyers Rezső soha nem veszítette el a realitásérzékét, ennek alapján döntött mindig. Akkor is, amikor szerepet vállalt az 1956 utáni konszolidációban, akkor is, amikor a szövetkezeti mozgalom modernizálásán és demokratizálásán munkálkodott, és akkor is, amikor vállalta a gazdasági reform előkészítését és irányítását. Kész volt előrelépni, ha ennek értelmét látta, és kész volt hátralépni, ha nem látta értelmét elől maradni, ha csak elvei, programja feladásával maradhatott volna a posztján.

1988-ban újra vezető szerepet vállalt, mert segíteni akart a gazdasági és politikai válság leküzdésében, mert lehetőséget látott a szocializmus demokratikus modelljének megalkotására. Ez akkor egyáltalán nem volt egy istentől és embertől elrugaskodott elképzelés. Elég csak az akkor még fennállt geopolitikai helyzetre vagy a Szocialista Internacionálé 1989-es nyilatkozatára gondolnunk. Röviddel később, a nemzetközi helyzet gyökeres megváltozása után Nyers Rezső az egyik kulcsszereplője a békés átmenetnek, az új baloldali párt megalakításának.

A realizmus és az elkötelezettség érvényesült akkor is, amikor vállalta, hogy ő legyen az MSZP első elnöke, bár tudta: a következő időszak nem a támadás, hanem a védekezés, az erők megőrzésének és megújításának az időszaka lesz.

Nyers Rezsőnek fegyelmező volt a tekintete, jelenlétében nem lehetett akármit mondani, jól meg kellett gondolni minden szót és javaslatot. Széles látókörű, csendes, de határozott politikus volt. Tekintélye előtte járt. Mielőtt belépett volna egy terembe, mielőtt fellépett a szónoki emelvényre, csend lett, tudta mindenki: most oda kell figyelni.

Kegyes volt hozzá a sors: gazdag, eseménydús életet adott neki, de a végén bosszút is állt rajta, nem engedte ki könnyen a kezéből. Egy életet azonban nem lehet, nem igazságos a legvége felől megítélni, mert a vég mindig igazságtalan.

Tegyük fel a kérdést: tanulságai vannak Nyers Rezső életének, vagy öröksége van? A válasz: is-is. Szerintem az egyik legfontosabb tanulság az, hogy a baloldaliság nincs kapitalizmuskritika és az adott jelenen túlmutató jövőkép nélkül. Számára ez a jövőkép a demokratikus szocializmus volt, amelyben hitt fiatal korában, és amelyhez a rendszerváltás pillanatában is ragaszkodott. Az alakuló kongresszuson mondott beszédében kiállt a demokratikus szocializmus értékeinek vállalása mellett, azok képviselődését látta az új párt eszmei alapjának.

Nyers Rezső kész volt elfogadni a történelmi realitásokat, de nem tudta szükségyszerűnek elfogadni a társadalmi igazságtalanságokat. Nem tudott belenyugodni az emberekre, társadalmakra, nemzetekre kényszerített egyenlőtlenségekbe, a kiszolgáltatott helyzetekbe. Mi sem nyugodhatunk bele a világ, hazánk mostani helyzetébe, a dolgok mai menetébe.

Nem nyugodhatunk, már csak azért sem, hogy ő békében nyugodhasson.

(Elhangzott Nyers Rezső temetésén 2018. július 26-án.)

Földes György történész, a Politikatörténeti Intézet igazgatója)

TÓTH ÁKOS

Kitörölhetetlenül

Horn Gyula portréja

Horn Gyula prolinak vallotta magát világeletében, és az ő értelmezésében ez a szó valamiféle plusztartalommal telítődött: a mélyről indulókkal való sorsközösség, az együttérzés, a bajtársiasság érzetével. E szó személyéhez kötődő hatása olyannyira erős, hogy a magukat konzervatívnak, polgárinak valló politikusok azóta is próbálják a kifejezés hangzását pejoratívvá tenni, elcsicskásítani; eddig csak kisebb sikerekkel és nagyobb bukásokkal. Ennek oka egyrészt az, hogy a generáció egyre csekélyebb számban lévő, de még élő tagjai tisztában vannak a proliság mibenlétével, láttak már közelről valódi prolit, vagy legalábbis van elképzelésük róla, hogy milyenek is voltak valójában, másrészt Horn Gyula karaktere annyira meghatározta e kifejezés lényegét, hogy sikerességével inkább politikusi mintát teremtett az utána jövők számára. S bár voltak halovány kísérletek e minta lekopírozására, valójában azt a fajta társadalmi beágyazódást és elkötelezettséget, amit Horn önmagában, a személyiségében hordott, s jobb szó híján „kisemberségnek” nevezhetünk, valójában csak Orbán Viktor tudta magára húzni. Ám míg Horn egy elnyomó rendszerből való átmenet megalapozására, a bel- és külpolitikai enyhülésre használta föl ezt a személyes erőt, addig Orbán e folyamat visszafordítására. A kérdés az, hogy következnek-e a Horthy-kor szülöttje, Horn Gyula proliságából életútjának gyakran ellentmondásos állomásai? Következik-e a karhatalmi szolgálat, a haladó szellemiségű külügyi munka – bizonyítható, hogy Szűrös Mátyással karöltve már 1984-ben(!), Bruno Craxi látogatásakor hivatalos tárgyalásokon hozta szóba a Magyarországon állomásozó szovjet csapatok kivonásának lehetőségét –, következik-e a rendszerváltás előkészítése, és ebből az életútból következik-e, hogy Horn a kilencvenes évek haladó szellemiségű miniszterelnöke lehetett, aki ha kellett, saját lelkiismeretét is elnyomva végrehajtatta az elkerülhetetlen stabilizációt? Vajon alakítója-e az ember a történelemnek, vagy csak a forgandó szerencse veti inkább súlyos történelmi szerepekbe? Miből következik, hogy ezeknek a szerepeknek képes-e megfelelni vagy elbukik?

Horn Gyulának a reformer szerepe jutott. Hogy önnön sorsának alakítójaként-e vagy sem, az talán inkább hit kérdése. Életének bizonyos pontjain döntéseket hozott, amelyek kihatottak a jövőjére, de ugyanakkor más utakat is elzárhattak volna előle. Az például bizonyosan nem következett a karhatalmista múltból, hogy Horn meggyőződéssel képviselhesse '56 bűneinek elismerését, Nagy Imre újratemetésének szükségességét. Ám ebben a szerepében is hiteles maradt.

Mint ahogy képes volt megfelelni annak a történelmi kihívásnak, amely a Szovjetunió nagyhatalmi státuszának kényszerű föladásából következett, képes volt megtenni a szükséges lépéseket – sőt, azok elé menni – a két Németország egyesítése kapcsán, képes volt a pártjában zajló reformfolyamatok egyik vezetőjévé válni, képes volt kiválni és egyetlen egykori állampárti vezetőként politikailag túlélni úgy, hogy egyetlen pillanatig sem árulta el egykori önnönmagát, mint tette azt például Szűrös Mátyás vagy Pozsgay Imre, képes volt a súlyos örökséggel sújtott utódpartot újjáépíteni, megerősíteni, kormányképes erővé tenni, képes volt megfelelni a miniszterelnöki szerepnek, holott annak során alkatától, önnön proliságától eleve távol álló döntéseket kellett meghoznia, képes volt, ha kellett, ravaszságra, ha kellett, keménységre, képes volt dühbe gurulni, majd azon nyomban lehiggadni, hajnalban kelni és a tenispályán minden egyes pontért halálos küzdelmet folytatni, utána rágyújtani, képes volt bemondani az out-ot a legnyilvánvalóbban is bent lévő labdára, de utóbb képes volt egy félmosollyal elismerni, hogy tudja ő is, bent volt, képes volt saját rossz döntéseihez, nyilvánvaló emberi gyarlóságaihoz is körömszakadtáig ragaszkodni, de azokon bizonyos fontos pillanatokban felülemelkedni. Ugyanakkor – ahogy Lakner Zoltán írja méltó elemzésében – „ez az ellenfelei által is tisztelt, az őt nagyra becsülő kollégái által is nehéz embernek tartott politikus sosem felejtette el, honnan indult, milyen utat járt be. Éles ésszel alkalmazkodott a változó valósághoz, annak viszonyai között küzdött azért, amit helyesnek tartott. Ennek az elvárásának nem mindig tudott megfelelni, de volt minek nem megfelelnie.”

I.

Amikor valaki a Horthy-rendszerben kisgyermekként azzal a tudattal kel, hogy fogalma sincs, mit fog enni, amikor nem tudja, hogy apja hazaér-e vagy a korábban a Tanácsköztársaságért harcoló munkást aznap épp elviszik-e a rendőrök, amiből az következik, hogy kiesik az a csekély pénz is, amit hazahozna, tehát bizonyosan korgó gyomorral fekszenek le, amikor sorba kell állni a kinti budin, amikor a kilakoltatás élménye beivódik az emlékezetbe, ahogy a kis féltett holmik valahogy fölkerülnek a fuvaroskocsira, amikor a család nagy nehezen elvergődik a kőbányai barakktelepre, hogy ott elképesztő körülmények közt húzza meg magát az ismeretlenben, amikor a rendőrök csak úgy, sportból, a mihez tartás végett félig agyonverik valamelyiküket, amikor a verekedések és az éhezés napi élménnyé válik, amikor a gyerek feje fölött leég a barakktelep és újra csak menni kell, munkások segítségével szállítani el a nyomorult kis motyót Sashalomra, a szükséglakásba, ahol már folyamatosan, nap mint nap a túlélésért kell küzdeni, mert szinte nincs nap, amely ne csak az aznapról szólna, mert a tegnap már a múlté, a holnap meg még annyira távoli, olyankor könnyen kialakul a dac, az ellenállás szelleme egyfelől, az együttérzésé, a szövetségérzeté másfelől. Az ember így születik bele a sorába, s e sors karakterjegyei Horn Gyulát is végigkísérték életén.

Apját a német megszállás idején elhurcolják, meggyilkolják. Bátyját, Gézát egy alkalommal annyira megverik a rendőrök, hogy fél szemére megvakul. Géza egyébiránt igen tájékozott ember, olvas, kutat, kapcsolatokat keres – marxista szövegeket és szépirodalmat nyom öccse kezébe, szórólapozni is elviszi. Horn aztán tizenegy évesen otthagyja az iskolát, hogy pénzt keresve segíthesse kisebb testvérei eltartását. Később, az Oleg Kosevoj Szovjetosztódíjas Iskolában érettségizik. Ez egyfajta előkészítése annak, hogy a Szovjetunióban tanuljon, s így Horn 1950-től négy évet tölt Rosztovban. Ez a négy év meghatározóvá válik az életében. A háború utáni zűrzavaros Szovjetunió nagy tanulságokat hordoz számára: újfent az általános éhezéssel szembesül, azzal, hogy a lakásviszonyok lényegében semmiben sem különbek az otthoniaknál, hiányoznak az alapvető fogyasztási termékek, és az elszabadult és fékevesztett bűnözői csoportok, a mindennapok valósága élesen szemben áll azzal az eszmei elkötelezettséggel, amely átszövi a pénzügyi-közigazgatási főiskola magyar közösségét, nemkülönben az ideológus közeget. Horn hamarosan e közösség vezetőjévé válik, amit éles eszének, jó nyelvkészségének, az Angyalföldön, Kőbányán és Sashalmon fölszedett vagányságnak köszönhet, annak, hogy csibész, vagány, és így vissza tud felelni, ami gyakorta meglepetésszerű, hatásos fegyver.

Ez egyfajta öntudat is, amellyel később képes volt meglepni sokakat és immár nem csak az utca vagy az iskola terepén: 1975-ben például, az európai kommunista és munkáspártok találkozájának szervezése során összeütközésbe került a szovjet KB-titkár Ponomarjovval, aki „vörslő arccal” üvöltözött vele, mert más feltételekkel képzelte el megtartani a tanácskozást, mint a szovjet vezetők. Hornban csak gyülemlett a feszültség, aztán kirobbant: „Remegő hangon félbeszakítottam, és közöltem vele, hogy valakivel összetéveszt. Én nem vagyok az SZKP tagja, mert ő csak azokat utasíthatja, neki nincs joga egy egyenrangú párt képviselőjét kioktatni”. Ugyanez az öntudat segítette át azon az időszakon is, már jóval később, amikor az első szabad választásra készülődven Somogy megyében kampányolt, és a településeken gyakorta provokálták a politika újonnan föltűnő, de régi attitűdöket hordozó szereplőit. Horn azonban sosem menekült előlük, bármikor készen állt egy kis szópárbajra az újdonsült kisgazdákkal vagy bárkivel, akiket arra sodort a szél, azokkal is akár, akik 56-os múltját firtatták.

Valóban, 56 az az esztendő, amikor az utak egybeértek, vagy végleg szétváltak. A viszonyítási pont, amely kihatott még arra az időszakra is, amikor 75. születésnapján a Gyurcsány kormány ki akarta tüntetni a Magyar Köztársasági Érdemrenddel, ám ezt Sólyom László köztársasági elnök visszautasította, mivel Horn nem sokkal korábban arról beszélt, hogy a karhatalmisták a törvényes rendet védték november 4. után.

Mondatai akkor már vállalhatatlanok voltak, csakhogy az ő igazsága is elvitathatatlan: az, hogy minden valószínűség szerint ő valóban így élte meg. Horn maga tette nyilvánossá, hogy 1956 novemberétől-decemberétől fél éven át a karhatalmisták kötelékébe tartozott. Az események ma már ellenőrizhetetlenek, de

semmi nem utal arra, holott ellenfelei pénzt és energiát nem kímélve próbálták ezt bebizonyítani, hogy bűnököt követett volna el. Maga önéletrajzában inkább arra utal, hogy bár ki volt rendelve Budapest hídjainak védelmére, valójában nem kellett fegyvert használnia.

Az események megértéséhez tudni kell azt is, hogy decemberben szeretett Géza bátyját, aki filmrendezőnek tanult, meggyilkolták. Egyes állítások szerint csak elütötte egy teherautó, Horn azonban másképp tudja. Így emlékszik: „Útban a filmgyár felé a Hungária körúton, a vasúti híd alatt egy teherautó kikanyarodott az MTK-pálya mellől, s ráhajtott a kerékpározó férfira. A teherautóról többen leugráltak, feldobták Gézát a platóra, és a Népligetbe hajtottak. Ott akasztották fel, előtte levágva egyes testrészeit. Este újból megjelentek a rendőrök, s elvitték a hullaházba azonosítás végett. Borzalmasan nézett ki, csak az arca maradt úgyahogy épen.” Vagyis Hornnak a korszakkal kapcsolatos indulatai emberileg mindenképpen érthetőek. Magánindulatait azonban sokáig el tudta választani politikai tevékenységétől. Képes volt egyidejűleg szólni azokhoz, akik belesimultak az előző rendszerbe és azokhoz is, akik a rendszer kárhozottjai voltak. 1989 februárjában azt mondta például a Központi Bizottságban: nem szabad megengedni, hogy az egykori karhatalmistáknak lelkiismereti válságuk legyen, mert ők az ellenforradalommal szemben léptek fel, vagyis úgy tudták, hogy ezt teszik. Ugyanakkor a Történelmi Albizottság tagjaként pár hónappal később, 1989 tavaszán teljes erejével a mártír Nagy Imre politikai rehabilitációját támogatta, 1994-ben pedig – az egykori miniszterelnök lánya, Nagy Erzsébet határozott kérésére – közösen koszorúztak a 301-es parcellában.

Ezek a szimbolikus lépések első ránézésre talán csak egy a realitásokat fölfogó, pragmatikus politikai kiszámított tetteinek tűnhetnek, de ennél sokkal többről van szó: a helyesnek hitt gesztusok erejéről. Horn hitt abban, hogy helyesen jár el, őszintén hitt a megbékélésben, a kiegyezésben – ez a hit hatotta át tevékenységét a külügyi pályán is, ahol egy idő után neve egybeforrt a nyugati nyitás politikájával, s e hit, valamint az e hitből eredő hitelesség révén tehetett szert olyan széles kapcsolatrendszerre, amely hozzájárult ahhoz, hogy kellő időben a kellő lépéseket tegye meg. Mintha csak készült volna arra a szerepre, amit a történelem elé vetett, s mintha mindenáron meg akart volna felelni ennek a szerepnek. Így lett, megfelelt. Az már személyes tragédiája, hogy utóbb, már miniszterelnökként olyan döntések meghozatalára kényszerült, amelyek saját személyiségét is őrölték.

II.

A rendszerváltás idején Horn a Külügyminisztérium államtitkára volt, májustól külügyminiszter. Útja csak röviden: „huszonhét éves koromban választottam szakmát”, vagyis 1959-ben kerül a Külügyminisztériumba. Az oroszul felsőfokon beszélő Horn a szófiai nagykövetségre kerülve képet kap arról, hogy szocialista ország és szocialista ország között is óriási különbségek lehetnek. Külügyi szolgálatának

kezdetén kerül közelebbi kapcsolatba Kádár Jánossal, akinek gyakorta tolmácsol hivatalos látogatásain. A párt főtitkára mondja neki egy útjuk során, hogy „a politika művészete éppen az, hogy tudjuk, mit és mikor szabad mondani. Maga pedig ezt nem tudja.” Ha így volt is, megtanulta.

Bulgária után hat évig Belgrád az állomáshelye, s itt egy kicsit a világ is kinyílik előtte. 1969-től kerül az MSZMP külügyi osztályára. Másfél évtizedig dolgozik itt, s ez idő alatt a külpolitika légköre sokkal szabadabban volt alakítható, mint a belpolitika – mintha Kádár maga is élvezte volna a legnyugatibb keleti politikus képét, s hagyta volna, hogy ez kiteljesedhessen. Horn ekkor jön rá, hogy olykor sokkal könnyebb a nyugati szociáldemokratákkal közös nevezőre jutni, mint egyes konzervatív testvérpártokkal. Szakcikkeket ír a *Külpolitikába*, megtanul nagy nyilvánosság előtt beszélni: 1977-ben például a Közgazdaságtudományi Egyetemen ötszáz hallgató előtt érvel az úgynevezett eurokommunizmus vitában. Beutazza a világot, napi élményeket szerez a keleti tömb fojtogató bezártságáról. Egy az NDK-ban hosszú hónapokon át folytatott tanácskozáson, amelynek során hermetikusan elzárták őket a világ elől, azt kérték a résztvevők, hogy hadd mehessenek az emberek köré. A vendéglátók ezt a maguk nyelvén értelmezték: kiűrtették számukra azt az utcát, ahol egy speciálisan keletnémet étterem volt, s oda vitték őket mulatni. Nem tartott hosszú ideig.

Horn egy idő után a magyar diplomácia egyik vezető személyisége lesz, s ebbéli pozíciójában gyakorta kiváltja Kádár rosszallását, aki mégis hagyja őt érvényesülni: elvitathatatlanul kiemelkedő szerepet játszott egyebek mellett a diplomáciai kapcsolatfelvételben Dél-Koreával és Izraellel, az európai integrációs folyamat elindításában, az 1989. szeptemberi határnyitásban – ez máig kihatóan Magyarország legnagyobb hozzájárulása ahhoz, hogy a hidegháború feloldódjék –, a szovjet csapatkivonásról szóló megállapodásban. 1990 elején pedig elsőként vetette fel, hogy hosszabb távon Magyarországnak a NATO-hoz kellene csatlakoznia.

Horn 1990-re Magyarország legismertebb és legelismertebb személyisége külföldön, szívélyes viszonya a keleti tömbből Gorbacsov főtitkárral és Sevarnadze külügyminiszterrel, illetve a nyugatiból Kohl kancellárral és Genscher külügyminiszterrel jó alapokat adott nem csak a rendszerváltás sikerességéhez, hanem ahhoz is, hogy Magyarország kiemelt státuszba kerüljön a nagyhatalmak szemében. Horn az első szabad kormányt is folyamatosan segítette kapcsolataival, gyakorta folytatott négy szemközt megbeszéléseket Antall Józseffel, aki számos ügyben kikérte a véleményét, illetve diplomáciai szolgálatait.

Az, hogy a külpolitikát hosszú időn át a reformok irányába terelte, minden valószínűség szerint meghatározta a belpolitikához való viszonyát is: érezte, hogy a szabadság levegője az egyre fojtogatóbb gazdasági elszigetelődéssel párosul, s e kettősség felismerése óhatatlanul is a helyes irányba, a reformok felé vitte. Így aztán, minden személyes nagyrabecsülése ellenére, az 1988. májusi pártértekezleten Horn már elégedetten nyugtázta Kádár bukását, mert úgy érezte, vele már nem lehet véghez vinni az elkerülhetetlennek tűnő folyamatokat. Tény, hogy már

korábban is arról beszélt a Központi Bizottságban, hogy a gorbacsovi változások nyomán megszűnt a külső reformellenes közeg, tehát már csak a belső ellenállás a kérdés. Így aztán üdvözli a reformok iránt látszólag elkötelezett, friss levegőt hozó Grósz Károly színrelépését, de ez a kegyelmi időszak nem tart sokáig: az az érzése támad, hogy az új főtítkár inkább lassítani akarja az elkerülhetetlenül közeledő eseményeket, és aztán le is marad róluk. Felismeri, hogy az MSZMP nem tudja elkerülni a választási megmérettetést, a többpártrendszer immáron a küszöbön áll. Ahogy Lakner Zoltán írja: „gyakorlatiasan és gyorsan állította gondolkodását a versengő pártrendszer pályájára, miközben mások a szocializmus és a kapitalizmus közötti harmadik út lehetőségén törték a fejüket”.

Így érkezünk el 1989 őszéhez, az MSZP megalakulásához. Horn immáron egyike az átalakuló állampárt legfontosabb személyiségeinek Németh Miklós, Nyers Rezső, Pozsgay Imre és Szűrös Mátyás társaságában. De közülük sikeres politikussá az új rendszerben csak ő tudott válni, ami egyrészt a változások iránti valóban őszinte és mély elkötelezettségéből alakulhatott így, vagyis abból a hitből, hogy helyes lépések sokasága vezetett idáig, továbbá abból, hogy pozíciót fogott, s a rá jellemző pragmatizmussal a saját kezében tartotta az MSZP vezetését és így a parlamenti munkáját is, amely az első, elveszített választások után sokkal hozzáértőbbnek tűnt a rendszerváltó hangulat csillapultával egyre kiábrándultabb tömegek számára az Antall kormánynál.

„Ha nincs biztosítva az egyszemélyi vezetés, nem vállalom a felkérést” – szögezi le 1990 májusában, amikor az MSZP elnökének jelölik, s ezzel ki is szorítja Nyers Rezsőt a pártvezetésből. Jó okkal teszi: a felbolydult méhkashoz hasonlatos pártot nem lehet két irányba húzni. Németh Miklós külföldre megy, Pozsgay az új parlamentben átül a függetlenekhez, Szűrös megkezdi a maga különutas játszmáit – a politikacsínálás centrumába tehát ő maga kerül. Célja az MSZP akcióképességének helyreállítása, teljes jogú tagság a Szocialista Internacionáléban, kormányzóképes, nagy párttá válás. Valamennyit teljesíti. Versenyt fut az újjáalakult szocdempárttal, de hiába segítik „Kéthly Anna örököseit” komoly erők, száz méteren nyolcvanot ver rájuk – sem szellemileg, sem erejükben nem összevethető erők küzdelme ez. Vetélytárs híján pedig önálló baloldali pólust képez, a maga hasznára fordítva a pártjára kényszerített politikai karantént: „tényleg nem dörgölözünk senkihez”, mondta. Az MSZP-frakció parlamenti tevékenysége folyamatosan a kormányzóképeséget bizonyította, Horn elvitathatatlan nemzetközi tekintélye a hektikus külkapcsolatok nyugvópontonra helyezését ígérte, s ez a párt tűnt egyedülként olyannak, amely képes átérezni a társadalmi átalakulásból fakadó félelmeket. Horn politikája lényegeként emlegette a kétkezi emberek, a bérből és fizetésből élők szempontjait, és az emberek igényeit: „minden, ami a tömegeket érdekli, az szerintem belpolitika”, írta, gyakorlatilag megadva ezzel politikai krédóját is. Mindent ki akart tapintani. Mindenre ráérezni. Együtt gondolkodni a tömegekkel, előre kiszámítani a döntések hatását és hatékonyságát – ha úgy tetszik, együtt lélegezni a választókkal. Bizonyos kérdéseken folyamatosan

izmozni: elsősorban olyanokon, amelyek a jobb élet reményét kínálják a kétkezi munkásoknak, a nyugdíjasoknak. Ha kell, meglepőt mondani, majd visszakozni, mint Iváncsán például, ahol már friss miniszterelnökként a hely szellemétől és a május elsejei közegetől elragadtatva azt mondta, hogy gondolkodnak azon, miként lehetne megteremteni annak lehetőségét, hogy a nyugdíjasok ingyen repülhessenek. Már akkor, amikor lejött a színpadról, tudta, hogy ezt nem kellett volna. Mindez csak azt illusztrálja, hogy folyamatosan az együvé tartozását akarta éreztetni a számára oly fontos társadalmi rétegekkel.

Politikája beérett: 1994-re a félmillió utódpartból 1,8 millió szavazóval rendelkező, az egyéni kerületi győzelmek révén egyedül többséget szerző nagy párt vált, s nem lehetett kérdés, hogy az új miniszterelnök Horn Gyula.

III.

Az örökség súlyos volt. Horn maga úgy látta, hogy „a kormány a kirekesztések útvesztőjében eltévedt, jobbra és a múltba zuhant. Eközben a munkanélküliek száma 640 ezer fölé emelkedett, katasztrofális a pénzügyi helyzet, üres az államkassza, a költségvetési hiány megsokszorozódott, kétezer milliárd forint összegű az államadósság, az 1990.évi duplája”. Horn maga ütészálló ember volt, a 94-es kampányban ő volt a golyófogó, a kormány még az összes létező 56-os szervezetet is fölkerlte, hogy gyűjtsenek adatokat a karhatalmista múltjáról, tüntetést szerveztek ellene. Mindhiába. A népszerűségi listák élére került, s tartósan ott is maradt. Szimbolikus, hogy a kampányzáró nagygyűlést Borsod-Abaúj-Zemplén megyében, Tiszaújvárosban tartották, s a helyi művelődési központban óriási tömeg fogadta. Ez a találkozó számára örök élmény maradt az emberek lelkesültsége miatt, de ugyanakkor, ahogy utóbb írta, e fórum a soha nem szűnő önmarcangolás forrása is lett. Egy-egy súlyos döntés előtt ugyanis mindig azt a kérdést tette föl magának: vajon most mit szólnának a tiszaujvárosiak? Mert Horn szerint akkor és ott számukra az volt a legfontosabb, hogy végre jöjjön valaki, aki törődik velük, megérti őket, képes emberi módon gondolkodni, aki közülük való és nem gögös, nem oktatja ki őket, ugyanolyan emberi lény, mint ők. Ez az „önmarcangolás” az egyik kulcsszó Horn miniszterelnöki tevékenysége során. Számára is nyilvánvaló volt, még ha az ebből fakadó legsúlyosabb lépéseket egy ideig halogatta is, hogy bizonyos döntések elkerülhetetlenek lesznek. A benne dúló küzdelem leginkább a körül zajlott, hogy csakis ilyen módon kivitelezhető-e a stabilizáció, valamennyi megszorító intézkedés elkerülhetetlen-e. És akkor újra a tiszaujvárosiak: lehetséges-e a terheket arányosan elosztani, úgy, hogy a legsérülékenyebb társadalmi csoportokon ne ejtsenek olyan mély sebet, amely utóbb már gyógyíthatatlannak bizonyul? Van-e alternatíva?

Meglehet, volt. Meglehet, lehetett volna 1990-ben is, meglehet, nem volt szükségszerű az átalakításnak, majd a stabilizációnak ez a drasztikus formája. Az ezzel kapcsolatos kételyek mindvégig örölték a kormányfőt, aki posztjából

adódóan a világ legmagányosabb embere – a végső döntést ugyanis mindig ő hozza meg.

Máig vita övezi, hogy szükség volt-e az SZDSZ bevonására a kormányzásba. Sokan úgy vélik, Horn ezt azért erőltette, hogy ezzel tehesse szalonképessé az MSZP-t, s ezáltal erősítse a Nyugat együttműködési készségét. Nos, ez utóbbihoz bizonyosan nem volt szüksége a szabaddemokratákra, a szalonképesség alatt pedig bizonyosan nem azt értette, amit a párttársai. Nem, a koalíciókötésben nagyon pontosan megjelenik Horn politikai és stratégiai pragmatizmusa: egyrészt annak felismerése, hogy a két párt programja összeegyeztethető a demokrácia, a stabilizáció, a gazdaság és a reformok kérdésében. Másrészt úgy látta, hogy a párt 209 fős frakciójának nagy része újonc, s ha a négy ellenzéki párthoz csatlakozik az akkor még kőkemény SZDSZ is, akkor a kezdő képviselők többsége könnyen összeroppanhat. Bizonyos volt abban, hogy a frakcióban lesznek olyanok, akik a népszerűtlen intézkedések ellen lépnek föl, ő pedig eleve el akarta kerülni azt, hogy esetleg szavazatokat kelljen vásárolniuk, mint ahogy arra az előző ciklusban az MDF rákényszerült – a tizenhat fős többség pedig bizonyos helyzetekben igencsak törékeny lehet.

Horn továbbra is ahhoz kötötte magát és politikáját, hogy bizonyos helyzetekben mit tart a helyes lépésnek: helyesnek ítélte meg a stabilizációt, még ha az komoly lelkiismereti kérdéssé vált is számára, és helyesnek ítélte meg a koalíciós kormányzást is, amelyért utóbb sokszor átkozta magát. Saját szemszögéből ugyanis a kormányzást az a folyamat kísérte végig, hogy míg az SZDSZ foggal-körömmel védelmezte a miniszterei által irányított területek önállóságát, addig számos más ügybe is az ízlésétől eltérően szólt bele. „Sem a párt, sem a szélesebb közvélemény nem értette, hogy a kormányzás során miért kellett többször is meghátrálnom az SZDSZ akaratával szemben. A kérdés számomra minden egyes esetben végletes megfogalmazásban jelent meg: a koalíció vagy fennmarad, vagy feloszlik”, írta visszaemlékezésében.

A koalíció föl vállalásának ténye bizonyos értelemben drámai döntés volt. Horn nagyon rosszul tűrte ugyanis a kötöttségeket, nem véletlen, hogy pártelnökké választásakor is ragaszkodott az egyszemélyi hatalomhoz. Világos céljai voltak, és az ezekhez vezető utat szerette maga meghatározni. 1994-ben azonban egészen tudatosan kötötte meg saját kezét, s ez a legfőbb oka későbbi, 1998-as bukásának. Ugyanakkor a koalíció keretet adott saját politikai-taktikai játszmáihoz is: amikor például az MSZP egyik erős embere, Nagy Sándor már reménybeli gazdasági miniszterként adott interjút a *Népszabadságnak*, Horn könnyed mozdulattal mutatott rá a szabaddemokratákra azzal, hogy látod, Sanyi, nem fogadnak el, velük nem lehet. Nagyból sosem lett gazdasági miniszter.

Ha az összmérleget tekintjük, Horn Gyula kormánya 1994 és 1998 között folytatta az euroatlanti integrációt, a stabilizációs intézkedések nyomán pedig csökkentette az államháztartás hiányát és adósságát, egy évtized után megindult a tartós gazdasági növekedés. Olcsó volt utóbb a Tocsik-botrányra vagy

a Bokros-csomagra fogni az 1998-as választási kudarcot – az MSZP így is 200 ezerrel több szavazatot szerzett a győztes Fidesznél –, de ezek csak a bukás egy-egy tényezőjének a kiváltó okai: a Tocsik-ügy szétzilálta az SZDSZ-t, a stabilizáció pedig viszonylagos apátiába süllyesztette a baloldali szavazókat, akik bizonyosra is vették az MSZP győzelmét, így aztán nem tartották elengedhetetlenül fontosnak, hogy részt vegyenek a választáson. Az MSZP ugyanis valóban jelentős előnnyel fordult rá a választási évre, és sokak szerint volt esélye arra, hogy önállóan alakíthasson kormányt. Ez arra sarkallta a koalíció nyűgébe belefáradt, és a szabaddemokraták „állandó kekeckedésétől” ingerült Hornt, hogy a Tocsik-ügybe egyébként is beleégő SZDSZ-t tovább gyalulja. Ebben is igencsak hatékony volt: a szabaddemokraták csak 24 képviselői helyet szereztek 1998-ban, és elindultak az immáron megállíthatatlan megszűnésükhöz vezető hosszú úton. Horn úgy tudta, a választások éjszakáján „többen is összehajoltak” a párt székházában, hogy megszabaduljanak tőle. Nem volt nehéz dolguk – semmilyen tisztségre nem jelöltette magát.

IV.

A volt pártelnök-miniszterelnök további három cikluson át volt országgyűlési képviselő, de vitathatatlan népszerűsége ellenére pártja inkább az örökségétől próbált megszabadulni, mintha az a kormányzási stílus, amit képviselt, valamiféle ávitt, meghaladni való teher lenne. És láthatóan már ő sem találta a helyét: történelmi szerepét, ha úgy tetszik, beteljesítette. Gyakorta megfogalmazta különvéleményét, a párt élére kerülő Gyurcsány Ferencet politikai kalandornak tartotta, és nyilvánvalóan megviselték őt azok a politikai támadások, amelyek a 75. születésnapja és a Sólyom László által megtagadott kitüntetés kapcsán érték. 2007 után már nem szerepelt a nyilvánosság előtt. Hosszantartó betegség után, nyolcvanegy éves korában érte a halál.

Lakner Zoltán hívja fel a figyelmet arra, hogy 1999-es memoárjában Horn a szociáldemokrácia és a liberalizmus elvi-szervezeti fúzióján elmélkedik – amit a jelenlegi újbaloldal, illetve a baloldali újítók meghaladni kívánnak –, mintaként állítva Tony Blair akkor tetőző harmadik utas politikáját. Ez azért is érdekes, mert Gyurcsány épp ezzel az igénnyel lépett föl pár évvel később, miközben épp a Horn-örökségtől igyekezett megszabadulni, nem törődve azzal, hogy az ő kormányzására és általában véve is, a politikai-stratégiai működésére épülő struktúrák hosszú-hosszú időn át igencsak sikeresnek bizonyultak. Méghozzá azért, mert az életismeretből, a valóságból voltak eredeztethetők, és ha elszakadni igyekezett volna is ettől a valóságtól, saját személyisége bizonyosan nem engedte.

Halála után több szocialista politikus is megpróbálta magára öltetni Horn karakterét, „a kisemberek politikusáét” – ezekből a próbálkozásokból azonban hiányzott az erő, hiányzott a személyiség, hiányzott a hitelesség, inkább csak groteszk karikatúráig jutottak. Nemcsak a tömegeket nem tudták megszólítani, de saját

pártjukat sem tartósan maguk mögé állítani, sem pedig menteni a folyamatos és megállíthatatlannak tűnő mállástól. Fájdalmas ma már azon merengeni, hogy egy ereje teljében lévő Horn Gyula mit tudna kezdeni jelenlegi állapotában az MSZP-vel. Az viszont megkockáztatható: ha valaki képes lenne a párt talpra állítására, az bizonyosan ő volna. Ez a nagy tehetségű, rendkívül éles eszű, az általa helyesnek vélt utakat kereső és követő ember, aki soha egyetlen pillanatig sem feledte, hogy honnan indult és hogy ez milyen emberi kötelezettségeket ró rá. Ha politikust ma dicséret illethet, akkor ő rászolgált, hiszen az új rendre még az emléke is veszélyes. Nem véletlen, hogy most még a történelemből is ki akarják írni. Csakhogy ez nagyon nehéz feladat: Horn Gyula kitörölhetetlen része az átmenet időszakának.

(A szerző újságíró, szerkesztő)

BESZÉLGETÉS SZEKERES IMRÉVEL,
a Magyar Szocialista Párt országgyűlési képviselő-
csoportjának volt vezetőjével (1994–1998), volt
honvédelmi miniszterrel

„Ki mondta, hogyan könnyű volt?”

A koalíciós évek 1994–1998

– Horn Gyula miniszterelnöksége mindössze négy évig tartott, mégis kiérdemelte, hogy korszaknak nevezzük. Húsz év múltán mennyire látszik ez a korszak?

– Első ránézésre messzi múltnak tűnik, és a közbeszédben is kevés szó esik róla, pedig korszak a javából. Ha kicsit közelebb megyünk, és – akár mai ügyek kapcsán is – visszagondolunk, komfortosnak tűnik. Határozott arcéle van, pontosan felismerhető minden politikai irányzat és minden történés.

– Mik azok a kontúrok, amelyek elválasztják a megelőző és az utána következő időszakoktól?

– Antall József idejétől kevesebb választja el, mint a későbbiektől. 1990 és 1998 között kitapintható még a rendszerváltás lendülete, annak a világképnek a kifejeződése, ami a magyar értelmiségben a nyolcvanas évektől addig kevesebb törést szenvedett el, mint azóta. Annyiban különbözik az Antall kormány korszakától, hogy korrigálta annak a hibáit és tévedéseit. Az utána következő, első Orbán-kormánytól már több minden választja el. Lényeges különbségek vannak a hatalomgyakorlás módjában, abban, hogy 1998 után elhalványultak olyan célok, mint a modernizáció, a felzárkóztatás, a társadalmi mobilizáció megőrzése. Az azt követő, 2002 utáni korszaktól is ég és föld választja el. Annál talajközelibb, valóságközelibb volt. Az pedig, ami 2010 után történt, teljesen idegen tőle.

– A nemrég ön által írt könyvet olvasva 1996–97-hez érkezve támad az olvasónak egy olyan benyomása, hogy ott már megtörik valami. Másfelől: 2002 nem jelentett visszatérést? Szándékai szerint az lett volna, hiszen 2002-ben az MSZP és az SZDSZ is azzal futott neki a kormányváltásnak, hogy ott folytatják, ahol négy éve abbahagyták.

– A szándék az volt, és ez 2004-ig ki is tartott. Medgyessy Péter lemondását és Gyurcsány Ferenc kormányra kerülését tartom olyan váltópontnak, amikor ez – a deklarációk ellenére – megtört. Ha 1994–1998-at a maga egységében nézem,

a fő jellemvonása az, hogy volt érzékelhető iránya. Pontosan lehetett tudni, hogy mit akarunk csinálni. Hogy – akkori kifejezéssel – szociális piacgazdaságot akarunk; át akarunk zsilipelni a túlsó partra; be akarunk lépni az EU-ba és a NATO-ba; és nagyon erős törekvés volt az igazságosság érvényre jutása. Az igaz, hogy ez utóbbi egyszer-egyszer megbillent, de a korszak egészére mégis ez volt jellemző. Nemcsak az MSZP-re érvényes ez, hanem az SZDSZ-re is. A koalíció nem volt véletlen, hiszen mindkét párt választói akarták és minden véleménykülönbség ellenére az előbb említett célokban egyetérttünk.

– Van valami, ami abból a korszakból hosszabb távon – akár máig is – megmaradt?

– Tartósan megmaradtak a demokratikus intézményrendszer keretei. Ennek kialakítását még a Németh kormány kezdte el, Antall József folytatta, és nagyjából 96–97-ben fejeződött be. Ezt még Orbán Viktor sem tudta átlépni. Kiüresíthette, de nem szüntethette meg. Nem alakíthat kormányt választások nélkül, nem számolhatja fel az alkotmánybírárságot. Az emberek ezt tudják, és azt is tudják, hogyan kellene működni az intézményeknek. A keretek léteznek, és ennek valamikor a jövőben nagy jelentősége lesz, mert csak tartalommal kell újra megtölteni őket. A másik az orientáció. Egyértelműen az európai demokráciák felé irányult, bármilyen sokfélék is egyébként azok. Ezt sem lehet megfordítani, bármilyen játékok is zajlanak manapság. A harmadik a modernizáció. A gazdaságnak kialakult a modern piaci szerkezete, a maga törvényeivel. 1994 és 1998 között rengeteg a gazdaság működését meghatározó jogszabály született. Ezek máig léteznek. Ebből a szempontból nem az a kérdés, hogy lopnak vagy nem lopnak a ma hatalmon lévők, hanem hogy a gazdaság csak ezek mentén működhet. Még lopni is csak ezek mentén lehet. Mindemellett az oktatásban és az egészségügyben is megindult a modernizáció. Ezt meg lehet próbálni visszafordítani – főleg az oktatásban –, de ott van a fejekben, hogy sokan egyetemre mehettek, és visszatért a hatvanas évek mobilitása. Feloldódtak azok a zárt korlátok, amelyek között a magyar társadalom akkor élt. A párt szempontjából pedig ez az időszak hozott még egy nagy eredményt, az önkormányzati jelenlétet. Sok városban, faluban lettek szocialista polgármesterek, akik aztán hosszú ideig a helyükön maradtak.

– Ekkor mondták, hogy az MSZP van a legjobban beágyazódva a társadalomban. De aztán 2006 ezt elsöpörte.

– Igen, de addig létezett, és ezek a szocialista helyi politikusok szociális ügyekben, oktatás és egészségügyben is rengeteget alkottak. Nem csak a sokáig hivatalban maradók, mint Tóth József vagy Botka László, hanem mások is olyan kisebb helyeken is, amelyek ma nincsenek a figyelem keresttüzében Sajószentpéteren, Kazincbarcikán, Tiszaújvárosban, Újszászon. Ez nagyon erős tartást, egyfajta talapzatot adott az MSZP-nek, amivel a frakcióban is számolni lehetett. És tudok példákat mondani, ahol 2006 és 2010 ellenére ma is létezik ez a társadalmi kapcsolatrendszer. Vannak egyfajta szigetek. Szegeden, Jászapátiban, Nyírbátorban sok párttag van még ma is, és ezek működő közösségek.

– Visszatérve 1994–98-hoz, mit nem sikerült megcsinálni?

– Nem sikerült olyan biztosítékrendszert kiépíteni, ami lehetetlenné tette volna a demokrácia kiüresítését. Megpróbálkoztunk vele, az új alkotmánynak kellett volna ezt megteremtenie. Azt azonban nem sikerült megalkotni. Nem sikerült végigvinni az egészségügy olyan átalakítását, amivel egyensúly jöhetett volna létre az állami egészségbiztosítás és a magánegészségügy között. Elmaradt a földkérdés rendezése. És nem sikerült a közbiztonság olyan megerősítése, hogy az a biztonságérzetre is hathatott volna.

– Kicsit közelebb lépve: eleve miért kellett koalíciót kötni 1994-ben? Hiszen az MSZP-nek abszolút többsége volt!

– Sok egy pártnak, kevés egy kormánynak az 54 százalék. Láttuk, hogy előttünk a gazdasági összeomlás veszélye, rendkívül nehéz lett volna stabil kormányzást biztosítani 54 százalékkal. Egyértelmű volt, hogy a rendszerváltással kapcsolatos feladatokat akkor lehet elvégezni, ha szélesebb parlamenti többséggel rendelkezünk. Emellett egy olyan ellenzéki front állt volna fel velünk szemben, amiben a nehéztüzérség lett volna az SZDSZ. A legfontosabb az volt, hogy a szavazóbázisunk is egyértelműen ezt kívánta. Nem csak az MSZP, hanem az SZDSZ szavazói is. Sőt, az akkor még liberálisnak tűnő Fidesz is. Úgy látták, hogy három ellenzéki párt állt szemben a korábbi jobboldali koalícióval, ezeknek együtt kell kormányozni. Fel is vettem az MSZP-ben a FIDESZ bevonását a koalícióba, de kisebbségben maradtam.

– A Fidesz már a Demokratikus Chartából kimaradt.

– Kimaradt, és már feszítette az SZDSZ-szel való viszonyát az MSZP-kapcsolat miatt. Már elmozdult jobbra, de a választók ezt még nem látták. Egy nem hivatalos felhívás a koalícióra a két választási forduló között el is hangzott tőlem, amit azonban elutasítottak. Viszont az SZDSZ és az MSZP szavazótáborában 92 százalékos volt a közös kormányzás támogatottsága. Sőt, az SZDSZ tábora annyira elszánt volt – ezt Pető Iván írta akkor egy tanulmányban –, hogy azt követelte, akkor is együtt kell kormányozni, ha nem teljesülnek az SZDSZ feltételei.

– Mennyire volt teher öt év után a pártállami múlt?

– A közvéleményben nem volt teher, a médiában igen. A közvélemény akkor úgy fogadta a volt minisztereket, akik megint miniszterek lettek, hogy ezek szakértők. Mindegy, hogy korábban milyen szerepet töltöttek be, de értenek hozzá. Csehák Judit, Kósáné Kovács Magda, Békesi László, Horn Gyula, Kovács László, Pál László, sorolhatom a neveket. A választáson is ez volt a fő motiváció, amellelt, hogy elutasították az Antall kormány ideológiai törekvéseit. A múlt aztán 1996–1997-re a médiából is eltűnt; már nem volt téma. Nagy lépés volt az is, hogy a Szo-cintern tagjává váltunk; a párt elfogadottá vált a nemzetközi szociáldemokrata mozgalomban is.

– Nem jelentett problémát, hogy egy 33 fős parlamenti frakciót hirtelen egy 209 fős váltott fel?

– Nekem friss képviselőként és frakcióvezetőként elég ijesztőnek tűnt, amikor az első ülésen láttam ezt a sok embert. Akkor, ismervé, hogy az MSZP-ben mennyi nézet, vélemény van egymás mellett, végigfutott az agyamon, hogy embert próbáló feladat lesz a frakcióvezetés. De majdnem mindenkit személyesen ismertem, és olyan vezetőkkel sikerült együtt dolgozni, akik a többiekre is hatással voltak, Lamperth Mónika, Szeredi Péter, Toller László, Vancsik Zoltán. De a legfontosabb a türelem volt. Egy találkozáson megkérdeztem Helmut Schmidttől, az SPD legendás személyiségétől, hogy mit tanácsol. Az felelte: „türelem, türelem, türelem! Mindent tárgyaljanak meg, és maga üljön ott végig.” Így is történt, 9-10 órás frakcióülések voltak, ahol minden kérdést megvitattunk. Hozzáteszem, hogy ebben a frakcióban szakértők voltak. Nem csak a neves emberek voltak azok. Mindenki értett valamihez. Volt, aki egy gyárban volt előtte főmérnök, volt, aki egy általános iskola igazgatója volt, vagy újságíró a megyei lapnál, vagy dolgozott olyan kormányhivatalban, ahol szakmai kérdések dőltek el. A frakcióban nagyon komoly tudás halmozódott fel, ami vetekedett a kormányzati apparátusával.

– **Megfelelt az említett várakozásnak, hogy jöjjenek a szocik, ők legalább értenek hozzá?**

– Igen.

– **Tevékenységében is, vagy csak összetételében?**

– Tevékenységében is. Hamar kialakult az a rend, hogy a kormányzati szakapparátusban megfogalmazták az elképzeléseket, amelyek azonban csak akkor valósulhattak meg, ha a frakció szakembereivel is meg tudtak állapodni. Sokszor szélesebb ismeretanyaggal rendelkeztek a képviselők, mint a tisztviselők. 18 kijelölt szakmai területen csoportokat hoztunk létre, amelyek tartották a kapcsolatot a minisztériumokkal. Szinte minden szakmai anyagot egyeztettek velük, és ennek során sokat javítottak a szakapparátus óhatatlanul bürokratikus szemléletén.

– **Elterjedt akkoriban, hogy kiürült a párt. A szakemberek, de köztük a politika szakemberei is, kormányzati funkciókat vállaltak, és üres lett a Köztársaság tér.**

– Ez részben igaz volt, hiszen a dolgok természetéből fakadóan a legaktívabb emberek lettek kormánytagok, képviselők. Valóban háttérbe szorult a párt, és ezért később nagy árat fizettünk. Csökkent a helyi közösségképző erőnk, és az emberek szemében a párt politikaformáló tényezőként is háttérbe szorult. Persze nem csak az MSZP-re érvényes ez, nem is csak Magyarországra. Világjelenség, hogy a hasonló pártok szerepe a modern médiaviszonyok között megváltozott.

– **Milyen célkitűzések voltak akkor a frakció és a párt előtt?**

– Mindent megelőzőtt a gazdasági összeomlás elkerülése. Ha ez nem sikerül, minden más érdektelen. Ebből a szempontból nagyon nehéz volt az első másfél-két év. Békesi László következetesen azt tette, amit korábban mondott, de időt veszítettünk. Részben a pótköltségvetéssel, amihez ő ragaszkodott, részben a Hornnal való konfliktusa miatt, ami feloldhatatlan volt. Bokros Lajos érkezése után sikerült továbblendülni. A konszolidációs csomagot róla nevezték el, de

a válság kezelése valójában Surányi Györgyhez kötődik. A legfontosabb elemek ugyanis az ő javaslatai voltak, a vámpótlék és a forintleértékelés. Bátor döntések voltak, mindkettő jelentős kockázatokat hordozott. Bokrossal próbáltuk a frakcióban megértetni, hogy a 25 pontja egyszerre sok, de őt nem lehetett lefékezni. Aztán a többségét az alkotmánybíróság meg is semmisítette. Végül Medgyessy Péter, a maga higgadtságával – persze egy jobb helyzetben –, már körületekintőben járt el.

– **Mik voltak a négy éven belül a legfontosabb fordulópontok?**

– Az első 1995 januárjában Békesi László lemondása és Bokros Lajos érkezése. Ekkor kezdődik meg a gazdasági stabilizáció. Fordulópont 1996 nyara. Addigra jutottunk túl ezen a fázison, és megszülettek az első, az oktatásra, egészségügyre, külpolitikára vonatkozó döntések. Aztán 1997 tavaszára beértek a vidékkel kapcsolatos konfliktusok, amiket meg kellett oldanunk, a földügytől kezdve a vidéki megélhetés biztosítását. Végül 1997 novembere, amiktől a közeledő választások miatt már nem volt mód további változások beindítására. Akkor az volt az álláspontunk, hogy ha nem mi kormányzunk tovább, akkor nem szabad mások kezét megkötni. Meggyőződésünk volt, hogy a demokráciához hozzátartozik, hogy az utolsó egy-két hónapban már nem szabad olyat lépni, ami meghatározza a következő kormány tevékenységét.

– **Ide kapcsolódik a kétharmad ellenére az önkorlátozás például az alkotmányozásban, a bizottsági tagságok elosztásában. Az azóta történtek fényében nem volt túl nagyvonalú, hogy ne mondjam, naiv ez a magatartás?**

– Ez a kérdés akkor is fölmerült, de nem volt az. Világos elvünk volt, hogy alkotmányos kérdésekben nem az számít, hogy kétharmadunk van, hanem az, hogy nem csak a kormánypártok akarata érvényesül, hanem az ellenzékét is figyelembe kell venni. Ezt nevezik konszenzuális demokráciának. Hogy nem lehet olyat csinálni, ami csak egyik oldal igazságát érvényesíti. Nem az a lényeg önmagában, hogy kétharmaddal nem alkotmányozunk, hanem hogy a négy ellenzéki pártból legalább kettőnek-háromnak az egyetértése is kell. Mai ésszel is azt gondolom, hogy ez helyes volt.

– **Ha már az alkotmányozásnál tartunk: végül is 1996 közepén megvolt a pártok között – beleértve az ellenzékét is – a teljes egyetértés az új alkotmány alapelveiről. Végül a kormány és a pártelnökség tagjai buktatták meg a dolgot a parlamentben. Így nem csak meglepő, de botrányos is volt. Ha ők ellenezték a kialakult javaslatot, hogy engedhették a plenáris ülés elé? Miért nem állították meg korábban?**

– Ezt én is megkérdeztem tőlük utána. Természetesen a szavazás előtt a frakcióülésen, mint minden alkalommal hivatalos nyilatkozatot kértem a kormány képviselőitől, hogy támogatják-e javaslatot, és nem hangzott el kifogás. Tragikus tévedésük volt. Mint utólag kiderült, abból indultak ki, hogy bizonyos szociális jogokat alkotmányos jognak kell tekinteni, nem pedig államcélként.

– **De az érthetetlen, hogy miért engedték a plenáris ülés elé? Hiszen, ha nem értettek egyet, megállíthatták volna korábban. És akkor lehetett volna folytatni más**

irányba, így meg leállt az egész. Sokkal nagyobb a kár, mintha egy nappal előbb azt mondják, nem tárgyalja a parlament. Mójuk lett volna rá.

– Ma sem ismerek értékelhető magyarázatot, ezért neveztem akkor az éjszakai frakcióülésen a történetet cserbenhagyásos gázolásnak. Később próbáltuk újraindítani az alkotmányozást, a vitakérdések közben jelentőségüket is veszítették, de akkor már megvolt az ellenzék politikai lehetősége arra, hogy nemet mondjanak. Volt még egy töréspont, a NATO-tagság. Mai ésszel teljesen természetesnek tűnik a belépés, de akkor nem volt magától értetődő. A közvélemény nagyon megosztott volt. Erős volt a semlegesség támogatottsága a szélsőbaloldalon is, a szélsőjobbon is. A fordulatot a délszláv válság hozta meg. Akkor kiderült, hogy a NATO kompetens szervezet. Emellett megjelentek amerikai katonák Magyarországon, és látták az emberek, hogy ők másképp viselkednek, mint a szovjet katonák. Tehát lélektani szempontból is megváltozott a helyzet. Döntő azonban a politikai szempont volt: sikerült a közvéleménnyel megértetni, hogy a belépés Magyarország biztonságát fogja garantálni. Úgyhogy, ha nem is volt a népszavazáson magas a részvétel, elsőprő volt a többség. Ezáltal egyértelművé vált, hogy hova tartozunk.

– Horn Gyula meglehetősen önjáró volt, sok problémát vetett fel a koalíciós együttműködés, az érdekképviseltek részvétele. Mekkora befolyása volt a frakciónak, a pártnak? És az hogyan érvényesült? Már akkor felmerült a kérdés, hogy a kormánynak van pártja, vagy a pártnak kormánya?

– A frakció megkerülhetetlen volt. És ha a frakciót tekintjük a párt képviselőnek, akkor a párt megkerülhetetlen volt. Nemcsak azért, mert meg kellett szavazni a törvényeket, hanem a közvéleményre gyakorolt hatása miatt is. Horn Gyula mindig korrigált, ha a frakcióban más elképzelések érvényesültek. Volt azonban, amikor megosztott volt a frakció is. Ilyen volt az államadósság rendezésének a kérdése, amiben a frakció jó része Horn Gyulával szemben szavazott. Magasak voltak, 450 milliárd forintba rúgtak a privatizációs bevételek, és két amúgy egyaránt mérlegelhető koncepció állt szemben egymással. Az egyik az, hogy fordítsuk a többletet adósságszolgálatra, fizessük ki a régi rossz adósságokat, szabaduljunk meg tőlük egy nagy hiteltörlesztéssel. A másik koncepció az volt, hogy fordítsuk reorganizációra és a társadalmi felemelkedésre. A frakció megosztott volt, és Horn Gyula a maga természetes érzülete és kötődése miatt az utóbbi koncepciót támogatta. A frakció 40 százaléka szavazott azonban az adósság csökkentése mellett, ami az SZDSZ-szel és néhány ellenzéki párttal együtt elég volt a döntéshez. Ez volt a második olyan pont, ahol a konfrontáció láthatóvá vált, a többi esetben tárgyalásos úton mindig tudtuk egymás között rendezni a kormány és a frakció közötti vitás kérdéseket. Ebben szerepet játszott a szocialista képviselők szakmai felkészültsége. Bármilyen egyeztetés volt a minisztériumok vagy mondjuk, a kormány és a frakció között, nagyon erős szakmai háttérrel tudtam részt venni a tárgyaláson.

– Végbement a legfontosabb, a stabilizáció, és voltak eredmények. De nem veszett el útközben a szociáldemokrácia? A társadalmi szakadék abban az időszakban is nőtt.

– Az államszocializmusból a piacgazdaságba, többpárti demokráciába való átmenet történelmi feladat volt és ebben a szociáldemokrata politika lényege a békés átmenet biztosítása, a demokrácia és a szociális piacgazdaság intézményeinek kialakítása volt. A konzervatív (MDF)–liberális (SZDSZ) paktum döntötte el azonban 1990-ben az átmenet irányát és módját, aminek jellemzője a spontán privatizáció és a kárpótlás volt. Az MSZP ellenzéki szerepben kritizálta és kormányon korrigálta a kedvezőtlen folyamatokat. 1994-ben a rendszerváltás következményének összes nehézsége zúdult az MSZP-re. Mégis, történelmi tettet hajtottunk végre: megmentettük Magyarországot a gazdasági összeomlástól és annak tragikus társadalmi következményeitől. Elkerültük a gazdasági összeomlást a többség érdekében és kialakítottuk a társadalmi párbeszéd intézményeit, előtérbe helyezve a közösségi értékeket. Akkor is és később is, amikor kormányzati felelősséget viselt az MSZP, mindig egyensúlyt kívánt teremteni a rendszerváltás kényszerű piacépítő lépései és a középosztályt, a szegényebbeket védő intézkedései között. Nem igaz az a közkeletű vád, hogy az MSZP egyoldalúan a neoliberális gazdaságpolitikai irányvonalat követte, nem igaz az a vád, hogy érzéketlen lett volna a szegénység kínjai iránt. Minden kényszerű helyzetben igyekezett tompítani a megszorítások társadalmi hatásait!

– Sikerült?

– Nagyon sokszor sikerült. Érdemes visszanézni az adatokat. Például a Bokros-csomag tárgyalásakor minden olyan indítványt leszavazott a frakció, ami például a kisnyugdíjasokat vagy a többgyerekes családokat hátrányosan érintette volna. Sok ilyen lépés kevésbé tűnt fel, de a tompítás szándéka szinte minden egyes döntésnél érvényesült. A munkavállalói érdekképviselő ügyében a frakció proaktívan is fellépett: a munkajog erősen fejlődött a korábbiakhoz képest. A szövetkezetek talpon tartásában szintén döntő szerepe volt a frakciónak. Tudom akkor és később is magában a pártnak is voltak olyan vélemények, hogy nem baloldali politikát követtünk. Akkor és most is vitám volt ezekkel a nézetekkel.

– Nem sikerült lekommunikálni ezeket, hogy nem vagyunk mi olyan gonoszak...

– Nem sikerült. Sőt, sajnos közölünk sokakban megvolt a hajlam arra, hogy azt mutassák: mi aztán nagyon átalakítjuk a világot, akár akarják az emberek, akár nem. Velük is vitám volt.

– Már akkor elhangzott az a vád, hogy a fark csóválja a kutyát. A liberálisok olyanok, amilyenek; nem lehet elvárni tőlük, hogy ne legyenek liberálisok. De itt igazából – mondták – a liberális program hajtódik végre, noha az MSZP a legnagyobbik párt. Békesíró például többször is elhangzott, hogy az SZDSZ-ben lenne a helye.

– Én nem így gondoltam, sem akkor, sem most. Ez egy rossz látszat volt, ami mélyen beült a politizáló közvéleménybe. Ráadásul teljesen hamis kép. Aki

a liberalizmust összekeveri a neoliberális gazdaságpolitika eszközeivel, teljes tévedésben van.

– Ez így egy nagyon rossz mix: állampártiak és komcsik, de liberálisok és népyűzők is, a nyugati tőke ágensei...

– Ki mondta, hogy könnyű volt? Igen, ilyen nehéz körülmények között voltunk sikeresek. Erre szoktam mondani: bár mindenki ilyen eredményesen politizált volna azóta az MSZP-ben. Méltánytalanság lenne figyelmen kívül hagyni az alapvető tényt, hogy egy rendszerváltást kellett menedzselni. Egy állami struktúrából, ahol ingyenes állami közszolgáltatások voltak, kellett létrehozni egy piacgazdaságot, amelyben a magántulajdon dominál, amelyben a közszolgáltatásokhoz való hozzáférés differenciált. Ennek a folyamatnak a végigvitele számos olyan következménnyel járt, ami sokakat nehéz helyzetbe sodort. Ha azonban elhúzódott volna az átállási folyamat, nagyobb károkat okozott volna. S igen, voltak nehezen megemészthető ügyek, amiket mindenki igazságtalannak tartott. Elsősorban a privatizáció, amelynek eszközeit amúgy az Antall kormány határozta meg, és a nagy részét végre is hajtotta.

– Mégis, „a szocik árusították ki a nemzeti vagyont...”

– Az első négy évben, 1994-ig az Antall kormány az állami vagyon 60 százalékát privatizálta, a második négy évben mi a 20 százalékát, és még mindig maradt 20 százalék. Az Antall kormány által alkalmazott eszközök, mint a kárpót-lás módja, bizonyos iparágak kiárusításának folyamata elhibázott volt.

– De 1994 utánra esnek a koronagyémántok, az energiaszolgáltatás, az OTP, a MOL, a MATÁV...

– Persze lehet mondani, hogy nem kellett volna csinálni. De akkor mit kellett volna tenni ezekkel a vállalatokkal? Hogy maradtak volna talpon? Érdemes értékelni az OTP és a MOL sikerét, mert elbuktak volna a piaci küzdelemben. Ma ezek a legsikeresebbek a régióban. A közszolgáltató vállalatok fejlesztésére sem került volna sor, és ma bizonytalanul lehetne hozzájutni ezekhez a szolgáltatásokhoz. Mindezt úgy vittük végbe, hogy a fogyasztók jogait biztosítottuk, és ahol szükséges volt, szabályoztuk a vállalatok tevékenységét. Ma már beszélhetek róla, hogy volt egy másik nem kevésbé fontos ok: 1995 januárjában 150 milliárd forint hitelt kellett felvenni, hogy Magyarország ne omoljon össze, ez volt az örökség. Akkor döntöttünk úgy, hogy a rossz adósságokat, ha lehet, minél előbb visszafizetjük, mert egyrészt irtózatossá drágák, másrészt az életben nem kerülünk ki a kútból, ha újabb és újabb hitelekkel tömjük be a lyukakat.

– Hol maradt a társadalmi igazságosság?

– Mindenütt próbáltuk érvényesíteni. De volt, hogy baj lett belőle. Amikor mondtuk, hogy minek adnánk családi pótlékot a felső tízezernek...

– Emlékszem, ki is számoltuk a Népszabadságnál, és kiderült, hogy az adminisztráció többbe került a megtakarításnál.

– Igen, ilyen döntéseket kellett hoznunk. Most akkor megcsináljuk vagy ne? Az igazságérzetünk azt mondaná, hogy meg kell csinálni, de ha többbe kerül a rév, mint a vám...

– Már akkor elkezdődött a lépegetés progresszív adórendszerből az egykulcsos felé...

– A három sáv és a kulcs jól tükrözte a jövedelemi viszonyokat, ezt nem keverném össze a mai igazságtalan adórendszerrel.

– 1988-ban 11-ről indultunk...

– Az másik világ volt, de az államszocializmus mind belső, mind külső okok miatt fenntarthatatlanná vált. Lehetett volna mondani, hogy nem csinálunk rendszerváltást? Rendben, de akkor mit teszünk helyette? 40 év után végre visszazökentünk a történelem természetes menetébe, és ennek sajnos ára volt. Az MSZP ezt föl vállalta, s ez történelmi tett volt. Már csak azért is meg kellett tenni, mert csak tőlünk fogadta el a magyar társadalom az átalakulást. Jól mutatta ezt, hogy 1997-ben már az volt az általános hangulat, hogy rendben mennek a dolgok. 1994-ben a választók azt mondták, Antallék megpróbálták, nem sikerült. Ezek korábban kommunisták voltak, de úgy tűnik, legalább értenek hozzá. Csinálják meg! Hát, megcsináltuk. Baj van – mondta végül a választó –, mert ezért is kell fizetni, meg azért is kell fizetni, meg botrányok is vannak. De működik. 1998-ban általános volt a vélemény, hogy mi folytatjuk a kormányzást, még az is elhangzott, hogy unalmas a kampány. Az MSZP-ben bíztak a választók, ugyanannyi szavazatot kapott listán, mint 1994-ben. Azért került ellenzékbe, mert sajnos az SZDSZ feleannyit ért el, mint 1994-ben, és ketten együtt csak 56 egyéni mandátumot szereztünk a második fordulóban az egyesült jobboldallal szemben. Abban, hogy így alakult, persze mindkét párt hibáztatható. Végül voltaképpen a nagy, nyugodtan mondható, hogy történelmi feladatokhoz képest másodlagos ügyeken buktunk el. Azért, mert amúgy természetes módon, ezek – maffiaharcok, közbiztonság, Töcsik-ügy – határozták meg az emberek mindennapi közérzetét. Talán a legnagyobb paradoxon, hogy úgy kerültünk ellenzékbe 1998-ban, hogy senki sem mondta, sem akkor, sem azóta, hogy kudarcos lett volna ez a korszak.

(Az interjút Lenkei Gábor készítette)

BESZÉLGETÉS LENDVAI ILDIKÓVAL,
a Magyar Szocialista Párt volt elnökével, országgyűlési
képviselőcsoportjának volt vezetőjével

Baloldali koalíciós kormányok a kétezres években

Politikai tájkép az ezredfordulón

– Nem könnyű 20 évet visszaugrani az időben, hiszen eseményeiben, történeteiben rendkívül mozgalmasidőszak volt. Emlékei szerint milyen állapotban volt, milyen jellemzőkkel írható le az MSZP az ezredfordulón?

– Talán éppen az ezredforduló tájéka volt az az időszak, amikor az MSZP kilá-
balt a 98-as vereség „sértődöttségéből”, és új megmérettetésre készült. A vereség
előtt az összes előjel – nemcsak a közvéleménykutatások, de a személyes benyo-
másaink is – azt mutatta, hogy folytatni tudjuk a kormányzást. Utólag persze min-
denki összeszedte a Horn kormány összes vélt vagy valós hibáját a bank-konszoli-
dációtól a Tocsik-ügyön át a koalíciós huzakodásokig, sok mindent... Szándékosan
nem a Bokros-csomagot említem, szerintem nem emiatt veszítettük el a válasz-
tást, annak értelme a ciklus végére beigazolódt. Ezt az is bizonyítja, hogy az
MSZP a pártlisták versenyét 98-ban is az ország legnépszerűbb pártjaként meg-
nyerte. Épp ezért sokakat váratlanul ért az 1998-as vereség, bár a Horn-Orbán vitá-
nál már voltak rossz érzéseim...

– Ez, ugye a Közgazdaságtudományi Egyetemen megrendezett vita volt...

– Igen, az ifjú Orbán az emlékezetes fehér öltönyben akkor még lendületesen
vitakozott, úgy tűnhetett, ő az új idők embere. Semmit nem mutatott későbbi
avított nosztalgiáiból, a történelmet visszaforgató szándékaiból. Ott már megpat-
tant bennem a magabiztosság, amelynek a Fidesz-Kisgazda alku tette be a kaput.
Nem voltunk felkészülve az ellenzéki létre, annak ellenére, hogy kipróbáltuk már:
erkölcsileg és a csapatszellemet tekintve az egyik legjobb korszakunk az 1990-
94 közötti ellenzéki periódus volt, a felfelé való menetelés ideje. De más dolog
egy kis csapattal – méghozzá nagyon jó gárdával – hősieen felvállalni a kezdeti
elszigeteltséget, és közben felépíteni egy újfajta, modern baloldaliságot, mint meg-
élni a vesztes kormánypárt szerepét. Kellett egy idő a szervezeteinknek is, hogy

magukhoz térjenek, hiszen ez az aktívabban politizáló emberek életében is trauma volt. Az első Fidesz kormány persze még messze nem hasonlított a mostanira vagy a 2010-ben visszatérőre, tehát még nem hivatásos bosszúállókkal volt teli, de azért egy vidéki kisvárosban a váltás egzisztenciákat és főleg hiteket tört meg. Annál is inkább, mert a Fidesz a maga fiatalos lendületével és az akkor még az őket övező társadalmi szimpátiával azt az érzetet kelthette, hogy most „berendezkednek” örökre.

A 2002-es választási győzelem

– Ha ez így volt, akkor miért vesztette el a 2002-es választást a Fidesz? Jó gazdasági eredmények voltak, akkor még kevesebb durvaságot „produkáltak” ...

– Amikor 1998-ban nyert a Fidesz, nem is éreztem ezt olyan nagy tragédiának, hiszen ez a váltógazdaság természete. De két dolgot elszúrtak – azóta mindkét karakterjegy sokkal durvábban mutatkozott meg. Egyrészt növelték a szociális különbségeket, a KSH adatok szerint is nyílt az olló. De nem önmagában emiatt buktak meg! Hiszen azóta bőven megtanultuk: nem biztos, hogy akiket a legjobban sújt egy rendszer, azok ellene is szavaznak. Viszont akkor még a magyar társadalom sokkal érzékenyebb volt a magatartásbeli és morális normákra. Ezt a jogos érzékenységet sértette az Ezüsthajó-sztori és a hasonlók, amelyek persze egy babazsúr incidensei voltak a most elszabadult pokolhoz képest. De akkor még, amikor közel volt a rendszerváltás ethosza és optimizmusa, ez annak lát-szott, ami: durva disznóságnak. És különösen a kekk, az arrogancia jeleit mutató magatartás (a „mindenkinek joga van hülyének lenni”, a „nem is volt taggyűlés”, a Kaya Ibrahim-féle ügyek cinizmusa és egyebek) volt irritáló a többség számára. Nos, szerintem ebbe buktak bele.

– Nézzük meg a másik oldalról: mivel, miért nyert 2002-ben az MSZP, ki találta ki a sikeres kampánystratégiát? Milyen volt az együttműködés az SZDSZ-szel, mennyire volt „szakszerű” ez a kampány, használták-e a közvéleménykutatók adatait?

– Mai értelemben a kampányt nem nevezném „szakszerűnek”, sokkal spontánabb és őszintébb volt az azóta divatosnál. Akkor még Magyarországra nem jött be ez a nem mindig rokonszenves, minden hatást azonnal megmérő-elemző, ennek nyomán az elveket bármikor feladó ú.n. politikai profizmus. De az MSZP tradicionális és kissé nehézkes mozgásához, akkori önmagunkhoz viszonyítva tudatosabb, profibb kampány volt. Abban különbözött a mostaniaktól, hogy hangsúlyozottan programközpontú volt. Iszonyatosan sok időt töltöttünk programok írásával. Ma már erre a Fidesz nem vesztegeti az időt. De ez akkor még számított... Persze joggal lehetne kérdezni, hogy ha ennyi energiát fordítottunk a programírásra, akkor, hogy a csudába számoltuk így el magunkat, miért borult később a költségvetés... Azt hiszem, hogy senki nem abban az értelemben hibás, hogy tudatosan akart volna bárkit is megtéveszteni, főleg, hogy Medgyessy Péter meg is tartotta az összes ígéretét. Herényi Károly meséli nekem a „beszélgető könyvünkben”, hogy

a kormányprogram vitájában ő frakcióvezetőként azt mondta: „Miniszterelnök úr, az Istenért, be ne tartsa az ígéreteit!”. Az akkori világgazdasági helyzet, különösen a német gazdaság lendülete optimizmussal töltött el mindenkit, abban bízunk, hogy lesz fedezete az elképzeléseinknek.

– Miért és hogyan lett Medgyessy Péter miniszterelnök?

– 2000-től elkezdődött a komoly választási felkészülés, addigra talpra álltak a szervezetek is a csalódottságból. Kormányzó időszakban a pártok szerveztségét általában visszaveti, hogy az addigi vezetők bemennek a kormányzatba, a frakcióba, de a Horn kormány alatt volt annyi személyi tartalékunk, hogy ennek ellenére községi szinten is működtek a szervezetek. Volt tehát mire építeni.

Ugyanakkor a 98-as vereség utáni útkeresés során többekben az is felmerült, hogy a Horn kormányzás, minden sikere ellenére, nem volt eléggé „népi” és baloldali, túlságosan urbánus, túlságosan liberális, túlságosan „SZDSZ-es” volt.

Ebben a gondolkodási áramlatban indult el az „új leader”, az új miniszterelnökjelölt keresése. Igen, Kovács Lászlóval szemben, aki urbánus alkatú, liberális értékrendű vezető volt – ami persze nem mond ellent a baloldaliságnak –, a koalíció elkötelezett híve, kerestek vidéki, „népi” gyökerű, a rendszerváltás előtti baloldali nosztalgiák felkeltésére is alkalmas jelöltet. Ezt a személyt Németh Miklósban látták – kérdés, mennyire jogosan, hiszen ő nagyon is rendszerváltó, bátran modernizáló politikus volt, ebben szerzett elévülhetetlen érdemeket. Voltak ennek regionális összetevői is, az észak-keleti, északi megyék nagyon erősen támogatták ezt az elképzelést, de benne volt az is, hogy talán vissza lehet hozni a kitűnő Németh kormány tekintélyét és értékeit is. Érthető módon a Kovács–Németh szembeállítás nagyon erős belső konfliktusokkal járt. Amúgy is vitatkozó párt voltunk: talán az MSZMP-s múlt ellenhatásaként, de egyetlen pártban sem volt akkora a belső szabadság és vitakészség, a platformok érdemi szerepe, mint nálunk. Én nagyon Kovács-párti voltam, és egyértelműen úgy gondoltam, gondoltuk többen, hogy akármilyen történelmi érdemei vannak Németh Miklósnak, nosztalgiából nem lehet politizálni, főleg egy dinamikus, fiatalos Fidesszel szemben. Még emlékszem Demszky Gábor kissé cinikus kérdésére: „Ezek szerint a rendszerváltás Németh Miklóstól Németh Miklósig tart?” ... Ezen azért elgondolkodtunk...

Ebben a Kovács–Németh megosztottságban nehéz lett volna egy miniszterelnök jelölő kongresszusnak nekivágni, (bárki nyer, csak ötven-hatvan százaléka van, nincs mögötte az egész párt). Akkor felmerült Medgyessy Péter neve. Ehhez persze kellett Kovács László nagyvonalúsága, aki úgy gondolta, hogy az MSZP belső vitájában könnyebben lehet egységet teremteni egy harmadik személlyel, és a Fidesszel szemben is sikeresebb, ha nem egy pártvezető, hanem egy szélesebb politikai integrációt sugalló politikus indul miniszterelnök jelöltként.

– Ki találta meg, kinek a javaslata volt Medgyessy Péter?

– Nekem Kiss Péter mondta ki Medgyessy nevét először. Kovács László azonnal mellé állt a gondolatnak, már csak azért is, mert míg a Fidesz „árokásásban” jeleskedett, mi az árkok betemetését tartottuk fontosnak. Erre Medgyessy

személyisége alkalmasnak látszott. Ő volt az a baloldali „fehér kesztyűs úr”, akiről senki nem feltételezte, hogy hátba szúrja az ellenfelét. Amikor a pártvezetés is ebben egyetértett és Medgyessy is igent mondott, Medgyessy a személyes stábjára vezetésére Dobrev Klárit kérte fel.

– A kampányban végig ott volt Medgyessy mellett Gyurcsány Ferenc is...

– Természetesen a stáb egyik éceszégére első perctől Gyurcsány Ferenc volt. Nem is láttam úgy feltűnni hivatalos alkalmakkor Medgyessyt, hogy ne lett volna vele a Feri és a Klári. Én valójában akkor ismertem meg Gyurcsány Ferencet. Korábban lehetett olvasni néhány írását a Népszabadságban: kritizálta is az MSZP-t, meg egy új baloldaltól gondolkodott, de látszott, hogy ezek egy okos, világra nyitott szemű ember írásai – még ha belülről nem is éreztük mindig jogosnak a bírálatot.

– Ki volt a kampányfőnök?

– A párt kampányfőnöke Baja Ferenc volt, de hát mindenki tudta, hogy a legfontosabb döntések a miniszterelnökjelölt környékén, az ő stábjában születnek, nem is lehet ez másképp. Kisebb súrlódások ellenére nem volt ebből jelentősebb konfliktus a két csapat között, mindenkit a győzelem reménye motivált.

– Példátlanul magas részvétel volt a 2002-es választáson: 71,3%-os részvétel az első, és 73,5%-os részvétel a második fordulóban...

– Az első forduló magas részvételének oka a leváltó hangulat volt – ennyiben a mi érdemünk is, hiszen mi adtunk keretet ennek a hangulatnak, a második forduló rekord részvétele a Fidesz érdeme. A két forduló közötti események jól mutatták a már említett árokásó-árokbetemető attitűd különbségeit: Orbánnak a Testnevelési Főiskolán mondott beszéde, kontra Medgyessy valamennyi békítő, együttműködésre inspiráló megnyilvánulása.

Teljesített ígéretek, helyben járás – a Medgyessy kormány

– A Medgyessy kormány az első, amely betartja a választási ígéreiteit. De mi volt az „ára” a 100 napos programnak?

– A mi eredeti programjainkban szintén jelentős, de ennél kisebb változtatások szerepeltek, mint amit Medgyessy hozott. Például a közalkalmazotti béremeléseknél a pártprogramban eredetileg 30% szerepelt, amit Medgyessy 50%-ra módosított. Racionális érvei voltak: fenyeget a teljes közszféra válsága, akkor kezdődött például a nővérek elvándorlása a kórházakból, de a látványos béremelések visszahozták őket. Vagyis az egészségügy krízise azért halasztódott, mert megtörtént az 50%-os béremelés. Medgyessy úgy fogalmazott, hogy „a TESCO pénztáraiból visszajöttek az ápolónők a kórházakba”. Pedagógusoknál a pályaelhagyás inkább bizonyos szakokra volt jellemző, de jelentős hiány volt képzett köztisztviselőkben is.

Ráadásul az összes adat azt igazolta, hogy az átlagbérek tekintetében a piaci szféra és a közszféra közötti szakadék alig viselhető. A szociális intézkedések

nagyjából azt eredményezték, hogy a Medgyessy kormány idejére érte el a vásárlóerő az 1988-as színvonalat! Vagyis a kampány-ígéret betartásának erkölcsi kötelességén túl, nagyon komoly szociális és nagyon komoly ellátási/szolgáltatási problémákat kellett kezelni.

– A kampány-szlogen is a „Szociális fordulat”, illetve a „Magyarország mindannyiunké” volt. De mi volt a buktató, mi volt, ami „nem jött be”?

– Azóta sokféle kormányzati bukdácsoláson keresztül megtanultam, hogy sohasem szabad a legoptimistább forgatókönyvre tervezni! Ezt a modellt a gazdaságilag legoptimistább helyzetre terveztük – és ez nem jött be. A német gazdaság a vártnál jóval gyengébben teljesített. Talán sokan, Medgyessyt is beleértve, beleéltük/beleélte magát abba a „Münchhausen-modellbe”, hogy majd a bér- és nyugdíjnövelés után megnő a belső fogyasztás, ez serkenti a gazdaságot, így a saját hajunknál fogva kirángatjuk magunkat a bajból. Létezik is ilyen modell, de egy olyan országban, amelyik ilyen mértékben függ a külső piacoktól, ez a modell önmagában, külső feltételek nélkül nemigen lehetett sikeres. A kormányzás második évére kiderült, hogy a központi költségvetésben nincs annyi tartalék, ami a nemzetközi lanyhulást kompenzálta volna. A béremelések terhének egy részét ezért „rátettük” az önkormányzatokra, ahol sok helyen valóban voltak tartalékok, de nem mindenütt. A közszféra béremelésének csak az első évét finanszírozta teljes egészében a központi költségvetés, a második év terheit jórészt az önkormányzatoknak kellett volna kigazdálkodniuk, ami megcsapolta az egyéb célokra szánt forrásait. Ez komoly feszültséget okozott a frakcióban is, ahol ugye sok polgármester ült. Ők joggal mondták, hogy „nem erről volt szó” – és tényleg nem erről volt szó. Mindez módot adott a Fidesznek, hogy elkezdjen „lentről” politikai és szociális elégedetlenséget szítani, paradox módon abban az időszakban, amikor a reáljövedelmek megugrottak.

Politikai értelemben – ez ma már közhely – két nagy hibát követtünk el: az egyik, hogy egy ekkora béremelést nem mindig jó egyszerre megvalósítani, hanem csak fokozatosan, több részletben, figyelve a gazdaság alkalmazkodóképességét, nem túlcsigázva a folytatást illető teljesíthetetlen elvárásokat. A tizenharmadik havi nyugdíjnál már így is történt. A másik politikai hiba – és ezért furdal igazán a lelkiismeret –, hogy ha lehetőség nyílik egy ilyen mértékű béremelésre, akkor ezt fel kell használni a struktúra/struktúrák átalakítására is. Itt elmulasztottuk a nagy lehetőséget, hogy a reformok szakmai közmegegyezéssel, az érintettek megnyerésével menjenek végbe. Olyankor nyúltunk később az ellátási rendszerekhez, amikor pénzt már inkább kivenni kellett belőlük. Betenni viszont akkor tettünk be, amikor ezt nem kísérte komolyabb változás. Egy sikeres reform később hozhat megtakarítást is, de az első időben több pénzbe kerül, és nem kevesebbe! Ezért nem mindegy, mikor és hogyan kezdik el. Medgyessy legalábbis az egészségügyben készült is egyfajta reformelképzeléssel, de ezt a 2004-es távozása már megghiúsította.

– Ön 2002-től a kormánypárt frakcióvezetője. Milyen volt a kapcsolat a kormánnyal? Mennyire tudott a frakció pártérdeket, érték érdeket közvetíteni a kormány felé?

– Mindkét oldalról volt együttműködési szándék, ennyiben jó volt a kapcsolat, de persze vitákkal teli... Azt a divatot később a Fidesz hozta be, hogy a demokrácia visszavételét a saját képviselőcsoportjával kezdi, és szavazógéppé silányítja őket. Nekünk valódi beleszólási igényünk volt a kormányzásba. A frakcióvezetői szerep jelentős részben ebből az érték- és érdekközvetítő tevékenységből állt, össze kellett hangolni számos jogos helyi érdeket, képviselői szándékokat egy konzisztens kormányzati elképzeléssel. A kormányzás elején, az eufória szakaszában ez könnyebb volt – melyik képviselő nem megy haza örömmel az 50%-os béremelés hírével...

– „Nagyszerű pillanat részesei vagyunk: Magyarország visszatért Európához, visszatért azokhoz az értékekhez, amiket ezer éve vall magáénak...” – mondta Medgyessy Péter miniszterelnök ünnepi beszédében, 2004. május 1-én. Az Európai Unió tagjai lettünk...

– Mivel az MSZP programjának és arculatának meghatározó vonása volt a modernizáció, a nyugatosodás, az európaiság értékköre, az uniós csatlakozás érthetően a politikánk középpontjába került. Fontos része volt ez az «árokbetemetési», konszenzusteremtő szándéknak is, hiszen a csatlakozás a pártok és az egymást váltó kormányok közös célja volt, és nagy társadalmi támogatás övezte. A belépési dokumentum 2003-as athéni aláírása ezért egyrészt egy másfél évtizedes folyamat ünnepi és örömteli betetőzése volt, másrészt viszont már mutatkoztak a baljós előjelek a konszenzusok felmondásáról. Medgyessy – érzékeltetvén, hogy közös eredményről van szó – meghívta az útra a volt miniszterelnököket, a parlamenti pártok elnökeit és frakcióvezetőit: legyen mindenki részese az ünnepi aktusnak. Menetrendszerű gépen utaztunk, de mindnyájan együtt, remek hangulatban. Kivéve Orbán Viktort, aki közölte: másik gépen jön. De a legkínosabb rész Athénben következett. Magyar részről a dokumentumot ketten írták alá: Medgyessy Péter miniszterelnök és Kovács László külügyminiszter, mindkettő megőrizhette az aranyozott tollat. Medgyessy terve az volt, hogy az egyik tollat átadjuk Orbán Viktornak, hiszen elődjeként ő irányította a csatlakozás előkészítésének komoly részét. Igen ám, de Orbán nem jött el az aláírás utáni magyar ünnepségre, ahol pedig Boros Péter, Horn Gyula, és a Fideszen kívül a többi ellenzéki vezető ott volt. Semmilyen módon nem akart közösséget vállalni. Már akkor levonhattuk volna a tanulságot: az árokbetemetést nem a fideszes elittel kell kezdeni – ők addigra már a militáns, háborúskodó politika mellett köteleződtek el –, hanem a Fidesz választóval.

– A Medgyessy kormány a második évében még majdnem ugyanolyan népszerű volt, mint a választások után...

– Pedig ekkorra a kormányzat már elkezdte visszafogni a kiadásokat, konszolidálni a költségvetést. Sikert is, 2004-re a költségvetési hiány elviselhető mértékű

lett, de ennek az volt az ára, hogy a kormány újabb gazdasági erőforrások hiányában béna kacsává változott. Nem tudta folytatni azt a lendületet, amit ígért, egy totojázó, bizonytalan, a problémákat a pénzhiány miatt meg nem oldó kormány és kormányfő képe alakult ki – részben a frakcióban is. Nem értették: milyen jól indulunk, most pedig „hozok egy helyi ügyet, amit sürgősen meg kellene oldani – és a kormány erre azt mondja, hogy nem, erre nincs pénz”. Erre ráment egy pénzügyminiszter – László Csaba –, akinek folyamatosan nemet kellett mondania...

– ...és egy egészségügyi és szociális miniszter, Csehák Judit...

– ...Igen. A már emlegetett, Herényi Károllyal közös könyvünknek azért lett „Csendes ulti” a címe, mert egy idő múlva világossá vált, hogy túlságosan elszaladtak a költségvetési kiadások, itt kellett vágni, ott kellett vágni, erre se költünk, meg arra se... Nos, ebben a helyzetben Kiss Péter egyszer azt javasolta: tegyük nyilvánossá a dilemmát. Mondjuk el: a jóléti intézkedések szükségesek voltak, közelebb vittek a szociális igazságossághoz, de az „árak” most a költségvetési takarékoság. Úgy fogalmazott: ne játszunk „csendes ulti”. Medgyessy bólogott is, meg nem is, de a lényeg, hogy maradt a csendes ulti... Valójában ez alapozta meg a 2004-es kormányválságot.

– Két emlékezetes válság-szituáció volt, az egyik mindjárt a D-209-es ügynök történet, ami a médiában nagy port vert, de amennyire én vissza tudok emlékezni, az embereket nem nagyon izgatta... A másik válságszituáció az maga Medgyessy Péter bukása... Valóban az volt a bukás oka, hogy meg akart válni Csillag István SZDSZ-es pénzügyminisztertől?

– Ahogy akkor mondtuk, a D-209-es ügy „nem ment le” a választókig. Dráma volt, de az elit drámája. A bukás igazi oka inkább a pénzhiány miatti kormányzati bénultság volt. Az elégedetlenség az SZDSZ frakcióban elementáris erővel jött elő. A Szabad Demokraták már akkor előre akartak szaladni különböző reform-elképzelésekkel. Csillag István leváltásának szándéka azt az érzetet kelthette bennük, hogy amit meg akartak valósítani, az ellehetetlenül, nagy változások helyett toporgás van, és még az emberüket is kirakják... Csillag sorsa oka és ürügye is volt az elégedetlenségüknek. Medgyessy megkötötte magát – és ő volt a főnök. Szokatlanul makacs és hevült volt, (az SZDSZ-esek szintén), ami akkor robbant, amikor egy Népszabadság interjúban korrupcióval vádolta meg az SZDSZ-t. Ez a nagykönyvek szerint nem használ egy koalíciónak...

– Ki volt valójában a kormányfő Medgyessy Péter, vagy a stábot vezető Gyurcsány Ferenc?

– Egyértelműen Medgyessy Péter. Gyurcsány sokkal „rohanósabb” fajta, mint amilyen tempót Medgyessy diktált. Gyurcsány ösztökelte, elégedetlenkedett, de Medgyessy volt a kapitány, Gyurcsány pedig a stáb egy részének informális vezetőjéből mégiscsak beosztott miniszter lett. A végnapok idején a kormányfő fel is mentette az akkor már nyíltan kritikus Gyurcsányt a miniszterségből, és ezzel a vele elégedetlenkedőknek maga adott vezért.

– **Milyen médiaviszonyok voltak a Medgyessy kormány alatt? – kérdezem álságosan. A Magyar Rádió elnökét Kondor Katalinnak hívták...**

– Sokan mondják: ennél nagyobb balekot, mint az akkori kormány, még nem hordott a hátán a Föld. Nagyjából úgy viselkedtünk, mint most az Európai Unió Magyarországgal: hápogva figyeltük, ahogy sorra megszegik a normákat. Törvény meg paritás... Jóhiszeműen az ember ma sem mondhat mást, mint hogy így kellett viselkedni... De azt azért csak észre kellett volna venni, hogy a közmédia és részben annak elnökei nem pártatlanul viselkednek, hanem nagyon is láthatóan az egyik oldalnak – a Fidesznek – dolgoznak. Alig van rá példa a világban, hogy nem a kormány, hanem az ellenzék él vissza befolyásolási lehetőségével, de itt ez a helyzet állt elő. A tétlenségben a bambaságon vagy jóhiszeműségen túl az MSZP régi átka is szerepet játszott: csak akkor fogja fel a média jelentőségét, amikor már vesztese a történeteknek... Hittem a médiatörvényben, úgy véltem, az, hogy a médiát kivesszük a kormányok kezéből, és a pártok egyenlő arányban delegálnak az irányító testületekbe, a sajtó függetlenségét hozza el. De a közpolitika helyett jött a pártpolitika, a közmédia párthadszíntérre vált, amelyben az győz, akit a törvények sem zavarnak.

– **Visszatérve a Medgyessy kormány végnapjaihoz, melyek voltak a legfontosabb történések, amit a mélyen tisztelt publikum nem látott, nem láthatott?**

– A miniszterelnök mellett négyen tárgyalunk folyamatosan (mondták is, hogy a „négyek bandája”) az SZDSZ szintén négy fős delegációjával: Szili Katalin, mint házelnök, Kiss Péter, mint a kormány első minisztere, Kovács László pártelnök, és én, mint frakcióvezető. Az eredménytelen tárgyalássorozat utolsó napján jelent meg a Népszabadság már említett cikke, mire Kuncze bejelentette: itt nincs tovább... Az SZDSZ nélkül nem volt kormánytöbbség, mi pedig elképzelhetetlennek tartottuk a kisebbségi kormányzást (később mégis lett benne részünk), úgy gondoltuk, hogy arra rámegy az ország. Kunczéék meg nem akartak bennmaradni egy olyan kormányban, amelyben – mint ahogy a Horn kormány alatt – csökkenhet a népszerűségük.

Az első Gyurcsány kormány

– **A következő miniszterelnök Gyurcsány Ferenc lett. Hogyan került kiválasztásra?**

– Közismert, hogy nem az akkori pártvezetés választotta. Gyakorlatilag a „hivatalosság” ellenében győzött. Az MSZP elnökség ülésén nem is igazán vetődött fel, hogy más lehet a miniszterelnök, mint Kiss Péter. Ismertük Péter képességeit és gyakorlatát, logikus volt, hogy a kormányzásban az első miniszter lépjen előre. Az elnökségi ülésen csak két ember mondta ki Gyurcsány nevét, az egyik Toller László volt, a másik Csabainé Jutka, aki bár Kiss Péter pártján volt, a kettős jelölést vetette föl. Az elnökség Péter mellett szavazott. Aztán egyre több jelzés jött a megyékből, nem csak Győr-Moson-Sopron megyéből, ahol Gyurcsány pártelnök volt, hanem máshonnan is, hogy Gyurcsányt támogatják, mert nagyobb változást

akarnak a kormányzásban. Aztán a frakcióülésen már több jelölre hangzott el javaslat, de olyan erőssorrendben, hogy a képviselőcsoport a legtöbb szavazattal, első helyen Kiss Pétert támogatja, de jelölt lett még Gyurcsány Ferenc és Veres János is. A Választmány ülésén (a Választmány tesz javaslatot a Kongresszusnak – S. J.) pedig már Kiss Péter és Gyurcsány Ferenc kb. fele-fele arányban kapott szavazatot, így a kettős jelölésben maradtak. A Kongresszuson pedig ismert módon kétharmaddal győzött Gyurcsány. Amit nem vett észre velem együtt a pártvezetés sem, az az, hogy a párttagságot és a kongresszusi küldötteket elsősorban a változás, az új lendület vágya vezeti. Kiss Péter képviselte a megbízható folyamatosságot a maga nyugodt, higgadt stílusával, Gyurcsány pedig a dinamizmust és a változást. Kereslet egyértelműen az utóbbira volt. Két nívós programbeszéd hangzott el a két jelöltől, a koreográfia az volt, hogy mindketten 3-3 ajánlót szóltathattak meg. Én Péter mellett szóltam. A terem hangulatából már érezni lehetett a végeredményt. Vitányi Iván fogalmazta meg a kulcsmondatot Gyurcsány oldalán: „Gyurcsány nagy kockázat, mert új ember, mert impulzívabb alkat, de van, amikor a nagyobb kockázat a kisebb kockázat.”

A szimbolikus záróképre máig emlékszem. Kellett hozzá Kiss Péter habitusa is, aki azonnal ezzel állt ki: „Támogassátok az új miniszterelnököt, én itt állok mellette!” Önkéntelenül egy pontos és fontos jelentésű színpadi képbe állt be: pár centivel hátrébb, mint Feri, de azért nem mögötte, hanem társként tényleg szinte mellette.

– **A Heti Világgazdaság Gyurcsány programjáról azt írta, hogy „lendületos kényszerpálya”, egy nagyon sokat akaró programként jellemezve, és talán emiatt is nagyon sok minden megvalósult és sok minden nem...**

– Az első Gyurcsány kormány idején – be kell vallanom –, az összes Ferivel kapcsolatos negatív előítéletem szertefoszlott. A bajok csak később jöttek. Tartottam tőle, hogyan fogad el vezetőnek a mi baloldali szavazóbázisunk egy igazán gazdag embert, de 2006-ig teljes volt a lelkesedés. Addig jó volt vele kormányozni, hiszen kitűnő intellektus, volt véleménye a baloldal múltjáról és jövőjéről, divatos szóval volt „víziója”, „narratívája” az országról, amelynek középpontjában a modernizáció, a nyugatosodás, a haladás állt. Magam is így gondolkodtam. Kormányzati döntések idején ültünk egy nagy hosszú asztalnál, az érintett téma miniszterei és főosztályvezetői, a frakcióból is a megfelelő szakértők – és nagyon heves és éles érdemi vitákra került sor. A probléma az volt, hogy egy téma befejezésénél a Feri azt hitte, hogy akkor itt a vége, minden rendben, kijelöltük az irányt... Kiss Péter és a miniszterek meg tudták, hogy a neheze most kezdődik, a végrehajtás előkészítése, a hivatali aprómunka még számos buktatót rejtett. De ez az első két évben nem okozott konfliktust. Az az érzésem, hogy talán a feladatok kusza sokasága (nem véletlenül volt 100 lépés a program neve és nem 100 napos program, mint korábban), a sokféle vállalás miatt Gyurcsány még maga sem tudta, hogy átléptük a pénzkereteket. Kisebb és nagyobb forrásigényű lépések egyaránt voltak, nagyobb igényű és jó irányú volt például a családtámogatás teljes átalakítása,

a vagyonosabbaknak kedvező adójóváírás helyett középpontba állított, mindenkinek járó családi pótlék duplázásával. Csakhogy a hivatali apparátusok lihegve rohantak a miniszterelnök után, hogy egyáltalán felfogják, hogy mi, mikor és hogyan történik. Hogy előre ugorjak: hiába mondja Őszödön Feri, hogy hazudtunk, hazudtunk... Egy frászt! Ő sem tudta a lázas, felfűtött kormányzásban, hogy pontosan mi van... Csak ezt a vétséget Shakespeare-i módon, színpadiasan megnövelve adta elő. Démonizálta saját magát. Impozánsabb, attraktívabb az önostorozó drámai hős szerepe, mint a hétköznapi kudarcok bevallása: „gyerekek, rosszul kormányoztunk, és itt is, ott is túlköltöttük magunkat...” Ezzel együtt frakció- és pártoldaról a 2004–2006 közötti időszakot akkor diadalmenetnek éltük meg. Egyre vékonyodó jégen meneteltünk ugyan ilyen büszkén, csak nem tudtunk róla.

– 2004 és 2006 között Hiller István az MSZP elnöke, majd 2006-ban Gyurcsány Ferenc miniszterelnök és pártelnök egyben...

– A dinamizmust és Gyurcsány megújuló baloldaliság-koncepcióját támogató Hiller István megválasztása logikus lépés, a procedura pedig mindenképpen újszerű volt. Ha jól emlékszem, pártelnök-jelölt volt még Toller László, Jánosi György, Lamperth Mónika is. A jelöltek végig járták az országot, minden megyében nyilvános viták voltak. A versenyt végül – ahogy várható volt – Hiller Pista nyerte meg.

– Az első Gyurcsány kormány alatt két krízis volt, de az egyiknek sem fogtuk fel a súlyát. Az egyik a Szili Katalin féle kudarcos köztársasági elnökválasztás. Jórészt ennek volt köszönhető, hogy 2006-ban Hiller után Gyurcsány lett a pártelnök is. A koalíciós együttműködés csődjé volt, a pártok értelmetlen presztízsharca. Az SZDSZ megkötötte magát, hogy Szili nem lehet köztársasági elnök. Utólag persze, Kati pályafutását látva, mondhatnám, hogy nekik volt igazuk, de akkor még nem volt igazi érvük... A mieinkben meg felhorgadt a nagyobb párt önérzete: „nehogy már a fark csóválja a kutyát”. Összegezve: rossz politikát folytatott mindkét párt és mindkét frakció.

– A másik krízis az állampolgársági népszavazás története...

– Olyat mondok, amit ma nem divat mondani: én nem bántam meg, hogy a nem itt élő magyarok állampolgársága ellenében szavaztam és beszéltem. Máig úgy gondolom, hogy ebben a régióban életveszélyes az államhoz tartozást és a nemzethez tartozást összemosni. Az állampolgár nem feltétlenül a nemzethez, annak kulturális, nyelvi, történelmi közösségéhez, hanem az államhoz tartozik, ennek minden jogával és kötelezettségével. És fordítva: aki nemzetünk tagja, nem kell, hogy feltétlenül állampolgár is legyen. Más az állam, és más a nemzet közössége, ezen a tájon ingatag talajra lép, aki ezt a kettőt bármely irányból összekeveri. Mit szólnánk, ha Románia tenné ezt, és újra azt hirdetné, hogy az államhoz tartozás és a nemzethez tartozás együtt jár, ergo, az erdélyi magyarok is románok? A pusztán nemzetállamokban gondolkodó logika tönkreteszi a régiót. Miközben mindent a nemzetállamiságra építünk, nem kérdezzük meg magunktól: akkor Románia is nemzetállam? Szlovákia is? Az az állítás, hogy aki magyar, az

legyen magyar állampolgár is, könnyen kifordítható: aki román, szerb, ukrán vagy szlovák állampolgár, az legyen román, szerb, ukrán nemzeti hovatartozásában is. Pedig a határon túl élő magyarok akkor is magyarok, ha közben nem feltétlenül a magyar állam alattvalói. Nemzeti kötődésük, magyarságtudatuk nagy érték: azt kell és lehet erősíteni, támogatni, de nem állampolgári kötődéssel, mert az mást jelent. Ezt fejezi ki az ismert kulturális nemzet – politikai nemzet fogalompár... A szavazatomat tehát nem bántam meg. Sokan voltunk így: ezt a népszavazást akkor a Fidesz elvesztette.

Amit szerintem elhibáztunk, az a kampány volt. Nem vettük figyelembe, hogy ez a határon túl milyen sebeket okoz, nem számoltunk vele és nem is tudtuk kezelni ennek a kampánynak az érzelmi részét. Racionálisan igazunk volt, de az érzelmek között úgy mozgottunk, mint elefánt a porcelánboltban. Utólag belegondolva, azt érezhették a határon túl élők, hogy Trianon után most másodjára is kitaszították őket a nemzetből. Mi pedig nem előztük meg és nem gyógyítottuk ezt a sebet. Durva hiba volt, érzéketlenség, hogy nem dolgoztunk kint, határon túl a mi álláspontunk megértetésén. Sajnos, azóta sem jutott az MSZP-ben ez a kérdés nyugvópontra: elnézést kértünk olyanért, amiért – szerintem – nem kellett volna, és nem kérünk elnézést olyanért, amiért viszont kellett volna... Csak hogy elégtételt adjak azoknak, akik nem az én akkori többségi véleményemet képviselték: Újhelyi István azzal kezdte az elnökségi hozzászólását, hogy azért ezt a kettős állampolgárságot nemigen lehet elutasítani, Szekeres Imre pedig, ha jól emlékszem, a közös álláspont ellen szavazott. Az viszont a Fidesz sötét hazugsága azóta is, hogy Kovács László ebben a kampányban ijesztgetett volna a 23 millió román állampolgár idejövételével. Ez egészen más kontextusban, egy munkajogi egyezmény előkészítése kapcsán, még januárban hangzott el, és nem riogatásként, hanem egy elrontott megállapodás jogi tartalmára figyelmeztetve...

Utóbb persze kiderült, hogy a népszavazási „sikerünk” pirruszi győzelem volt. Hatalmas politikai tőkét kovácsolt belőle a Fidesz, annak ellenére, hogy amíg kormányon voltak, ők is elutasították az ilyenfajta kettős állampolgárságot. A legcinkosabb szavazatszerző érdekből azóta úgy aláaknázták ezt a területet, hogy szinte lehetetlenné vált az értelmes vita róla. Gyakran a pozitív érzelmek is ellenkezőjére fordultak: a határon túliak iránti segítőkészség a szavazási és anyagi visszaéléseket látva sokakban átfordult az ottaniak dühödt „ukránzásába”, „románzásába”. Természetesen szerzett jogokat senki nem akarhat visszavenni, a kettős állampolgárság marad, de a választásokat torzító következményei között és az elmérgesedő érzelmi viszonyban rendet kell majd tenni.

MÁSODSZOR IS BALOLDALI KORMÁNY. GYŐZELEM, SIKEREK, DRÁMÁK, KUDARCOK.

A második Gyurcsány kormány

– *Eljutottunk a 2006-os választásokig. Melyek a meghatározó élményei a referendummal kapcsolatban?*

– Először fordult elő, hogy egy kormányt újra megválasztottak, hát persze, hogy ujjongtunk. A Köztársaság téren hatalmas tömeg gyűlt össze, amikor kimentünk, alig fértünk a színpadhoz. Még hozzá úgy sikerült dúplázni, hogy közben a választóközönség és a hangneme is felfrissült. A kampányban megjelentek a fiatalok, ha nem is a pártszervezetekben, de a rendezvényeinken és a szavazótáborban. A 2006-os politikai pólusokat tekintve a mi oldalunkat jellemezte a modernizáció célja, a mi oldalunk jelszava volt a dinamikus, fejlődő Európa és Magyarország. „Gyere bátran, Magyarország!” – énekeltük az „igen, igen”-es dalban. Az a párt, amelyre gyakran aggatták az „öreg”, „múltból itt maradt”, „utódpárti” jelzőt, a „makkos cipős, öregedő funkciók” társaságának gúnyolták, az egyszer csak úgy érezhette, hogy fiatal és a modern. A 2006-os Andrassy úti nagy kampánygyűlésen, ahol a Hősök terétől a Köröndig állt a tömeg, zömében fiatal közönség volt. A kampány is kifejezetten a modernizációs fejlesztésekre fókuszált.

Azt már említettem, hogy a „hazudtunk, hazudtunk” stigmatizáló öszödi szöveg – marhaság. Hittünk a kampányunkban, a lehetséges fejlesztésekben, az európai fősodorhoz való csatlakozásban. Azt a vezérkarban tudtuk, hogy – mint minden választási évben – egy 2-300 milliárdos visszarendezésre szükség lesz a költségvetésben a választás után. Ez ijesztően soknak hangzik a kívülről álló számára, de költségvetési méretekben nem az, ezt minden új kormány megoldja. De hogy négyszer ennyire lesz szükség, az váratlan fejbeágás volt! A hiány megugrásában közrejátszott, hogy az Európai Unió ukázára az autópályaépítés sokszáz milliárdos költségeit az eddigi, az Unió több országában tolerált gyakorlathoz képest most egyszerre hiánynövelő állami kiadásként kellett elkönyvelni. Ez több ország költségvetését hazavágta. Ezen kívül „beesett” még néhány olyan tétel, amelyek nagyságát az említett kormányzati kuszaság miatt nem lehetett előre pontosan felmérni. De nem akarom magunkat mentetni. A könyvelési technikák mögött nem tagadható a lényeg: arra nem volt fedezet, hogy egyszerre, négy éven belül történjenek ilyen léptékben (amúgy igazságos) szociális változások és (egyébként hasznos) infrastrukturális beruházások. Mi egyszerre építettünk autópályát és dúpláztunk családi pótlékot, adtunk 13. havi nyugdíjat. A választás után az Unió számára konvergencia programot kellett leadnunk, vállalni a hiány drasztikus csökkentését. Szó sem lehetett ismét „csendes ultiról”, aminek amúgy sem vagyok híve. Gyurcsány a választás idején már láthatta, hogy az autópálya-tétel költségvetésben való szerepeltetése – más bajoktól el is tekintve – mit tesz a deficitet. Sokszor idézik azt a képet, hogy megnyertük a választást, ujjongunk a Köztársaság

téren, Gyurcsány Feri pedig pár percre komor arccal leül egy sarokba, és fogja a fejét... Akkor már rázuhanhatott a felelősség: hogyan lehet baloldali kormányként megszorításokat végrehajtani, hogyan vészeli át ezt az országot, hogyan vészeli át a baloldalt... Erről szólt Őszöd, aminek a hatását akkor nem is mértük fel valójában.

– *Már nagyon sok mindent tudunk az öszödi beszédről, de Ön ott ült Gyurcsány mellett... Nem lehet, hogy „túlszerepelte” ezt az aktust? Meg akart döbbszerezni, ki akart józanítani, de ahogy mondani szokták, „túltolta a biciklit”?*

– De. Ez történt. Annyira meg akarta győzni a frakciót, hogy a teatralitás, a hatáskeltés oltárán sajnos föláldozta a higgadt elemzést. Ráadásul szerintem teljesen fölöslegesen. A frakciót ilyen eszközök nélkül is a maga oldalára tudta volna állítani. Megnyerte nekünk a választást, a sikerben vitathatatlan volt a szerepe. Nem tudott volna olyat mondani akkor, (később annál inkább), amit ez a frakció ugyan viták árán, de ne vett volna tudomásul, ne ment volna utána. A beszédben igaziból saját magával hadakozott, a saját önostorozó személyes drámáját vitte színre, amelyet már hetek óta vívhatott magával. Talán túlbecsülte a várható ellenállást, ezért túljátszotta a szerepet. Politikai tragédia lett belőle.

– *Mit tud Lendvai Ildikó a beszéd kiszivárogtatásáról? Ezt ennyi idő után tényleg nem lehet tudni?*

– Tényleg nem. Elmondom, hogy én mit gondolok. Azt feltételezem, hogy ez nem frakción belülről szivárgott ki. Annál is inkább, mert azt tudjuk, hogy hivatalos felvétel ment ki, tehát nem a telefonján rögzítette és adta tovább valaki. Átlag frakciótag pedig hivatalos kazettához nem fért volna hozzá. Két felvétel készült, két eszközzel rögzítette a kormánystáb a beszédet, ahogy ezt a miniszterelnöki megszólalásokkal szokták. Az egyik állítólag a pártszékházba, a másik a kormányhivatalba került. Később a Nemzetbiztonsági Hivatal is vizsgálta az ügyet, hiszen ez egy védett objektum volt, ki kellett deríteni, hogy az ördögbe kerülhetett ki hangfelvétel... Azt ők állapították meg, hogy hivatalos kazetta „ment ki”. Az egyik jelentés szerint – nekünk azt mondták –, hogy a Köztársaság téri pártházban tárolt kazetta hangfelvétele jutott ki. Ezt a felvétel különböző apró technikai szüneteiből következtették ki. Aztán már a Bajnai kormány alatt, amikor pártelnökként kértem a kormányfőt, segítsen kideríteni az igazságot, találkoztam olyan összefoglalóval, amely szerint viszont a kormányhivatalnál tárolt hangfelvétel szivárgott ki. Vagyis ebben nem tudok igazságot tenni, legfeljebb azt látom, hogy a nemzetbiztonságiak vagy nem álltak a hivatásuk magaslatán, mert azért ezt ki kell tudni deríteni, vagy valaki „torzított”. Ez alapot adott arra, hogy ki-kinek tetszése szerint táplálhassa a saját politikai mítoszát az úgyről. A bizonyosság nélküli vádak és találgatások az öszödi beszéd tartalmán túlmenően is iszonyú pusztítást végeztek a pártszervezetekben és a szavazóinknál, olvasztották a nehéz időkben amúgy is csökkenő erkölcsi tőkét. Egyáltalán nem hiszek benne, hogy szocialista politikus volt a kiszivárogtató. Nem csak azért, mert az ember nem feltételezi ezt a sajátjairól, hanem mert épelméjű MSZP-s elég pontosan tudhatta – akkor is, ha Gyurcsány ellenes volt –, hogy itt most nem lehet Gyurcsányt úgy megbuktatni, hogy a párt ne bukjon bele.

Am az őszödi beszédnek kétfajta interpretációja volt. Az egyik az ismert Fideszes megfogalmazás a „hazugságbeszéd”-ről, a másik az „igazságbeszéd”-ről szóló apologetika a kormánykommunikációban. Mindkettőt véteknek tartom, egyik sem volt alkalmas a beszéd valódi tartalmának megítélésére. Még a rádióban elhangzott, tendenciózusan kimazsolázott idézetek, tehát a beszéd egy részének napvilágra hozása előtt terjedt értelmiségi körökben a hír – bocsánat, most idézem: „A Feri egy kurva jó beszédet mondott Őszödön”. Retorikai értelemben tényleg jó beszéd volt, politikailag viszont a harsány túlzásai miatt kész öngyilkosság. Szerintem az történt, hogy valakik, akiket elragadt a beszéd heve és reform-elkötelezettsége, egy-két bizalmas körnek lejátszották, vélhetően jóhiszeműen. Hallottam például olyasmit is, hogy már össze volt hívva egy kisebb baráti társaság a felvétel meghallgatására, de aztán lefújták, talán addigra már a rádióban elhangzott a beszéd. Hasonló események bizalmas körben máshol is előfordulhattak, és ki tudja, hogy a jóhiszeműen eljuttatott információval nem élt-e valaki aztán rosszhiszeműen, felfedezve benne a sokat érő gyúanyagot. Vagyis az „árulás-mítoszt” logikátlanak tartom, nem hiszek benne, ahogy abban az ellenmítoszban sem, hogy maga Gyurcsány Ferenc valami bonyolult összeesküvés-elmélet jegyében direkt szivárogtatta ki. Már nyilvánosan is elmondtam: egy ártatlanabb, de életszerűbb verziót valószínűsítek. Egyszerűen sokaknak annyira tetszett a beszédnek a reformtartalma – nem figyeltek a szöveg könnyen kiemelhető védhetetlen részeire –, hogy itt-ott ismerősöknek megmutatták... Innentől aztán nem lehet tudni, hogy hogyan mehetett tovább... Mindenki tudja, a sajtó meg is írta, hogy a felvétel júniusban már ott lehetett Kósa Lajoséknál. Kósa el is ismerte, hogy hozzá eljutott a szöveg. De vártak az önkormányzati választás előtti alkalmas pillanatra...

Őszödön, a frakcióülésen azonban sem én, sem a többiek nem éreztem/éreztek átfújni a termen a „végzet szelét”. A Feri személyiségéhez, kommunikációjához hozzá tartozott egyfajta teatralitás, káromkodott is néha, tehát mi „leszámítottuk” a hallottakból a túlzásokat. El voltunk foglalva azzal, hogyan lehet a nehezebben élőket megkímélve, mégis gyorsan helyreállítani az egyensúlyt. Az igazi probléma az, hogy még ősszel sem jöttünk rá, mekkora a nyilvánosságra került beszéd hatása. Máig emlékszem, hogy szeptemberben, amikor már zajlott az önkormányzati kampány, autóval fuvaroztak Veszprém megyébe egy kampánygyűlésre. Ültem a kocsiban és dolgoztam, nem hallottam a rádió bejátszását. Egyszer csak millió telefon, gyanútlanul vettem fel az MTI hívását, azt hittem, a veszprémi kampánygyűlésről akarnak kérdezni... Készültem előadni „nagyívű” gondolataimat, amikor mondják, hogy ők a frakcióülésen elhangzott Gyurcsány-beszédéről szeretnének kérdezni. Melyikről? – kérdeztem vissza, mert egyszerűen nem kapcsoltam, annyi frakcióülésen voltak szenvedélyes hangú vitáink, nem emlékeztem egyetlen világrengetőre... Nyilván azt hitték, hogy hazudok, hülyének tettem magam.

Hozzáteszem: a mi fejünkben a teljes beszéd volt, nem a vágott, a „kurva országra”, „hazudtunk, hazudtunk”-ra kihegyezett bejátszás. Azt hittük, hogy

„minden csoda három napig tart”, a dolog túlélhető, majd elmagyarázzuk, miről volt szó, és kész. Ez a pártszervezetekben még csak-csak működött, a külvilágban nem.

A népszerűségünk zuhanását azonban nem is ez a beszéd, hanem – a nyáron mért adatok szerint – a megszorító Gyurcsány-csomag indította el. Őszödnek attól lett történelmi jelentősége, hogy nem is állhattunk talpra a zuhanás után. Letörölhetetlen stigmaként ránk égették: az ország minden bajának oka a bűnös, szándékos hazugságok gaztette. Tehát nem arról van szó, hogy ezek túlköltekeztek, hanem – mondom a Fidesz-mantrát – hazudtak, gonoszul, szándékosan becsapták az országot, és most még sanyargatják is a népet. A kormány nem elrontott valamit, nem politikai hibát követett el, hanem erkölcsi bűnt. Őszöd tehát a morális stigmát égette ránk, egy olyan ellenszenv bázisára építve, ami minden megszorító csomagnak automatikus velejárója. Ha a csomag hatásos, és a dolgok rendbe jönnek, az ellenszenv múlni szokott. Így ez nem történhetett meg.

Mindez az MSZP szempontjából egy régi dilemma megoldatlanságát is jelezte. Az MSZP-nek kettős értékötődése van, mint a szociáldemokrata pártoknak általában: egyaránt elkötelezett a szociális igazság és a demokrácia iránt. Mindig akkor volt sikeres, amikor a választó bázis és az értékrend összhangban volt. Amikor két lábon álltunk: megvolt a szegényebbeknek szociális emelkedést kínáló, baloldali „lábunk”, de megvolt az értelmiségi, középosztálybeli értékrendnek megfelelő, demokratizáló, modernizáló, európeér „lábunk” is. Ha a kettő közül valamelyik megrövidül, akkor végünk. A Gyurcsány-csomag morális bűnként, a nép szándékos sanyargatásaként való tálalása elfűrészelte ezt a szociális-baloldali lábat, és Magyarországon önmagában csak modernizációs programmal baloldali párt nem tud nyerni. (Bár ez későbbi történet, de most fordított veszély fenyeget minket. Helyes, hogy mostanában „baloldali fordulatról” beszélünk, megpróbáljuk a nehezebben élő munkavállalók érdekét képviselni, de most meg a másik, értelmiségi „lábunk” elvesztésére nem figyelünk, azt gondoljuk, hogy a demokratikus mondanivaló nem fontos, az csak keveseket érdekel.) Az egyensúlyhoz azóta sem sikerült visszatérnünk. A morális hitelvesztésből és a megszorítások romboló hatásából esetleg valahogy kilábalnunk volna, ha a naptárunk működik... Mi úgy számoltunk, hogy 2008-ig helyrehozzuk a költségvetést, és utána a ciklus második felében már lesz gazdasági mozgástér arra, hogy „visszanövesszük” a baloldali, szociális lábat, és jöhetnek megint a jóléti intézkedések. De 2008-ban kitört a világgazdasági válság, ami keresztülhúzta naptári terveinket.

– Csakhogy már 2007 második negyedében is mindössze 1,02 százalékkal nőtt a gazdaság, magas volt az infláció, vagyis akkor már baj volt...

– Igen, ezért ért minket a lehető legrosszabb időpontban a válság. Erre azt szoktuk mondani, hogy túlszorítottunk a Gyurcsány-csomaggal. Azért szorítottunk túl, mert azt akartuk, hogy az ország gyorsan, 2008-ig túlessen a fájdalmas kényszereken, hogy aztán elkezdődhessen egy fellendülés. Ezért aztán mi lettünk az egyik, a válságnak leginkább kitett ország. Ráadásul ebben az állapotban kezdtünk

valódi reformokat bevezetni, amit a többség már ellenségesen fogadott: részben, mert nem volt pénz, hogy az érintetteket érdekeltté tegyük az együttműködésben, másrészt, mert addigra sokan már semmit nem fogadtak el egy lerombolt karakterű kormánytól.

– **Tudott e valami érdemi lépést kicsikarni ebben a drámai helyzetben az MSZP, amelynek ekkor már Gyurcsány Ferenc az elnöke?**

– Az elején még vitt minket egy heroikusnak érzett lendület – paradox eredménye a megszorítások és a reformok összekeveredésének –, hogy mi itt ellenséges összűzben a magyar progressziót képviseljük, mert hiszen reform van... De a választóink jó része nem reformot, hanem megszorítást, majd válságot érzékelt. Nemcsak a tömegbázisból veszítettünk. Fogytak az aktivisták is: nem volt népszerű dolog MSZP-sként a kormány mellett kiállni. A szervezetek sok helyen meggyengültek, másra meg nem építhettünk. Most ittuk meg a levét egy korábbi mulasztásunknak: már a Medgyessy, majd az első Gyurcsány kormány idején is elmulasztottuk a „mozgalmasodást”. Amíg a Fidesz hálózatot szervezett a polgári körökből – más kérdés, hogy csak eszközként, manipulálásra használta őket –, mi csak fontolgattuk, hogy tenni kéne valamit, ami túlmutat a hagyományos szervezeti életen. Így az Andrassy úti fiatalok is odébbálltak, nem volt hová kapcsolódniuk. Az „ostromlott vár” hangulata a frakciót összetartotta, (ennyiben a Fidesz rosszul számolt), de a párt egésze már nem volt képes magában bízó, egységes társadalmi erőként fellépni.

– **Nem azért, hogy valamiféle kiegyensúlyozás legyen, de mégis: a Gyurcsány kormány alatt számos pozitív intézkedés is történt, például Magyarország teljesítette az ún. schengeni követelményeket, megépültek a létfontosságú autópályák, gáztárolók...**

– Így van, nagyon sokat fejlődött az ország infrastruktúrája az autópályáktól a gáztárolókig. Uniós és hazai támogatásokból szinte minden településen épült valami: a régi főterekről készült egykori képeslapokat mindenütt újakra kellett cserélni. Ma már elképzelni sem tudjuk az országot az akkor épült utak, hidak, megújult iskolaépületek nélkül. A második Gyurcsány kormány alatt a válság ellenére is folytatódtak a fejlesztések. Amennyire lehetett, kerestük a válságkezelés „baloldali” módját is, amely a legszegényebbeket megkíméli. A hallgatók negyedé-harmada, a szociálisan rászorultak nem voltak tandíjkötelesek, a gyerekek és a krónikus betegek nem fizettek vízidíjat, de akinek évi 12-nél gyakrabban kellett felkeresnie az orvost, az is az év végén visszakaphatta az ezen felüli vízidíj összegét. Persze, így is fáj. De egészen 2008-2009-ig, vagyis a világválságig minden vesszőfutás ellenére tovább csökkentek a társadalmi különbségek. A csomag igazából a középosztály életét nehezítette. Amelyik persze a választáson később „visszabüntette” a kormányt. Ma is követendő útnak gondolom a rendszer belső igazságtalanságait orvosló nyugdíjkorrekciós programot, és nagyobb viharok nélkül, kellő fokozatossággal megtörtént a nyugdíjasszának nagyobb biztonságot adó korhatár-emelés is. Az egészségügyben és az oktatásban a 2008-as,

szociálisnak csúfolt népszavazás után viszont azok a reformok is elakadtak, amelyeknek lett volna értelmük. Ma is nyögjük hiányukat.

– **Az Economist 2008 márciusi írása szerint „Magyarország, az egykori csodagyerek ma biceg, az ellenzék keresztülhúzza a kormány számításait, a gazdaság bénult, a lakossága sértődött. A magyar politikusok pedig rövid távú előnyökért veszekednek, miközben a strukturális problémák érintetlenül maradnak.” Így láttak minket... Mit gondol erről?**

– Nehezen tudnám cáfolni... Megrekedtünk, a gazdasági növekedés már a kényszertakarékossági csomag idején csökkent, a világválság hatására megpláne. Mivel nem volt pénz, a strukturális reformokhoz az egyetlen lehetséges és persze hibás módszert választottuk, a felvilágosult abszolutizmus módszerét. Diktátumokkal reformáltunk, mert mézet nem tudtunk tenni a madzagra. Az Economistnek igaza van abban is, hogy az ellenzék meg is gátolta a lehetséges kibontakozást, elképesztő támadásokat indítottak... Hogy Orbán felbízta a saját polgármestereit: csak adósodjanak el nyugodtan, mert ezek úgyis megbuknak... ilyen a világon nincsen!

– **A Fidesz valódi arca, már a 2006-os zavargások idején is kiderült... Erre hogyan emlékszik vissza?**

– Ez a politikai hidegháborúnak egy újabb minőségi fokozata volt, már majdnem puccs, vagy puccskísérlet... Valószínűleg azért nem sikerült, mert ahhoz a Fidesznek valahogy össze kellett volna hoznia egy parlamenti többséget, vagy felosztatni az országgyűlést. Reménykedtek is a frakciónk szétesésében, de nem számoltak azzal, hogy a vészhelyzet a képviselőcsoportot összekovácsolta. Láttuk a lámpavasakon lógni a saját fényképeinket a Kossuth téren. Az a vidéki képviselő tanárember, aki a községében generációkat tanított köztisztvisletben állva, egyszer csak azt látta, hogy rá, mint a nép ellenségére köpködnek és ordítanak Pesten...

– **A Magyar Televízió ostroma egy gyalázat volt, látta az egész ország... Hogyan, miért fordult meg a közvélemény hangulata?**

– A kommunikációs csatát veszítettük el, az interpretációknak (ma úgy mondanánk, az események „keretezésének”) a viadalában maradtunk alul.... Azt hiszem, hogy az MTV ostromakor a közvélemény még velünk volt. A nagy többség nem akart polgárháborút...Csak azt tudom mondani: hagytuk, hogy a Fidesz átértelmezze azt, ami történt. Sikerrel sulykolták azt az interpretációt, hogy „jó, akik a tévét ostromolták, talán túlzásba estek, de ahhoz a Fidesznek semmi köze. Gyurcsány viszont kilövette az emberek szemét október 23-án”. Ami persze marhaság volt... A baj nem az volt, mintha a kormány visszaélt volna a rendőri hatalommal, hanem éppen az, hogy nem uralta a rendőrséget, sem megvédeni, sem fegyelmezni nem tudta, és hagyta elszabadulni a TV-székház ostromától felbőszült rendőrök némelyikének túlkapásait. Itt ütött ránk vissza a médianélküliség, illetve a média elvesztése...

A Bajnai kormány

– Gyurcsány Ferenc 2009. március 21-én az MSZP kongresszusán bejelentette, hogy nem kívánja tovább betölteni a miniszterelnöki tisztségét. Javasolta, hogy két héten belül találjanak miniszterelnök-jelöltet, majd konstruktív bizalmatlansági indítvány útján válasszák meg a Parlamentben. Bejelentését azzal indokolta, úgy érzi, személye a miniszterelnöki poszton akadályává vált a szükséges reformok keresztülvitelének és ezáltal pártja politikai sikerességének... Ekkor megindult egy újabb belső dráma...

– Egy újabb belső dráma és egy újabb csúszás lefelé. Az elhíresült „casting” két hete alatt súlyos százalékokat veszítettünk az amúgy is csökkenő népszerűségünkből. A lemondás készületlenül érte a pártot. Annak a kongresszusnak a reggelén, amikor végül a miniszterelnök bejelentette távozását, szokás szerint összeült az elnökség. Úgy tűnt, hogy rutin-elnökségi ülés lesz a praktikus szervezési teendőkről, de akkor tudtuk meg mi is, hogy Feri a kongresszuson bejelentette a leköszönését... Ami azért példátlan... Minimum meg voltunk sértődve, de azt hittük és ő is azt éreztette, hogy azért valamilyen előkészületet tett a továbbiakra, hiszen beavatottság híján mi nem tudtunk előzetesen utódot keresni... Az ért bennünket később még nagyobb sokként, hogy semmi nincs előkészítve. Hogy egy miniszterelnök és pártelnök úgy dobja be a törülközőt, hogy nincs következő lépés... Vagy ha a fejében volt is, az hamar szertefoszlott. Miközben a fogyatkozó pártbázis egy jelentős része még rajongott érte, és nemcsak politikai, hanem érzelmi válságként élte meg a helyzetet.

Mint kiderült, Gyurcsány úgy gondolta, hogy megvan neki a megoldása: Glatz Ferencnek hívják. Tudjuk, hogy nagy tudású és tekintélyű akadémikus, máig tisztelője vagyok, de kérdés, mit tehetett volna egy gazdasági és politikai krízis közepén. Ne felejtsük el: akkor már kisebbségben kormányoztunk, mert az egészségügyi miniszter menesztése miatt az SZDSZ 2008-ban kilépett a koalícióból. Az SZDSZ olyan mértékben megkopott, meggyengült addigra, annyi belső viszályal küszködött, hogy Gyurcsány azt hitte, a miniszter felmentését le fogják nyelni. Amikor – egy előző kongresszuson – bejelentette, hogy új miniszterre kér javaslatot az SZDSZ-től, és erről csak fél órával előtte szólt a pártelnöküknek, komolyan gondolta, hogy ott nem lesz nagyobb baj, viszont a bukácsoló egészségügyi reformmal elégedetlenkedő szocialisták és a közvélemény lelkesen egyetértenek majd. Azzal nem számolt, hogy az SZDSZ-nek akkor már nem volt érdeke bent maradni a koalícióban. 2008-tól, a bukott népszavazástól kezdve, az SZDSZ a kijáratot kereste a vereség felé menetelő közös kormányból.

– A castingra visszatérve, felmerült Surányi György, Glatz Ferenc, Vértés András neve...

– Ahogy mondtam, először Glatz neve merült fel, de gyorsan kiderült, hogy az SZDSZ-nek komoly kételyei vannak, és az ő szavazataik nélkül nincs új miniszterelnök. Akkor közösen velük kitaláltuk Surányi Györgyöt, aki talán nem is lett volna

elutasító, ha garanciát lát arra: hagyják dolgozni. A legendák szerint leült Orbán Viktorral, akinek a válasza határozott „nem” volt. Akár volt ilyen beszélgetés, akár nem, Surányi láthatta: a hidegháború folytatódna, és megbéníthatná a válságkezelést. Szegény Vértés Andrást is lehetetlenné tették, azonnal elkezdtek a karakterrombolást, így ő is visszakozott. Világos volt: aki vállalkozik, azt a Fidesz megpróbálja kinyírni. A tehetetlenkedés láttán a párt és a megmaradt szimpatizánsok forrongtak és értetlenkedtek. Gyurcsány ekkor előállt Bajnai Gordon nevével. A casting közben kellőképpen feldühödött pártvezetés és frakció egy része viszont arra gyanakodott, hogy előre megtervezett koreográfiáról van szó, mindig is Gordon volt a kiszemelt, akit akkor még Gyurcsány emberének tartottak, az imázsromboló casting csak manipulált játék volt, és erre ment rá a maradék hitelünk. Az elnökségben utolsó kísérletként felvetődött Gráf József neve, aki népszerű és jó miniszter volt, de maga helyett ő is jó szívvel Bajnai Gordont ajánlotta...

Meghívtuk egy elnökségi ülésre Gordont: mondja el, mit és hogyan tudna vállalni. Frakcióvezetőként nekem jelezni kellett – hogy tiszta vizet öntsünk a pohárba –, milyen ellenérzésekkel kell szembenéznie, illetve melyek azok a kérdések, amelyekre a támogatás feltételeként választ várunk. Ilyen kérdések voltak, hogy mennyire szuverén, mennyire tud együttműködni a párttal, mit tervez a legsúlyosabb szociális sérülések elkerülésére, hogyan lesz az ország számára túlélhető és sikeres a válságkezelés, hogyan cáfolja az akkor már kirobbantott „libás-botrány” méltatlan vádjait. Nagyon korrekten felelt mindenre, őszinte volt, és megnyert minket. Utólag is azt mondom, nagyon jó, hogy így alakult, mert Bajnai szakcsú válságkezelő kormánya, kiszámítható politikája a párt helyzetén ugyan nem segített, de az országén igen. Egy év alatt elérte, hogy meginduljon a gazdasági növekedés, megkaptuk az IMF és az Unió támogatását. Vagyis az országot kihozta – az MSZP nevében mondhatnám úgy is, kihoztuk – a válságból. Azon az áron, hogy a párt választási esélyei közben még reménytelenebbek lettek. A 13. havi nyugdíj kényszerű elvétele szimbolikus társadalmi veszteséget jelentett, nagyobb, mint az összeg elvesztése maga. Megingatta a párt bázisát, törzsközönségét is. Nehéz volt a krízis utáni jövővel biztatni, amikor Bajnai egy évre vállalta a válságmenedzselést. Nem mintha ennek hasonló jelentősége volna, de én is egy évre vállaltam akkor a pártelnökséget. Azáltal, hogy az MSZP is és a kormányzat is ilyen átmenetiséget sugallt, azt, hogy minden csak egy esztendőre szól, akaratlanul beégettük a saját választóink tudatába is, hogy nincs tovább. Nincs az a kampányszakértő, aki erre ne tépné a haját mérgében... Mi tényleg elbuktunk, de az ország megmenekült a válság mélyülésétől. Kijöttünk belőle.

– Ezt még kezdetben a Fidesz is, bár vonakodva, de elismerte...

– Igen, elismerte, aztán gyorsan elfelejtette. A Fidesz közben ráébredt: az a jó nekik, ha a Bajnai kormány a válságkezelést végig menedzseli. Ezért aztán talán nem is megbuktatni akarták Bajnait – végezze csak el a piszkos munkát –, hanem lehetetlenné tenni, a párttal együtt. Az MSZP abban az utolsó, pártszempontból kilátástalannak tűnő évben azt tekintette feladatának, hogy a szakértői jellegű

kormányt javaslataival kicsit balra terelje: legalább a legszegényebbeket mentsük ki a válság nyomasztó terhei alól. Nem adtuk fel a nyugdíjkorrekciós programot, külön válságkasszákból lehetett krízis-segélyeket és rendkívüli nyugdíjemelést igényelni, a rászorulóknak volt támogatás az energiaköltségekhez. A köz munkások mindvégig minimálbért kaptak. Forrásként még a bankadót is bevezettük, de abban az elviselhető mértékben, amelyet a pénzügyek még nem terheltek tovább az ügyfeleikre. A legkiszolgáltatottabbak védelmének is megvolt a politikai ára, mert – ahogy már beszéltünk róla – a terhek a középosztályra és az alsó-középosztályra hárultak, ahol jelentős szavazó bázist veszítettünk. De akkor indult meg a pártban egy újfajta baloldali útkeresés is az új társadalmi igazságtalanságok ellenében. Hagyományosan a baloldal főleg a munkaerő piac konfliktusaira koncentrált, a munkavállalók védelmében áll ki. De a modern gazdaságokban ez kevés: újfajta igazságtalanság és egyenlőtlenség jön létre a munkaerőpiacon kívül is, például a szolgáltatások területén. Tehetetlennek érezheted magad az áttekinthetetlen számlákat küldözgető energiaszolgáltatókkal és a bankokkal szemben, kiszolgáltatott vagy a bürokrácia és az egészségügy útvesztőiben. Az ellátásokhoz, jó iskolához, egészségügyhöz való hozzáférésben néha nagyobbak a különbségek, mint a jövedelmekben. Ezért akkor kezdtük el megkövetelni a pontosan tájékoztató szolgáltatói számlákat, a banki erkölcsi kódexeket, a betegjogok erősebb képviseletét. Ekkor születtek az első olyan pártdokumentumok, amelyek a rendszerváltást már nem csak fényes diadalmenetként írják le, hanem számba veszik a veszteségeket is, akiken a szocialista kormányok sora sem tudott igazán segíteni. Azokat, akik nem az új autópályákon járnak, hanem a falusi földutakon bicikliznek.

Befejezésül azt kell mondanom, hogy a 2010-es kudarc ellenére is, hallatlanul örülök, hogy átéltem és az MSZP-ben éltem át ezt az időszakot. Nem csak azért, mert a személyes életem legizgalmasabb szakasza volt, hanem mert az egész baloldal számára fontos sikereket és tanulságos kudarcokat hozott ez a tíz év, olyanokat, amelyek segíthetik a jövőt. Akkor érlelődött meggyőződés bennem a szociális-szolidáris baloldali elkötelezettségünk és a modernizációs, demokratikus, ha úgy tetszik, európai szellemiségünk szétválasztásának összetartozása. Az, amit „két lábón állásnak” neveztem. Akkor jöttem rá, hogy nem véletlenül hívják a mi történetünket szociál-demokráciának, ahol a szóösszetétel mindkét tagjának egyforma súlya van. Baj mindig akkor volt, ha nem volt elég lehetőségünk vagy elég tehetségünk a két érték együttes képviseletére. Arra meg éppen a kudarcos évek tanítottak meg, hogy nem elég, ha a baloldal csak párterekben szervezi meg magát. Akkor marad tartósan életben, ha több mint párt, ha nyitott és eleven mozgalom is.

A kollektív tanulságokon túl van, ami nekem szóló személyes lecke volt.... Én az az alkat vagyok vagy voltam, ennek köszönhettem frakcióvezetői újraválasztásaimat is, aki jól kezeli a konfliktusokat, tompítja a feszültségeket, elsimítja az ütközéseket a pártban is, a frakció és a kormány között is. Ez hasznos képesség. Csak-hogy az ember utólag rájön, néha hiba volt a problémákat szőnyeg alá söpörni.

Vannak konfliktusok, amiket végig kell játszani, ki kell beszélni. Vannak viták, elviek és személyiek is, amelyeket a politikában nem szabad megspórolni. Egy példa: a 2008-as, „szociálisnak” hazudott népszavazásnál saját jobb meggyőződése ellenére belenyugodtam, hogy a szakemberek tanácsára úgynevezett „hideg kampányt” folytatunk, abban reménykedve, hogy az alacsony, tehát érvénytelen részvétellel megúszhatjuk a számunkra kedvezőtlen végeredményt. Pedig harcolnunk kellett volna az igazunkért. Az eredmény valószínűleg ugyanez lett volna, de a párt önérzete kevésbé roppant volna meg. A legfájdalmasabb és legkártékonyabb kompromisszum az volt, és azóta sem gyógyuló sebet ütött az MSZP imázsán, hogy nem tudtunk elég mélyen szembenézni a mi térfelünkön kirobbant korrupciós botrányokkal és azok vétkeseivel. Sovány vigasz, hogy ezek össze sem mérhetők a Fidesz-korrupció nagyságrendjével és üzemszerűségével, de kicsit se szabad lopni, ahogy nem lehet kicsit terhes valaki! És nem mindig jártunk igazán a gyanúk végére.... Nem arról volt szó, hogy pontosan tudtuk, ki és miben sáros, és falaztunk..., hanem jobb volt nem tudni. Pártelnökként nekem is jobb volt nem belenézni a pártok finanszírozásának szabályozatlan szűrkezőnájába, és így volt ezzel az egész magyar közélet. Igaz, kritikus esztendőben, egy eleve kudarcosnak tudott választás előtt lettem frakcióvezetőből pártelnök. Tudtam: veszteni fogunk, de a feladatom az, hogy megóvjam a széteséstől, megőrizsem a későbbiekre a szocialista pártot, amelyben egyszerre volt ott pl. Gyurcsány Ferenc és Szili Katalin. Az egybentartás akkor sikerült is – de lehet, jobb lett volna már akkor kivitatni a később a demokratikus ellenzéket szétszabdoló ellentéteket. Ma azt mondom: ellenzékben pláne kötelező szembenézni minden politikai és erkölcsi dilemmánkkal, a jövőről való véleménykülönbségeinkkel. Ha most nem oldjuk meg őket akár kemény viták árán, a legrosszabb pillanatban dőlnek majd a fejünkre.

(Az interjút Simkó János készítette)

BESZÉLGETÉS VERES JÁNOSSEL,
az MSZP Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Szövetsége
elnökével, volt pénzügyminiszterrel

„Ami a mi időnkben rendszerhiba volt, az ma a rendszer lényegévé vált”

Meghatározó előzmények

– Sokak szerint a Magyar Szocialista Párt számára az összeomlást jelentette a 2010-es országgyűlési választás eredménye, s ki tudja, sejtette-e valaki, hogy később még rosszabbra fordul a helyzet. Ön személy szerint, illetve pártja Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében hogyan élte meg ezt az időszakot?

– Nem akarok csupán a 2010 utáni időszakról beszélni, mégpedig azért, mert szerintem úgy nem lehet tekinteni a Magyar Szocialista Párt egy-egy periódusára, hogy azt csak önmagában nézzük. Úgy gondolom, hogy az MSZP 2010 utáni rosszabb eredményeinek oka jelentős részben az azt megelőző évekre vezethető vissza.

A legkomolyabb problémaként két, 2010 előtti, ugyanazon személyhez köthető döntést hozok szóba. Elsőként a 2006-os önkormányzati választást megelőző időszakot, amelyben az őszi beszéd kiszivárgása és az őszi beszéd Fidesz általi interpretálása, illetve az a MSZP akkori elnöke, Gyurcsány Ferenc által vallott álláspont – miszerint az önkormányzati győzelmek nem annyira fontosak –, nagyon komolyan meghatározta, hogy 2006-ban nagyon sok, korábban általunk vezetett önkormányzatot elvitt a Fidesz, így a megnövekedett önkormányzati pozíciói révén kialakíthatott egy kvázi árnyékhatalmat az országban. Ráadásul ezeket az önkormányzatokat tudatosan belevitte egy eladósodási spirálba, ami nagyon komoly nehézségeket okozott makrogazdasági szempontból. Pénzügyminiszterként én voltam az elszenvedője annak, hogy a Fidesz semmilyen módon nem volt hajlandó olyan kétharmados törvénymódosításban partner lenni, amely az önkormányzatok további eladósodásának gátat szabott volna.

Tizennégy egyeztetést tartottam, a Fidesz részéről Tállai András volt a megbízott, de a 2010-es választást megelőzően pártja semmilyen módon nem volt hajlandó semmifajta kompromisszumra a probléma megoldása érdekében. Ez az egyik pont.

A másik a Gyurcsány Ferenc lemondása utáni, nagyon szerencsétlen utódkeresési periódus, ami „casting”-ként vonult be akkoriban a politikai zsargonba, s jelentősen tovább rombolta az MSZP népszerűségét. Nyilvánosan azt mutattuk a választóknak, hogy nincs a párton belül alkalmas utód, noha volt.

Azért izgalmas ennek a két témának a megemlézése, mert az MSZP 2010 utáni történetére – bármennyire is furcsa –, Gyurcsány Ferenc említett két döntése meghatározó erővel bírt. A folytatást befolyásolta, ő pedig már régóta nem az MSZP-ben politizál...

És ez a harmadik pont, ugyanis az MSZP-n belül 2010 októberében Gyurcsány Ferenc létrehozta a Demokratikus Koalíció Platformot. Bizonyos követeléseket fogalmazott meg, majd amikor ezeknek pártunk eleget tett, ő nem elégedett meg vele, majd egy évvel később a platformot önálló párttá szervezve kivitte az MSZP-ből. Az új párt, a Demokratikus Koalíció (DK) jelentős politikai veszteség volt az MSZP számára, mégpedig a tartós megosztottság létrehozása miatt.

– Ezek szerint kijelenthető, hogy részben Gyurcsány Ferenc, illetve a megvalósított elképzelései hibásak az MSZP mélyrepülésében?

– Gyurcsány Ferenc akkor hozott döntései és politikája a későbbiekben igen negatívan befolyásolta az MSZP megítélését, ennyit ki lehet mondani. Persze nem akarom teljes mértékben rá hárítani a felelősséget, mert úgy nem lenne igaz. Az MSZP 2010 utáni vezetőinek is megvan a maguk felelőssége, de erről később.

Külön utakon a DK

– Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében milyen az MSZP és a DK viszonya?

– Más térségekkel ellentétben a Demokratikus Koalíció Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében nem okozott leküzdhetetlen problémát, bár tőlünk is lépett át korábbi országgyűlési képviselő, mint például Vojnik Mária és Hajdó Attila, a korábbi nagykállói választókerületi elnök. Nálunk alapvetően egyben maradt az MSZP a DK megalakulása után is. Nem alakult ki közöttünk örök-harag – ez is nagyon fontos körülmény! –, más megyékben sokkal ellenségesebb viszonyok jöttek létre a DK-ba átlépett, vagy oda belépett politikusok és az MSZP-sek között.

Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében 2010 és 2014 között, tehát a 2010 utáni első önkormányzati választásokig nem volt érdemi konfrontáció a DK és az MSZP között, sőt egymás között folyamatos konzultáció és párbeszéd volt, mert akkor olyan személyek voltak meghatározóak megyénkben a DK-ban, akik megértették, hogy nem mi vagyunk az ellenség, hanem egy másik politikai nézetet valló csoporttal szemben kell a politikát megfogalmazni. A későbbiekben ez a folyamat már érdekesebben alakult. Mert a 2018-as választásra készülve az országos politikai

megállapodásnak kénytelen voltunk elviselni, – hangsúlyozom, hogy nem megyei kérés, nem megyei vélemény, nem megyei kezdeményezés, hanem központi döntés alapján! –, hogy a hat választókerületből háromban a DK indított jelöltet, háromban a szocialista párt. Ennek az a szomorú következménye lett, hogy a DK kisvárdai és mátészalkai jelöltjei igen szerény eredményt értek el: mind országos, mind megyei átlag alatt teljesítettek. A szocialista párt vásárosnaményi, nyírbátori és nyíregyházi választókerületi jelöltjei pedig jobban teljesítettek, mint az átlag. A DK által jelölt harmadik szereplőként a szabolcsi 2-es, (Nyíregyháza egy része és Tiszavasvári) választókerületben dr. Helmezy László indult, akinek a neve a mi lehetséges jelöltünként is felmerült. Az ő eredményében benne volt, hogy a szocialista párt őt sokkal inkább elfogadta, az eredménye jobb is volt, mint a másik két DK-s jelölt választókerületében.

A megosztottság tehát folyamatos volt. De nagyon fontos hangsúlyozni, hogy Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében nem harcolt egymással a DK és az MSZP. Azt remélem, hogy a mostani önkormányzati választáson sem lesz másként. Bár ezzel kapcsolatban már vannak negatív tapasztalataim, hiszen Kisvárdán nincs egységes fellépés az ellenzék részéről, mert a DK nem volt hajlandó partner lenni abban, amiben a többi ellenzéki erő megállapodott. De úgy látom, ugyanez lesz Tiszavasváriban és valószínűleg Nagykállóban is. A megyei pártlistás választáson viszont a DK külön indul. Hiába kezdeményeztem hónapokig a közös listán indulást, Varju László a DK országos központjából úgy látta jónak, hogy nem működnek együtt velünk.

Választási csavarok

– A 2010 utáni időszak hogyan alakult a Magyar Szocialista Párt számára? Milyen okok, döntések vezettek a további hanyatláshoz?

– Először a párton belülről kezdeném az okok felvázolását. Olyan politikát hirdetett meg az MSZP, amelyre kihatott az emlékeztető kongresszusi Mesterházy-beszéd, hogy lépjenek hátra azok, akik a korábbi időszakban aktív politikai szerepet játszottak. Ennek következményeként előléptek olyanok a 2010 és 2014 közti periódusban, akik nem tudtak országos elismertséget szerezni, szemben azokkal, akiknek az elismertségük korábban megvolt.

A 2014-es választásnál sajnos a magyar politikai elit még nem látta be, még nem ismerte fel azt a nyilvánvaló konzekvenciát, hogy a Fidesz által átalakított választási rendszerben csak akkor van esély a fideszes jelöltekkel szemben az egyéni választókerületekben – márpedig ezek döntenek a választást –, ha és amennyiben a fideszessel szemben csak egyetlen másik jelölt indul. Az ellenzéki oldal megosztott volt a 2014-es választásokra, sajnos a mi megyénkben is, így nem értünk el megfelelő eredményt. Tény és való, hogy az ellenzék széthúzása mellett az a fideszes demagógia is eredményezte a győzelmüket, miszerint ők adtak rezsicsökkentést az állampolgároknak. Miközben ez egy olyan folyamat volt, ami

az európai országok mindegyikében megtörtént, mindenütt csökkentek az árak, így Magyarországon is. Azaz egy világgazdasági tendencia eredményeként mérséklődtek az energiaárak, a válság után ugyanis a kisebb energiaigény szükségképpen az árak csökkenését eredményezte mindenütt. Ezt Orbánék kommunikációja a saját maguk kegyeként tüntette fel, és így „adták el” a választópolgároknak. Sajnos jelentős részük elhitte, s nem fogadta el azt a tényt, hogy ez a folyamat nem a kormány kegyéből, hanem a gazdasági törvényszerűségekből adódott.

Meg kell még egy dolgot említeni. A választókerületek átalakítása, átszabása Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében azt eredményezte, hogy 6 választókerület lett a korábbi 10 helyett, ebből a hatból pedig összesen egy olyan maradt, ahol szociológiailag a nem fideszes választópolgárok 50% környékére kerülhettek. Ebből adódik, hogy Nyíregyháza nagyváros egy választókerületben maradt egyedül, a másik választókerületben már egy jelentős kistelepülési, vidéki lakossági arány is megjelent, ahol értelemszerűen, a korábbi hagyományokból adódóan is, a fideszes szavazói többség szinte garantált és biztosított volt. A többi négy választókerületben pedig egyértelműen a kistelepülési szavazók döntő többsége érvényesült.

A következő időszakban ebben a megyében is, mint ahogy az országban mindenütt, a migránsokkal történő fenyegetés határozta meg a politikai közbeszédet. Szabolcs-Szatmár-Bereg fogadott migránsokat a rendszerváltás környéki időszakban 10 éven keresztül az ukrán határon, és részben a román határon keresztül is. Jelentős számú migráció zajlott le Afganisztántól kezdve az afrikai országokig. Nyírbátorban a határőrség központja különböző néven futó befogadó állomásokat működtetett, és működtet ma is. Ide folyamatosan hoztak migránsokat, ezek az emberek azonban soha semmilyen problémát nem okoztak azokon a településeken, ahová a határátkelést követően érkeztek. Az Ukrajnában kialakult háborús helyzet után abból az irányból már nem nagyon volt tapasztalható migráció, összességében is jelentősen csökkent. Így annak ellenére, hogy bár volt valós tapasztalata az itteni lakosságnak, a fideszes kommunikációt a kistelepülési lakosság mégis teljes mértékben magáévá tette, és elhitte, hogy itt erről szól az élet. Pedig a migránsok a mi környékünkön soha senkinek nem jelentettek semmiféle veszélyforrást.

Ennek ellenére a 2018-as választás lényegében ezzel a fals kommunikációval eldőlt, ráadásul ismét nem volt komoly és hatékony együttműködés az ellenzéki politikai erők között. A megyénkben három választókerületben merült fel érdemben az ellenzéki pártok egymás javára történő visszalépése, azonban az országos központok ezt megakadályozták. Nem az MSZP részéről, mert az MSZP teljes mértékben nyitott lett volna egy ilyen típusú együttműködésre. A Jobbik központja zárkózott el bármilyen tárgyalástól. A megyénkbeli MSZP-s és jobbikos politikusok ugyan folytattak tárgyalásokat, meg is állapodtak több választókerületben a kölcsönös visszalépésekről, de a Jobbik központja ezt nem fogadta el. Pedig még abban a tiszavasvári központú választókerületben sem volt meggyőző

jelöltjük szereplése, amelyiknél egyébként hajlandóak lettünk volna engedni. Mi azt gondoltuk, hogy érdemes megpróbálni az összefogást, de sajnos nem lehetett a Jobbikkal megállapodni. Ebből következően a Fidesz valamennyi választókerületben meggyőző többséggel megnyerte a parlamenti választást.

Változott a Jobbik

Tudni kell, hogy Szabolcs-Szatmár-Bereg megye kivétel az országos tendenciától, s ez Borsodra is igaz. A Jobbik által meglovagolt jelenségekhez mindkét megyében másképp állnak a szocialisták, mint Budapest belső kerületeiben. Ez a két végpont ebben a kérdésben. Az említett megyékben a szocialista párt meghatározó vonulatának az az álláspontja, hogy pusztán állampolgári jogon nem lehet olyan tömegű és olyan nagyságú juttatásokat adni, amelyek ne követelnék azt meg, hogy maguk a személyek is tegyenek saját boldogulásuk érdekében. Az igazi vita erről volt az elmúlt 15 évben. A mi kormányunk időszakában egy jószándékú, jóakarátú döntéshozatal eredményeképpen jelentősen megnövekedett azon családok támogatása, amelyek egyébként nem rendelkeztek jövedelemmel, de olyan mértékű állami gondoskodást érthettek el, mintha egyébként minimálbér körüli folyamatos munkaviszonnyal rendelkező családok lettek volna. Ezt sokan igazságtalannak érezték Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében és Borsodban is. A vita erről a kérdésről már az MSZP kormány idején kialakult, majd folytatódott, a Jobbik erre politikailag rárepült. De közöttünk itt nem volt nagy törésvonal, tekintettel arra, hogy az itteni szocialisták is azt gondolták, nem szabad a bőkezű állami gondoskodást túlzásba vinni. Ez – szélsőségesen megfogalmazva – cigánykérdés. De ez nem származási kérdésként izgalmas, hanem szegény és nem szegény család, illetve alacsony vagy nem alacsony jövedelemmel rendelkező család kérdésre változik ezekben a megyénkben. Azt gondolom, hogy mi több mindent másképp csinálnánk, mint a Fidesz. Ma is ugyanannyi a családi pótlék, mint amennyit én terjesztettem elő még pénzügyminiszterként a 2009-es évi költségvetéssel. Sem a Bajnai kormány, sem a Fidesz kormányok nem emelték azóta.

– Szabolcs-Szatmár-Beregben hogyan alakult az MSZP és Jobbik viszonya?

– Nagyon komoly személyes és politikai támadások hangzottak el a Jobbik részéről a megyei közgyűlésben még 2014-ben is. Ezt követően azonban bennük is megerősödött az a kérdés, a 2018-as év pedig el is döntötte a vitát, hogy kiben kell az igazi politikai ellenfelet keresni, bennünk-e vagy a Fideszben. Hozzánk képest a Jobbik oldalán zajlott le nagyobb változás. Személyes tapasztalatom volt a 2018-as kampányban, hogy több településen odajöttek a rendezvényünkre a jobbikosok, azzal a szándékkal, hogy majd jól megmondják a magukét. A végén fölállt a képviselőjük, és azt mondta, nem tud vitatkozni, mert nem volt számottevő véleménykülönbség közöttünk. De nem azért, mert a szocialisták fasisztává váltak volna. Mert nem váltunk azzá. Hanem azért, mert a jobbikosok részéről nem a fasiszta nézetek voltak a jellemzőek ezeken a településeken.

Én azt látom, hogy a Jobbikban, mint pártban nagyon sok szélsőjobboldali nézet – döntően a cigányellenesség, időnként a zsidóellenesség –, megjelent. A zsidóellenesség a mi megyénkben nem volt jellemző az elmúlt évtizedekben, a cigányellenesség viszont nagyon komoly problémaként merült föl. Amikor a jobbikosok településvezetőként kerültek szembe a cigányság helyzetével, rá kellett jönniük, úgy nem oldható meg, ahogy egyes szélsőségesek elgondolták, hogy kiviszik őket a településről, és bezárják valahová. Csak együttműködéssel, segítséggel, tanulással oldható meg a felzárkóztatásuk. Az igazi vitapont politikailag megoldódott az elmúlt évek során. Nyugodtan kijelenthetem, mára a megyei közgyűlésben nagyon kevés olyan kérdés maradt, amelyben a nézetek gyökeresen ellentétesek lennének. Ez a viták során kiderült. Az tehát, hogy az ellenzéki pártok képviselői már kölcsönösen elfogadják egymást 2019 második felévére, nyugodtan kijelenthető.

Hatalomgyakorló módszerek

A Fidesz jelenleg kialakult hatalomgyakorlási módszereit minden ellenzéki szereplő elítéli. Ez ma már nem kérdés. Azt is elmondják a jobbikosok – ha úgy tetszik, önkritikát is gyakorolva –, hogy amikor bennünket vádoltak, messze nem gondolták, hogy Fidesz sokkal rosszabb lesz, mert nyilvánvalóan látszik, hogy ami a mi időnkben rendszerhiba volt, az ma a rendszer lényegévé vált. A pénzlenyúlás. Úgy alakítják a jogi környezetet, hogy a pénz egy irányba folyjon, valaki egyéni érdekének megjelenéseként. Olyan jogszabályokat hoznak, hogy jogszerűnek látszódjon, amit tesznek, és lenyúlják a pénzt. Amikor én miniszter vagy államtitkár voltam, nyilvánosságot teremtettünk a Pénzügyminisztériumban folyó munkának. Minden hónapban közzétettünk jelentéseket, sajtótájékoztatót tartottunk, kérdezhettek az újságírók. Évek óta nincs ilyen. Már évente sem tartanak sajtótájékoztatót. Ma az a gyakorlat, hogy interneten föl lehet tenni kérdéseket és majd válaszolnak valamikor valamit rá. Az államháztartási törvény a mi kormányunk időszakában előírta, hogy a választások előtt 30 nappal az államháztartás adatairól szóló jelentést közzé kell tenni az interneten. A Fidesz-nek az első dolga volt 2010 után, hogy eltörölte ezt a kötelezettséget. Ma már kötelező erővel semmilyen adat nincs nyilvánosságra hozva. Ezek nemcsak stílusbeli, és apróbb kis hibák, hanem a rendszer átszabása. Nem arról szól, hogy a nyilvánosság része a hatalomgyakorlásnak, hanem arról szól, hogy amit akarok, és ami nekem érdekem azt közlésem, a többihez meg nincs közötök. Ami meg „gáz”, azt titkosítják is. Úgy, hogy még bírósági ítélettel sem lehet kikövetelni. Egészen elképesztő folyamatok zajlanak az utóbbi években.

– Az ellenzék – és az Ön pártja – gyengesége nagymértékben köszönhető a Magyar Szocialista Párt által elkövetett, részben már felsorolt hibáknak is.

– Önkritikusan nézve a Magyar Szocialista Párt tevékenységét arról is beszélnem kell, hogy sajnos nemcsak 2014-ig, de azt követően sem sikerült

az MSZP-nek olyan vezetőket találnia, választania, kinevelnie, akik a választók számára szimpatikusak lennének, akik előre tudnák lendíteni a párt népszerűségét. Ez nemcsak a pártelnök személyére vonatkozik, mert sajnálatos módon a környezetében megjelenő szereplők sem voltak elég elismertek és népszerűek ahhoz, hogy a magyar választópolgárok pozitív attitűddel tudjanak viszonyulni szervezetünkhöz. Önkormányzati választást meg tud nyerni pártunk egy-egy településen, mert ott láthatóak a helyi, személyes teljesítmények. De olyan sajnos nincs, hogy egy egész megye ki tud lógni az országos sorból, ebből a szempontból – a Fidesz érdekében – nagyon jól van kitalálva a választási rendszer. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye lényegében az országos sorba illeszkedik. Van néhány településünk, ahol az európai uniós választáson és az országgyűlési választáson is jobban tudunk szerepelni, mint az országos vagy a megyei átlag. Itt-ott meg tudjuk nyerni az önkormányzati választást, és tudjuk bizonyítani, hogy az MSZP vezette települések jól működnek. Ilyen például Győrtelek és Nyírbátor. Nyírbátorban 2002 óta soha nem veszítettük el a választást, mindig mi voltunk az első helyen, olykor 50%-tól jobb eredménnyel. Itt az sem jelent féket a választók szempontjából, ha azt mondják, elzárnak bizonyos szintű csapokat kormányzati oldalról, mondván: ahol fideszes a településvezetés, ott lesznek fejlesztések, ahol nem, oda nem adnak. De másutt ezt most is reális veszélynek látom.

Nyírbátorban a 2014-es önkormányzati választásnál is a kampány része volt ez a riogatás. Mi két dolgot tehettünk. Egyrészt igazolni tudtuk a lakosság felé, hogy a 2010 és 2014 közötti periódusban a város fejlesztése nem lassult, hanem folyamatos volt. És azt tudtuk mondani, hogy mi 2014 után is meg fogjuk ennek a városnak szerezni azokat a forrásokat, amelyek Nyírbátort megilletik. Természetesen ez nem volt könnyű, mert a helyi fideszesek, a választókerületi elnök, az országgyűlési képviselő ahol lehetett, minden ponton gáncsolta városunk dolgait, a hivatali ügyintézésről az engedélyezési eljárásokon át a pályázatok elbírálásáig. Ezt úgy tudtam megváltoztatni – személyesen ügyemnek tartottam! –, hogy Brüsszelhez fordultam panasszal a város pályázatainak bírálata kapcsán. A brüsszeli panasz hatására elindult egy vizsgálat, ennek a nyers eredményét én már ismertem akkor, amikor a kormány még nem. Felhívtam az akkori illetékes miniszter figyelmét arra, hogy amennyiben nem változtatnak, milyen büntetést fog Magyarország kapni emiatt a politikai gyakorlat miatt. És ennek következtében 2018 tavaszán Nyírbátornak három pályázatát mintegy másfélmilliárd forint összeggel pozitívan ítélték meg, mert tudták, hogy ha ezt nem teszik, nagyon sok pénzébe fog kerülni Magyarországnak és a kormánynak is. Világossá tettem, hogy én a nyilvánosság elé viszem, hogy a kormány hibája, ha a büntetés bekövetkezik. Az elmúlt ötéves önkormányzati periódusban Nyírbátor még mindig nem kapta meg, ami egyébként létszamarányosan, vagy bármilyen más mutatószám alapján indokolt lett volna. Azt persze nem mondom, hogy minden pályázatot meg kell nyerni, mert nyilván nem lehet, de az, hogy alulreprezentált a város, miközben olyan szomszéd településnek adnak pénzt iparterület-fejlesztésre, ahol soha nem

lesz ipar, nevetséges pénzkidobás az ablakon. A középszintű fideszes döntéshozók négy szemközt elismerik, hogy igazam van, de azt mondják, hogy nem tudnak mit tenni az országgyűlési képviselők nyomulásával szemben, akik eldöntik egymás között, hogy kinek mire kell pénz, és annak úgy kell lennie. Ki tudom jelenteni, hogy Nyírbátorban a szocialista városvezetés 2002 óta meg tudta valósítani azt, amit akkor senki nem remélt, hogy gazdasági növekedés jött létre, ötezer új munkahelyet teremtve. Az itt élők perspektívát láthatnak maguk előtt, megtelt egy ipari park és újabb ipari területeket kell kialakítanunk azért, hogy tudjuk a fejlődés feltételeit biztosítani. Ha másként nem, akkor akár erővel, a helyi, buta, kisztílú, pitiáner fideszes képviselők megkerülésével, de ki fogom hajtani a jövőben is, hogy a nekünk járó, jogos fejlesztési pénzek ide megérkezzenek.

A minisztériumi emberek az ilyen helyzethez másként állnak. Példaként említhetem, hogy egy új cég letelepedéséhez megkaptuk a maximális támogatást a Külgazdasági- és Külügyminisztériumtól. Akkor fogadták a cég képviselőit, amikor kellett, annyi támogatást kaptak, amennyit a jogszabályok alapján kaphattak, úgy számoltak el velük, ahogy illik. Minden rendben volt. Amikor elér oda a történet, hogy egy bizonyos értelmi szint fölötti fideszessel lehet tárgyalni, akkor már lehet eredményt elérni. Azokkal a helyiekkel, akik azt gondolják, hogy kispályás módon el lehet egy települést gáncsolni, nagyon nehéz szót érteni. De én nem is akarok szót érteni a városnak kárt okozó, a további fejlődést gátolni akaró helyi és környékbeli alakokkal.

Önkormányzati ülésen el szoktam mondani, ha valami miattuk nem valósult meg. Mert mindig visszaérkezik hozzám a gáncsoskodás híre. Én azt gondolom, hogy itt Nyírbátorban azzal már nem lehet a lakosságot félrevezetni, hogy a város bizony jobban haladna, hogyha fideszes városvezetése lenne. Mert pontosan látják, hogy valóban haladunk előre. Nincs új stadionunk, ez tény, de nem hiányzik itt senkinek.

Szabolcsi helyzetkép

– Régebben a megyének rendre voltak úgynevezett erős emberei, olyan személyek, akik vezető szerepet tölthettek be a Magyar Szocialista Pártban. Napjainkban az MSZP-n belül Szabolcs-Szatmár-Bereg megye szocialista politikusai viszonylag jó érdekérvényesítéssel rendelkeznek-e? Mennyire tudnak hatékonyak lenni?

– Szabolcs-Szatmár-Bereg nyilván nem Budapest vagy Pest megye súlyával, de a megyék között jelentős szereplő volt az MSZP múltjában, és az jelenében is. Viszonylag népes a megyénk, ami előny, emellett egységes megye és egységes pártszervezet vagyunk. A szocialista párt itt nem kétarcú. Éppen ezért majdnem minden ciklusban voltak országos elnökségi tagjaink, s általában a párt más országos testületeiben is valamilyen szintű vezetőink. A mostani az első ciklus, amikor viszonylag gyengébbek vagyunk, mert nincs országgyűlési képviselőnk. Országos elnökségi tagunk viszont van. Szerintem a megyénk, amit akart, általában elérte.

Mindig voltak partnereink párton belül, meglehetősen jó kapcsolatunk van Budapest különböző kerületeivel, amelyek a szegényebb kelet-magyarországi választókerületek segítésében is együttműködő partnereink. A főváros második kerületi szervezete évek óta részt vesz jótékonyági rendezvényeinken, segítenek, ajándékokot hoznak. A szolidaritás így is megnyilvánul.

– Hogyan látja az MSZP helyzetét és jövőjét Szabolcs-Szatmár-Beregben, s általában vidéken?

– Vidéken, a kistelepüléseken borzalmas nehéz ebben a hatalmi berendezkedésben ellenzéki tevékenységet folytatni bárkinek, nem csak az MSZP-nek. A fideszes polgármesterek abszolút mértékben uralják a kistelepüléseket, ami jövedelmi és szociális függőséget is jelent a lakosoknak. Változás csak akkor lehetséges, ha érdemi elégedetlenség fog kialakulni a lakosság részéről élethelyzetükkel kapcsolatban. Ez ma nincs így, már-már feudális függelmi viszonyok jöttek létre ezeken a településeken. Látszólagos a szabad választás. Bemegy a szavazófülkébe, bedobja látszólag titkos szavazatát az urnába. De nagyon sokan félnek attól, hogy látja a polgármester, ő kire szavaz. Igazolnia kell, hogy kire szavaz. Ilyen értelemben Magyarországon a választás titkosságának az elve sok kistelepülésen jelenősen sérül. A félelem ma már olyan erős ezeken a helyeken, hogy adott településeken nem is meri vállalni senki, hogy szavazóköri delegált legyen nem fideszes színekben. Néhol oly mértékben félnek a polgármestertől, hogy helyi lakos nem meri vállalni a szavazóköri delegátságot, azt, hogy arra ügyel, hogy szabályos legyen a választás. Másik településről kell oda küldeni delegáltat, ha azt akarjuk, legyen ott valaki, aki nem függ a polgármestertől, s nincs megijedve tőle. A választás napján reggel 6 órától este 7 óráig ott kell ülni. Aki nem a Fidesz színében ül oda, az már ellenség, nem tűrik meg. Eléggé durva dolgok ezek. Akik évtizedeken keresztül vállaltak ilyen szerepet, azok közül sokan már nem merik, mert félnek az esetleges retorzióktól. Napjaink Magyarországon a falu olyan, mint egykoron, majdhogynem feudális viszonyok alapján működik. Nem lehet azt várni, hogy a Viharsarok mozgalmához hasonlóan lendül majd neki néhány éven belül.

– Van kiút?

– Szerintem három körülmény kell ahhoz, hogy megváltozzon a mostani politikai kurzus. Az első, hogy a politikai szereplőknek be kell látniuk: együtt lehet csak fellépni, mert e nélkül nincs változás. Ez azt jelenti, hogy minden választáson a fideszessel szemben egy jelöltet szabad csak indítani.

A második: kell, hogy legyen az ellenzéknek egy markáns, népszerű vezetője, mert csak így lehet esélye Orbán Viktorral szemben. Nem lehet úgy legyőzni, hogy három kihívót is állítunk.

A harmadik a gazdasági feltétel. Az a lényegében nyolc éve tartó rendkívül erőteljes fellendülés, ami érzékelhető Európában, de a világ többi részében is, egyszer majd megtorpan, mert hosszabb távon nem tud ilyen mértékben növekedni sem a gazdaság, sem a jövedelmek. Akkor kialakulhat majd olyan politikai helyzet, amikor a Fidesszel szembeni elégedetlenséget nem lehet csupán migránsozással

a szőnyeg alá söpörni. A gazdasági megtorpanás, az összefogás és a markáns vezető megláté elég lehet ahhoz, hogy megváltozzon a mostani felállás. De hogy ez mikor következik be? Nem látok előre, nem vagyok jó.

Természetesen arra is szükség van, hogy megmutassuk a megyében, a megyeszékhelyen, a városokban, hogy igenis erősödik a Magyar Szocialista Párt, s vannak olyan emberek az MSZP-ben, aki képesek elhozni a változást. S akkor idővel elérhetünk a falvakig is. Helyi szinten most is tudunk néhány jó példát mutatni, de ez még nem elég. Ha mondjuk a 229 Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei települési önkormányzatból megnyerünk harmincat, az nem áttörés. Hiába mi mondjuk el a legjobb programot, az önmagában nem elég.

A Terület-és Településfejlesztési Operatív Program az a forrás, ami segíthet a fejlesztésekben. Ennek a felhasználását sokkal igazságosabban, sokkal jobban, az emberek igényei szerint lehetett volna alakítani. Erről számtalanszor beszéltem a megyei közgyűlésben. A lakosságnak úgy kell éreznie, hogy az adott fejlesztés értük, nekik van. Szemben azzal, ami napjaink gyakorlata, hogy odamegy egy fideszes országgyűlési képviselő és eldönti, hogy ti akkor most – például – egészségházat építsetek. A választókerületünkben így történt. Nem akartak egészségházat építeni, de azt mondta: nektek erre jut pénz, egészségházat fogtok építeni. Azt is megmondta, hogy 200 millió forintot kell elkölteni rá. Pedig az a normális, az uniós gondolkodás is arról szól, hogy a helyi igényeket valósítsuk meg, a lehető legköltséghatékonyabb módon. A most hatalmon lévők ehelyett azt nézik, hogy ők mit gondolnak valamelyik beruházó szempontjából fontosnak, miként tudnak megrendelést adni neki, és abból mit osztanak vissza nekik. Előfordul, hogy beruházás címen néhány helyi vezető egyéni érdekének az alátámasztása zajlik uniós pénzből.

Az ember ez ellen gyakorlatilag hiába hadakozik, de én azért teszem mégis, mert szakmai szempontok miatt nem tudom elfogadni ezt a módszert. Annak idején a megyében a kísérleti területfejlesztési program fejlesztési tanácsában dolgoztam, nagyon sok országban tanulmányoztam, ott hogy, s mint csinálják. Megismertem a rendszert, nagyjából tudom, hogyan lehetne minden szempontból a leghatékonyabban megvalósítani. De nincs rá igény, nagyon nehezen lehet bármilyen pozitív változást elérni. Az önkormányzati kampányban természetesen fogunk fontos megyei dolgokról is beszélni, de azt kell mondjam, hogy a kistelepülések lakóit kevésbé érdekli a téma.

Én vetettem fel először ebben a megyében, utána már mások is követték a gondolatot, hogy teremtsük meg a Nyírségben a vízellátás lehetőségét, hogy ne fűrt kutakból kelljen öntözni a folyóvíz hiánya miatt. Egyre szélsőséesebbé válik az időjárás, télen hidegebb, nyáron melegebb van a korábbi évekhez, évtizedekhez képest, így a nyári hosszabb forró periódusok miatt öntözés nélkül egyre kevésbé lehet hatékony növénytermesztést folytatni. Ha megoldanánk a vízhez jutás hatékonyabbá tételét, sok nyírségi település jövőjét alapoznánk meg. Igaz, nem a holnapi, hanem a tíz-húsz évvel későbbi jövőjét. Ha oda tudjuk vezetni a vizet ezekhez a településekhez, akkor ott hatékony mezőgazdálkodást tudnak folytatni

akkor is, ha több fokkal nő a nyári átlaghőmérséklet. Ez egy olyan gondolat, ami meghatározza a kistelepülések élhető vagy nem élhető voltát a jövőben. Ma már egyre többen elhiszik ezt. Amikor korábban felvettem a témát, többen arra gondoltak, vajon hol és hogyan akarok én ebből pénzt kieszni, én akarom-e építeni a csatornákat, mi nekem ebben a biznisz. Pedig nem személyes ügy, csak felismerése az éghajlatváltozás következményeinek. Cselekednünk kell. Van olyan folyóvizünk, amit az országon belül még el lehet vezetni, igaz, nagyon sok pénzbe kerül. De ha egyszer kiépül az öntöző árkok rendszere, amelyből felszíni vizet tudunk fölvenni, akkor nem a drága föld alatti ivóvízkészletünket használjuk, pazaroljuk erre a célra, hanem egy lényegesen olcsóbb megoldással, nem ivóvíz minőségű víz öntözési felhasználásával lehet almát, barackot, kukoricát, gabonát termeszteni a környékünkön. Máskülönben csak kiégett fű lesz a területen. Ennek megvalósítása – nem túlzás azt állítani – térségünk jövőjét határozza meg. De politikailag kétségtelenül nem tud gyorsan aprópénzzé, szavazattá válni. Próbáljuk megértetni, elfogadtatni, de roppant nehéz. Ma azt látom, hogy Magyarországon nincs arra lehetőség, hogy a főfolyamatoktól elszakadva regionális szintű eredményeket tudjunk elérni, legfeljebb szigetszerűen, egy-egy településen. Tudok pozitív példát mondani ebben a megyében is. Régiószintű eredményt, egyszerre 5-10 települést értve ez alatt, manapság nem lehet elérni, megvalósítani, különösen ellenzékiből nem.

Az MSZP jövője

– Ahogy elnézem, hallom a fiatalokat, azt tapasztalom, inkább a Momentum vagy más kezdeményezések vonzzák őket – ha egyáltalán politizálnak – mint az MSZP. Vajon mit kellene tenni, hogy alternatíva legyen számukra az Ön pártja?

– Őszintén szólva nem nagyon látom a megoldást. Sokféle kísérletet tettünk már az ifjúság bevonására. Itt, helyben, városi szinten vannak jó, eredményes kezdeményezéseink, pártszinten nem tudok hasonlóról beszámolni, sajnos. A városunk jelentős részén, a központban és az idegenforgalmilag frekvenciált helyeken ingyenes az internet. Nagyon komoly ösztöndíjprogramot alkottunk, jóval szélesebb körben, mint másutt. A hasonló méretű települések között talán országosan elsőként indítottunk el szociális lakásépítési programot. A városba érkezve, a távol szemből a kezdeti munkálatokat lehet látni. A fiatalok miatt tesszük. De – őszintén bevallom – politikailag nem igazán sikerült az elmúlt több mint 10 évben a fiatalokat az MSZP felé vonzani. Kísérleteink nem vezettek érdemi eredményre. Viszonylag fiatal, 40 éves a polgármesterünk, aki tesz lépéseket az ifjúság irányába, nagyon sok pénzt is költünk el arra, hogy a számukra fontos ügyek is megvalósuljanak. Az egyik hiba az volt az elmúlt időszakban, hogy nem frissült meg az MSZP, nem jöttek kellő számban a fiatalok. Bár úgy hiszem, a Fidesz-ből is sokan kiábrándultak a fiatalok közül.

– Mi lehet az MSZP jövője a megyében, és országosan? Lát esélyt, hogy valahogy visszakapaszkozzon?

– Én az MSZP esélyének azt a feltételrendszert látom, amit az imént elmondtam. Ha találunk egy megfelelő, az MSZP-hez kötődő markáns szereplőt, és a többi ellenzéki párt is belátja azt, hogy egységesen kell fellépni a Fidesszel szemben, mert ez a választási rendszer kikényszeríti. És ha bekövetkezik a harmadik feltétel, azaz a gazdasági körülmények említett változása. Így lehet megbontani a 2010 után kialakult politikai rendszert. Én ma nem hiszem azt, hogy erre egy párt képes lenne Magyarországon. Majdnem mindegy számomra, hogy az ellenzéki pártok választási együttműködéseként valósul meg, vagy ettől mélyebb integráció jön létre közöttük. Azt gondolom, fel kell ismerni, ha a választási rendszer ezt követeli az ellenzéki pártoktól. Igazodni, alkalmazkodni kell a körülményekhez. Mi ebben a megyében abszolút nyitottak voltunk mindenfajta együttműködésre. Azt remélem, hogy ha a gátak országos szinten ledőlnek, akkor akár már 2022-ben az lehet az országgyűlési választások eredménye, hogy nem a Fidesz szerez többséget a Parlamentben. Az ellenzéki kétharmadnak szerintem nincs realitása, de a többségnek igen. Viszonylag sok olyan választókerület van, döntően az ország nyugati részében, amely nagyon nehezen hozható el a Fidesztől, mert ott nagyon erősen rögzült a pártszimpátia. De azt gondolom, hogy a nagyvárosok, Közép- és Kelet-Magyarország fordítható lehet a vázolt helyzetben. A perspektíva tehát az, hogy az együttműködésben kell az MSZP-nek megtalálnia a maga szerepét. Ezt a szerepet én minden további nélkül el tudom képzelni 3-4-5 párti együttműködés részeként is. Aztán kiderül, hogy amikor ez már többséget jelent a Parlamentben, akkor hogyan lehet az egyes kérdésben megállapodni a partnerekkel.

– **De azért azt is mondják sokan, hogy attól több kell, mint csupán Orbán Viktor leváltását hangoztatni célként. Program, sőt, választási győzelem utáni feladatsor is kell, még időben.**

– Van három olyan terület, ahol közös programot alakíthatunk ki. Nyilvánvalóan látszik, hogy a választási rendszer jogi környezete kérdésében az ellenzéki pártok alapvetően ugyanazt mondják, ebben nincs nagy véleményeltérés közöttük. A mostanit nem tartják kellően demokratikusnak és megfelelőnek. Az is látszik, hogy mit tartanak annak. Úgy gondolom, hogy a jogilag bebetonozott köztisztviselők felmentése az Országgyűlés által, ugyancsak olyan téma, amiben egyetértés van. Van még több olyan elem – választási rendszer, bebetonozott fideszes komisszárok, az állami és uniós források felhasználásának átláthatóbbá tétele, a társadalmi igazságosság érdekében a jelenlegi adórendszer megváltoztatása, iskolarendszer és mások –, amiben véleményazonosság van. Ha ezekben egyetértés van, akkor már lehet mire építeni a kormányzati munkát. Adott esetben nem a személycsere fontos önmagában, hanem a rossz rendszer átalakítása, jogállami keretek között.

– **Mennyire optimista? Elindulhat felfelé az MSZP?**

– Aki újra tudja szervezni az MSZP-t, arra tudok nevet mondani. De hogy őt a társadalom el fogja-e fogadni abból a szempontból, hogy képesnek tartja-e az imént felvázolt feladatra, azt nem tudom megítélni. Nekem ez nem is szempont.

Azt gondolom, nekünk most az a fontos, hogy 2019 végén, azaz 2020-ra találjuk meg azt a vezetést, amely folytatva a sikeres önkormányzati választáson támogatást nyert irányvonalat, eltávolítja a NER rendszerét. Az, hogy a mi jelöltünk lesz-e majd Orbán Viktor ellenfele, vagy más, ma még nem tudom megítélni. De nem is ma kell. Ez 2021-es téma, 2021 nyarára el kell tudni dönteni, hogy ki legyen Orbán Viktor kihívója.

– **De addig fel kell építenie őt az MSZP-nek, illetve – ha lesz –, az ellenzéki koalíciónak.**

– Valóban. Ha minden megye legalább olyan erős volna, mint Szabolcs-Szatmár-Bereg, akkor ez nem lenne lehetetlen történet. Nálunk mind a hat választókerületben biztosított a normális szervezeti működés. Nincs ez így mindenütt... Persze munkát kell beletenni. Az úgy nem megy, hogy majd történik valami. És a mainál toleránsabbaknak kell lennünk párton belül is.

Személyes ambíciók

– **Veres János még nem gondol arra, hogy teljesen visszavonul a politikától?**

– Nézze. Harminc évem van ebben a pártban, alapító tagja vagyok az MSZP-nek. A helyi szervezet létrehozói közül még többen aktívak vagyunk mind a mai napig. Nekem van energiám arra, hogy még próbáljam szervezni a dolgokat, ha a helyi vezetőtársaim úgy gondolják. Vannak terveim és ambícióm Nyírbátorban, önkormányzati képviselő szeretnék lenni 2019-et követően. Ami a megyét illeti, ott is vállalom a feladatokat, ha társaim igénylik. Ha pedig lesz más olyan szereplő, aki szívesen vinné a dolgokat, és kellő támogatottsággal bír, átadom minden további nélkül. Ez egy olyan közösség volt, és még ma is az, amelyik – DK ide vagy oda –, mégiscsak együtt maradt. A magam szempontjából is fontos értéknek tartom, hogy a közösséget sikerült egyben tartanom.

– **Szeretne még országgyűlési képviselő lenni?**

– Nem!

– **Inkább Nyírbátorban, a városért politizálna?**

– Igen. A parlamenti képviselőség sok mindennel jár, olyan dologgal is, ami már inkább teher. Természetesen az nagy perspektíva valakinek, hogyha kormánypárti országgyűlési képviselő, mert akkor sokkal többet tud segíteni. Fiatalon jó országgyűlési képviselőnek lenni. Azt remélem, olyan kormánypárt lesz a jövőben, olyan politikusokkal, akik segítenek ezen a városon és a megyén, s nem a kicsinyes érdekeknek megfelelően hoznak döntéseket. Ezt persze nagyon nehéz, a kis-települések miatt különösen. De meg fogjuk próbálni.

(Az interjút Kovács Dénes készítette)

LAMPERTH MÓNKA

Az MSZP önkormányzati politikájának harminc éve

A kezdetek

A Magyar Szocialista Párt megalakulása óta az erős önkormányzati rendszer pártján áll. Kezdetben ez nem volt különleges, hiszen a rendszerváltás folyamatában minden ellenzéki politikai erő – felváltandó a tanácsrendszert – autonóm, az önállóságot alkotmányos garanciákkal védett helyhatósági rendszert akart. A párt álláspontja szerint a helyi önkormányzatok a demokratikus jogállam alappillérei, a hatalommegosztás rendszerében önálló ágat képviselve a központi hatalom ellensúlyaként működnek.

Az első önkormányzati törvényt gyorsan meg akarta alkotni az 1990-ben megválasztott többpárti Országgyűlés. Az akkori kormánypártok a széleskörű felhatalmazással rendelkező helyi önkormányzatok mellett a főispáni-vármegyei rendszer visszaállítását célozták meg, de ennek akkor még nem volt támogatottsága. Az MSZP harminchárom fős frakciója különösebb szakmai vagy szakmapolitikai előmunkálatok nélkül, a saját elgondolása és felkészültsége alapján képviselte pártja elvi álláspontját a parlamenti vitában.

A politikai pártokat ez idő tájt inkább az önkormányzati választásokra való felkészülés foglalkoztatta, hiszen nem sokkal az országgyűlési választások után újabb megmérettetésre kellett készülni. Az első önkormányzati választáson nem volt egyszerű szocialista jelölteket találni, az „utódpártot” valamennyi politikai erő ellenfélként vagy – sokkal inkább – ellenségként kezelte.

Az MSZP jelöltjei nagyot buktak ezen a választáson. A nagyvárosi és fővárosi kerületi polgármesteri helyeket elsősorban az SZDSZ jelöljei szerezték meg. Ugyanakkor a falvakban sok korábbi tanácselnököt választottak polgármesternek, akik többsége baloldali érzelmű volt, de nem vállalták az MSZP színeiben való indulást. Függetlenként, korábbi teljesítményük és ismertségük előnyével vágtak neki a választásoknak.

Az Antall kormány regnálása alatt megerősödött az önkormányzati rendszer és a fővárosban, a megyei jogú városokban az MSZP helyi képviselői szakmai

hozzaértésükkel olyan ismertségre tettek szert, amelyre építeni lehetett a ciklus második felében, az MSZP népszerűségének fokozatos javulása idején.

Az MSZP önkormányzati politikájának alakítása szempontjából fontos állomás volt, hogy 1992. április 12-én megalakult a Baloldali Önkormányzati Község (BÖK). „A szociáldemokrata felfogású helyi politikai elvek megfogalmazására és gyakorlati kialakítására jött létre a BÖK” – írja az MSZP III. kongresszusának politikai nyilatkozata. Tagjai azok a természetes személyek lehettek, akik vagy MSZP-tagok, vagy MSZP-s színekben szereztek önkormányzati mandátumot, vagy független polgármesterként, képviselőként szimpatizáltak a szocialistákkal. A BÖK az MSZP egyik legsikeresebb politikai közösségévé vált az évek során. A BÖK különböző fórumain alakult ki az MSZP 1994-es önkormányzati programja, amely a Horn kormány programjának részévé vált.

A Horn kormány időszaka

Az 1994-ben megalakult MSZP–SZDSZ kormány önkormányzati célkitűzéseinek sorában első helyen a köztársasági megbízotti rendszer felszámolása szerepelt. A régiókban kinevezett köztársasági megbízottakat a korábbi ellenzéki pártok az Antall kormány politikai komisszárjainak tekintették, ezért ez a döntés nem csak erős politikai jelzés volt, hanem az önkormányzati autonómia garanciájának megerősítése is, hiszen megszüntette a közvetlen politikai kontrollt az önkormányzatok felett. A kormány az állami és önkormányzati feladatok szétválasztását, valamint az önkormányzatok gazdasági önállóságának növelését is megfogalmazta célkitűzései között. A legnagyobb vitát a közigazgatás középszintjének átalakítása váltotta ki, amelynek legnagyobb hullámai a kormánykoalíciók belül keletkeztek. Az MSZP meg akarta erősíteni a megyei önkormányzatokat, amellyel az SZDSZ nem értett egyet. Így nem került sor jelentős átalakításra. Élénk koalíciós vita folyt a fővárosi közigazgatás átalakításáról is. A Horn kormány idején minden kétharmados törvényről érdemi egyeztetés folyt az ellenzékkel, annak ellenére, hogy a koalíció rendelkezett a szükséges többséggel. Így volt ez például az önkormányzati választási szabályok megváltoztatása esetében is, amely hangos fideszes tiltakozás mellett zajlott annak ellenére, hogy több javaslatukat is elfogadta a kormányoldal.

Az önkormányzati önállóság melletti elkötelezettségét azzal is bizonyította az MSZP–SZDSZ koalíció, hogy betervezte és elfogadta a Helyi Önkormányzatok Európai Chartájához való csatlakozásról szóló törvényt.

Az 1994-es önkormányzati választáson jelentős önkormányzati pozíciókat szereztek a szocialisták. A közvetlen polgármester-választással városvezetőként térhettek vissza olyan korábbi sikeres politikusok, mint Csabai Lászlóné Nyíregyházán vagy Balogh József Győrben. Ezen a választáson szerzett polgármesteri mandátumot több olyan tekintélyes vezető, aki aztán több cikluson át megőrizte vagy azóta is őrzi tisztségét, mint például Tóth József a XIII. kerület élén.

Az első Orbán kormány időszaka

Az első Orbán kormány önkormányzatokról vallott felfogását jól mutatja a kormányfő önkormányzati választások előtt tett kijelentése, amely szerint az önkormányzatok alapvető feladata a kormány programjának végrehajtása. Az e felfogáshoz illeszkedő jogszabályi változásokat azonban nem tudták megalkotni, mivel az önkormányzati rendszert kétharmados törvények szabályozzák, és csak az ellenzékkel együtt tudtak volna változtatni rajtuk. Készült ugyan egy kormányhatározattal elfogadott ütemterv a közigazgatás továbbfejlesztésére, amely szakmai érdekképviselők és tudományos műhelyek előkészítő munkába történő bevonását rendelte el és előírta a regionális közigazgatás kialakítása feltételeinek elemzését is, de a munka megrekedt a vizsgálódás szintjén. Egyetlen komoly változás volt érzékelhető az önkormányzatok életében: az Orbán kormány csökkentette pénzügyi támogatásukat.

A költségvetési támogatás megőrzéséért folytatott politikai küzdelem jó terepet biztosított a BÖK számára az önkormányzati érdekek megjelenítésében. A 2000–2004 közötti években volt legerősebb ez a szervezet, regisztrált tagjainak száma ekkor elérte a hétezeret, ami önmagában is szép teljesítmény. A BÖK Balatonszemesen évente megtartott konferenciái a baloldal legsikeresebb közéleti rendezvényei közé sorolhatók, ahol az MSZP önkormányzati politikájának alakítása, politikai vitafórum, szakmai, szakmapolitikai egyeztetés is zajlott. A szervezet súlyát mutatja, hogy egyetlen pártelnök sem hagyta ki a BÖK őszi konferenciáját, valamennyien fontosnak tartották a találkozást a „bökösökkel”. A BÖK munkájának legfontosabb eredménye egyrészt az volt, hogy széleskörűen megalapozta az MSZP önkormányzati politikáját. Amit a BÖK szakmai-szakmapolitikai álláspontként kimunkált, azt minden magasabb pártfórum (országos elnökség, választmány, kongresszus) elfogadott. Másrészt bővítette a párt bázisát azzal, hogy tagjai sorába hívta azokat a nem párttag helyi politikusokat is, akik szimpatizáltak a baloldallal és az MSZP-vel.

A 2000-es év az MSZP önkormányzati politikája szempontjából fontos döntést hozott. A párton belül a közigazgatási középszintről folyó szakmai és politikai vita egy konferencián a nagyszámú jelenlévő részvételével lebonyolított szimpátia-szavazáson a „regionalisták” többségét hozta. A vita lényege az volt, hogy a korábbi megyei tanácsi vagy megyei önkormányzati politikusok nem tartották eléggé meggyőzőnek a regionális közigazgatás kialakítása melletti „modernista” érveket és ragaszkodtak a megyei önkormányzat megerősítéséhez, illetve a területfejlesztési hatáskörök megyei önkormányzathoz történő telepítéséhez. A magukat régiópártiaknak nevező politikusok a központi kormányzati hatáskörök decentralizálásának és egy modern közigazgatási szerkezet kialakításának lehetőségét látták a régiókban. A két nézet képviselői sok értelmes, néha érzelmeiktől és indulatuktól is fűtött vitát folytattak, végül a BÖK keretében kialakított regionalista álláspont – többségi támogatással – bekerült az MSZP 2002-es választási programjába.

A programban fontos szerepet kapott még az önkormányzatok finanszírozásának reformja. Az önkormányzatok több pénzt reméltek ettől, az MSZP fiskális politikájának szakértői pedig kevesebbet akartak az önkormányzatokra költeni. Tényszerűen meg kell állapítanunk, hogy az önkormányzati finanszírozás legbőkezőbb kormánya az Antall kormány volt. Ezt követően az önkormányzatok központi pénzügyi támogatása folyamatosan csökkent, igaz, a szocialista kormányok idején valamivel kisebb mértékben.

Szocialista kormányok és a térszerkezeti reform kísérlete

A 2002-es koalíciós kormányalakításra a közigazgatás átalakításának kidolgozott programjával érkezett az MSZP. Nagy reményekkel, nagyívű célkitűzésekkel látott neki az új kormány a munkának. A Belügyminisztérium kapta elsődlegesen a feladatot, amelyben komoly szerepet szánt a tudományos élet szereplőinek. Ágh Attila professzor vezetésével megalakult az IDEA munkacsoport, amely a szakirodalom eredményeinek feldolgozásával, szakmapolitikai viták, konferenciák sorozatával készítette elő javaslatait.

A kistérségi társulások

Miközben az IDEA munkacsoport elsősorban a regionális önkormányzatok létrehozásával foglalkozott, a BÖK-ben a kistérségi társulások megalakítása volt az elsődleges. Érthető, hiszen a közösség tagjai között nagy számban voltak falusi és kisvárosi polgármesterek, akiknek a munkáját közelebből érintette a kistérségi társulások rendszere, mint a regionalizmus. A 2004-ben megalkotott társulási törvénytervezet, – sokoldalú szakmai és politikai egyeztetések, modellkísérletek után – a belügyminiszter előterjesztésében került az Országgyűlés elé. A FIDESZ az önkormányzati önállóság sérelmét látta ebben a törvényben, ami utólag igen anakronisztikusnak tűnik. A kormánypárti többség által elfogadott kistérségi társulási törvény hatálybalépése, gyakorlati alkalmazása igazi baloldali siker. A kistérségi társulások sokféle önkormányzati közszolgáltatás tekintetében hoztak valódi, minőségi változást. Főként az aprófalvas településszerkezetű megyékben, ahol olyan kis falvakba is sikerült elvinni a szociális ellátás egyes formáit (pl. szociális étkeztetés), ahol korábban semmi ilyesmi nem volt. A hátrányos helyzetű kistételepülések közoktatási problémáira is a társulás lett volna a jó megoldás az államosítás helyett, de erre már nem volt ideje a baloldali kormánynak.

A regionális önkormányzatok

A 2002–2006 közötti kormányzati időszak önkormányzati szempontból legizgalmasabb kérdése és leginkább érezhető eredménye a kistérségi rendszer kialakítása volt. A 2006-ban kezdődő kormányzati ciklusban a regionális rendszer

kidolgozása került a középpontba. A kormány újra meghirdetett regionalizálási programja optimista volt. Megalapozottan állíthatjuk, hogy a regionális önkormányzatok létrehozásának terve a magyar államszervezet legnagyobb modernizációs kísérlete volt, amely az EU csatlakozás után a XXI. századnak legjobban megfelelő formát alakíthatta volna ki.

A törvénytervezet beterjesztését a kormánykoalíciók belül komoly viták előzték meg. Érdekes módon most nem az erős önkormányzati politikusok, hanem kormányzati szereplők fogalmaztak meg kritikát, felismerve, hogy a törvény elfogadása esetén a minisztériumi döntési hatáskörök egy része átkerül az erős felhatalmazással rendelkező választott regionális önkormányzatokhoz. A belső vitákon túl az ellenzékkel való egyeztetések során világossá vált, hogy a FIDESZ nem kíván semmilyen ügyben sem támogatást adni kétharmados törvények megalkotásához. A FIDESZ legfelsőbb köreiben meghozott politikai döntés sok mindent előre vetített. A FIDESZ önkormányzati politikusai csak eldugott irodákban vagy a parlamenti büfé sarkában mertek a szocialisták elképzeléseinek általuk támogatható elemeiről beszélni. A hivatalos egyeztetéseken a kommunikációs szakemberek által megírt szöveget mantrázták és informálisan hozták a kormányoldal tudomására, hogy kétharmados törvényhez akkor sem adnak támogatást, ha az bármilyen jó is az érintettek (ez esetben az önkormányzatok) számára.

A politikai értelemben egyébként is meggyengült kormánynak ez idő tájt már kisebb gondja is nagyobb volt annál, mint az önkormányzati rendszer reformja. Az Országgyűlésnek benyújtott törvénytervezet elbukott.

A főváros

Főként a kormánytagok és a tudományos szakemberek szorgalmazták, hogy a közigazgatás átalakítása nem lehet teljes a főváros kétszintű közigazgatási rendszerének újragondolása nélkül. Egyes kerületi politikusok is ezt az álláspontot vallották, mert elégük volt a fővárossal folytatott – sokszor kilátástalannak tűnő – csatározásokból, amelyek egy része az ellentmondásos szabályozásból, más része a Demszky-adminisztrációval elnehezült kapcsolatokból eredt. Az MSZP-n belül többen igényelték, hogy legyen világos szabályozás a főváros és a kerületek, valamint a főváros és a kormány közötti munkamegosztás és együttműködés kérdésében, de Budapest és az agglomeráció folyamatosan átalakuló viszonyai is új megközelítést követeltek.

A széttartó politikai érdekek azonban megakadályozták minden értelmes szakmai javaslat napirendre tűzését. A baloldali kerületi polgármesterek rezignáltan vették tudomásul, hogy amíg nem lesz szocialista főpolgármesterünk, addig nincs esély a mellény újragombolására.

Erősebb önkormányzati érdekképviselő

Önkormányzati szempontból ennek az időszaknak valódi eredménye volt a Kormány–Önkormányzatok Egyeztető Fórumának, közismert nevén a KÖEF megalakítása. Az önkormányzati vezetők, polgármesterek régóta megfogalmazott elvárása volt a kormány, a minisztériumok és az önkormányzatok közötti intézményesített egyeztetési rendszer létrehozása. A KÖEF az önkormányzatokért felelős miniszter vezetésével, önkormányzati társelnökkel, az ágazati miniszterek és az önkormányzati érdekszövetségek részvételével rendszeresen ülésező szervezet volt, amely áttörést jelentett az önkormányzati érdekképviselő megerősödése szempontjából. A 2010-ben megválasztott fideszes kormány gyakorlatilag felszámolta az önkormányzati érdekegyeztetés rendszerét. A valódi párbeszédet a kampányszövegeket kritika nélküli szajkózó fideszes polgármesterek kinyilatkoztatásai váltották fel.

Az MSZP önkormányzati pozícióinak változása

A 2002-es országgyűlési választások után elfogadott ún. „Száznapos program” pozitív intézkedései megalapozták a szocialisták áttörésszerű győzelmét az őszi önkormányzati választásokon. A kis és nagy településeken egyaránt jelentősen növelte befolyását az MSZP. Budapesten tizenhét kerületben választottak koalíciós polgármestert (túlnyomó többségben szocialistát) és a fővárosi közgyűlésben is magabiztos többséget szereztünk. A megyei jogú városokban tizenhárom polgármesteri tisztség a szocialistáké, három pedig a szabaddemokratáké lett. Jól szerepeltünk a kisvárosokban is.

Az őszi beszéd kiszivárgása, valamint a megszorító intézkedések hatására kirobbant (pontosabban kirobbantott) zavargások súlyos hatással voltak a 2006-os önkormányzati választásokra. Az MSZP (és a koalíciós partner is) jelentős pozíciókat veszített. Éppen hogy csak megőrizte a fővárosi többséget és Domszky Gábor is csak minimális többséggel előzte meg fideszes riválisát. Négy kerületben elvesztettük a polgármesteri tisztséget. A legnagyobb vereséget a megyei jogú városokban szenvedte el az MSZP (és az SZDSZ is). Elbuktuk többek között Eger, Érd, Győr, Nagykanizsa, Salgótarján (!), Szekszárd, Szolnok és Veszprém polgármesteri tisztségével együtt a többségünket is.

Második és harmadik Orbán kormány

A 2010-ben megalakult kormány első intézkedési előrevetítették, hogy teljesen új fejezet kezdődött Magyarország történetében. A demokrácia alappilléreit megrengető elgondolások láttak napvilágot, amelyekből rekordidő alatt döntések születtek. Radikális változás következett be a nagyobbik kormánypárt felfogásában az önkormányzatiságot illetően is. Az Alaptörvény és az önkormányzatokról szóló

új törvény világossá tette, hogy a kormány eldöntötte az önkormányzati autonómia fokozatos felszámolását. Ezen a területen is félreismerhetetlenül kiütközött a Horthy-korszak restaurációjának szándéka. A helyi közhatalom demokratikus gyakorlását tekintélyelvű, erősen hierarchikus rendszer váltja fel. A fideszes polgármesterek száznál is több fordulatot vettek és hangosan dicsérték azt, amit néhány éve még kárhoztattak volna. Dicsőítették a súlyosan eladósodott önkormányzatok pénzügyi konszolidációját, ami egyértelműen a tisztességesen gazdálkodó önkormányzatokat büntette és felmentette a felelősségük alól a gátlástalanul költekező fideszes polgármestereket, mint pl. Szita Károly Kaposváron, Lázár János Hódmezővásárhelyen és Rogán Antal az V. kerületben.

A terjedelmi korlátok és a témához való ragaszkodás miatt nem írjuk le a Fidesz önkormányzati károkozását, de azt kénytelenek vagyunk elismerni, hogy ez korántsem váltott ki olyan érzékeny reakciókat a magyar társadalomból, mint amilyen súlyos károkat okozott.

Az MSZP önkormányzati bázisát sokkolta ez a folyamat. Folyamatosan tiltakoztak az iskolák, az egészségügy államosítása, az önkormányzati autonómia korlátozása, a finanszírozás átalakítása és a központi pénzügyi támogatás csökkentése, a pénzosztás politikai alapú kézivezérlése ellen, sajnos igen csekély eredménnyel. A FIDESZ–KDNP kormányzat erős központosító politikája és a függelmi rendszer kialakítása következtében az ellenzéki pozíciók jelentősen romlottak az önkormányzatokban is. Tartjuk magunkat néhány helyen, ami komoly bázist jelent. Budapesten Angyalföld, Zugló, Kispest, Rákospalota és még néhány kerület, valamint Szeged, Salgótarján és Kazincbarcika példája erős adhat a többieknek is.

Ezért különösen fontos, hogy az MSZP kitart az erős önkormányzati rendszer elve mellett. Minden kongresszusi állásfoglalásban, BÖK-dokumentumban megerősíti, hogy álláspontja szerint az autonóm önkormányzati rendszer a demokratikus jogállam szilárd tartópillére. Partnere és egyben ellensúlya a mindenkorinak, amely segít felszabadítani a társadalom alkotó energiáit. Az MSZP-nek ezért célkitűzései között továbbra is hangsúlyosan szerepeltetnie kell az önkormányzati autonómia visszaállítását.

(A szerző az MSZP volt elnökhelyettese, a Baloldali Önkormányzati Közösség volt elnöke, volt belügyminiszter)

BESZÉLGETÉS DR. HEINZ FISCHERREL

Osztrák szociáldemokrata politikus,
Ausztria volt köztársasági elnöke (2004–2016).

„Én akkoriban nagyon optimista voltam...”

– 1989–90-ben a szocialista-szociáldemokrata pártcsalád új, kelet-közép-európai szervezetekkel bővült. Hogyan, milyen várakozásokkal – esetleg fenntartásokkal – fogadták ezeket a pártokat, köztük a Magyar Szocialista Pártot? Mi teljesült ezekből a várakozásokból?

– Először is a Szocialista Internacionálé az 1980-as évek második felében egy új programot („Elvi Nyilatkozatot”) dolgozott ki, amelyet a stockholmi kongresszus 1989 tavaszán elfogadott. Ebben nagy figyelmet kaptak a Szovjetunióban és Kelet-Európában zajló folyamatok.

Másodszor, Willy Brandt javaslatára „Európai Fórum a Demokráciáért és Szolidaritásért” névvel egy olyan munkacsoportot alapítottak – amelyben Európa legfontosabb szociáldemokrata pártjai képviseltették magukat –, amely a (korábban) kommunisták által kormányzott európai államokban zajló folyamatokat kísérte figyelemmel és igyekezett kapcsolatokat kiépíteni ezen országok demokratikus baloldali erőivel.

Magyarországon a Horn Gyulával, Kovács Lászlóval, Szabó Vilmosossal és más személyiségekkel folytatott megbeszélések nagyon jól és bizalommal teli légkörben haladtak, és én akkoriban nagyon optimista voltam Magyarország és a korábban kommunisták által irányított államok további politikai, gazdasági és társadalmi fejlődését illetően.

Az elvárás és a remény az volt, hogy ezekben a „reformországokban” kialakulnak a Nyugat-Európában lévőhöz hasonló demokratikus és ebből következően többpárti politikai rendszerek, és lesz egy erős demokratikus baloldal, amely hozzájárul ahhoz, hogy egy egyesült Európa szép jövő elé nézzen.

Az a remény teljesült, hogy ezek az országok az EU tagjai lesznek. Váratlan és meglepő volt viszont olyan nacionalista és szélsőjobboldali politikai mozgalmak újjászületése és felemelkedése, amelyek autoriter vezetési stílust honosítanak meg (ahogyan ez Lengyelország és Magyarország példáján világosan megfigyelhető), és a demokratikus baloldalt jelenleg a margóra szorítják.

– A kelet-európai rendszerváltás – talán történelmi véletlenként – egybeesett az ugyancsak 1989-es „washingtoni konszenzus” által fémjelzett neoliberális

világgazdasági és – politikai dominanciával, a második világháború után létrejött jóléti államok lebontásával. Ön szerint törvényszerű volt-e, hogy a rendszerváltó kelet-európai államok is zömmel ezt a neoliberais utat választották a múltból örökölt gazdasági problémák megoldására? Volt-e akkoriban ennek valóságos szociáldemokrata, baloldali alternatívája?

– A washingtoni konszenzusnak nevezett gazdaság- és valutapolitika kétségtelenül meghatározó jelentőségű fordulat, amely céljait illetően mindenekelőtt Észak- és Dél-Amerikára volt a legerősebb hatással, de Európára és a világ más részeire is nagy befolyást gyakorolt. Ennek ellenére az a véleményem, hogy ez Európa utóbbi évtizedeinek fejlődésére vonatkozóan nem tekinthető elegendő magyarázatnak. A szociális állam felépítése és kiépítése ugyan az ezredforduló óta sok vonatkozásban megállt, de az EU-ban nem lehet általánosan a szociális állam leépítéséről vagy megszüntetéséről beszélni.

Szerintem a kelet-európai országoknak a rendszerváltás után egyáltalán nem kellett „szükségszerűen” a neoliberális utat választaniuk. De a centralizált és internacionalistának beállított rendszerek összeomlása Kelet-Európa sok érintett országában az ingát egy másik irányba lökte, és ezáltal olyan erők jutottak hatalomra, amelyek nacionalisták, illiberálisok, szociálisan érzéketlenek és tekintélyelvűek. Mivel én nem vagyok a történelmi determinizmus híve, azt hiszem, hogy volt egy demokratikus, többpárti és szociális alternatíva is – és ilyen továbbra is létezik –, amelynek a jelei és körvonalai már felismerhetők voltak, de tartósan nem tudtak érvényre jutni.

– A neoliberális előretörésre taktikai válasz volt Tony Blair és Gerhard Schröder „harmadik útja”, a „közép” politikája. Egyetért-e azzal a véleménynyel, hogy ez végül is a baloldal arcvesztését jelentette?

– Én a „harmadik út” fogalmát változatlanul nem gondolom csak negatívnak, mivel ez egyszerre jelentette a kapitalizmus és a kommunizmus elutasítását, és az önállóságot Washingtonnal és Moszkvával szemben is. Tony Blair azonban nem teremtett önállóságot, illetve túl nagy önállóságot Washingtonnal szemben, hanem inkább saját pártbázisával és a szakszervezetekkel szembeni önállóságát hangsúlyozta. Gerhard Schröder a nemzetközi politikában sok mindent helyesen cselekedett, de a szociálpolitikában talán túl sok engedményt tett az iparnak. Ennek ellenére igazságtalan lenne, ha a szociáldemokrácia jelenlegi problémáit kettőjüknek tennénk felelőssé. A gyökerek mélyebben vannak.

– Baloldali-e még az európai szociáldemokrácia? Egyáltalán: van-e még értelme, politikai jelentése annak, hogy „baloldal”?

– A társadalmi struktúrák a posztindusztriális társadalmakban egyre összetettebbek és bonyolultabbak lesznek. Olyan két osztályból álló társadalom, amely tulajdonosokból és tulajdonnal nem rendelkezőkből, kapitalistákból és proletárokból áll, Európában már nem létezik (akkor sem, ha a jövedelem- és vagyoneelosztást világszerte teljesen elfogadhatatlannak kell minősítenünk). Ennek ellenére a „bal” és „jobb” fogalmak a politikai eligazodáshoz továbbra is hasznosak, mert

az olyan ellentétpárokat, mint demokratikus és tekintélyelvű, a világra nyitott és nacionalista, szociálisan érzékeny és érzéketlen, emberi jog-orientált és rasszista stb., be tudom sorolni mindig bal- vagy jobboldalhoz tartozóként. Ezen az alapon a szociáldemokrácia ma és holnap sem lehet más, mint egy baloldali, humanista, világra nyitott mozgalom, amely versenyben van a jobboldali nacionalista és részben tekintélyelvű csoportosulásokkal.

– Az utóbbi évek Európa számos országában – Franciaországtól Németországon át Lengyelorszáig és Magyarorszáig – a szociáldemokrata baloldal visszaesését, van, ahol szinte megsemmisülését hozta. Nemcsak mint szociáldemokrata politikust, hanem mint politológust is kérdezem: miért?

– A demokratikus Európában működő pártrendszer a második világháború utáni évtizedekben alakult ki, két nagy „pártcsalád” uralja, amelyek gyökerei a 19. században megteremtődött ipari társadalom idejére nyúlnak vissza. Ezek a jobboldali kereszténydemokraták és a balközép szociáldemokraták. Sok európai demokratikus országban a második világháború után hosszú ideig e két politikai erő együttesen a szavazatok és mandátumok több mint kétharmadával rendelkezett. Az elmúlt évtizedek társadalmi, gazdasági és technológiai változásai azonban megváltoztatták és csökkentették mindkét oldal néppártjainak szerepét. A kereszténydemokraták gyengültek például a paraszti lakosság csökkenése miatt, de az egyháznak a politikából történt nagymértékű visszavonulása következtében is.

A szociáldemokrácia annak következtében veszített szerepéből, hogy az ipari társadalom szolgáltatói társadalommá alakult át, amelyben egy kompakt és szolidáris munkásosztály inkább csak a társadalom vékony szegmenseiben létezik, és tehetetlenek vagyunk egyes piaci mechanizmusok antiszociális következményeivel szemben is. Hozzá kell azonban tenni, hogy a mai Európát örömdetes módon, sok területen szociáldemokrata gondolatok és vívmányok formálták, amelyek társadalmunk természetes alkotórészei lettek.

Mindkét oldal „néppártjait” érinti az, hogy kialakul egy új információs társadalom, amelyben a pártok jelentősége a választók szemében erősen meggyengült a médiával és az új információs technológiákkal folytatott versenyben. Hitler és szövetségesei drámai vereségével a második világháborúban a jobboldali szélsőséges és nacionalista áramlatok jól látható kudarcot vallottak, és lelepleződött teljes embertelenségük és felelőtlenységük. Ma – 75 évvel később – azok az emberek, akiknek mindezt a saját bőrükön kellett megtapasztalniuk és elszenvedniük (vagy éppen nem is élték túl), már nincsenek közöttünk. Nekünk kell újból erőteljesen szembe szállnunk a nacionalizmus és egy embertelen egoizmus gondolatvilágával, amelyek meg akarják gyengíteni és hiúsítani az európai projektet.

Ennek ellenére sem vagyok pesszimista, mert először is bízom abban, hogy az emberek mégis csak képesek generációkon átívelően arra, hogy tanuljanak a történelemből, másodszor azért, mert a történelem ismeretesen nem lineáris, hanem ingamozgások formájában alakul. Ahogyan 1989 nem a „történelem végét”

jelentette, úgy egy napon Trump, Erdogan, Kaczynski és Orbán etc. helyére is új, jobb, emberibb és kevésbé egoista áramlatok kell, hogy lépjenek.

– Van-e – lehetséges-e – ma szociáldemokrata, baloldali alternatíva, tömegekre hatni képes vízió a jövőről?

– A szocialista-szociáldemokrata mozgalom Európában a 19. század második felében alakult ki. Az osztrák szociáldemokrácia – 1889-ben jött létre – már 30 évvel megalakulása után, 1919-ben, a legerősebb párt volt a parlamentben. Az azóta eltelt 100 évben – eltekintve a fasiszmus és az illegalitás időszakától – fontos és időnként meghatározó szerepet játszott, ahogyan más szociáldemokrata pártok is Európában. Ennek megfelelően a mai Európát – amint már említettem – sok területen szociáldemokrata eszmék és célkitűzések alakították, akkor is, ha az utóbbi időben sok választási eredmény sem volt öröndetes.

Meg lehet-e kockáztatni egy jövőbe tekintő prognózist? Abból indulok ki – egy ilyen jövőbe nézést megkísérlendő –, hogy a szociáldemokrata politika 2070-ben nem fog kevésbé különbözni mai helyzetünktől, mint Willy Brandt politikája August Bebel helyzetétől, vagy Bruno Kreisky politikája Victor Adler helyzetétől. Alapértékeink világosak, de érvényesülésüket a következő generációknak kell kimunkálniuk koruk körülményeinek megfelelően.

Megbízható iránytűt jelént „Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata”-nak 1. cikkelye, amely kimondja: „Minden emberi lény szabadon születik és egyenlő méltósága és joga van. Az emberek, ésszel és lelkiismerettel bírván, egymással szemben testvéri szellemben kell, hogy viseltessenek.” Ez a szociáldemokrata alapértékek és víziók lényege is.

(Az interjút Hajdu F. András és Szabó Vilmos készítette.)

BESZÉLGETÉS ALEKSANDER KWAŚNIEWSKIVEL

A rendszerváltás utáni évtizedek lengyel baloldali pártjának vezetője volt, 1995–2005 között a Lengyel Köztársaság elnöke.

„Mi biztosítottuk, hogy a változásnak emberi arculata legyen”

– A kézenfekvő első kérdés: van-e egyáltalán térségünkben politikailag cselekvő-képes baloldal?

– Ó, a kérdés mintha arra utalna, hogy Közép-Európában a baloldali pártok általában sikertelenek abban, hogy megszólítsák a lakosságnak a szabadságjogokat, a demokráciát és a társadalmi igazságosságot egyaránt értékelő részét. Igen, lehet ebben egy szemernyi igazság. Míg ebben a térségben a társadalmak nagymértékben nyitottak a jövedelemkülönbségek csökkentésére, az egyenlőtlenségek visszaszorítására, arra, hogy mindenki egyenlő esélyt kapjon és fektessünk a közszolgáltatásokba, egyedül Szlovákiában van hatalmon 9 éve a Smer. Igaz, hogy Romániában a szociáldemokraták vannak kormányon, a Cseh Köztársaságban és Litvániában pedig kisebbségi partnerként részt vesznek a kormánykoalícióban, ám egyéb okokból kifolyólag ezek nem tekinthetők tökéletes példának. Magyarország és Lengyelország történetének utóbbi évtizede arra szolgál tanulságként, hogy hogyan pazarolható el a progresszív politikában rejlő lehetőség, és hogy ennek milyen katasztrofális következményei vannak. A baloldal újjászületését illetően mégis derűlátó maradok: vannak olyan kemény előfeltételek, amelyeknek ezt lehetővé kell tenniük. A hazámban végzett szociológiai elemzések szerint például a lakosság jóval több mint 20 százaléka szilárdan haladó meggyőződésű.

– Az elmúlt harminc évben a térség minden országában volt kormányon szocialista-szociáldemokrata baloldal. Mit értek el? Mi az, ami nélkülük másként alakult volna?

– Először is, közvetlenül a csodás 1989 után nálunk volt meg az a szakértelem és hozzáértés, amely az állam irányításához szükséges volt. Sok az üzleti életben, igazgatásban jártas ember csatlakozott baloldali pártokhoz. Az átalakulás folyamata valószínűleg kevésbé lett volna sikeres, ha nem vesszük ki a részünket belőle.

Másodszor, mi biztosítottuk, hogy a változásnak emberi arculata legyen. A Közép-Európában lezajlott reformok merőben eltértek a földrész keleti részében zajlottaktól. Amíg szociáldemokraták kezében volt az irányítás, az állam és a gazdaság oligarchák kezére játszása ismeretlen volt, nem voltak óriási különbségek a lakosság különféle csoportjainak életszínvonala között, a korrupciót jobbra korábban tartották.

Harmadrészt, jól érzékeltük és láttuk, hogy merre van országaink jövője. Az európai társadalmi modell vált elfogadott mércévé, olyan eszményképpé, amelyre a térség valamennyi szociáldemokrata pártja törekedett. Remek munkát végeztünk, amikor az EU-hoz kötöttük államainkat, és továbbra is mi vagyunk a tagállamiságban megtestesülő értékek letéteményesei, ez pedig különösen becses olyan időkben, amikor Jaroslaw Kaczynski, Orbán Viktor vagy Andrej Babiš csikicsuki játékot játszik a Községgel. Hasonlóképpen jelentős szerepet játszottunk a NATO-csatlakozásban is (a tárgyalások lényegében 1997-ben zajlottak, Horn Gyula és Włodzimierz Cimoszewicz miniszterelnöksége idején). Ebben gyökerezik Közép-Európa jóléte és biztonsága.

– Nagyon sok a hasonlóság Lengyelország és Magyarország rendszerváltás utáni történetében. Volt, amikor „varsói gyors”-ról beszéltek, aztán „budapesti gyors”-ról, vagyis, hogy egymást követik a két ország politikai bal-, illetve jobboldali fordulatai. Milyen érzésekkel néz ma Kaczynski Lengyelországra és Orbán Magyarországra? Mi a baloldal felelőssége a jelenlegi helyzet kialakulásáért?

– Négy éve Jaroslaw Kaczynski követi azt az utat, amelyet egészen pontosan Orbán Viktor taposott ki, nem pedig fordítva. Az „illiberális demokrácia” fogalma az enyhe diktatúrának felel meg. A demokráciából nem emelhető ki egy-egy – tetzés szerint választott – elem, ez a csomag mindig csak egészben használható. A populizmus felemelkedését az tette lehetővé, hogy a korábbi politikai vezetés elmulasztotta azt a pillanatot, amikor a növekedés gyümölcseiben már mindenki részesülhetett volna. Több embernek kellett volna éreznie, hogy lehetősége van egy jobb életre. Ezt használta ki az a politikai irányzat, amely a nacionalizmust, az idegengyűlöletet, az euroszkepticizmust hirdette meg, hiszen a legalantasabb érzelmek kiaknázása a populizmus melegágya.

Lengyelországban a szociáldemokraták nem tehetők felelőssé ezért: már 2005 óta a politikai porond szélére szorultak. Másfelől viszont az, hogy az emberek hirtelen elkezdtek hinni egy jóléti állam megvalósíthatóságában, kiváló lehetőséget teremt az új baloldal számára. Progresszívnek lenni ismét „divat” lett, különösen a fiatalok körében.

– A szocialistának nevezett rendszer bukása, az 1989-90-es rendszerváltás törvényszerűen vezetett – politikában, gazdaságban, szociálpolitikában – jobboldali fordulathoz, majd a rendszerváltásban való csalódás a 90-es évek közepén a baloldal kormányra kerüléséhez. A szocialista kormányok azonban – Lengyelországban is, Magyarországon is – elődeik neoliberais gazdaság- és szociálpolitikáját folytatták. Utólag visszanezve: lehetett volna másképp? Volt-e alternatíva?

– A múlt század kilencvenes éveinek közepét jellemző politikai és gazdasági irányt soha nem nevezném neoliberálisnak. Sokkal inkább Anthony Giddens elképzelésén, majd Tony Blair, Gerhard Schröder és Bill Clinton gyakorlatán alapuló „harmadik utas” eszme közép-európai változata volt. Úgy véltük: ahhoz, hogy a tragikusan eredménytelen tervgazdaságból a szociális piacgazdaság felé vezető ismeretlen úton igazságosan osszuk el a nemzeti jövedelmet, először a GDP gyarapítását lehetővé tevő stabil és gyors növekedés feltételeit kell megteremteni. Ezzel párhuzamosan az állam igyekezett enyhíteni az átalakulás költségeit is: alacsony szinten tartani a munkanélküliséget, fejleszteni a társadalompolitikai eszközöket stb. Természetesen egyes társadalmi csoportokat kedvezőtlenül érintő intézkedéseket is meg kellett hozni. Valószínűleg elkerülhetetlenek voltak. Csak egy példa erre a megszűnő állami gazdaságok munkavállalóinak sorsa (Lengyelországban a mezőgazdaság zöme az 1950-es évek végétől magánkézben volt). Ők a szükséges támasz nélkül maradtak. Ha mai eszünkkel bonyolíthatnánk le a folyamatot, minden bizonnyal erősebb védőhálót állítanánk fel. Mindent összevetve azonban ez az egész sikertörténet volt. Nézzük csak meg, hol tartunk most, és vessük össze az olyan, hasonló fejlettségi szintű országok helyzetével, amelyek nem tették meg ezeket a lépéseket.

– A kelet-közép-európai baloldal jelenlegi válsága mennyiben függ össze a szociáldemokrácia általános európai visszaszorulásával, illetve mennyiben „saját termék”?

– Ez több: globális probléma. A szociáldemokrácia a múltban általában véve megvalósította célkitűzéseit: azok a társadalmak, amelyekben valamikor erős pozícióban voltak, összetartóak, az egyenlőtlenségek mérsékeltek, a konfliktusokat párbeszéd útján és politikai eszközökkel (választásokkal) oldják meg. Néhány kulcsfontosságú követelést „eloroztak” a vetélytársak – a kereszténydemokraták, a konzervatívok, a populisták.

Az új típusú – információs – társadalom, már nem a szokásos törésvonalak mentén megosztott. Ehelyett egyes kérdésekben így, másokban másként csoportosulnak az emberek. Ezen kívül a társadalmi csoportok saját információs buborékjaikban élnek, rendkívül gyengén kapcsolódnak a többiekhez.

A hagyományos baloldali pártok ilyen körülmények között gyakran nem találják saját útjukat. Eddig a populisták sokkal jobban használták az új eszközöket. Ha nem tanulunk meg a Facebook, a Twitter, a Cambridge Analytica, az álhírek stb. világában jobban eligazodni (természetesen nem úgy, hogy mi magunk is visszaélünk vele, hanem védekezni az internetes félrevezetés ellen), akkor ezután is elveszítjük a választásokat.

– Ön ma is a lengyel és az európai baloldal tekintélyes, vezető személyisége. Miben látja a szocialista-szociáldemokrata pártok, mozgalmak esélyeit? Milyen társadalmi víziót képes felrajzolni a szociáldemokrácia a mai helyzetben térségünk társadalmi számára?

– Hagyjuk a túlzó bókákat, kérem. Én a rendszerváltás idején a Lengyelországi Szociáldemokrácia elnökeként, majd pedig NATO- és EU-csatlakozásunk során két egymást követő ciklusban államelnökként csupán mettettem, ami tőlem tellett, tető alá hoztam az új alkotmányt a demokratikus elvek és emberi jogok modern megközelítése alapján.

A kérdésre visszatérve: a baloldalra nagyon is szükség van. Mi, lengyelek és magyarok mindenki másnál jobban tudjuk ezt. A progresszív cselekvési tervet azonban újra kell gondolni. A Pascal Lamy Csoport, amelyben tapasztalt politikusok és fiatal szakemberek egyaránt részt vesznek, már tett lépéseket a 21. századi új jövőkép megfogalmazására. „Első helyen az emberek és a bolygó: a globális haladás új agendája” című jelentésük is a szociáldemokrácia létjogosultságának megújítására tett számos erőfeszítés közé tartozik. A 15 javaslatban egy méltányos világ felépítésén, az egyenlőségen és szolidaritáson van a hangsúly, ami a humanizmus eszméin alapuló, a sokféleségnek is teret adó globális megközelítés.

Egy másik fontos feladat a populizmus elleni küzdelem. A populizmus alapjaiban rendíti meg a számunkra ismert, biztonságos, igazságos, együttműködésen alapuló világot. Meg kell védenünk az általunk vallott értékeket és elveket. Csak egy hiteles baloldal képes meggyőzni arról a szavazókat, hogy a jóléti állam fenn fog maradni, még akkor is, ha természetesen modernizálni kell. Felelősen, együttérzéssel kell ezt az üzenetet közvetítenünk azoknak, akik nem érzik magukat biztonságban vagy összezavarodtak.

A posztindusztriális társadalmak rendkívül gyorsan modernizálódnak. A megújított szociáldemokráciának ebben a folyamatban iránytűként kell szolgálnia. A nők jogainak kiszélesítése, az összes kisebbség iránt mutatott tisztelet, ideértve a magukat LMBTQ+ néven meghatározókat is, a klímaváltozás elleni védekezés és a bolygó biológiai sokféleségének megmentése, az állam és az egyház valódi (de baráti) szétválasztása – a baloldalnak ezek mögé kell állnia.

Végül pedig közölünk kell kikerülniük azoknak, akik képesek megszervezni a jövő társadalmait. Számos új társadalmi, gazdasági és politikai jelenség fakad majd a gyors technológiai változásból. A „haladás” mindig is a mi zászlónkra volt írva, nem a konzervatív populistákéra, leginkább mi vagyunk arra hivatottak, hogy élen járjunk a változások kezelésében.

(Az interjú elkészítésében közreműködött Hajdu F. András)

KOVÁCS LÁSZLÓ

Egy kis ország, egy kis nép a nagy világban

32 év az MSZMP, majd 30 év az MSZP külpolitikájában és nemzetközi kapcsolataiban

Magyarország, mint viszonylag kis ország sorsának alakulásában mindig fontos szerepet játszott a külpolitika. Hazánk viszonya a világhoz, a nemzetközi környezethez és a világ, a nemzetközi környezet viszonya hozzánk meghatározta legújabbkori történelmünket. Az 1956-os forradalom és szabadságharc leverése után, a vereség dacára elkezdtek keresni helyünket a világban, s tárgítani próbáltuk a nemzetközi mozgásterünket. Igyekeztünk minden lehetőséget megragadni ahhoz, hogy a világ észrevegye készségünket és képességünket a pozitív nemzetközi szerep vállalására. Ilyen lehetőséget láttunk a Kelet és a Nyugat, valamint a kommunisták és a szocialisták közeledésében. Akkoriban az új világégből való félelem is hozzájárult a feszültség enyhüléséhez.

A nemzetközi kommunista mozgalom már a II. világháború előtt is a munkáosztály árulójának tekintette a szociáldemokráciát. 1957-es megalakulása után az MSZMP is ezt a – Szovjetunió Kommunista Pártja által is támogatott – gyakorlatot követte. Történészek körében van olyan vélemény, hogy Németországban az 1930-as években Adolf Hitler és a Nemzetiszocialista Német Munkáspárt azért tudta megszerezni a korlátlan hatalmat, mert a munkásmozgalom két nagy baloldali irányzata, a kommunisták és a szociáldemokraták egymást tekintették a fő ellenségnek és elsősorban egymás ellen vívták a harcukat.

1975-ben ezen a gyakorlaton akart változtatni Kádár János, amikor úgy rendelkezett, hogy az MSZMP Központi Bizottságának külügyi osztálya vegyen fel olyan szakértőt, aki nem a világ kommunista és munkáspártjaival erősíti tovább a magyar párt együttműködését. Ehelyett az Európában és más földrészekben működő szocialista és szociáldemokrata pártokkal kezdi el kiépíteni a kapcsolatokat. Berecz János, a KB külügyi osztályának vezetője erre a feladatra, a párt ifjúsági szervezete, a KISZ KB nemzetközi osztályának akkori vezetőjét, Kovács Lászlót

választotta ki és vitte be a pártközpont külügyi osztályára. Berecz János döntését az motiválhatta, hogy a KISZ Központi Bizottságának külügyi osztálya akkor már több nyugat-európai ország szocialista és szociáldemokrata pártjának ifjúsági szervezetével épített ki kapcsolatokat. Az MSZMP vezetői azt is figyelembe vették, hogy a nyugat-európai szocialista és szociáldemokrata pártokban gyakran kerültek fontos tisztségekbe korábbi ifjúsági vezetők, akik számukra később hasznos partnerek lehettek.

A nyugat-európai szociáldemokrata politikusok hamar felfigyeltek a magyar nyitásra, és azért kezdték azt támogatni, mert illeszkedett az 1975 nyarára, Helsinkibe tervezett, a hidegháborút lezáró és azt a Kelet és a Nyugat közötti enyhüléssel felváltó Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet céljához. Kovács Lászlót így rendszeresen meghívták a nyugat-európai szocialista és szociáldemokrata pártok különböző rendezvényeire. A Holland Munkapárt (PvdA) egyik vezetője, Martin van Traa, aki a brüsszeli székhelyű Európai Parlamentnek is tagja volt, Kovács Lászlóval közösen kezdeményezte annak a konferenciának az összehívását, amelyen a Holland Munkapárt (PvdA), a Dán Szociáldemokrata Párt és a Belga (Flamand) Szocialista Párt, illetve a Magyar Szocialista Munkaspárt, a Német Szocialista Egységpárt és a Bolgár Kommunista Párt képviselői is részt vettek a hollandiai Nordwijkerhout-ban. Ekkor fordult elő először, hogy nyugat-európai államokban működő szociáldemokrata, szocialista pártok és kelet-európai országok kommunista pártjai közös rendezvényt tartottak. A konferencia kezdeményezői azzal a meggyőződéssel ültek asztalhoz, hogy ki kell alakítani és rendszeressé kell tenni a párbeszédet, a kapcsolatépítést és az együttműködést a munkásmozgalom két nagy irányzata között, hiszen az érdekek és a célok sok tekintetben azonosak vagy legalábbis nagyon közel esnek egymáshoz. A konferencia résztvevői szerint a rendezvény színvonalas programja, a nyílt, őszinte viták egyértelműen bizonyították, hogy mindez nemcsak szükséges, de lehetséges is volt.

Hamarosan az is kiderült, hogy az MSZMP fokozatosan kiépülő nyugat-európai szociáldemokrata kapcsolatai kedvezően befolyásolják Magyarország megítélését Nyugat-Európában. Csökkentik az előítéleteket, a gyanakvást. Megkülönböztetett figyelmet tapasztaltunk hazánk iránt az NSZK korábbi kancellárja, Willy Brandt által vezetett Szocialista Internacionálé részéről. A tagpártok jelentős része hazájában többször is kormányon volt, ami tovább növelte e kapcsolatok értékét. A Willy Brandtot követő német kancellár, a szintén szociáldemokrata Helmut Schmidt részéről is hasonló rokonszenvet éreztünk.

A német kormányfő ráadásul támogatta azt a magyar igényt, hogy elkezdődjön a párbeszéd az MSZMP Központi Bizottságának a gazdaságpolitikáért, illetve a külpolitikáért felelős vezetői, valamint az Európai Közös Piac brüsszeli apparátusának a vezetői között. A mi célunk ezzel a magyar gazdaság nyugat-európai pozícióinak erősítése, exportpiacaink bővítése volt. A megbeszélések ténye azonban nem került nyilvánosságra. A részletekről a magyar vezetők közül csak Kádár János, az MSZMP KB első titkára és Lázár György miniszterelnök, továbbá

a Központi Bizottságnak a gazdaságpolitikát, illetve a külpolitikát felügyelő titkárai és osztályvezetői kaptak jelentést, de a szovjet vezetést nem tájékoztattuk. Az öt évig tartó tárgyalássorozat eredményeként 1986-ban sikerült elérni és kétoldalú megállapodásban rögzíteni, hogy Magyarország – a KGST tagállamai közül egyedül – kvóták, azaz mennyiségi korlátozások nélkül exportálhatott a Közös Piac országaiba. Hazánk megkülönböztetett kezelését mutatta az is, hogy 1982-ben, a KGST egyetlen tagállamaként csatlakozhattunk a Nemzetközi Valuta Alaphoz (IMF) és a Világbankhoz, ami a nemzetközi gazdasági kapcsolatokban jelentős előnyökkel járt. Jóval alacsonyabb kamatokkal juthattunk például nyugati hitelekhez, mint korábban, a csatlakozásunk előtt.

Magyarország kormánya még az 1975 nyarán Helsinkiben megtartott Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezletre készülve, majd azt követően is egyre több kezdeményezést tett a nyugati országokkal való kapcsolatépítésre. A Helsinki folyamat elfogadottá és rendszeressé tette a magyar külpolitika számára a nyugati kapcsolatokat, ami a hidegháború éveiben elképzelhetetlen volt. Budapest lett például a helyszíne a Helsinkit követő Európai Kulturális Fórumnak, amelyen valamennyi európai ország képviseltette magát.

A nyolcvanas évek első felében azonban a magyar külpolitika kényes helyzetbe került, mert 1983 nyarán Genfben megszakadtak az amerikai-szovjet tárgyalások, amelyek az Európába telepített, illetve telepíteni tervezett közepes hatótávolságú nukleáris rakétákról folytak. A Szovjetunió ugyanis az SS.20-as rakétáit az Ural hegység mögül az európai területein lévő támaszpontjaira hozta, ahonnan ezek elérhették volna a NATO nyugat-európai tagállamait. A NATO erre olyan „kettős határozattal” válaszolt, hogy ha a szovjetek ezeket nem vonják hátra a korábbi telepítési helyükre, akkor az amerikaiak hasonló fegyvereket telepítenek néhány európai NATO ország területére. Mivel a Szovjetunió az amerikai igényt nem teljesítette, a NATO megkezdte a telepítés előkészítését az Egyesült Királysághoz tartozó brit szigeteken, továbbá az NSZK, Belgium és Olaszország területén. A szovjet külügyminiszter, Andrej Gromiko erre válaszként úgy nyilatkozott, hogy az Egyesült Államok ezzel lerombolta a tárgyalások alapjait.

A tárgyalások szovjet részről történt megszakítását a nemzetközi közvélemény úgy értékelte, hogy ezzel veszélybe került az enyhülési folyamat, veszélybe kerültek a Helsinki Konferencia és a Záróokmány eredményei. Úgy látszott, hogy Európába visszatér a hidegháború. Az Egyesült Államok és a NATO megpróbálta menteni a helyzetet. A diplomáciai erőfeszítésekben a magyar külpolitika évek óta erősödő aktivitása, a folyamatosan bővülő nyugati kapcsolataink és kedvező nemzetközi megítélésünk miatt fontos szerepet szántak hazánknak is. Az amerikai rakéták telepítésében érintett nyugat-európai NATO tagállamok kormányfői 1983 őszétől egymás után jelezték a magyarországi látogatási szándékukat. A nyugati tárgyalási kezdeményezések elfogadása azonban kockázatos volt, mert a szovjet külügyminiszter a genfi tárgyalások megszakításának bejelentésekor egyértelműen az Egyesült Államokat és a NATO-t tette felelőssé a hidegháborús

fordulatért. A magyar tárgyalási készséget így a szovjet állásponttal való szembe-fordulásként lehetett volna értelmezni.

A döntést az ügy fontossága miatt az MSZMP Politikai Bizottságának kellett meghoznia. A Külügyminisztérium vezetői nem kaptak meghívást a Politikai Bizottság ülésére, álláspontjukat írásban kellett előterjeszteniük. Ebben a javaslatban a Külügyminisztérium egyértelműen a négy NATO tagállam kormányfői budapesti látogatásának és a velük történő tárgyalásoknak az elutasítása mellett foglalt állást. A Központi Bizottság Külügyi osztálya viszont azzal érvelt, hogy Magyarország nem csaphatja rá az ajtót a tárgyalási szándékkal érkező nyugati kormányfőkre. Érzékeltettük annak a veszélyét is, hogy egy ilyen lépés káros következményeit esetleg tíz év alatt sem tudjuk felszámolni. Hangsúlyoztuk azt is, hogy a Szovjetunió, akárcsak az Egyesült Államok, globális hatalom, amely egy váratlan közel-keleti, vagy ázsiai konfliktus esetén szükségét érezheti, hogy tárgyaljon az amerikaiakkal. Így érdekében állhat, hogy az a bizonyos ajtó nyitva maradjon. A Politikai Bizottság tagjainak óvatosan kifejtett véleménye megoszlott. Nagyjából ugyanannyi érv hangozott el a tárgyalások támogatása, mint az elutasítása mellett. A vitát lezárva Kádár János az érintett NATO tagállamok kormányfőinek magyarországi fogadása és a tárgyalások mellett érvelt. Ezt a Politikai Bizottság végül egyhangúan elfogadta.

Így 1984-ben egymás után látogatott Budapestre Margaret Thatcher brit, Helmut Kohl német, Bettino Craxi olasz és Wilfried Martens belga kormányfő. Ezekkel az eseményekkel nagyjából egy időben – de a rakétatelepítés ügyétől függetlenül – járt hazánkban a francia és a német köztársasági elnök is. Ugyanakkor több magyar vezető politikus is kapott meghívást nyugat-európai országokba. Grósz Károly miniszterelnök Ausztriába, Görögországba, Németországba, Franciaországba és Kanadába látogatott. Az Egyesült Államokban Ronald Reagan elnök a Fehér Házban fogadta Grószot. Ezt a látogatást a következő évben az új amerikai elnök, George Bush Budapesten viszonzotta. Magyarország nemzetközi kapcsolatainak történetében nem volt példa ilyen látogatássorozatra. Ezekben az években a szovjet blokk országaira –, a Szovjetuniót is beleértve – összesen nem irányult ekkora nemzetközi figyelem. A 80-as években Magyarország jelentős mértékben bővítette is a diplomáciai kapcsolatait. Helyreállította az annak idején szovjet nyomásra megszakított kapcsolatokat Izraellel és a Vatikánnal. Új kezdeményezésként vette fel hazánk a diplomáciai kapcsolatokat Dél-Koreával és a Dél-Afrikai Köztársasággal, valamint Szaúd-Arábiával.

Visszatekintve a második világháborút követő évekre, fontos körülmény volt, hogy a Szovjetunió által elfoglalt országokból kialakított szövetségi rendszerhez, a KGST-hez és a Varsói Szerződéshez tartozó tagállamok fokozatosan szembefordultak a szovjet rendszerrel. 1953-ban az NDK-ban lezajlott munkáslázadások, 1956-ban a magyarországi forradalom és szabadságharc, 1968-ban a prágai tavasz, majd az 1970-es évek elejétől Lengyelországban kialakult feszültség jelezték a problémákat. A Szovjetuniónak és az érintett országok vezetésének csak

külön-külön és katonai erővel sikerült az ellenállást visszaszorítani, illetve brutálisan leverni. A tanulság minden esetben az volt, hogy az antidemokratikus szovjet modellt, az egypártrendszert ezekben az országokban a lakosság jelentős része elutasítja.

Hazánkban az MSZMP reformerei az 1960-as évek végén, a gazdaságirányítási rendszer reformjával kezdték meg a rendszerváltás óvatos előkészítését. A hosszabb távú tervek az egypártrendszer felszámolását, a demokratikus többpártrendszer felépítését, a parlamentáris demokráciát, a szabad és tisztességes választásokat, a jogállamiságot és a piacgazdaságot is magukba foglalták.

A fordulat belső hazai feltételei 20 év alatt, az 1980-as évek végére értek meg, de ehhez egy bátor magyar külpolitikai lépés, a magyar-osztrák határ megnyitása is hozzájárult. 1961 augusztusában az NDK vezetése betonfalat épített Kelet- és Nyugat-Berlin határán, majd ennek folytatásaként Kelet- és Nyugat-Németországot is betonfallal választotta el, hogy megakadályozza a Kelet-Németországban élők átszökését az egykori Németország nyugati felébe. Ezzel német családok millióit választották ketté. Közel 30 évig a német családok ezt úgy játszották ki, hogy nyaranként egy-egy balatoni üdülés keretében találkoztak, amit a keletnémet hatóságok sem tiltottak.

A magyar vezetés 1988 végén úgy döntött, hogy 1989 nyarára lebontja a magyar-osztrák határon évtizedekkel korábban kiépített, és eredetileg a magyar állampolgárok engedély nélküli határátlépését megakadályozni hivatott műszaki zárat. Ezt a határvédelmi eszközt az új, a szabad kiutazást engedélyező magyar útlevélrendszer egyébként is feleslegessé tette. Az intézkedések viszont keletnémet állampolgárok további tízezreit ösztönözték arra, hogy Magyarországra utazzanak, és majd innen próbáljanak Ausztrián keresztül az NSZK-ba átjutni. A helyzet 1989 nyarára tarthatatlanná vált, amikor már közel ötvenezer NDK turista – lényegében menekült – tartózkodott Magyarországon, nem is titkolva, hogy a nyaralás után nem szándékoznak hazatérni, hanem megpróbálnak Ausztriába, majd onnan az NSZK-ba távozni. Az NDK vezetői és hatóságai egyre nagyobb nyomást gyakoroltak hazánkra annak érdekében, hogy egy évtizedekkel korábbi nyomást gyakoroltak hazánkra annak érdekében, hogy egy évtizedekkel korábbi magyar-NDK megállapodás értelmében a hazatérést megtagadó NDK állampolgárokat erőszakkal kényszerítsük vissza hazájukba. Ezt a követelést a magyar vezetés az 1989 tavaszán aláírt, a menekültek jogait védelmező genfi ENSZ egyezményre hivatkozva elutasította.

A magyar vezetés közben gondosan mérlegelte a helyzetet, az NDK-s menekültek kiengedésének nemzetközi következményeit is beleértve. A legfontosabb a szovjet vezetés várható magatartásának a felmérése volt. Mihail Gorbacsov, a Szovjetunió vezetője egyértelműen biztosította Németh Miklóst arról, hogy a Szovjetunió nem kíván az ügybe beavatkozni. Az NDK vezetésének ellenséges nyilatkozatai nem leptek meg bennünket, de azt is tudtuk, hogy semmilyen eszközük nincs arra, hogy gazdasági vagy más területen komoly nehézségeket okozzanak. Más keményvonalas szocialista országok elmarasztaló

nyilatkozatai sem keltettek félelmet. A nyugati országok vezetői és közvéleménye – a várakozásunknak megfelelően – elismerően reagáltak a magyar határnyitásra. Különösen pozitív volt a fogadtatás az NSZK vezetése és közvéleménye körében. Az erőteljes német támogatás a következő években jelentős mértékben segítette hazánk euro-atlanti integrációját: az első közötti csatlakozást a szövetségi rendszerhez és a zökkenőmentes beilleszkedésünket annak intézményeibe.

A hazai belpolitikai folyamatok és a nemzetközi fejlemények egyre közelebb vitték hazánkat a rendszerváltáshoz. A 80-as évek végén felbomlott, majd meg is szűnt a korábbi állampárt, az MSZMP, és a párt reformerei 1989. október 7-én megalakították a Magyar Szocialista Pártot. Az új párt az alapító kongresszuson a szociáldemokrata ideológia és értékrend, a Szocialista Internacionálé alapdokumentuma, valamint a Stockholmi Nyilatkozat mellett kötelezte el magát. Az alapító kongresszus Nyers Rezsőt választotta meg az MSZP elnökének. A kongresszus jóváhagyásával ő írta alá azt a levelet, amelyben az MSZP felvételét kértük a Szocialista Internacionálé soraiba.

Felvételi kérelmünk nem okozott meglepetést, hiszen az előző években már személyes kapcsolatok alakultak ki az állampárti MSZMP egyes reformerei, valamint a Szocialista Internacionálé vezetői és több tagpártja között. A különböző találkozókon egyértelműen utaltak is erre. Ezzel együtt alaposan megvizsgálták elkötelezettségünket a szociáldemokrata értékrend mellett. Szinte egymást érték hazánkban a Szocialista Internacionálé és a tagpártok delegációi, hogy – az MSZP helyi szervezeteivel és a párt tagjaival is találkozással – személyesen győződjenek meg felvételi kérelmünk indokoltságáról. A felvételünkről szóló döntés végül 1994-ben, a Szocialista Internacionálénak a New Yorki ENSZ székház plenáris ülésén megtartott kongresszusán született meg. Ezzel egyidejűleg Horn Gyulát – aki 1990 májusától töltötte be az MSZP elnöki tisztségét – a nemzetközi szervezet egyik alelnökévé választották.

Hazánkban a rendszerváltás első fontos lépését az 1990 tavaszi szabad és demokratikus parlamenti választás jelentette. Ezen a választáson a rendszerváltással létrejött valamennyi új párt a korábban uralkodó állampárt, az –MSZMP utódjának minősített – MSZP-t tekintette az első számú ellenfélnek. Ilyen körülmények között sikernek is tekinthettük, hogy az MSZP 10.89% szavazatot kapott, amely a parlamenti mandátumok 8 és fél százalékát érte. Biztató volt az is, hogy a mindössze 33 fős szocialista frakciót jelentős részben a Grósz Károly, illetve a Németh Miklós vezette kormány miniszterei vagy államtitkárai alkották. Valamennyien tapasztalt, kiválóan felkészült szakemberek, akik képesek voltak a hazug állításokat tényekkel alátámasztott érvekkel cáfolni. Erre utalt egyik képviselőnk, aki a Magyar Tudományos Akadémiának is tagja volt, amikor egy frakcióülésen azt mondta, hogy „végignézve rajtatok úgy látom, hogy ebből a frakcióból akár két kormányt is ki lehetne állítani”.

A következő, 1994-es választásokon a szocialista-szabaddemokrata koalíció nagy meglepetésre több mint 2/3-os többséget szerzett. Ennek birtokában a két

párt nagy jelentőségű, önkorlátozó javaslatot tett. Ennek lényege az volt, hogy az új Alkotmány megalkotásának koncepciójához nem 2/3-os, hanem 4/5-ös többség, azaz legalább egy ellenzéki párt támogatására is szükség legyen. Az Alkotmánynak ez a módosítása a szocialisták demokrácia iránti elkötelezettségét bizonyította, és cáfolta azokat az állításokat, melyek szerint a szocialisták veszélyt jelentenek a demokráciára. Önmagáért beszél, hogy 2010 nyarán ezt a rendelkezést a Fidesz hatályon kívül helyezte.

A harmadik, az 1998-as választásokon az első fordulón ismét a szakértelmünk és a demokrácia iránti egyértelmű elkötelezettségünk biztosította, hogy mi kapjuk a legtöbb szavazatot. A Parlamentbe a választás első fordulója után az MSZP küldhette a legtöbb képviselőt, ők alkották a legnagyobb frakciót. Kormányt azonban korábbi koalíciós partnerünk, az SZDSZ gyenge szereplése miatt nem tudunk alakítani. Ezzel szemben a Független Kisgazda Párt az első forduló után 82 választási körzetben visszaléptette saját jelöltjeit a Fidesz javára. Így végül a választások után a teljes jobboldal támogatásával a Fidesz alakíthatott koalíciós kormányt.

A választási kudarc miatt Horn Gyula lemondott az MSZP elnöki tisztségéről, noha az eredmény nem rajta és nem is az MSZP teljesítményén, hanem a kisgazdapárti támogatáson múlt. Horn javaslatára az MSZP elnökének és egyben a parlamenti frakció vezetőjének a párt kongresszusa Kovács Lászlót választotta meg. Fontos lépés volt, hogy a Horn Gyula politikai örökségét követő vezetés, lényegében nyári szünetet sem tartva, azonnal elkezdte a felkészülést a 2002-es választásokra. Késlekedés nélkül hozzákezdett a párt politikai és gazdasági stratégiájának átalakításához, az offenzívához szükséges fordulat kidolgozásához, az országos és helyi vezetők szakpolitikai és kommunikációs képzéséhez. Egyértelműen hasznos döntés volt egy 50-60 fős értelmiségi klub, a havonta ülésező Velvet Klub megszervezése, és az MSZP elnökének munkáját segítő, elismert szakemberekből álló tanácsadói testület létrehozása.

Kommunikációs szempontból az 1998-as kampány fontos tanulsága volt számunkra a Fidesz gátlástalan hazudozása. Az 1994-es győzelmünk után a Horn kormány a költségvetési hiány csökkentése érdekében kénytelen volt takarékosági intézkedéseket bevezetni. Ezeket az ellenzékben lévő Fidesz a Horn kormány pénzügyminiszteréről Bokros-csomagnak nevezte el és azt állította, hogy az nagyobb kárt okozott Magyarországnak, mint a második világháború, ami nyilvánvaló képtelenség. A választás után alig pár hónappal, 1998 szeptemberének első hetében ezt ők maguk cáfolták, amikor az új kormányfő, Orbán Viktor és két minisztere, a gazdasági és a pénzügyminiszter egybehangzóan úgy nyilatkoztak, hogy a magyar gazdaság Európa egyik leghatékonyabb és leggyorsabban fejlődő gazdasága. Vagyis állításuk szerint néhány hónap alatt képesek voltak felszámolni a második világháború által okozottnál is nagyobb károkat, amiből természetesen egyetlen szó sem volt igaz.

Az MSZP-ben az 1998 tavaszi ellenzékbe kerülés után szinte azonnal megkezdődött a párt újjászervezése, és a munka eredményesnek bizonyult.

A közvélemény-kutató intézetek szerint 2000 május elején a szocialisták már 10 százalékos előnyt szereztek a kormányzó Fidesszel szemben. Az MSZP programja, a demokrácia és a jogállamiság iránti szilárd elkötelezettsége, vezetőinek és képviselőinek szakmai felkészültsége és az erős értelmiségi háttér érezhetően komoly vonzerőt gyakorolt a választókra. A vezetők kiválasztásánál nagy gondot fordítottunk az alkalmasságra: a tehetségre, a politikai és szakmai tudásra, a tapasztalatra, a teljesítményre és a tisztességre.

Nem okozott problémát az sem, hogy Kovács László már jóval a 2002-es választás előtt jelezte, nem kíván miniszterelnök-jelölt lenni, azt átengedi Medgyessy Péternek, akit többszörös pénzügyminiszterként és gazdasági szakemberként magánál jobb megoldásnak tartott a kormányfői posztra. Ugyanakkor azt is jelezte, hogy elismert külügyi szakemberként és korábbi sikeres külügyminiszterként szívesen vállalná ismét a külpolitika irányítását, amivel Medgyessy Péter is egyetértett. Fontos körülmény, hogy mindez akkor történt, amikor hazánk karnyújtásnyi közelségbe került az Európai Unióhoz, reális lehetőséggé vált a csatlakozásunk, sőt a korábbi szocialista–szabaddemokrata koalíció helyreállítása is napirenden volt.

2002-ben a szocialisták és a szabaddemokraták koalíciója megnyerte a parlamenti választást és így folytathatta az 1998-ban megszakadt kormányzást. A Medgyessy kormány külpolitikájának legfontosabb célját az euro-atlanti közösséghez történő mielőbbi csatlakozás jelentette. A két szervezethez való csatlakozásban a sorrendnek nem tulajdonítottunk jelentőséget. Az azonban hamar egyértelművé vált, hogy a NATO-csatlakozás folyamata jóval egyszerűbb, így az időigénye is rövidebb, mint az uniós csatlakozásé. Ezért értelmetlen lett volna a NATO csatlakozást lassítani, és bevárni a jóval bonyolultabb, több feltétel teljesítésétől függő, ezért hosszabb időt igénylő belépést az Európai Unióba. Hazánk végül 1999. március 12-én csatlakozott a NATO-hoz, míg az Európai Uniónak – a sokkal bonyolultabb tagsági feltételek miatt – csak 2004. május 1-jén lettünk tagjai. A NATO szabályai szerint a csatlakozásunkról nem lett volna kötelező népszavazást tartani, de mégis megtartottuk, hogy elkerüljük a későbbi vitákat a csatlakozás érvényességéről. Az uniós csatlakozásnak viszont eleve feltétele volt az eredményes népszavazás. Végül mindkét népszavazás eredményes volt, az igen szavazatok aránya mind a két szervezet esetében meghaladta a 80 százalékot.

A magyar közvélemény jelentős többsége kezdetektől támogatta a NATO tagságunkat. A szocialista-szabaddemokrata koalíció meggyőzően érvelt azzal, hogy a NATO tagság jelentősen csökkenti hazánk veszélyeztetettségét, hiszen tagországgként a NATO valamennyi tagállama katonai erejére számíthatunk a kollektív védelem keretében. Azt is tudtuk, hogy hazánk NATO tagsága nem növelni, hanem csökkenteni fogja a katonai kiadásainkat, hiszen a védelem költségei megoszlanak a tagállamok között. Az észak-európai országok katonai-védelmi költségeit összehasonlítva például egyértelműen látszik, hogy a NATO tagállam Norvégiának és Dániának kevesebbet kell költeni katonai-védelmi célokra, mint a semleges

Finnországnak és Svédországnak. Közismert tény az is, hogy a balti országok légtérének közös védelmét a NATO biztosítja.

2004 kora őszén Medgyessy Péter a koalícion belüli viták miatt lemondott a kormányfői posztról és távozott a politikából. Kovács Lászlót a kormány – saját kérésére és az MSZP egyetértésével – a brüsszeli Európai Bizottság tagjának jelölte. Kinevezését a Fidesz hamis híresztelésekkel próbálta megakadályozni. Többek között azt állították róla, hogy Moszkvában, a KGB Akadémiáján tanult, Putyinnal baráti kapcsolatban volt, és 1956 őszén a forradalmat leverő szovjet csapatok oldalán harcolt Budapesten. Ezekből az állításokból egyetlen szó sem volt igaz. Az Európai Néppárt brüsszeli frakcióvezetője, Hans-Gert Pöttering Helmut Kohl korábbi német kancellár segítségét kérte a vádak tisztázásához. Kohl cáfolta a Fidesz valótlan állításait. Ezt követően Kovács László lemondott a külügyminiszteri és a pártelnöki tisztségéről, majd az Európai Bizottság tagjává választották.

Gyurcsány Ferenc 2006. májusi, a hamis értelmezések miatt is elhíresült őszi beszédének nyilvánosságra kerülése, majd a Magyar Televízió ostromának és az ezzel szembeni – egyébként jogos – rendőri fellépés legdurvább jele- neteinek ismétlődő bemutatása indokolatlan mértékű kormányellenes hangulatot keltett. Ezt később felerősítette a 2008-as gazdasági világválság magyarországi hatása, amit a Fidesz a Gyurcsány kormány – majd a miniszterelnök lemondása után – a Bajnai kormány „hibás gazdaságpolitikájával” magyarázott.

A Fidesz a 2010-es választási kampányban is elővette az 1994–98 között bevált receptet, amikor a Bokros-csomag megszorító intézkedéseinek terheit felnagyítva, hatásukat a világháborúnál is súlyosabbnak minősítették, majd pár hónap múlva a bekövetkezett stabilizáció eredményeit már a saját érdemükként tüntették fel. 2010 kora tavaszán még romokban álló országot vizionáltak, de a kétharmados választási győzelem után néhány héttel Orbán Viktor már az államháztartási hiánycsökkentés világ bajnokaként említette Angela Merkelnek az éppen csak hivatalba lépett kormányát.

2010-ben a 2/3-os győzelem az Alkotmány módosításával lehetőséget adott Orbánnak a demokratikus jogállam lebontására és a szabadságjogok tetszés szerinti korlátozására is. 2010-től 2019-ig akadálytalanul működött az Orbán Viktor 2009. őszi közcsei beszédében megfogalmazott hatalomgyakorlási modell – a centrális politikai erőter –, amelyben a középen álló erős kormányzó párt képes érvényesíteni a hatalmát az egymással is ádáz harcot vívó ellenzéki pártokkal szemben.

2010 nyarán nyilvánvalóvá vált, hogy a tavaszi parlamenti választásokon kétharmados többséget szerzett Orbán kormány radikális fordulatot készül végrehajtani a magyar külpolitikában. A kormányfő egyértelmű jelzése volt, hogy a nyári nagyköveti értekezletek szokásos helyszínén, a Külügyminisztérium nagytermének színpadán ezúttal csak magyar nemzeti zászlók sorakoztak szorosban egymás mellett. Hiányzott viszont az Európai Unió lobogója, bár hazánk már 2004.

május 1. óta teljes jogú tagállama volt a közösségnek. Megnyitó és egyben iránymutató beszédében Orbán Viktor úgy fogalmazott, hogy „a Nyugat hanyatlik, kialudt a fáklyája, Keletről fúj a szél!” Az értekezleten részt vevő magyar nagykövetek körében az is értetlenséget keltett, hogy Oroszországot Orbán Magyarország szövetségesének nevezte, bár hazánkkal ellentétben Oroszország azóta sem tagállama a NATO-nak. Az első nagyköveti értekezleten bejelentette, hogy nyáron részt vesz Erdélyben a hagyományos tusnádfürdői rendezvényen, amit ezt követően minden nyáron megismételt. Rendszeresen ott hallhattuk azokat a külpolitikát érintő kijelentéseket, amelyek idehaza és Európa számos országában is értetlenséget és heves vitákat váltottak ki. Ilyen hatást keltett például, amikor elismerően méltatta az úgynevezett illiberális demokráciákat, így többek között Törökországot, Azerbajdzsánt, Kazahsztánt és más hasonló, demokratikus jogállamnak aligha nevezhető országokat. Időnként még követendő példaként is említette őket, azt állítva, hogy hatékonyabban működnek, mint a liberális demokráciák. Ez természetesen ártott hazánk nemzetközi megítélésének. Még kedvezőtlenebb a hatása a magyar-orosz viszony egyre szorosabbá válásának. Annak például, hogy a magyar külpolitika több érzékeny kérdésben (lásd az orosz-ukrán viszonyt) nem az euro-atlanti szövetség álláspontjával, hanem az orosz véleménynyel ért egyet. Kedvezőtlen volt a hatása annak is, hogy a magyar kormányzat tágra nyitotta a kaput annak az orosz banknak, amely az amerikai és nyugat-európai gyanú szerint szoros kapcsolatban áll az orosz titkosszolgálatokkal.

A magyar-orosz kapcsolatok erősödése kevésbé keltene aggodalmat nyugati szövetségeseink körében, ha nem járna együtt hazánk és az euro-atlanti intézmények közötti feszültségek növekedésével. Magyarország és az uniós, valamint euro-atlanti intézmények viszonya a csatlakozási folyamatunk elejétől lényegében zavartalan, sőt példamutatóan jó volt. A tárgyalásokat a NATO-val a Horn kormány nyitotta meg, a vitás kérdéseket sikerült gyorsan és könnyen rendeznünk. Tisztában voltunk azzal, hogy csatlakozásunk elsősorban hazánk számára előnyös és fontos, ezért ezt szem előtt tartva tárgyaltunk.

A rendszerváltás és az euro-atlanti csatlakozás előtti években a szovjet blokk korábbi tagállamai közül Magyarországnak voltak a legkiterjedtebb kapcsolatai a nyugati világgal. A rendszerváltás után az elsők között, lényegében nehézségek nélkül csatlakozhattunk az euro-atlanti intézményekhez. A helyzet a 2/3-os többséggel megválasztott Orbán kormány 2010-es hivatalba lépésével változott meg alapvetően. Azóta Magyarország rendszeresen megsérti az uniós értékrendet és szabályokat, az emiatti jogos bírálatokat viszont a belügyeinkbe történő beavatkozásnak minősíti és rendszeresen visszautasítja. Ez az érvelés azonban egyáltalán nem helytálló, hiszen az uniós értékrend és a szabályok betartása valamennyi tagállam számára alapvető kötelezettség. Ezt a csatlakozáskor valamennyi tagállam vállalta. Az Európai Bizottság feladata ennek folyamatos ellenőrzése és megsértésük esetén a kötelezettségszegési eljárás megindítása. Az eljárás során felmerülő vitákban az Európai Unió Bírósága jogosult dönteni.

A kétharmados parlamenti többséggel 2010 tavaszán hivatalba lépett Orbán kormány magatartása aggasztóan sokat rontott hazánk megítélésén az Európai Unióban. Az utóbbi években egymást követték a Magyarország elleni vizsgálatok és az elmarasztalással végződő eljárások, mint pl. a Tavares vagy a Sargentini-jelentés. Az Európai Parlamentben rendszeresen hallhatók olyan vélemények, hogy ha hazánk most akarna belépni az Európai Unióba, nagy valószínűséggel elutasítanák a csatlakozási kérelmét. Nagyon sokat ártanak hazánknak a korrupciógyanús ügyek. A gyanút ráadásul tovább erősíti, hogy az Orbán kormány a leghatározottabban és érdemi indoklás nélkül elutasítja a csatlakozást az Európai Ügyészséghez. Aggasztó jelzés, hogy a soros elnökséget 2019 végéig betöltő, hagyományosan magyarbarát finn politikusok is kemény nyilatkozatokban tették szavá, hogy a finn adófizetők befizetései a közös uniós kasszában keresztül a magyar kormányfő családját, rokoni és baráti körét gazdagítják.

Az utóbbi években több nyugat-európai ország populista pártjai növelni tudták népszerűségüket, és azt remélték, hogy a soron következő választásokon akár kormányra is kerülhetnek. Elsősorban Olaszországban, Franciaországban, Hollandiában, Finnországban, Németországban és Ausztriában látszott erre esély. Időnként Orbán Viktor neve is felmerült Európa egyik új vezetőjeként, egyelőre azonban ilyen áttörés nem következett be, és esélye inkább csökkent, mint növekedett.

Ami Orbán Viktor és a Fidesz helyzetét illeti, az az elmúlt egy-másfél évben Európában egyértelműen meggyengült. Korábban a jobboldali Európai Néppárt vezetése mindig megvédte Orbánékat a jogos kritikákkal szemben is. Tavaly tavasszal azonban már ideiglenesen felfüggesztették tagságukat és azt az elmúlt egy évben sem állították helyre. Az Európai Néppárt új elnöke, a lengyel Donald Tusk pedig – bár időnként személyes jó viszonyukat hangsúlyozza –, egyre gyakrabban bírálja nyilvánosan a magyar kormányfőt. Orbán Viktor és a Fidesz nemzetközi súlyának gyengülése értelemszerűen együtt jár hazánk európai pozícióinak, érdekérvényesítő képességének gyengülésével.

(A szerző az MSZP volt elnöke, a Magyar Köztársaság volt külügyminisztere)

DR. TABAJDI CSABA SÁNDOR

Magyar szocialista képviselők az Európai Parlamentben (2004–2014)

Történelmi lehetőség és esély – s egyben nagy megtiszteltetés – volt, hogy 2004-ben az Európai Unió történelmének legnagyobb bővítésénél mi kilencen képviselhettük a magyar baloldalt az Európai Parlamentben. Arcai, személyiségei lehettünk a Magyar Szocialista Pártnak, a Magyar Köztársaságnak (akkor még az volt!) és a szélesebb értelemben vett 14 milliós magyar nemzetnek.

Milyen célokat és feladatokat tűztünk magunk elé, amikor megkezdtük munkánkat az Európai Parlamentben? „Európában a magyar érdekekért, Magyarországon az európai értékekért!”. Ez volt a politikai hitvallásunk, ami a tíz év alatt nem változott.

Az MSZP EP-delegációja a kezdetektől hét fő célt fogalmazott meg a maga számára. 1. A magyar érdekek hatékony megjelenítése és lehetőség szerinti érvényesítése az európai politikában. 2. Ennek érdekében minél hatékonyabb kapcsolatrendszer kiépítése a Szocialisták és Demokraták Frakciójában, az Európai Parlament bizottságaiban és más fórumain. 3. Az európai szocialista, szociáldemokrata értékrend érvényesítése az európai parlamenti döntéshozatalban. 4. Az európai integrációt mélyítő és szélesítő reformok elősegítése az Európai Parlamentben és az Unió más intézményeiben. 5. A magyarországi jogállamiság védelme, a hazai helyzet objektív és hiteles bemutatása az Európai Parlament hivatalos és informális fórumain a 2010-es választások után. 6. Az új tagállami érdekek egyeztetése, lehetőség szerint közös álláspont kialakítása és érvényesítése a Visegrád Plusz, későbbi nevén a Duna-Balti Együttműködés keretében. 7. A Magyar Szocialista Párt, valamint a Szocialisták és Demokraták Európa Parlamenti Frakciója közötti közvetítés a párt nemzetközi kapcsolatrendszerének, támogatásának elősegítése érdekében. E feladatkörben rendszeresen tájékoztattuk az MSZP aktivistáit az európai uniós folyamatokról MSZP-levelek formájában 2010–2014 között. Eredménynek tartjuk, hogy e tíz év alatt a Horn Gyuláról elnevezett gyakornoki program keretében közel háromszáz fiatal szerezhette a uniós tapasztalatokat.

Néhány általános tanulság

1526-tól napjainkig Magyarország többször is elvesztette függetlenségét vagy valamelyik nagyhatalomhoz kellett igazodnia. Ez a helyzet 2004-ben, az európai uniós tagsággal alapvetően megváltozott. Népszavazáson megerősített döntésünk alapján léptünk be az Európai Unióba, ahol nem újabb nagyhatalmakhoz kellett igazodnunk. Eltérően a korábbi századoktól huszonöt majd huszonhét, illetve huszonnyolc tagú politikai erőterben érvényesíthettük érdekeinket. Ez teljesen új dimenziót jelentett, miután azonos jogokat élvező uniós tagállamokkal kellett folyamatosan egyeztetnünk. Olyan országokkal is lehetőség nyílt szoros, mindennapi kapcsolatok kiépítésére – ilyen volt pl. Portugália vagy Svédország –, amelyekkel a korábbi együttműködésünk nem volt jelentős.

Újdonságnak számított, hogy 2004 után nem volt egyetlen kiemelt állandó szövetségesünk, miután a tagállamok közül senkit nem hanyagolhatunk el. Az uniós érdekvégyesítésben mindig akadhat olyan helyzet, amelyben felértékelődik egy-egy tagállam szerepe. A kétezres évek közepén például az akkori soros elnök Portugália váratlan és úttörő szerepet játszott – magyar szempontból is kulcsfontosságú – schengeni övezet kibővítésében Németország, Ausztria és Franciaország elzárkózó, sőt szabotáló magatartása ellenében. A portugál szakemberek olyan technikai megoldást találtak, amelynek következtében a fent említett országok Magyarország és a többi új tagállam 2007-es schengeni csatlakozását nem akadályozhatták meg.

A második, máig rendkívül vitatott kérdéskör a szuverenitás ügye. Magyarország – miként valamennyi uniós tagország – a csatlakozáskor önkéntesen korlátozta a szuverenitását, illetve ez az „önkorlátozás” az integráció elmélyülésével tovább folytatódik. Nem esik szó azonban arról, – a populista magyar jobboldal ezt tudatosan elhallgatja –, hogy a magyar szuverenitás terjedelme bővült. Az Európai Unió tagjaként ugyanis olyan összeurópai kérdésekben is egyenrangú félként állást foglalhatunk, amelyekből korábban ki voltunk zárva. Vagyis az uniós tagság korlátozza ugyan a szuverenitásunkat, de egyszersmind jelentős mértékben ki is bővíti azt. Mindezzel szoros összefüggésben alapvetően átrendeződött a kül- és belpolitika viszonya. „A szűkebb belföld”: a Magyar Köztársaság területe és egy „tágabb belföld”: az Európai Unió. Az EU ugyanis nem fölöttünk álló külső hatalom, miután az Európai Unió mi (is) vagyunk.

Az európai közbeszédet jó ideje uralja egy hamis és pontatlan kettősség: az europopulisták és nacionalpopulisták közötti vita. A „föderalisták”, az Európai Egyesült Államokat vizionáló fantaszták (pl. Macron francia elnök, a Demokratikus Koalíció) éppúgy tévednek és tévútra vezetnek, miként a magukat „szuverenisták-nak” nevező, bezárkózó nacionalisták (pl. Salvini, Kaczynski, Orbán) szintén súlyos károkat okoznak. Mindkét irányzat veszélyes zsákutca. A föderális berendezkedésű államok – Németország, Egyesült Államok, Oroszország, Svájc – nemzeti költségvetésük legalább 30%-át újraelosztásra központosítják a gazdagabb, nettó

befizető államrészek és a szegényebb, támogatást igénylő tartományok között. Az EU-ban a GNI 1% körüli összege, a közpénzek 2%-a kerül újraelosztásra, így az Európai Egyesült Államokról beszélni üres fantazmagória marad még hosszú évekig.

Az uniós tagságunkkal lényegesen megváltozott az alkalmazkodás és az érdekvégyesítés viszonya. A tagfelvételig a túlsúlyos mozzanat egyértelműen az alkalmazkodás, a közösségi jogszabályok és normák elfogadása volt. Ma már viszont az érdekvégyesítő képességünkkel mi is formálhatjuk az uniós közösséget. Ezért sem szabadna Brüsszelre mutogatni, hiszen a magyar miniszterek, diplomaták folyamatosan, hetente többször és közel kétszáz tanácsi formációban egyeztetnek. A legfontosabb stratégiai döntéseket az állam- és kormányfők tanácskozásain fogadják el, ahol egyenrangú félként vesz részt Magyarország mindenkori miniszterelnöke.

Európai érdekegyeztetési tapasztalatok

Magyarország és a többi új tagállam nem igazán szerencsés időszakban érkezett meg az Európai Unióba. Nyugat-Európában már korábban véget ért a „győzelmes harminc év”, a jóléti társadalom felívelő korszaka. A 2004-es bővítés előtt már véget ért a gazdasági és szociális fellendülés és a német-francia „tandem” is csikorogni kezdett. Ma már történelem: ha az akkor tizenöt tagú Európai Unió tartotta volna magát a teljesítményi elvhez, a lépcsőzetes bővítéshez, akkor könnyebben „emészthette volna meg” a big-bang-et. Mindez másként alakult és a tagállamok számának gyors növekedése a régiek bezárkózási hajlamának növekedéséhez, féltékeny protekcionizmusához vezetett. Ennek egyik látványos jele volt, hogy – Nagy-Britannia és Írország kivételével – az új tagállami polgárok előtt a munkaerőpiacukat csak nagy késlekedéssel nyitották meg. Sajnálatos módon Németország és Ausztria ezt az utolsók között tette meg.

Az Unión belüli válság már 2005-ben megmutatkozott: Franciaországban és Hollandiában a népszavazáson ekkor bukott meg az Alkotmányos Szerződés. Az új tagállamok történelmi balszerencséje, hogy a 2008-ban kitört pénzügyi és gazdasági összeomlás következményeként az Európai Unió történetének legmélyebb gazdasági, szociális és társadalmi válságát élte át. Ebből az Európai Unió és az eurózóna máig sem tudott igazán kilábalni, jóllehet a legrosszabbat, az EU, illetve a valutaunió felbomlását szerencsére sikerült elkerülni. Az Unió nehézségeit a britek kiválása, a Brexit és a 2015-ös migrációs válság is növelte.

A magyar közéletben és publicisztikákban máig nem kellőképpen tisztázott kérdés, hogy milyen érdekeket jelenítenek meg az európai parlamenti képviselők? Mindenkor és mindenhol tudatosítanunk kell, hogy a közel tízmillió Magyar Köztársaság és a 14 millió magyarországi érdekeket senki nem fogja képviselni és megvédeni a magyar kormány, a magyar Országgyűlés helyett és ugyanez vonatkozik 2004-től az európai parlamenti képviselőinkre is. A nemzeti érdekeket azonban

egyetlen uniós tagállam sem képes teljes mértékben érvényesíteni a 28 tagú uniós erőterben. Ez a legnagyobb tagállamokra, Németországra, Franciaországra, de még a tandemjükre is érvényes a 2004-es és az azt követő bővítések következtében. Az európai parlamenti képviselők optimális esetben egyszerre jelenítik meg a nemzeti érdekeket, az európai pártcsoportjuk közösen kialakított érdekeit és a végső döntésekkor az Unió közösségi, összeurópai érdekeit is képviselniük kell.

Az Európai Unió különböző intézményeiben, így többek között az Európai Parlamentben végzett munka legösszetettebb és talán legszebb része az egyeztetés, az egyezkedés, a folyamatos koalíciókötés kényszersége. A 28 tagú erőterben mindig meg kell vizsgálnunk, hogy egy adott kérdésben, annak részleteiben ki lehet a szövetségesünk, ki az ellenérdekelt, vagy semleges. Az unió tulajdonképpen egy „nagy piachoz”, egy „támogatásbörzéhez” hasonlítható, ahol állandó egyeztetés, jó értelemben vett alkudozás és kompromisszum-keresés folyik. Tíz év tapasztalatai alapján a hatékony érdekérvényesítéshez elengedhetetlen feltétel a megfelelő szakmai felkészültség, az informáltság és a partnerek érdekeinek, helyzetének minél alaposabb ismerete. Ugyanilyen fontos továbbá a széleskörű hivatalos és informális kapcsolatrendszer, vagyis a jól működő lobbiháló. Az informális kapcsolatrendszer azért is fontos, mert ugyanazon jogi szabályozási kereteken belül – a „szövetségesnek tartott” tagállamok esetében is –, bizonyos részletekben eltérhetnek az álláspontok, s a legtöbbször leírt, dokumentált pozíciók sem állnak rendelkezésre.

A frakcióba való tömörülés szavatolja az érdemi parlamenti munkát: a bizottsági helyek elosztását, a felszólalási lehetőségeket, a szakértők létszámát és a pénzügyi háttérrel. Az MSZP EP-delegáció 2004–2014 között az Európai Szocialisták és Demokraták frakciójában kiemelkedő szakmai elismerést és politikai tekintélyt szerzett. Ennek indító fedezetét az adta, hogy 2004-ben a Barroso vezette Európai Bizottság első javaslatát az Európai Szocialisták Frakciója elutasította, és a konszenzus megteremtéséhez szükség volt az MSZP EP-delegáció nem könnyű döntésére is, hiszen a párt akkori elnökének, Kovács László biztosjelöltnek a sorsáról is szó volt.

Az információk rendszeres megosztása a nemzeti kereteken belül jelentősen megnövelheti a tagállamok, illetve az azokat képviselő kormányzati, európai parlamenti, továbbá regionális vagy érdekképviselői szereplők mozgásterét. A magyar kormány képviselőjét ellátó Állandó Képviselő (ÁK) diplomatái a tanácsi intézményekben (tanácsi munkacsoportok, COREPER), az európai parlamenti képviselők a Parlamentben, a legtöbb esetben párhuzamosan dolgoznak ugyanazon az ügyön. 2004 és 2014 között is kulcsfontosságú volt, hogy a magyar diplomaták milyen mértékben osztották meg az EP képviselőkkel, illetve a hazai kormányzati és érdekképviselői szervezetekkel az információikat. Az EP képviselők munkájához ugyanis elengedhetetlen az Állandó Képviselő („Unió Nagykövetsége”) vezetőinek és diplomatáinak naprakész információja. A fenti időszakban tanúsított jó együttműködésért külön köszönet illeti meg Kis Tibor és Györkös Péter nagyköveteiket.

Nemzeti „összjáték” nélkül ugyanis nehezen lehet eredményt elérni és lényegesen csökken az érdekérvényesítés hatékonysága. Tíz év alatt megtapasztaltuk, hogy az Európai Unióban azok a jól szervezett országok az igazán sikeresek, ahol képesek nemzeti együttműködésre. Ehhez politikai, társadalmi párbeszédre és egyetértésre van szükség. A mai Magyarországon nem az a legfőbb baj, hogy éles politikai viták vannak, hanem az, hogy a pártok közötti együttműködés minimuma is hiányzik. A „hideg polgárháború” viszonyai közepette viszont sem országon belül, sem a nemzetközi fórumokon, például az Európai Parlamentben sem biztosítható a normális együttműködés.

Az idézett tíz év európai parlamenti mérlege viszont egészen más képet mutat: a hazai pártpolitikai acsarkodás, a kíméletlen szembefeszülés és ennek nyomán az MSZP és a Fidesz EP-delegáció közötti feszültség akkoriban nem gátolta a nemzeti érdekeink érvényesítéséhez nélkülözhetetlen együttműködést. Az uniós erőviszonyok, az Európai Néppárt és az Európai Szocialisták és Demokraták „nagykoalíciója”, parlamenti többsége a magyar EP-képviselőket is együttműködésre kényszerítette. A konkrét, szakpolitikai kérdésekben sikeres volt a nemzeti érdekek érvényesítése: példaként idézhetjük – többek között – Magyarország uniós költségvetési pozícióinak javítását, a tokaji bor márkanev-védelmét, a magyar-európai libamájtermelés fenntartását. Az Európai Nemzeti Kisebbségügyi Intergroup (frakcióközi csoport) keretében például teljes volt a nemzeti közmegegyezés az európai történelmi kisebbségek védelmében, ideértve a külhoni magyar kisebbségek jogaiért kifejtett erőfeszítéseinket is.

Az MSZP EP-delegációjának egyik legfőbb törekvése az volt, hogy fellépjen az új tagállamok „egyenjogú kezelésének” érdekében. Miként a pártállami időkben „a nagy átkosban” is voltak „egyenlők és egyenlőbbek”, a tíz újonnan felvett (2007-től tizenkét) tagállam formálisan egyenlő volt, de azért a régi tizenötökhöz képest még ma is léteznek különbségek. Szemléletes példa, hogy az euró pénzméret a bővítés után még sokáig úgy készültek, hogy azokon csak Nyugat-Európát ábrázolták, miközben az eurózónához nem tartozó Svédország, Nagy-Britannia, Dánia is rajta volt.

Küzdelem az új tagállamok egyenjogúságáért

Már 2004-ben megalakítottuk a Visegrád Plusz együttműködést, amelyben jelen volt Szlovénia képviselője is (Borut Pahor, ma Szlovénia köztársasági elnöke.) Néhány évig az osztrák szociáldemokraták is részt vettek a munkában, ami főleg azért volt hasznos, mert a közel egy évtizedes beilleszkedési tapasztalataikkal segítettek bennünket. Az együttműködésben a három balti ország is részt vett, majd 2007 után Romániával és Bulgáriával bővültünk. Tekintettel arra, hogy az Európai Szocialista Frakcióban 2004-től az újak között az MSZP EP-delegációja volt a legnagyobb, így a legtöbb parlamenti bizottságban voltak képviselőink: ezáltal egyfajta információs monopolhelyzetbe kerültünk. Fontos tanulság, hogy az

MSZP EP-delegációja és annak vezetője a fentiek ellenére sohasem törekedett valamiféle vezető szerepre. Ez már csak a közép-európai történelmi érzékenységek miatt sem lett volna bölcs politika. Ugyan mi mozgattuk, koordináltuk az új tagállami együttműködést, az egyeztetést, de az irányítói szereptől való tartózkodás biztosította a működőképességet tíz éven át. Az MSZP EP-delegáció, és számomra is a legnagyobb elismerés az volt, hogy miután delegációnk 2009 után négy főre zsugorodott – eközben kétszer annyi szlovák, cseh, háromszor annyi román szocialista EP képviselő lett – személy szerint engem kértek fel arra, hogy folytassuk a korábbi együttműködést. Minderre 2009 után is számos ügy és jogszabálytervezet vitája miatt nagy szükség is volt.

A legélesebb ütközések közül csak néhányat emelnék ki. Ezek: a 2007–2013, illetve a 2014–2020 közötti költségvetések, a szolgáltatási irányelv és a 2009 után létrehozott Külügyi Szolgálatban az új tagállamok bántó alulreprezentáltsága. Egyik első konfliktusunk az Európai Parlamentben az volt, hogy kíséreltetek a Kohéziós és Strukturális Alapok szabályainak szigorítására, ami hátrányosan érintette volna az új tagállamokat: ezt az illetékes bizottságban dolgozó kollégánk, Harangozó Gábor jogosan bírálta. Tudományos munkáimban „közvetett diszkrimináció”-nak neveztem el minden olyan esetet, amikor elvileg mindenki számára megváltoztatják, szigorítják a játékszabályokat, de mindez a gyengébbeket, az új tagállamokat sokszorosán hátrányos helyzetbe hozza. Az Európai Szocialista Frakcióban igen éles vita kerekedett, amelynek során az új tagállami EP képviselők engem bíztak meg, hogy kifejezzük a tiltakozásunkat, és végső esetben kollektíve kilépünk a frakcióból. A vita többek között arról szólt, hogy egy-egy uniós projekt befogadásától kettő vagy három évre van-e szükség annak befejezéséig, illetve, hogy az önkormányzatok a hazai önrész biztosításába bevonhatnak-e banki vagy privát finanszírozókat? Nyilvánvaló volt pedig, hogy egy új tagállam települése az önrész előteremtésekor nemcsak a nyugat-európai partnerekhez, de a mediterrán országokhoz képest is sokkal szerényebb eszközökkel rendelkezik.

Komoly ütközés volt a „régiek” (élükön Németország, Franciaország, Belgium) és az új tagállamok között abban a vitában is, amely a 2006-os Szolgáltatási Irányelv elfogadásáról szólt. A „lengyel vízvezetékyszerelő” mumusával való fenyegetés akkoriban szinte uralta a nyugat-európai közbeszédet. A belpolitikai tényezők mellett, az Alkotmányos Szerződésről szervezett francia és holland népszavazás elutasító döntésének is ez volt az egyik oka. „Az új tagállamiak már a spájzban (már a fürdőszobában) vannak!”, akár így is idézhetnénk a Tizedes és a többiek című nagyszerű film kultikus mondatát. Még az Európa-párti, meglehetősen nyitott szocialista és néppárti képviselők is az új tagállamok „szociális dömping”-jével riogattak, ami az új tagállamok EP képviselőit valódi véd- és dacszövetséggé kovácsolta össze.

Különösen emlékezetes marad az az egyeztetés, alkudozás, amelynek során az Európai Szocialista Frakció vezetése a Szolgáltatási Irányelv tervezetének vitott elemeit mindenáron el akarta fogadtatni az új tagállamok képviselőivel. Az

„újak” álláspontját a téma legjobb szakértője Herczog Edit, Dariusz Rosati korábbi lengyel miniszter és Toomas Hendrik Ilves észt képviselő képviselte (utóbbi két cikluson keresztül Észtország köztársasági elnökének tisztségét is betöltötte). A frakcióvezetést tulajdonképpen a felkészültségünk és a közös fellépés egyaránt meglepte, miután átadtunk egy előzetesen egyeztetett közös álláspontot, pontokba szedve, egyetlen oldal terjedelemben. Ez tartalmazta, hogy mely kérdésekben engedtünk már eddig és tettünk kompromisszumokat. A dokumentum ugyanakkor azt a három vitás kérdést is tartalmazta, amelyben az új tagállamok semmiképpen nem akartak meghátrálni és azt is kilátásba helyezték, hogy – elutasítás esetén – a frakciótól eltérő módon fognak szavazni. Végül megegyeztünk.

A csapat

Amikor 2004-ben kikerültünk az európai „aréna” – ha úgy tetszik a „nagy pályára” – akkor egyszerre volt bennünk szorongás és bizonyítási vágy. Az MSZP EP-képviselőinek döntő többsége szakmailag és politikailag tapasztalt, kiváló felkészültségű közszereplő volt. 2004–2009-es időszakban a kilenc MSZP EP-képviselő között találunk három korábbi minisztert: Kósáné Kovács Magdát, Fazakas Szabolcsot, Lévai Katalint, illetve a második öt évben Göncz Kingát és a volt államtitkár Tabajdi Csabát. Rajtuk kívül Herczog Edit és Hegyi Gyula is komoly magyar parlamenti tapasztalattal rendelkezett. Az Európai Parlamentbe fiatal pályakezdők, így Harangozó Gábor és Dobolyi Alexandra, valamint Gurmai Zita is bekerültek.

A régi tagállamok EP képviselői alapvetően érdeklődéssel, nyitottan és segítőkészen fogadtak bennünket, de azért volt bizalmatlanság és esetenként féltékenység is. Ez megmutatkozott a bizottsági helyek elosztásakor, amelynek során minden delegáció a létszámától függően „be van árazva”, vagyis felhasználható pontokkal rendelkezik. A tisztségek elosztása bonyolult, konfliktusoktól sem mentes sakkjátszma, egyfajta póker is, miután alkuk és kompromisszumok sorozatából áll. A német Martin Schulz és az osztrák Hannes Swoboda, az Európai Szocialista Frakció korábbi vezetői a tíz év alatt rokonszenveztek a delegációnkkal, ami sokat segített az alku-folyamatokban. A két ciklus alatt delegációvezetőként csaknem kétszer annyi pozíciót sikerült kialaknod, mint amennyi a pontszámunk alapján járt volna. Az első öt évben például Kósáné Kovács Magda – egyedüli új tagállami képviselőként – mint kincstárnok volt tagja az Európai Szocialisták frakciója vezetésének. 2004–2006 között az új tagállami képviselők közül egyedül Fazakas Szabolcs lett bizottsági elnök a Költségvetési Ellenőrzési Bizottságban, majd ezt követően a parlament belső életét szervező öt questor egyikeként dolgozott. A második ciklusban Herczog Edit folytatta Kósáné Kovács Magda munkáját kincstárnokként, tehát ő is a frakció elnökségének tagja lett. 2009 után sikerült két bizottsági alelnöki posztot is megszerezniünk, így lett Göncz Kinga az Állampolgári, Jogi, és Igazságügyi Bizottság, Gurmai Zita pedig az Alkotmányos ügyekkel foglalkozó Bizottság alelnöke.

Az Európai Parlamenti képviselőket a frakción belül a szakmai felkészültségük, illetve a szakterületeiken végzett munka alapján ítélik meg. Viszonylag kevés azoknak az EP képviselőknek a száma, akik átfogó politikai kérdésekben is jelentős tekintélyt vívnak ki maguknak. Az MSZP EP delegációból az első öt éves ciklusban mindenképpen kiemelkedett Kósáné Kovács Magda politikai és szakmai teljesítménye. Nagy politikai tapasztalatával hatékonyan érvényesítette az új tagállamok érdekeit a frakció legfontosabb döntéshozó testületében. A tíz év során ugyancsak nagy elismerés övezte Herczog Edit szakmai munkáját a Belső Piaci Bizottságban (IMCO) amelyben a Szolgáltatási Irányelv körüli csata is zajlott. 2009 után kiemelkedő szakmai teljesítményt nyújtott az ipari, a kutatási, az energiaügyi, a belső piaci és a költségvetési ellenőrzési területen. Harangozó Gábor fiatal szakértőként a magyar szempontból fő harci terepnek számító Regionális Fejlesztési Bizottságban kitűnő munkát végzett. A Kohéziós és Strukturális Alapok felhasználási szabályainak alakításában például gyakran meg kellett küzdenie az erős régi tagállami ellenállással. Hegyi Gyula a környezetvédelem területén dolgozott elhivatottan az első öt évben, amely ma már az európai és globális politika egyik fő kihívását és megoldandó feladatát jelenti. Dobolyi Alexandra híressé vált sokszínű kapcsolatteremtő képességével, amelyet nemcsak az Európai Parlamentben, hanem a külügyi területen is kamatoztatott. Lévai Katalin az esélyteremtés és a romák jogainak volt lelkes szószólója. Gurmai Zita végig szinte egyetlen témára, a női egyenjogúságra összpontosított. Egyik jelentéstevője volt a – sajnálatos módon működésképtelennek bizonyult – Európai Állampolgári Kezdeményezésnek, ami pedig fontos lenne a polgárok és az uniós intézmények közötti demokratikus deficit csökkentésében.

Ezen összefoglaló szerzője az uniós költségvetés második legnagyobb támogatási rendszere, a Közös Agrárpolitika területén számos alkalommal lépett fel az új tagállamokat, így a hazánkat is hátrányosan sújtó megkülönböztetések ellen. 2009 után, a négytagú delegáció szakértőivel együtt folyamatosan elemezte a 2008-as pénzügyi és gazdasági világválság következményeit, az európai uniós válságkezelés intézkedéseit és a gazdasági kormányzás alakulását. A Policy Solutions ezt a munkát két évben is a legeredményesebb magyar EP képviselőnek minősítette.

Harc a magyar jogállamért

2010 után az Állampolgári, Jogi és Igazságügyi Bizottság kulcsszerepet játszott a magyar demokrácia, a jogállamiság, a médiaszabadság és az emberi jogok védelmében. A magyarországi demokratikus jogállam rendszerszintű lebontása ellen Göncz Kingával együtt léptünk fel mind a bizottsági, mind a plenáris keretekben. Az MSZP EP delegáció nemcsak objektív, higgadt kritikára, hanem arra is törekedett, hogy a bírálát az Orbán kormányra és ne Magyarországra vonatkozzon. Az Európai Parlament végül meggyőző többséggel a Fidesz kormány tevékenységét bíráló három fontos európai parlamenti állásfoglalást és egy jelentést fogadott el. Ezek:

Állásfoglalás a magyar médiatörvényről 2011. március 10-én, (316 igen, 164 nem, 33 tartózkodás); Állásfoglalás a felülvizsgált magyar Alaptörvényről 2011. július 5-én, (331 igen, 274 nem, 54 tartózkodás); Állásfoglalás a közelmúltbeli magyarországi politikai helyzetről 2012. február 16-án (315 igen, 263 nem, 49 tartózkodás) „A Tavares-jelentés”; „Jelentés az alapvető jogok helyzetéről: magyarországi normák és gyakorlatok” 2013. július 3-án (370 igen, 249 nem, 82 tartózkodás). Mind ezen előzmények nélkül jelenlegi formájában a 2018-as Sargentini-jelentés sem születhetett volna meg.

Ezek az európai parlamenti állásfoglalások, illetve jelentések ellentmondásos visszhangra találtak a magyar médiumokban és a közéletben. Sokat elmond a magyar politika jelenlegi állapotáról, hogy még a tájékozottabb polgárok is valamiféle külső hatalmi beavatkozásként értékelik a brüsszeli és strasbourgi-i döntéseket. Úgy tekintik, mintha Magyarország nem lenne szerves része az európai tanácsi döntéseknek (állam- és kormányfők, illetve miniszterek, illetékes szakdiplomáták), mintha nem lennének jelen egyenrangú félként az európai döntéshozatalban: „Brüsszel”, az Európai Tanács, az Európai Unió Tanácsa, az Európai Bizottság, az Európai Parlament, az Európai Bíróság, az Európai Számvevőszék tanácskozásain, egyeztetéseiben. Nem nélkülünk, nem a fejünk fölött születnek meg a döntések. Az Európai Parlament éppúgy szerves része a magyar politikai döntéshozatalnak, miként a Magyar Országgyűlés. Téves, hamis és hazug az az állítás, hogy akik az Európai Parlamentben bírálják a mindenkori kormányt, annak politikáját, azok „kiviszik a belpolitikát nemzetközi színtérre”. Újra és újra meg kell ismételnünk: az Európai Unió mi (is) vagyunk!

A magyar demokrácia védelméért folytatott erőfeszítésekért a magyar jobboldali média részéről főleg Göncz Kingát és a delegáció vezetőjét érte a legtöbb támadás. Sajnálatos tény, hogy ezt a küzdelmet – néhány orgánum, az Index, a Magyar Narancs, a Klubrádió kivételével – a csekély számú magyar liberális és baloldali média érdemben nem támogatta. Ennél is súlyosabb volt, hogy Göncz Kingát és a delegációvezetőt a Fidesz minősíthetetlen módon támadta. Rogán Antal frakcióvezető és Orbán Viktor miniszterelnök a Magyar Országgyűlés 2013. október 7-ei ülésén felszólította az MSZP vezetését, hogy ilyen hazaárulókat ne küldjenek vissza az Európai Parlamentbe. A konzervatív – nacionalista magyar kormány követelését a Mesterházy Attila által vezetett MSZP Országos Elnöksége, a Botka László által elnökölt Országos Választmány és a párt legfőbb döntéshozó testülete, a kongresszus – érdemi ellenszavazat nélkül – két hónapon belül teljesítette. A döntés következtében a tíz év alatt az Európai Parlamentben dolgozó magyar szocialista képviselők munkájának eredményeit – megfelelő értékelés hiányában – az MSZP nem tekintette magáénak.

Beszédes tény, hogy a magyar politikatudományi szakirodalomban viszont több olyan kiváló könyv is született, amely e tekintetben is érdemi tájékozódásra ad lehetőséget. A ciklus első éveit Szlankó Bálintnak „Az elnök, a képviselő és a diplomata” című, 2007-ben, úttörő vállalkozásként megjelent könyve, oknyomozói

pontossággal, kimagasló szakmai színvonalon és hitelesen tükrözi. Bíró-Nagy András a Policy Solutions vezetője kérdőíves felmérésekre, adatokra alapozva összehasonlító elemzést végzett az „Integráció Európába” című hézagpótló és színvonalas könyvében (2018.). Elsősorban azt vizsgálta, hogy miként illeszkedtek be a közép-európai képviselők az Európai Parlament munkájába. „A 2004–2014. közötti időszak tanulmányidőszaknak számított a fontos pozíciók és a rangos feladatok megszerzése szempontjából. Ezt támasztja alá, hogy az Európai Parlament Elnökségében és a szakbizottságok élén csak kevés közép-európai képviselő található, annak ellenére, hogy sok magasan képzett, komoly tapasztalatokkal bíró, rutinos politikai szereplő váltott európai karrierre.” ... „A közép-európai képviselők nemhogy a széthúzás irányába nem vitték európai képviselőcsoportjaikat, hanem tovább erősítették pártjaik kohézióját. A közép-európai EP-képviselők átlagosan 90–93%-ban szavaztak együtt európai pártjukkal, ami a két legnagyobb és legbefolyásosabb képviselőcsoportban még magasabb volt.” (181. oldal)

Az MSZP EP delegáció munkáját szakmailag, nyelvtudásban kiválóan felkészült szakértők, uniós terminológiával „személyi asszisztensek” segítették. Nélkülük nem lehetett volna eredményes képviselői munkát végezni. Tevékenységükről sokat elárul, hogy az EP-munka után – a szigorú vizsgakövetelményeket teljesítve – sokan bekerültek az Európai Bizottság apparátusába és most jutottak el a középvezetői szintekig: e téren az új tagállamok képviselete jelenleg is rendkívül alulreprezentált. Az MSZP EP delegáció munkáját a delegációtitkárok kiválóan szervezték, többek között Simon László, Kenessey Tamás, Iván Orsolya, Keiger Tamás, Tóth-Czifra András és Gúr Roland. Az itthoni delegációtitkárok a Magyar Országgyűlés szocialista frakciójával, a baloldali választókkal való kapcsolattartást segítették: Gáti Mátyás, Bajor Eszter és Uzsák András munkáját kell megköszönnünk.

Néhány következtetés

Az uniós érdekérvényesítés elengedhetetlen feltétele a reális nemzeti „méret-önértékelés”, az ország tényleges geopolitikai súlyának az ismerete. Magyarország nem kis tagállam és nem is nagyhatalom. Középméretű uniós ország. Hamis jelszó, hogy „Merjünk nagyok lenni!”, de legalább ennyire káros, hogy „Nekünk meg kell felelnünk az uniós elvárásoknak!” A „Merjünk önmagunk lenni!” inkább elfogadható. Nehéz, de nem lehetetlen megtalálni a nemzeti érdekérvényesítés során azt a határozottságot, adott esetben keménységet, ami elengedhetetlen, de nem vált ki ellentétes hatást. Az Európai Unió egyszerre a küzdelem és a megegyezésre törekvő szolidaritás fóruma. Madách írja Az Ember tragédiájában „Az ember célja a küzdelem maga”. Ezt úgy aktualizálhatnánk, hogy az „EP-képviselőség célja a küzdelem maga”. Ám ez a küzdelem termékeny szolidaritást és támogatókat is jelenthet hazánk számára.

Sem a Lisszaboni Szerződésben sem a Magyar Alaptörvényben nem olvasható, hogy szeretni kell az Európai Uniót. Az viszont tény, hogy – a globális

kihívások miatt – sem hazánk, sem a legerősebb uniós tagállamok számára nincs reális alternatívája az Európai Uniónak. Az EU messze nem tökéletes intézményrendszer, de annak hatékonyabbá, erősebbé tétele (ld. a 2011-es magyar uniós elnökség jelszavát, az „Erős Európát!”) egyszerre összeurópai és magyar érdek. A hintapolitika, a pávatánc, a kettős beszéd – mást mondani Brüsszelben, Strasbourgban, mint a saját országainkban – sehová nem vezet. Egy ilyen politikának csak a szavahihetőség, a hitelesség megkopása, a lehetséges szövetségesek számának csökkenése lehet az eredménye. Csak az egyenes, nyílt párbeszéd, a higgadt és egyszerre határozott érdekképviselet válthat ki uniós partnereinkből tiszteletet, szolidaritást és támogatást.

Churchillt sokszor idézik pontatlanul. Richard M. Langworth könyvében ír arról, hogy 1947. november 11-én a Brit Parlamentben mit is mondott a demokráciáról. Híres gondolatát – kicsit átalakítva – az Európai Unióra vonatkoztatva is idézhetjük: „Senki sem állíthatja, hogy a demokrácia (az Európai Unió) tökéletes vagy mindentudó. Valójában azt mondják, hogy a demokrácia (az Európai Unió) a kormányzás (az államok közötti együttműködés) legrosszabb formája, kivéve az összes többi, amellyel időről-időre próbálkoznak.”

E tanulmány végkövetkeztetésében megismétli a Magyar Szocialista Párt 2013-ban elfogadott nemzeti programjában megfogalmazottakat: „Nincs hazafiság európaiság nélkül, miként nincs európai elkötelezettség magyar patriotizmus nélkül.”

(A szerző az MSZP EP delegáció volt vezetője 2004–2014 között)

BESZÉLGETÉS BÁRÁNY BALÁZZSAL
ÉS DONÁTH ANNÁVAL

„Harminckét éves lettem én...” (J. A.)

Egy születésnapról szubjektíven

Bárány Balázs: Solymáron lakom. Házasságban vagyok, két kisfiúnak az édesapja. Tagja vagyok az önkormányzat képviselő testületének. Ötödik éve tagja vagyok az MSZP Országos elnökségének, tél óta az Európai Szocialisták elnökségének is. Én vagyok az MSZP külügyekért felelős nemzetközi titkára. 2007 februárja óta vagyok párttag. És a Ferencvárosnak szurkolok. A Városmajori Gimnáziumba jártam, ahol olyan tanárok és diáktársaim voltak, hogy a társaságukban érdeklődni kezdtem a közélet iránt. Aztán az ELTE Jogi Karán politológiát hallgattam.

Donáth Anna: Már gimis korom óta vártam, hogy végre őszintén elmondhassam a Születésnapomra című verset. Áprilisban megtörtént. Pár hete vagyok házasságban, a családalapítás még előttem. Hogy a politikai ébredésem mikor kezdődött, nem tudom megmondani, hiszen „beleszocializálódtam” a családban. Tehát nagyon sokáig biztos voltam benne, hogy nem lépek politikai pályára. S mivel gyülekezetben nőttem föl, biztos voltam benne, hogy olyan pályát választok, amelyik a községnek „visszaad”, s fölhangosítja az elesettek hangját, akik maguktól erre nem képesek. Kisebbség szociológián végeztem az ELTE-n, majd Hollandiában a migrációs és etnikai tanulmányok szakot is elvégeztem. Egy évre készültem, hét lett belőle. Kulturális és emberijogi területen dolgoztam. Ott találkoztam a férjemmel. Ezért is maradtam hét évig, majd az ő döntése nyomán 2016-ban hazaköltöztünk. Itthon egy régi nagy álmom vált valóra, menekültek integrációjával foglalkoztam egy civil szervezetnél, s akkor rám talált a Momentum. Barátaim szoltak, hogy menjek el velük beszélgetni, és mire észbe kaptam, már elnökségi tag voltam, mire felocsúdtunk, a Nolimpiának sikere volt, s nagyon gyorsan a politika lett fő terepe az életemnek. Jelenleg alelnöke vagyok a pártnak és május 26. óta európai parlamenti képviselő.

Miért igen, illetve miért nem a Magyar Szocialista Párt?

B. B.: Több millió olyan ember van az országban, aki szerintem egy tisztességes és hiteles baloldali párttól tud olyan pályaképet kapni, amelyik őt megilleti. Függetlenül attól, hogy a pártom most milyen helyzetben van. Tehát

egy olyan baloldali ember, mint amilyen én vagyok nem is lehet máshol, mint a MSZP-ben.

D.A.: Amit Balázs mondott, azzal messzemenőig egyetértek. A problémám az, hogy én nem látom, hogy Magyarországon lenne tisztességes párt, amelyik baloldali értékek mentén politizál. Édesapám soha nem volt párttag, s nagyon büszke volt rá, amikor a lelkiismerete szerint szavazott, s nem frakciófegyelem alapján. Azt tanultam tőle, hogy az ember az elveiért messzemenőig álljon ki. Nagypapám Donáth Ferenc az illegális kommunista pártnak volt az egyik alapítója, a nevét inkább onnan ismerik, hogy a Nagy Imre per másodrendű vádlottja volt. Először halálra, majd életfogytiglanra ítélték, s végül a „nagy amnesztiával” szabaddult. Három különböző rezsim börtöneiben ült. A reformkommunisták egyik meghatározó alakja volt. Sajnos nem találkozhattam már vele, szinte napra pontosan kilenc hónappal az előtt halt meg, hogy én megszülettem. Azért politizálok, mert azt gondolom, hogy ez ellen a rendszer ellen, amelyik elnyom mindent és mindenkit, ami, s aki nem ért vele egyet, csak a politikai térben lehet valamit elérni. Az akkor választható politikai pártok egyike sem volt képes fölvenni ellenük a harcot. Valószínű, hogy a hét hollandiai évemből is következik, hogy nem tudok mindazzal azonosulni, amit a Magyar Szocialista Párt képvisel. Megoldás központú, pragmatikusabb pártot kerestem, amelyik nem fél liberális elveket is vallani, s nem csak beszél róla, de a tettei által válik szolidárisá.

A baloldaliság ma.

B.B.: Hogyha születik holnap két gyerek, s az egyik apja Tiborcz István, a másik pedig egy tán nevét sem hallottuk Szabolcs megyei faluban születik. Hogy csak is rajtuk múljék, mi lesz velük húsz, vagy negyven év múlva!

D.A.: Hiszek abban, hogy a huszadik századi ideológiák és kategóriák a XXI. század kihívásaival szemben már értelmezhetetlenek. Én egy olyan pártban hiszek, amelyik mindazokat tudja képviselni, akik el akarnak érni A-ból B-be függetlenül attól, hogy egy borsodi kis faluban születtek, vagy egy budapesti középosztálybeli családban. Egy olyanban, amelyik a teljesítményelvűség, a meritokrácia jegyében mindenkinek segít a startvonalig eljutni.

B.B.: Az a szép a magyar demokratikus politikai oldalban, hogy nem „egy a tábor, egy a zászló”. Az, amit Annáék, s az, amit mi építünk, hogyha nem is két teljesen különböző világ, de máshonnan ered, és máshova is mutat. Abban viszont biztos vagyok, hogy annyira van közel egymáshoz, hogy valamilyen módon egymással mindig tárgyalóképes lesz, s mindig mind a kettőre szükség lesz ahhoz, hogy ebben az országban változást tudjunk elérni. Hogy jövőre vagy öt év múlva mindig le tudjunk ülni megbeszélni, hogy mi most a közös feladatunk.

D.A.: Biztos vagyok benne, hogy egyetértünk abban, hogy a teljhatalom elutasítandó. Nem akarunk olyan pártokat építeni, amelyek a NER mintájára újra termelik magukat. Olyan világban szeretnék élni, ahol különböző pártok vannak, ugyanis nem tudunk mindenkit egyszerre képviselni. Kell, hogy legyen egy hiteles szociáldemokrata párt, a Momentum soha nem lesz az, viszont mindenkinek joga

van egy tisztességes párt által képviseltetve lenni. Balázs munkássága is mutatja, hogy van remény arra, hogy legyen egy tisztességes baloldali párt, nagyon kíváncsi vagyok neki. Még akkor is, ha esetleg nem Magyar Szocialista Pártnak hívják húsz év múlva.

B.B.: (nevet.)

D.A.: De az biztos, hogy mindig is szükség lesz egy baloldali értékeket valló pártra, amelyik azokat képviseli, akiket a Momentum nem.

Utódpárt az MSZP?

B.B.: Igen. Egyrészt közjogi értelemben. Ez egy nagy csomag. Van benne olyan is, ami borzasztóan nyomja a vállunkat, bár nagyon sokat tettünk azért, hogy lehatároljuk azt, ami lehatárolni való, de van benne rengeteg olyan is, amire én büszke vagyok. Tehát a nyolcvanas évek MSZMP-jében jónéhány olyan kezdeményezés volt, hogy kimondhatom, én ennek a szellemiségében szeretném továbbvinni Magyarországot. A szovjet blokkból a nyolcvanas évek MSZMP-je kezdett Nyugat felé kacsintani. A szovjetek háta mögött először tárgyaltunk az IMF-fel, a NATO-val, az európai integráció felé tettünk lépéseket. Nagy szerencsém, hogy olyan emberekkel ülök egy pártban, akik ezeket csinálták, és sokat hallgattam őket. Én ezeknek a reformkommunistáknak nagyon büszkén vagyok az utódpártjában. Persze az előző rendszernek voltak olyan aspektusai, amelyek teljes mértékben vállalhatatlanok. Bár egészen más volt Magyarországon élni 1956 novemberében, mint például 1989 novemberében. De kétségtelen, hogy az egy antidemokratikus rendszer volt, egy helytelen irány, amiből semmit nem sírok vissza. Hogyha utódpárt voltunkban fölmerül az 1956 utáni megtorlás, az mindig is szégyellni való lesz, amiért már rengetegszer bocsánatot kértünk, de szerintem nincsen ember az országban, aki azt gondolná, hogy én a harminckét évemmel felelnék érte, de biztos vagyok benne, hogy életem végéig hallgatni fogom.

D.A.: Mindig el szoktam mondani, hogy a mi korosztályunknak értéktételt mondani valamiről, amit nem élt át, nagyon, nagyon veszélyes. Az MSZP-vel kapcsolatban ez a legnehezebb: megmondani „te tisztességes voltál, te meg nem...” Az nem igaz, hogy egy az egybe kuka, az sem igaz, hogy a kilencvenes évek óta tiszta minden. Nagyon nehéz itt igazságot tenni. Én ezért tartom szerencsétlennek, hogy így alakult a rendszerváltásnak ez a része, hogy ahelyett, hogy egy új baloldali párt jött volna létre, amelyben olyan emberek nem vállalhattak volna vezető politikai szerepet, akiknek bármiféle politikai tisztségük volt a rendszerváltást megelőzően. Pontosan a támadhatóság miatt. A politikában a hitelesség az egyik legfontosabb kártyája a szereplőknek. Amit magyarázatni kell, az már régen rossz. Sokféleképpen lehet segíteni, nem csak vezető szerepet vállalva. Hiszen attól kezdve az egész közösség megkérdőjelezhetővé válik. Tehát ha én bármilyen botrányba belekeveredek, amitől árnyék vetül a pártomra, akkor fel kell tudnom állni, hiszen nem engedhetem meg, hogy az én politikai karrierem fontosabb legyen, mint a közösség tisztasága. Sokszor mondják, hogy egy párt megfiatalodhat. Igen, de csak olyan szereplőkkel, akiknek a múltjában nem lehet

szürke foltot találni. Az elmúlt harminc évben nem látok mást, mint folyamatos magyarázkodást. Ezt sok emberrel kapcsolatban igazságtalannak és méltatlannak tartom, de nem tudom elítélni az egyszerűen gondolkodó közvéleményt sem. Amíg ez az elszámolás nem történik meg, addig a társadalomtól sem elvárható, hogy szembe nézzen a saját traumáival, hogy tiszta lappal tudjunk indulni, s végre egy nyugatos liberális demokráciát kiépíteni.

B.B.: Én nem hoztam volna ilyen rendelkezést kilencvenben, hogy aki az előző időszakban vezető volt, ne maradjon a szintéren. Azt gondolom, hogy a rendszerváltás óta Magyarország legsikeresebb és legelőremutatóbb négy éve a kilencvenes évek közepén Horn Gyula kormánya idején volt. Nála virtiglibb komcsit nehéz elképzelni, mégis ő az az ember, aki elindította a nyugatos Magyarország szekerét, s arról az útról az első Orbán kormánynak sem sikerült letéríteni. Hogyha hoztunk volna valami tiltó szabályt kilencvenben, akkor ez a korszak kimarad. Szerintem rengeteget veszítettünk volna. Horn Gyula kormányzása, elvei, személyisége és stílusa igen jól tette ma a magyar közéletnek. Tisztában vagyok vele, hogy az én pártomnak is vannak ismertebb, s kevésbé ismert, szimpatikus és kevésbé megnyerő karakterei. És Anna! Mondjuk tíz év múlva, amikor az én pártom negyven éves lesz, a tied meg tíz, amikor a ti könyveteket írjuk, akkor itt fog ülni ennél az asztalnál valaki, akinek a pártja mondjuk háromhetes lesz, majd azt mondja neked: „A Momentum elmúlt tíz évében azért voltak bizonyos arcok...” És azt fogja rajtad számonkérni, hogy az elmúlt éveid összes történéseinek, s az általad koordinálhatatlan és kontrollálhatatlan összes helyzet összes szereplőjével mindig mindenben azonosulj. Ami egy kéthetes párttól elfogadható. Egy harminc évesnél már sokkalta nehezebb. S én nem is teszek rá kísérletet.

D.A.: Félreértettél. Én tudok sokkal jobb példát mondani, mint Horn Gyula. Nekem a legnagyobb női politikusi példaképem Kósáné Kovács Magda. Pedig neki is volt politikai múltja a rendszerváltás előtt. És estétet tudnék vitázni azzal, aki az ő politikai múltját megpróbálná bemocskolni azzal, hogy lekommunistázza. És az a baj, hogy ebből a szempontból már megint Orbán Viktor és a NER irányít. Ugyanis onnan kezdve, hogy az utódpart átmentett kádereket, politikusokat az egyik rendszerből a másikba, teremtdött meg az a helyzet, hogy bármit is csinál az utódpart, Orbán Viktor csak egyszerűen lekomcsizza. Persze bennünket meg liberálisoznak, s manapság ez a másik szitokszó. Tehát nem tudom hibáztatni azt a társadalmat, amelyik meg lett vezetve egy politikai erő által, de ezt a kártyát nem játszhatná ki, mint a rendszerváltó Fidesz vezetője, hogyha az MSZMP káderei nem léptek volna át egyik rendszerből a másikba, mintha mi sem történt volna. Nem tudhatjuk, hogyha egy radikálisabb rendszerváltás történt volna, akkor nem lett-e volna más, aki véghezviszi Horn Gyula kormányzása sikereit, csak éppen fiatalabb, nincsen olyan múltja és másként hívják. Igen: rengeteg olyan tisztességes politikusa volt az elmúlt rendszernek is, akikre méltán lehetünk büszkéek.

B.B.: Szerintem csomagban kell nézni az egészet. Ahogyan nem lehet egy személyt, vagy egy rövid időszakot, vagy egy aktuális cselekedetet önmagában

megítélni, pláne egy politikatörténeti beszélgetésben. Szerintem hogyha valaki az MSZP-ről akar ítéletet alkotni, azt nézze meg, hogy 1989 és 2019 között az MSZP ezt az országot előre vitte-e, avagy nem. Az én válaszom erre egy csupa nagy betűvel írt IGEN.

Pártelnökök...

B.B.: Magyarországon van olyan párt, amelyiknek harminc éve egy elnöke van, nekünk lehet, hogy egy kicsit több elnökváltásunk volt az elmúlt időszakban, mint ami a politika álmoskönyve szerint helyénvaló, ez így alakult. 2010 óta bekövetkezett egy olyan váltás, ami teljesen új környezetet hozott. Teljesen más a domborzat. Az MSZP 2010-ig az ország legerősebb pártja volt, ahhoz volt hozzácsokva. Azóta jött egy új valóság, most ehhez kell hozzácsoknunk. Nem ment két hét alatt. Próbáltunk sok mindent, előbb-utóbb ki fogjuk találni a helyes stratégiát.

Újhelyi István...

B.B.: Nagyon rossz, hogy egyetlen EP mandátumunk van. Régebben volt kilenc. Újhelyit szerintem fölösleges MSZP nélkül nézni. Minden mozdulata, minden vonatkozása az MSZP-t testesíti meg és képviseli. Szerintem a legjobb emberünk van az Európai Parlamentben és sajnálom, hogy nincsen mellette másik nyolc, tudnék másik nyolc nagyon jó embert mondani, és az István itthon is nagyon jó lenne, hiszen a NER első ciklusában országházi alelnökként elég sok mindent tett a hatalom ellenében, ha másként nem, retorikában, stílusban. Újhelyire mindenhol szükség van, most Brüsszel nyert.

D.A.: Azt gondolom, hogy nem veszített azzal a szocialista párt, hogy Újhelyi István ott van Brüsszelben. Sőt. Amennyit idáig láttam, ő nagyon keményen dolgozik, s nagyon jól tudunk együttműködni.

A Páneurópai piknik is harminc éves...

B.B.: Büszkén fogunk megemlékezni róla. Tényszerű, hogy nekünk viszonylag komoly nemzetközi reputációnk van. Ez egy olyan történelmi aktus volt, amelyet aztán igazolt az idő. Hozzánk kötik az emberek. Mint Magyarországhoz, mint magyar szocialistákhoz. És persze nem akarunk a harminc év előtti múltunkból élni, de jó visszaemlékezni rá, hogy tudtunk mi Magyarországon nem egy olyan gesztust tenni, aminek világhíre volt és van még harminc év után is.

D.A.: Abban semmi kivetnivaló nincs, hogyha egy párt a múltjában egy történelmi eseményre büszke, viszont az egy nagyon rossz irány, amit Orbán Viktor csinál, hogy a rendszerváltás egy éves folyamatából csak azt emeli ki, amihez neki volt köze, mintha más nem is történt volna. Pont az vezet minket a politikai béke irányába, az tudná végre az árkokat betemetni, hogyha generációkon és pártokon átívelve tudnánk végre közösen örülni, hogy megtörtént a rendszerváltás. És nincs elhallgatva, hogy kinek mi volt a szerepe. Én azt szeretném, hogyha egy zöld érzelmű ember is éppen olyan büszke tudna lenni arra, hogy mi történt a soproni pikniken, mint egy szocialista szavazó. Ide kéne eljutnunk, hogy a rendszerváltás közös emlékünknél, mert amíg a rendszerváltás föl van darabolva, hogy kinek mi köszönhető, addig nem lesz közös emlékünknél.

B.B.: Én most nem azt látom, hogy a két rendszerváltó párt megpróbálja csak a maga szerepét emlegetni a többiről nem véve tudomást. Ugyan nekünk viszonylag korlátozott a nyilvánosságunk, ahol tudunk beszélni a magunk emlékeiről. Nyilván ilyenkor előtérbe kerül a hajdani párt elnökünk, miniszterelnökünk, aki azzal a szimbolikus aktussal jó háttérképe ennek a történetnek, ezzel szemben a Fidesz úgy állítja be a rendszerváltást, hogy Orbán Viktor fölment az emelvényre, és hét perc alatt rendszert váltott. Én nagyon örülök annak, hogyha egy zöld érzelmű magyar büszke Horn Gyula határnyitására.

D.A.: Az én generációm annyira kicsi volt akkor, vagy még meg sem született, hogy nekünk nagy és fontos üzenete lehetne. Hiszen amikor ez történt, szüleink voltak annyi idősök, mint mi most. Tehát, hogy nekünk mi az üzenete, s hogy nekünk mi a feladatunk ettől kezdve? De ha megint a párhuzamos valóságok mentén emlékezünk meg, akkor a mi generációnk úgy lép tovább, hogy nincsen köze a rendszerváltáshoz, és el sem várható, hogy belőlük tudatos, a közügyek iránt érdeklődő polgárok legyenek.

B.B.: Gyűjtsük össze a mi generációnkat a különböző pártokból, üljünk le, s beszéljük meg, hogy kinek mi a rendszerváltás! És majd meglátjuk, hogy eljönnek-e rá a fideszesek!

MSZP–Momentum koalíciós kormány...

D.A.: Ahhoz még hosszú utat kell bejárnia nemcsak a Magyar Szocialista Pártnak, hanem a közös együttműködésnek is. Nagyon szép, hogy a helyhatósági választásokra remélhetőleg az ország legtöbb pontján az együttműködés ki fog tudni alakulni, de törékeny bizalmon alapszik. Ahhoz idő kell, hogy ez a bizalom megszilárduljon. Tudnunk kell különbséget tenni együttműködés és összefogás között. Külön identitása van a két pártnak, másokat képvisel, másként politizál, és én nagyon remélem, hogy ezek gyümölcsöző együttműködések lesznek, s nemcsak a választások napjáig tartanak. Engem sokkal jobban érdekel a következő öt év, hogy mi valósul majd meg ezekben az önkormányzatokban. Mert ha csak a hatalom visszaszerzése a cél, hogy különböző kiskirályok visszaülhessenek a székeikbe, ahhoz a Momentum nem asszisztálhat.

B.B.: Igen.

Születésnapi kívánság...

B.B.: Hogy legyen majd az MSZP-nek hatvanéves születésnapja is!

(A beszélgetést készítette Balla Ferenc)

Velünk voltak

Arcok a múltunkból

BALOGH SÁNDOR

Páratlan az a szakma- és emberszeretet, ahogyan a professzor vitára ösztönözte diákjait – mondta Glatz Ferenc kulturális miniszter, majd az MTA elnöke Balogh Sándorról. 1926-ban született, különféle pártfunkciók után 1958-tól a TIT országos titkára volt, egyben az ELTE BTK Újkori Magyar Történelmi Tanszéken tanított. 1986 és 1991 között a Történelmi Társulat elnöke is volt. A rendszerváltás körüli – néha meglehetősen zavaros – ideológiai vitákban 1989–1994 között az MSZP Országos Egyeztető Bizottságának elnökeként, 1994–2001 között a Baloldali Platform, majd a Baloldali Tömörülés vezetőjeként tett sokat a párt baloldali arculatának megőrzéséért. A rendszerváltás hajnalán lett a vezetője a Párttörténelmi Intézetnek, amely 1990 óta megújulva ma Politikátörténelmi Intézetként működik. A szakmai autoritását mindvégig megőrizte, jelentős szerepe volt abban, hogy a rendszerváltozás során a napi politika nem befolyásolta a történelmi munkát. Ahogy egy ízben fogalmazott, már végigcsináltam egy politikai rendszerváltást 1949-ben, és nem győzöm öregkori önkritikával mérni akkori fiatal önmagam. 2004-ben halt meg.

„Nem véletlen, hogy a közvélemény »értelmiségi és doktori parlamentet«, »történész és ügyvéd parlamentet« emleget, sőt jobbik esetben csak ironizál. Ezek az arányok a valóságban arról tanúskodnak, hogy az újraformálódó és feltörekvő, pontosabban feltörekedni próbáló »nemzeti középosztály« vagy »úri középosztály« erején és tényleges társadalmi súlyán messze felül óhajt részesedni ismét a hatalomból, s olykor az első, olykor pedig a második világháború előtti helyzetet és állapotokat felidéző módon, illetőleg azokat is retrográdan túlszárnyalva viselkedik.”

DEMÉNY PÁL

– Adjatok neki inkább egyetemi katedrát! – mondta Lukács György 1945-ben, amikor híret vette Demény Pál letartóztatásának. A 20. századi hivatásos forradalmárok utolsó mohikánja 1901-ben született Budapesten. 1918-ban ifjúmunkás csoportot alapított, majd 1919. február 13-án belépett be a Kommunisták Magyarországi Pártjába, és a Kommunista Ifjúmunkások Magyarországi Szövetsége egyik vezetőjeként két illegális sajtóorgánium, az Értesítő és az Örök Forradalom szerkesztője. A Tanácsköztársaság ideje alatt a Vörös Hadseregben tüzér. A bukás után két hónapot ült, majd vegyészeti tanulmányokat folytatott, de 1921 augusztusában újra letartóztatták, hosszú időre internálták. Mind a Kun-, mind

a Landler-frakcióhoz csatlakozást elutasította, lényegében saját, itthon működő frakciót alapított. A következő 20 évben a hazai illegális mozgalom egyik jelentős személyisége. 1925-ben belépett az MSZDP-be, de 1932-ben kizárták. 1938-ban ismét letartóztatták, és két évre ítélték.

A háború alatt sztrájkokat, szabotázsakciókat szervezett, menekültek, zsidók munkaszolgálatosok bujtatását szervezte. Frakciója 1944-ben nagyobb volt, mint a Kádár vezette kommunista csoport, amellyel 1944-ben együttműködött az ellenállás szervezésében. 1945 februárjában Péter Gábor személyesen tartóztatta le, 1956. október 15-én szabadult. Kiszabadulása után igazságügyi fordítóként dolgozott. 1989-ben alapító tagként lett az MSZP tagja, 1990-ben képviselő. 1991. január 14-én a parlamenti ülésen lett rosszul, majd elhunyt.

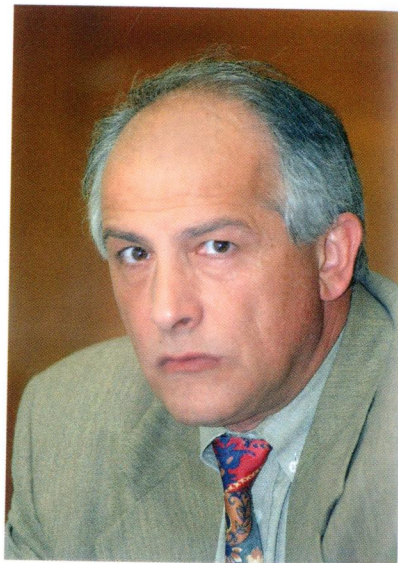
„Sok esztendő rabságom éveiben módomban állt neves gondolkodók műveit elolvasnom, olyanokét, akik tiltakoztak korszakuk rosszasa ellen, és módszert ajánlottak a boldogabb jövő megvalósítására. A sokak közül Vergiliusomnak Spinozát választottam; a környezetét megtagadó, az igazságot matematikai pontossággal bizonyító filozófust.

Az ő humanizmusát szegeztem szembe hazánk régebbi és korunkbeli antihumanizmusával. Könyvemben a magam, hozzátartozóim, barátaim és börtöntársaim életével példázva jelzem, hogy mikor és hol tévesztettünk utat vágyott társadalmunk megteremtésében. Konklúzióm az, hogy a szocializmus: aktív, kollektív humanizmus. Gyakorlati megvalósítása a jelen és a jövő nemzedék feladata.”

GELLÉRT KIS GÁBOR

Gellért-Kis Gábor 1946-ban született polgári-értelmiségi családba, apja-anyja egyebek mellett egyaránt újságírók voltak. Már évek óta újságíróként dolgozott, amikor 1970-ben közgazdász diplomát szerzett, majd 1976–1981 között az ELTE BTK magyar–népművelés szakát is elvégezte. A hazai média minden területén szerzett tapasztalatokat, nyomtatott lapok mellett volt riporter, szerkesztő a Magyar Rádióban, dolgozott a Magyar Televízióban. 1990 és 1993 között az MSZP V. kerületi szervezetének elnöke, 1992–1994 között kulturális ügyvivő, 1994–1998 között országgyűlési képviselő, az emberi jogi, kisebbségi és vallásügyi bizottság elnöke volt. Saját megfogalmazása szerint mintegy véletlenül lett Horn Gyula médiatanácsadója. Az 1996-os médiatörvény elfogadásakor parlamenti felszólalásában keserű szavakkal vette tudomásul, hogy utolérte a tanácsadók végzete, nem hallgattak rá: „azok, akik ezt alkották, katonakorombeli szakaszvezetőmmel szólván, annyit értenek a rádiózáshoz és a televíziózáshoz, mint malac a zsebrórához. Tűzzék a kalapjukra!” Nem telt bele egy évtized és bebizonyosodott, hogy igaza volt. 2004–2008 között a Magyar Rádió Közalapítvány elnöke volt. 2003-ban a szocialista kormány megkeresésére elkészítette egy újabb médiatörvény tervezetét, aminek azonban a vitájára sem került sor.

„Nem a média területét kell szabályozni, hanem az államot korlátozni.”

KISS PÉTER

– Jó ember és tisztességes politikus volt – így emlékezett Gyurcsány Ferenc Kiss Péterre, akit Bajnai Gordon is igazi államférfinak nevezett. A korán elhunyt politikus mindkét miniszterelnök valódi munkatársa volt, nem befolyásolta, hogy két ízben is felmerült: ő üljön a miniszterelnöki székbe. Munkamániásnak tartották, aki valóban bizonyította, hogy a feladatot fontosabbnak tartja a pozícióknál és a személyes ambícióknál.

Baloldali gondolkodású, pedagógus családból származott. 1983-ban diplomázott Budapesti Műszaki Egyetemen. Tudományos munkatárs, majd tanársegéd, emellett 1984 és 1985 között az egyetem KISZ-titkára volt. A 80-as években a KISZ-ben felnövő, a határokat feszegető, új

utakat kereső reformnemzedék tagjaként a Reformpárti Esték elnevezésű vitasorozat egyik szervezője volt. 1986-tól 1989-ig a Budapesti KISZ első titkára, az MSZMP KB tagja 1989 májusától a párt szeptemberi megszűnéséig. Az MSZP alapító tagja és a Baloldali Ifjúsági Társulás (BIT) alapító budapesti elnöke. 1992-ben a BIT országos elnökévé, és a MSZP országos választmányának tagjává választották. 1992-től képviselő, 1995-től munkaügyi miniszter. 1998 és 2000 között a párt ügyvezető alelnöke volt, később a Baloldali Tömörülés Platform elnöke. A Medgyessy kormányban előbb foglalkoztatáspolitikai és munkaügyi miniszter volt, 2003-tól a Miniszterelnöki Hivatal vezető miniszter. Medgyessy Péter lemondása után a párt országos elnöksége őt ajánlotta miniszterelnöknek, de a kongresszus Gyurcsány Ferenc mellett döntött. Kiss Péter mindkét Gyurcsány-kormányban és a Bajnai-kormányban is tagja maradt. 2014-ben bekövetkezett haláláig a párt politikájának egyik meghatározó személyisége volt.

„A kulcs a gyors munkaerő-piaci szerkezetváltás. Le kell cserélni az olcsó munkabér miatt létrejött munkahelyeket olyanokra, amelyek magasabb kvalifikációt igényelnek, és fizetőképes szolgáltatásokat feltételeznek. Óriási kihívást jelent, hogy mindenre alkalmas munkaerő álljon rendelkezésre, ezért a humán infrastruktúra fejlesztésében kulcskérdés lesz a szakképzés átalakítása.”

KÓSA FERENC

– Kósa Ferenc hősei közgondoknak elkötelezett felelős emberek, akik nem elégszenek meg azzal, ami van, hanem azt akarják megteremteni, ami kell. – írta a filmrendezőről, az MSZP elnökségének tagjáról egy kritikus. Ezekkel a szavakkal nemcsak hősei, hanem maga Kósa Ferenc is jellemezhető lett volna. Művészete és közéleti tevékenysége szorosan összekapcsolódott. 1937-ben született, 1963-ban végzett a Színház- és Filmművészeti Főiskolán. 1963-tól volt a Magyar Filmgyártó Vállalat rendezője, majd az Objektív Stúdió egyik alapítója. Játék- és dokumentumfilmek sorát nemcsak rendezte, hanem a forgatókönyvet is ő írta. Szorosan működött együtt olyan pályatársakkal, mint Sára Sándor és Szabó István, akivel az Objektív Stúdió egyik alapítója volt. Filmjei hazai és külföldi elismerések sorában részesültek, így egyebek mellett Cannes-ban a Tízezer nappal a legjobb rendezés díját nyerte el, amely filmjét 1968-ban az előző húsz év tizenkét legjobb magyar filmje közé is beválasztották. 1968-ban Balázs Béla díjat, 1997-ben pedig Magyar Örökség díjat kapott. Részt vett 1985-ben a monori, majd 1987-ben a lakitelki ellenzéki találkozón. A rendszerváltás idején az MSZMP majd MSZP Reformszövetség platformjának volt az egyik vezetője, így meghatározó szerepet vitt az új párt arculatának megteremtésében, kultúrpolitikájának kialakításában. Az országos elnökség tagja volt 2000-ig, 1990 és 2006 között képviselő is. 2019-ben halt meg.

„Őrizd az embert, mert hivatásod nem más, mint elkötelezettség, nem kevesebb, mint szabaddá tenni másokat. Őrizd az embert. A szabadság rendjét soha, egyetlen pillanatra se téveszd össze a rend szabadságával. Őrizd a szabadságot, mert csak addig vagy ember, amíg szabad akarsz lenni. Őrizd az embert. Ha lehet: életteddel, ha lehet: munkáddal, ha nem lehet: haláloddal.”

MÁTÉ LÁSZLÓ

Indulatoktól mentes, a higgadt megfontolások jellemzik – tartották Máté Lászlóról, az MSZP 1990-ben megválasztott, gyorsan legendássá váló pénztárnokáról. 1952-ben született Budapesten. Élelmiszeripari technikumot végzett, majd diplomát szerzett a Kereskedelmi és Vendéglátóipari Főiskolán. Dolgozott a KISZ-apparátusban, 1981 és 1989 között a Budapesti Vegyipari Gépgyár gazdaságpolitikai szakértőjeként működött. 1990-ben az Archív Kereskedelmi és Szolgáltató Kft. igazgatója lett, majd 1991-től a Kossuth Kereskedőház Kft. ügyvezető igazgatója volt.

1970-től az MSZMP tagja, 1989-ben a megújuló párt alapítói közé tartozott, a Budapest X. kerületi szervezet első elnöke volt. 1990

májusában lett a párt pénztárnoka. Ezt a funkciót 1994-ig töltötte be. Jelentős szerepet játszott a pártnak a rendszerváltást követő, meglehetősen zilált pénzügyeinek rendezésében, gazdasági helyzetének stabilizálásában. Az általa is megteremtett pénzügyi háttér fontos szerepet játszott a sikeres 1994-es választási kampányban. 1994-ben a párt listáján országgyűlési képviselői mandátumot szerzett, 1996-ig a párt egyik alelnöke is volt. Ekkor párttagságának megtartása mellett visszavonult a politika élvonalából. 2019-ben halt meg.

NAGY ATTILA

1956-os múltja ellenére azok közé tartozott, akik megértették az egykori állampárt átalakulását, és nevét adta ennek hitelesítéséhez. 1933-ban született, 1955-ben végezte el a Színház- és Filmművészeti Főiskolát. Alig egy évvel később megtörni látszott színészi pályája. A Miskolci Nemzeti Színház tagjaként 1956-ban nagy tömeg előtt szavalta a Nemzeti dalt. A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Munkástanács elnöke volt, amiért – noha az ügyész halálbüntetést kért – 12 évi fegyházbüntetésre ítélték. 1961-ben amnesztiával szabadult, és 1962-ben már a Veszprémi Petőfi Színházhoz szerződött. 1964 és 1986 között – kétéves megszakítással, amit Szegeden töltött – a budapesti Thália Színház tagja volt. 1986-tól a kecskeméti Katona József Színház színésze és rendezője, 1988 és 1990 között művészeti vezetője volt. Számtalan filmszerepe közül a Kőszívű ember fiainak Palvicz Ottója, majd az Abigél Vitay tábornoka alapozták meg 1992-ben bekövetkezett halála után is élő népszerűségét.

„Fölmentem az egyetem aulájának a tetejére, elszavaltam a Nemzeti dalt. 50–60 ezer kéz emelkedett a levegőbe, és velem mondták az eskü szövegét. Az ember ilyenkor olyant érez, mintha személyében megsemmisülne, mintha fantomná változna. Szép dolog a művészet, de a művészi cselekvés és a társadalmi mozgás egybeesése valami megélhetetlen, döbbenetes dolog.”

NAGY SÁNDOR

Tipikus példája volt a rendszerváltás előtt a határokat óvatosan feszegető, egyre nagyobb befolyást szerző, a rendszerváltás után a szakszervezeti mozgalom újjászervezésére törekvő politikusoknak. 1990 után mindvégig a munkavállalók érdekvédelmének az átalakulás követelményeivel való összeegyeztetésére törekedett. Paraszti és vasutas családból származott. Iparszakon szerzett diplomát a Marx Károly Közgazdaság-tudományi Egyetemen, egyetemi doktori disszertációját munkatudományi témából írta. Volt KISZ-funkcionárius, majd szakszervezeti tisztségviselő, vezető pártfunkciót is töltött be, és közvetlenül a rendszerváltás előtt, 1988-ban lett képviselő. A Magyar Szocialista Párt megalakítása

után, a szakszervezetek függetlenségét hangsúlyozva, nem lépett át az új pártba. 1990-ban lett a Magyar Szakszervezetek Országos Szövetségének az elnöke. Ekkor zajlott le a szakszervezetek vagyonának a megosztása, az üzemi tanácsok választása és az új kollektív szerződések megkötése. 1994-ben az MSZOSZ együttműködési megállapodást kötött az MSZP-vel, így jutott be listán az Országgyűlésbe; ekkor a pártba is belépett. Támogatta a költségvetési konszolidációt, de a privatizációs törvényt és a Munka Törvénykönyve módosítását nem fogadta el, ezért lemondott minden funkciójáról, leszámítva néhány bizottsági tagságot. Horn Gyula ennek ellenére ki akarta nevezni gazdasági miniszternek, de ezt a koalíciós partner nem hagyta jóvá. 1998-ban frakcióvezető-helyettes lett, ám egy évvel később le kellett mondania, mert szerepelt a Postabank VIP-listáján azok között a közéleti személyiségek között, akik kedvezményes hitelekhez juthattak. 2000-ben mégis frakcióvezető lett, sőt lehetséges pártelnökként, később miniszterelnök-jelöltként is fölmerült a neve, de mindkét esetben visszalépett. Azok közé tartozott, akik a nemzeti szempontokat is igyekeztek hangsúlyozni az MSZP politikájában, egy nagykoalíció lehetőségét is felvetette egy jobbközép párttal. 2002 és 2006 között a Miniszterelnöki Hivatal politikai államtitkára volt.

„Létezik talán reális válasz is, azokban az ügyekben, ahol a kormány közgazdasági megoldásokra kényszerül, ott a stílusból, a társadalom megszólításából kell kiderülnie annak, hogy egy szociáldemokrata többségű kormány van hatalmon.”

PÉLI TAMÁS

A hazai cigány festészet jelentős személyiségeként vált ismert művésszé, noha családjában több muzsikuss is volt. Már apja is képzőművészként, ötvösként működött. 1948. augusztus 22-én született. A Képző- és Iparművészeti Szakközépiskolában érettségizett. A hazai viszonyokra jellemző, hogy egy holland művész házaspárnak köszönhetően tanulhatott Hollandiában. Kiállításokon először 1970-ben szerepelt Hollandiában. Önálló kiállításai is voltak Amszterdamban, Berlinben, Budapesten és Magyarországon több helyen. Művészetével is, közéleti tevékenységével is a cigányság felemelkedését szolgálta. Nem tartozott a magányos művészek közé: egy cigány művészekből és értelmiségiekből álló kör szellemi vezetője volt. Irodalmi munkássága is jelentős. 1983. szeptember 24-én készült el a Tiszadobi Gyermekváros számára készített Születés-pannó. Ez a közel 43 négyzetméter nagyságú alkotás a cigányok magyarországi történetének összefoglalása. 1992-ben az elhunyt Nagy Attila helyére került az MSZP országos listáján a Parlamentbe. 1994-ben is bejutott, mandátumával azonban csak néhány hónapig élhetett, mert még az év októberében meghalt.

„Azt hiszem, hogy én egy hídverő vagyok, egy utászkatona, mert nem mindenki képes, hogy belegázoljon a hideg vízbe. Erre vállalkozni kell. Nekem van egy elképzelésem, egy álmom. Martin Luther King mondta – akihez persze nem merem hasonlítani magam, csak nagyon szeretem, amiket ő mondott. Tehát az itt élő népek a Kárpát-medencében a második évezredre, legalább addigra, nem keznek fognak, hanem elismerik egymás létezését...”

SCHALKHAMMER ANTAL

Tradicionalis bányászcsaládból származott, amelynek folytatta mozgalmi hagyományait. Nagyapja, Manhercz Antal részt vett az illegális kommunista mozgalomban, Franciaországban a külföldön dolgozó bányamunkások nemzetközi szakszervezeti szövetségének az elnöke volt, egy ideig Moszkvában élt, 1941-ben tért vissza Magyarországra.

Schalkhammer 1968-ban végzett a miskolci Nehézipari Műszaki Egyetemen. 1965-től Tatabányán végigjárta a bányászati vállalat szinte minden szintjét. Tanulmányai jelentek meg szakfolyóiratokban, az Ipari Minisztérium modernizációs munkabizottságában is dolgozott. Ifjúsági kosárlabda, majd kézilabda válogatott kerettag is volt. Már az 1970-es évektől

betöltött különböző szakszervezeti, KISZ és pártfunkciókat. A rendszerváltás után egyebek mellett a Bányai Dolgozók Szövetségének elnöke, majd a Magyar Szakszervezetek Országos Szövetségének az ügyvivője volt. 1988 után azok közé tartozott, akik a hazai szociáldemokrácia jövőjét az újjáalakult Magyarországi Szociáldemokrata Pártban látták. 1993-ban januárjában tért vissza a Magyar Szocialista Pártba, hamarosan a párt Komárom-Esztergom megyei elnöke lett. 1994-ben a tatabányai egyéni körzet képviselőjeként került a Parlamentben, ahol haláláig, 2002-ig fontos szerepet töltött be a párt és a szakszervezetek közötti kapcsolatok formálásában, a frakció gazdaságpolitikai álláspontjának kidolgozásában.

„Nem kell úgy bemutatni a Bokros-csomagot, hogy a magyar népnek ez volt a hatalmas nagy traumája. Egy válsággazdaságot kezelni egész más, mint önöknek egy kiválóan, jól működő gazdasági állapotban lévő országot átadni, és azzal sáfárkodni.”

TOLLER LÁSZLÓ

– Nekik az a dolguk, hogy lehülyézzenek, nekem meg, hogy tűrjem – mondta, amikor Pécs polgármestereként óvták attól, hogy kimenjen az iskolamegszüntetések ellen tüntetőkkel közvetlenül vitatkozni. Ez a mondat kifejezte demokratikus politikusi krédóját. 1950-ben született baloldali családban; apja a nagyváradi hadapródiskola hallgatójaként 1919-ben vöröskatoná, 1949-ben az első munkásigazgatók egyike volt. Toller 1975-ben doktorált a Janus Pannonius Tudományegyetem Jogtudományi Karán, utána különböző funkciókban dolgozott a közigazgatásban. 1972-ben lépett be az MSZMP-be, 1989-ben az MSZP alapító tagja, 1999 és 2000 között a párt országos választmányának alelnöke, majd 2003-tól a párt Baranya megyei elnöke, 2003 és 2004 között az országos elnökség tagja volt. 1994-től volt Baranya megye 3. egyéni választókerületének képviselője. 1995 és 2000 között a párt frakcióvezető-helyettese volt.

1998-tól 2006-ig Pécs polgármesterként a párt egyik legnépszerűbb vidéki vezetője volt, noha határozott, néha keresetlen modora, vaskezü irányítási stílusa többekben viszolygást váltott ki. Közvetlen stílusú, a nép egyszerű gyerekének szerepében fellépő politikus volt. Városáért a legtöbbet lobbizó polgármesternek tartották, tevékenysége hosszú időre meghatározta Pécs arculatát. Egyebek mellett neki köszönhető, hogy Európa kulturális fővárosa lett, megelőzve Budapestet, Miskolcot Debrecent, és hogy 2001-től a baranyai székhely az Országos Színházi Találkozó helyszíne.

Rá jellemző, látványos lépése volt, amikor 2004 augusztusában kirohant az MSZP elnökségi üléséről, kikényszerítve, hogy Medgyessy Péter lemondása után ne az elnökség, hanem a kongresszus döntsön – amúgy az alapszabály előírásainak megfelelően – az új miniszterelnök személyéről.

2006 júniusában súlyos autóbalesetet szenvedett. Eszméletét már nem nyerte vissza, 2010-ben meghalt.

„A szakmaiság és a bohémság között, az élet örömeinek tisztelete mellett is talán van egy olyan tulajdonságom, ami viszonylag kevés embernek. Mindig tudtam, honnan jöttem, hová tartozom. Nálam a baloldaliság nem egy gyermekbetegség, nem felvett póz, hanem részben családi tradíció, részben a nagycsaládnak, mint közösségnek a hatása. A szegénység, az egyszerűség tisztelete és nagy adag pragmatizmus. A normális baloldal az élet kérdéseire igyekszik választ adni, azt kívánja megoldani mindig a jobbítás igényével.”

VANCSEK ZOLTÁN

1943-ban Baján született. Az általános iskolát Baján, középiskoláit a budapesti Bolyai János Textilipari Technikumban végezte, ahol 1962-ben érettségizett. Egy évig a bajai Finomposztó Gyár textiltechnikusa, majd Ercsiben sorkatoná. 1965-től a székesfehérvári PATEX dolgozója. Segédművezetőként kezdett el dolgozni, majd több munkakör betöltése után 1988-tól 1993 áprilisáig a gyár vezérigazgatója volt. Munka mellett szerzett 1970-ben közgazdász-technikusi oklevelet a székesfehérvári Hunyadi Közgazdasági Technikumban. 1989-ben diplomázott a zalaegerszegi Pénzügyi és Számviteli Főiskolán, üzemgazdászként. Vancsik Zoltán NB I-es és NB II-es kosárlabdacsapatokban játszott egészen 25 éves koráig,

amikor sportbalesetet szenvedett. A sport iránti szeretete megmaradt, kevesen tudják róla, hogy futballbíró is volt. Székesfehérvár sportéletében több vezető funkciót is betöltött.

1968-ban belépett az MSZMP-be. 1989-ben az MSZP alapító tagja. 1990-től 1995-ig a székesfehérvári MSZP szervezet elnöke. Az 1990-es országgyűlési választáson Fejér megye székesfehérvári választókerületében még nem szerzett mandátumot. Az 1994-es országgyűlési választáson már megnyerte a székesfehérvári mandátumot, a második fordulóban Orbán Viktort megelőzve. 1998-ban újra mandátumhoz jutott. 1995-től az MSZP frakcióigazgatója, majd 1998-tól frakcióvezető-helyettese az Országgyűlésben. Több cikluson át volt Székesfehérvár Képviselőtestületének tagja, a testület több szakbizottságát is vezette.

Kemény politikus volt és szerethető egyéniség. Jó kapcsolatteremtő képességgel rendelkezett, aki adott esetben a miniszterelnökkel és a szakmunkással is megtalálta a hangot. Elkötelezett baloldali volt, a háttértárgyalások mestere. Kérlelhetetlen kritikusa volt a közélet visszasságainak és elkötelezett híve a demokrácia normáinak. Székesfehérvár közelében 2001. augusztus 17-én autóbalesetben hunyt el. Halálát a sajtó kapcsolatba hozta azzal, hogy a parlamentben azt állította, az autópálya-építők a piaci árnál jóval drágábban vásárolnak követ Orbán Viktor kormányfő édesapjának bányavállalatától. Legutolsó parlamenti felszólalásában azt firtatta a Femol '97 Kft. autópálya-építési megbízása kapcsán – a cég vezetője Molnár Csaba, a Felcsút futballcsapatának menedzsere volt akkor –, megfelelő-e korrupció fogalmának, ha valaki állami megrendelést kap, majd ebből visszaoszt.

Tartalomjegyzék

Előszó helyett	5
Tóth Bertalan: 30 év – Fordulópontok	7
Forgács Imre: És a belgák? – Múltidézés – elfogultan	11
Géczi József Alajos: Egy rendszerváltóvá lett mozgalom – A reformkörök élete és halála, 1988–1990	25
Székely Gábor: Nyers Rezső – Egy „tanácsadó” gondolatai	59
Földes György: A Magyar Szocialista Párt első elnöke	65
Tóth Ákos: Kitörölhetetlenül – Horn Gyula portréja	67
Beszélgetés Szekeres Imrével – „ Ki mondta, hogy könnyű volt? ” – A koalíciós évek, 1994–1998	77
Beszélgetés Lendvai Ildikóval – Baloldali koalíciós kormányok a 2000-es években	87
Beszélgetés Veres Jánossal – „ Ami a mi időnkben rendszerhiba volt, az ma a rendszer lényegévé vált ”	109
Lamperth Mónika: Az MSZP önkormányzati politikájának harminc éve	123
Beszélgetés dr. Heinz Fischer volt osztrák elnökkel – „ Én akkoriban nagyon optimista voltam... ”	131
Beszélgetés Aleksander Kwasniewski volt lengyel elnökkel – „ Mi biztosítottuk, hogy a változásnak emberi arculata legyen... ”	135
Kovács László: Egy kis ország, egy kis nép a nagy világban	139
Tabajdi Csaba: Magyar szocialista képviselők az Európai Parlamentben 2004–2014 között	151

Beszélgetés Bárány Balázssal és Donáth Annával –

„**Harminckét éves lettem én...**” (Egy születésnapról szubjektíven) 163

Velünk voltak – Arcok a múltunkból 169

Balogh Sándor 170

Demény Pál 171

Gellért Kiss Gábor 172

Kiss Péter 173

Kósa Ferenc 174

Máté László 175

Nagy Attila 176

Nagy Sándor 177

Péli Tamás 178

Schalkhammer Antal 179

Toller László 180

Vancsik Zoltán 181

